

Конкурс па гісторыі для школьнікаў Беларусі

Гісторыя

з паштовай скрыні

Грамадскае аб'яднанне
«ДЯРЫУШ»

Адукацыйная праграма
«БЛІЗКАЯ ГІСТОРЫЯ»

STATEMENT
OF WORKS

Грамадскае аб'яднанне «Дыярыуш»

БЛІЗКАЯ ГІСТОРЫЯ
Конкурс па гісторыі для школьнікаў Беларусі

ГІСТОРЫЯ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ

2001–2002

Зборнік матэрыялаў і конкурсных прац

Мінск 2003

Гісторыя з паштовай скрыні: Зборнік матэрыялаў і конкурсных прац / Склад. І. Коваль пад рэдакцыяй В. Арэшкі. — Мінск: Бібліятэка «Дыярыуша». — 220 с. (Блізкая гісторыя).

У зборнік уключаны працы (цалкам або ва ўрыўках) пераможцаў і ўдзельнікаў усебеларускага школьнага конкурсу «Гісторыя з паштовай скрыні».

Складанне: Ірына Коваль
Набор: Ірына Гальмакова
Рэдагаванне: Вацлаў Арэшка
Стыльрэдагаванне: Алена Арэшка
Карэктурa: Леў Кавалёў
Дызайн і вёрстка: Юлія Андрэева
Малюнак вокладкі: Лявон Раманчык

© ГА «Дыярыуш», 2002

Printed in Poland

ЗМЕСТ

АД РАДЫ І ЖУРЫ КОНКУРСУ 6

КАМУНІКАТ ЖУРЫ КОНКУРСУ 8

THE STATEMENT OF THE JURY 14

СПІС ПРАЦ, ДАСЛАНЫХ НА КОНКУРС 18

КОНКУРСНЫЯ ПРАЦЫ 31

АД РАДЫ І ЖУРЫ КОНКУРСУ

Прыступаючы да чацвёртага конкурсу праграмы «Блізкая гісторыя», арганізатары мелі за мэту прыцягнуць увагу яго ўдзельнікаў да рэчаў, якія ў наш час, перанасычаны інфармацыяй, хутка страчваюць вартасць і цікавасць або губляюцца ды знішчаюцца — да рэчаў «з паштовай скрыні». Лісты, газеты, паведамленні... Іх месца сёння займаюць тэлефон, «мэйл», тэлевізар. Паступова змяняецца і знікае «культура пошты», якую асабліва вызначалася XX стагоддзе. Але ўявім сабе, якую колькасць інфармацыі сканцэнтравала за мінулы час гэтая так званая «папяровая пошта»! Лёс амаль кожнага насельніка Зямлі (хіба за выключэннем тых, хто зусім не карыстаўся здабыткамі цывілізацыі) так альбо іначай быў адзначаны ў паштовых матэрыялах. Пакуль яшчэ гэтая грандыёзная «база», ці, дакладней, «гара дадзеных», не знікла зусім, варта апрацоўваць яе, захоўваць тое, што магчыма. І нашыя канкурсанты спрычыніліся да гэтай шляхетнай справы.

Задача была няпростая. Як аналізаваць прыватныя лісты ці позвы ў ваенкамат? Як вызначыць, што важнае, а што выпадковае? Пра гэта не напісана ў падручніках, амаль няма манаграфій, а ў сіціслай метадыцы мы таксама не маглі паведаміць усяго. Тым не менш удзельнікі (а іх было 334 чалавекі!) збольшага паспяхова справіліся з тэмаю.

Са старонак прац і дакументаў паўстае наша беларускае жыццё — зрэдку радаснае, вясёлае, але часцей азмочанае войнамі, акупацыямі, калектывізацыямі ці будаўніцтвамі чарговае «светлае» будучыні. Лейтматыў большасці працаў — гэта сум, гора, трагедыя. Спадзяемся, што многія з удзельнікаў конкурсу нешта зразумелі пра іх прычыны ды, магчыма, у будучым не паўтораць некаторыя памылкі сваіх бацькоў ды дзядоў.

Але ёсць і тое, што непакоіць. На старонках пэўных працаў ажываюць, здаецца, ужо добра падзабытыя ідэалагемы часоў «адзінай кіруючай і напраўляючай сілы», гістарычныя і прапагандовыя штампы 20–40-гадовай даўніны. Нават калі палічыць гэта за «ціск» дакументальнага матэрыялу — сімptom небяспечны. Гэта значыць, што размываюцца маральныя арыенціры нашага грамадства, губляюцца каштоўнасці. Быццам нехта намагаецца спыніць кола гісторыі і не дазволіць нашаму народу выйсці, урэшце рэшт, з тых змрочных лабірынтаў XX стагоддзя, якія загубілі герояў многіх твораў, што былі дасланыя на конкурс.

Мы бачым у гэтым і выклік нам — гэта значыць, наша праца не губляе актуальнасці, а пошукі блізкай гісторыі — важная і значная справа, частка вялікага працэсу нараджэння новай сучаснай і вольнай беларускай нацыі.

У зборнік «Гісторыя з паштовай скрыні» ўвайшла, пераважна ў скароце, 51 праца. Рыхтуючы кнігу, мы імкнуліся захаваць асаблівасці аўтарскіх тэкстаў, а таксама мову дакументаў. На жаль, далёка не ўсё, што хацелася, можна змясціць у адну невялікую кнігу, таму некаторыя з прац будуць публікавацца ў газеце «Наша слова».

Арганізатары конкурсу ўдзячныя ўсім яго ўдзельнікам ды іх памочнікам, а таксама ўсім, хто спрыяў таму, каб «Блізкая гісторыя» існавала і дзейнічала. Нашыя асаблівыя падзякі: Цэнтру «КАРТА», фонду Kögber, фонду імя Стэфана Баторыя, цэнтру «Супольнасць», а таксама Беларускай рэдакцыі «Радыё Свабода», «Радыё Рацыя», Беларускай рэдакцыі «Радыё Палонія», газетам «Рабочы», «Наша Ніва», «Наша слова», «Беларуская маладзёжная», «Навіны Палесся» і ўсім добраахвотным памочнікам, дарадцам і прыхільнікам.

Вацлаў Арэшка

Нашы каардынаты
P. O. Box 128, Minsk, 220064, BELARUS
e-mail: office@dyjaryush.org.by

КАМУНІКАТ ЖУРЫ ЁСБЕЛАРУСКАГА ДАСЛЕДЧАГА ГІСТАРЫЧНАГА КОНКУРСУ ДЛЯ ШКОЛЬНІКАЎ «ГІСТОРЫЯ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ»

Конкурс «Гісторыя з паштовай скрыні» — чацвёрты ў праграме «Блізкая гісторыя». Арганізатар конкурсу: грамадскае аб'яднанне «Дыярыш» пры ўдзеле:

Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, Таварыства беларускай школы, Згуртавання беларускай шляхты, грамадскай ініцыятывы «Культурны Кантакт», грамадскай ініцыятывы «Беларуская Музычная Альтэрнатыва»;

пры метадычнай і арганізацыйнай дапамозе:

цэнтра KARTA (Варшава), фонду Körber (Гамбург), фонду імя Стэфана Баторыя (Варшава), Беларускага гістарычнага таварыства, цэнтра «Супольнасць» (Мінск), цэнтра «Вежа» (Брэст);

пры медыяльнай падтрымцы:

газетаў «Наша Ніва», «Рабочы», «Навіны Палесся», «Наша слова», Беларускай службы «Радыё Свабода», Беларускай рэдакцыі «Радыё Палонія», «Радыё Рацыя», часопіса «Спадчына».

Конкурс быў абвешчаны 15 сакавіка 2002 г. Працы прымаліся да 1 кастрычніка. Конкурс скіраваны на вучняў школ, ліцэяў, гімназій (пачынаючы з 7 класа), навучэнцаў ПТВ, тэхнікумаў, каледжаў (да 19 год, г. зн. школьнага ўзросту).

Усяго на конкурс паступіла 331 праца: з Брэсцкай вобл. — 10, з Віцебскай вобл. — 67, з Гродзенскай вобл. — 12, з Гомельскай вобл. — 4, з Магілёўскай вобл. — 8, з Мінскай вобл. — 20, з Мінска — 210.

У другі тур выйшла 327 прац, у стварэнні якіх бралі ўдзел 334 навучэнцы з 123 сярэдніх школ, 7 ліцэяў, 5 гімназій і 196 навучэнцаў з іншых навучальных устаноў (тэхнікумаў, каледжаў, ПТВ).

Актыўным удзелам у конкурсе вызначыліся наступныя навучальныя ўстановы: Мінскі машынабудаўнічы каледж, Вышэйшы прафесійна-тэхнічны каледж электронікі (г. Мінск), Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж, СШ № 180 (г. Мінск), СШ № 2 (г. Мінск), СШ № 3 (г. Вілейка), СШ № 3 (г. Глыбокае), ПТВ № 24 будаўнікоў (г. Мінск), ПТВ № 8 (г. Мінск). Тры працы паступілі з Бабруйскай калоніі для непаўнагадовых злачынцаў.

35 чалавек па рашэнні журы сталі пераможцамі і былі запрошаны ў Мінск на ўрачыстую цырымонію ўручэння прызоў.

Журы складалася з дапаможнага і асноўнага. У асноўнае журы ўваходзілі вядомыя беларускія гісторыкі, літаратары, культурологі: Віталь Скалабан, Уладзімір Арлоў, Лявон Баршчэўскі, Ігар Кузняцоў, Алег Трусаў, Захар Шыбека. Праца журы складалася з чатырох этапаў. Перш за ўсё, сакратар вылучыла працы, якія не адпавядаюць умовам конкурсу. Такіх набралася чатыры. Пасля гэтага працы разглядаліся ў другім і трэцім туры дапаможным журы. Потым, у чацвёртым туры, асноўнае журы прачытвала працы па два разы. Кожная праца разглядалася ананімна, пад шыфрам.

Журы прызначыла ўзнагароды:

I ступені (відэамагнітафон LG)

Арэшка Ілля (СШ № 66, г. Мінск) за працу «Мінск на паштоўках XX стагоддзя». Куратар працы Надзея Усава;
 Барткевіч Уладзімір (СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.) за працу «Рэабілітаваны пасмяротна». Куратар працы Таццяна Барткевіч;
 Галкін Алег (СШ № 2, г. Мінск) за працу «Аб чым гавораць маркі». Куратар працы Людміла Чухрова;
 Касцюковіч Мікалай (СШ № 8, г. Жодзіна) за працу «Ішлі лісты з вайны». Куратар працы Ірына Згрундо;
 Яцукевіч Аляксей (прафесійна-тэхнічны каледж бытавога абслугоўвання, г. Мінск) за працу «Прэса ў II сусветнай вайне». Куратар працы Наталля Яцукевіч.

II ступені (магнітола LG)

Атвалка Таццяна (СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.) за працу «Выпрабаванне лёсам». Куратар працы Таццяна Барткевіч;
 Баццошкі Інга (гімназія № 2, г. Мінск) за працу «Знаходкі з Дубай». Куратар працы Галіна Сямёнава;
 Вальнец Мікалай (СШ № 3, г. Вілейка, Мінская вобл.) за працу «Салдат да маці не вярнуўся»;
 Вальковіч Алена (прафесійна-тэхнічны каледж электронікі, г. Мінск) за працу «Пуцявіна жыцця». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
 Ермалёнак Антон (СШ № 3, г. Міёры, Віцебская вобл.) за працу «Газеты — крыніцы краязнаўства». Куратар працы Вітаўт Ермалёнак;
 Забаўскі Сяргей (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Трэба ведаць штосьці пра ўсё, а ўсё — пра штосьці». Куратар працы Уладзімір Сурмяноў;
 Іванова Таццяна (прафесійна-тэхнічны каледж электронікі, г. Мінск) за працу «Добры дзень». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
 Косінава Ірына (прафесійна-тэхнічны каледж электронікі, г. Мінск) за працу «Хай ніколі не зменіцца ваша вясна нуднай восенню». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
 Наваградская Ала (гімназія № 1, г. Ліда, Гродзенская вобл.) за працу «Тры падарожжы ў мінулае»;
 Чарэнка Андрэй (СШ № 1, г. Паставы, Віцебская вобл.) за працу «Сялянская сям'я ў кішорах дзяржавы». Куратар працы Ігар Пракаповіч.

III ступені (фотаапарат Rekam, кніга, аўдыёкасета беларускай музыкі)

Антановіч Міраслава (музычнае вучылішча, г. Баранавічы, Брэсцкая вобл.) за працу «Лісты на Радзіму». Куратар працы Валеры Пузікаў;
 Будзько Вольга (СШ № 3, г. Вілейка, Мінская вобл.) за працу «І стала бліжэй мне «блізкая» гісторыя». Куратар працы Віталь Будзько;
 Бункевіч Аляксандр (СШ № 1, г. Мар'іна Горка, Мінская вобл.) за працу «Валерыў Саблін — здраднік ці патрыёт?». Куратар працы Барыс Муха;
 Вальнец Марыя (СШ № 3, г. Вілейка, Мінская вобл.) за працу «Усе мы на гэтай зямлі сваякі»;
 Варонька Наталля (Жукаўская БШ, вёска Новыя Крукі, Міёрскі р-н, Віцебская вобл.) за працу «Цікавыя сустрэчы з мінулым». Куратар працы Ніна Лабунька;

Глінкіна Яна (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Маркі — лос-тэрка мінулага і сучаснага». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Госцік Вікторыя (гімназія № 1, г. Ліда, Гродзенская вобл.) за працу «Мемуары Паштовай Скрыні, або Са спіжарняў драўлянага жьшця»;
 Комзева Любоў (ліцэй пры БДУ) за працу «Гэты дзень мы набліжалі як мамлі». Куратар працы Ірына Віданавя;
 Лапіцкая Аляксандра (СШ № 2, г. Мінск) за працу «Нарыс гісторыі газеты «Мінскі лісток». Куратар працы Святлана Лемехава;
 Лойка Марына (СШ № 23, г. Мядзел, Мінская вобл.) за працу «Лісты з пахам вайны»;
 Міхальцова Святлана (прафесійна-тэхнічны каледж электронікі, г. Мінск) за працу «У яе вахач бліснула слязінка». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
 Нагайцава Ганна (СШ № 6, г. Маладзечна, Мінская вобл.) за працу «З гісторыі паштоўкі». Куратар працы Сяргей Нікіценкаў;
 Назарук Дар'я (СШ № 4, г. Чэрвень, Мінская вобл.) за працу «Лёс майго го-рада — мой лёс»;
 Рывкевіч Алена (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Маршал авіяцыі». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Салаўёў Міхаіл (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «О чём может рассказать марка». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Самуілік Ганна (прафесійна-тэхнічны каледж электронікі, г. Мінск) за працу «Ленінград... 1955 г.». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
 Сінягоўская Кацярына і Курьільчык Святлана (СШ № 10, г. Слуцк, Мінская вобл.) за працу «Вялікая Айчынная вайна ў лістах нашых землякоў — случчан». Куратар працы Наталля Аўсяннікава;
 Цітоў Васіль (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Дзённік — цэлае жьшцё». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Юрша Аляксей (ліцэй пры БДУ) за працу «Тры гісторыі з паштовай скрыні». Куратар працы Васіль Юрша;
 Яцук Ксенія (педагагічны каледж № 2, г. Мінск) за працу «Канверсікі». Куратар працы Галіна Арэп'ева.

IV ступені (набор кніг, касет)

Агінскі Аляксей (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Ліст з фронту». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Алдашкіна Юлія (СШ № 1, г. Паставы, Віцебская вобл.) за працу «Жах даўжынёй у 9 год». Куратар працы Ігар Пракаповіч;
 Александровіч Кацярына (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Ніхто не забыты, нішто не забыта». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Алешчанка Дзмітры (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Шчасце сваімі рукамі». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Баглай Наталля (ліцэй № 1, г. Мінск) за працу «Шляхамі жьшця»;
 Башаркова Алена (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Ад прадзедаў спакон вякоў нам засталася спадчына». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Вінаградава Кацярына (Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж) за працу «Пісьмовая дапамога». Куратар працы Тамара Ражко;
 Ганчарэвіч Марыя (Вясейская СШ, вёска Вяся, Слуцкі р-н, Мінская вобл.) за працу «Пажаўцелья старонкі гісторыі». Куратар працы Таццяна Некрашэвіч;
 Гарачка Любоў (Полацкая нацыянальная гімназія) за працу «Мінулага чытаючы старонкі». Куратар працы Тамара Гарылікава;

Дольнікаў Рыгор (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Мастак ад прыроды». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Драздова Іна (СШ № 106, г. Мінск) за працу «Гісторыя з паштовай скрыні». Куратар працы Аляксандр Румянцаў;
Кабарыха Юлія (Мінскі ПТК электронікі) за працу «Viva vita! (Няхай жыве жьшцё)». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
Канстанцінаў Васіль (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Гісторыя з паштовай скрыні: юбілей Янкі Купаль». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Карпук Таццяна (СШ № 2, г. п. Краснаполле, Магілёўская вобл.) за працу «Ішлі пісьмы з фронту». Куратар Леанід Лабаноўскі;
Катаржэўская Святлана (Палатоўская СШ, вёска Палата, Полацкі р-н, Віцебская вобл.) за працу «Вандроўка па пісьмах з фронту». Куратар працы Людміла Качарагіна;
Каўпак Настасся (СШ № 39, г. Віцебск) за працу «Гісторыя з паштовай скрыні (аб чым распавялі лісты з фронту)». Куратар працы Ніна Каўпак;
Кенць Ганна (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «№ 83345». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Краўцоў Канстанцін і Краўцова Кацярына (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Газета «Наша ніва». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Крук Інэса (ПТВ № 8, г. Мінск) за працу «Спадарожніца жьшцця — марка»;
Крэйдзіч Настасся (СШ № 4, г. Іванава, Брэсцкая вобл.) за працу «Лісты + паэзія = мая сям'я». Куратар працы Анатоль Крэйдзіч;
Кужэльная Ніна (Мінскі ПТК электронікі) за працу «У вачах — зорнае неба». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
Курсава Кацярына (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Весткі з сонечнага Краснадара». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Лазавік Кацярына (Мінскі ПТК электронікі) за працу «Рыцар сумлення і свабоды». Куратар працы Пётр Жаўняровіч;
Людзенявец Ганна (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «19-гадовы герой». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Масленік Нэлі (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Солдатские письма из прошлого». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Мужыгчэнка Аляксандр (СШ № 9, г. Наваполацк, Віцебская вобл.) за працу «Ім Бог адмерыў мала часу...». Куратар працы Ада Райчонак;
Насевіч Андрэй (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Жизнь и подвиг земляка-героя». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Нікіцін Станіслаў (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «70 год ЦК КПСС». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Новік Дамітры (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Паштоўкі ад героя». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Осіпава Кацярына (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Жьшцё супраць вайны». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
Патапчук Ганна (Гомельскі аграэканамічны каледж) за працу «Афганские письма». Куратар працы Святлана Калінкова;
Пашук Анатоль і Мельнік Юлія (Цэнтр пазашкольнай занятасці, г. Петрыкаў, Гомельская вобл.) за працу «Гісторыя з нашай скрынкі. Далёкае і блізкае». Куратар працы Ірына Паўтаран;
Плоская Наталля (ПТВ № 8, г. Мінск) за працу «Лёс і пісьмы»;
Пьжык Наталля (г. Мінск) за працу «Как важно найти настоящего друга»;
Пяткевіч Юлія (СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.) за працу «Паштовы адрас — Балтрамеі (На скрыжаванні жьшццяў)». Куратар працы Ганна Пяткевіч;

Радзько Надзея (СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.) за працу «Гісторыя з пажоўклай газеты». Куратар працы Таццяна Барткевіч;
 Рахмановіч Наталля (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Выпрабаванне». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Рыдкін Вячаслаў (СШ № 3, г. Віцебск) за працу «Надзея»;
 Савіцкая Таццяна (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Пошта ў жыцці людзей». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Сахарчук Аляксей (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Імёны нам знаёмых, родных, блізкіх крывавай вечнай ранаю гараць». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Сергіеня Віталь (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Міхась Рудкоўскі». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Сідараў Сяргей (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Вось што па ведамiла паштоўка». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Стасючонок Настасся (СШ № 45, г. Віцебск) за працу «Партрэт сучаснага мастака». Куратар працы Раіса Рыдкіна;
 Стоцік Таццяна і Папко Дыяна (СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.) за працу «Берзавецкі манастыр». Куратар працы Таццяна Барткевіч;
 Судзілоўская Ірына (СШ № 59, г. Гомель) за працу «Дзве гісторыі з паштовай скрыні». Куратар працы Людміла Судзілоўская;
 Тарасова Алена (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Думаю пра Беларусь». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Турчанка Віталь (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Гісторыя ў дзвюх асобах». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Харламенкова Хрысціна (СШ № 1, г. Мар'іна Горка, Мінская вобл.) за працу «Сябры навек». Куратар працы Барыс Муха;
 Хмарук Валянціна (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Боль вайны не ўляжацца з гадамі». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў;
 Хоміч Ганна (СШ № 8, г. Жодзіна, Мінская вобл.) за працу «Успаміны і сучаснасць». Куратар працы Людміла Гукава;
 Чорная Юлія (машынабудаўнічы каледж, г. Мінск) за працу «Іх імёны на абеліску». Куратар працы Уладзімір Сурмянкоў.

Журы вызначыла лепшых каардынатораў і куратараў:

Барткевіч Таццяна — настаўніца СШ № 3, г. Глыбокае;
 Гарылікава Тамара — выкладчыца Полацкай нацыянальнай гімназіі;
 Ермалёнак Вітаўт — выкладчык СШ № 3, г. Міёры;
 Жаўняровіч Пятро — выкладчык прафесійна-тэхнічнага каледжа электронікі, г. Мінск;
 Калінкова Святлана — выкладчыца Гомельскага аграэканамічнага каледжа;
 Каўпак Ніна — кіраўнік клуба «Прадслава», г. Віцебск;
 Лабунька Ніна — настаўніца Крукаўскай БШ;
 Муха Барыс — настаўнік СШ № 1, г. Мар'іна Горка;
 Некрашэвіч Таццяна — настаўніца Вясейскай СШ;
 Пучынская Ніна — настаўніца Германавіцкай СШ;
 Ражко Тамара — выкладчыца Гродзенскага дзяржаўнага політэхнічнага каледжа;
 Райчонок Ада — настаўніца Германавіцкай СШ;
 Рудабелец Валянціна — настаўніца СШ № 108, г. Мінск;
 Рыдкіна Раіса — настаўніца СШ № 10, г. Віцебск;
 Сурмянкоў Уладзімір — выкладчык машынабудаўнічага каледжа, г. Мінск.

Сябры Журы:

Уладзімір Арлоў
Лявон Баршчэўскі
Ігар Кузняцоў
Віталь Скалабан
Алег Трусаў
Захар Шыбека

Сябры Рады Конкурсу:

Ларыса Андросік
Вацлаў Арэшка
Уладзіслаў Вяроўкін-Шэлюта
Алена Дэц
Марына Літвін
Ігар Марзалюк
Галіна Перапечка
Генадзь Сагановіч
Алесь Смальянчук
Міхась Чарняўскі

Сакратар Конкурсу:

Ірына Коваль

THE STATEMENT OF THE JURY OF THE BELARUSIAN STUDENTS' RESEARCH HISTORY COMPETITION

The competition "History from the Letter-box" is the fourth one within the framework of the "Close History" project. The competition was organized by Public Association "Dyjaryuš" with the participation of the Society of the Belarusian Language named after F. Skaryna, the Society of Belarusian School, the Association of Belarusian Nobility, the Civil Initiative "Cultural Contact" and the Public Youth Initiative "Belarusian Musical Alternative", as well as with the methodological and organizational assistance of KARTA Centre (Warsaw), Körber-Stiftung Foundation (Hamburg), Belarusian History Association, "Veža" Centre (Brest) and "Supolnaść" Centre (Minsk). Informational assistance was provided by the newspapers "Naša Niva", "Rabočy", "Naviny Palessia", "Naša Slova", magazine "Spadčyna", the Belarusian Department of Radio Lyberty, Belarusian Department of Radio Polonia and Radio Racyja.

The Competition was announced on March 15th, 2002. The deadline for submitting research papers was October 15th, 2002. The competition was intended for pupils of secondary schools, Lyceums, gimnasiums (starting with the 7th form), students of vocational schools, technical secondary schools and colleges (under 19 years old).

Altogether there were 331 contributions received: 10 from Brest province, 67 from Viciebsk province, 12 from Hrodna province, 4 from Homel province, 8 from Mahiloŭ province, 20 from Minsk province and 210 from Minsk. 327 works passed on to the second round. Altogether there were 334 pupils who took part in the competition: 123 from secondary schools, 7 from Liceums, 5 from gimnasiums and 196 students from other secondary educational establishments.

One can note the Minsk College of Mechanical Engineering, the Highest Technical College of Electronics (Minsk), the Hrodna State Polytechnical College, Schools No. 180 and No. 2 (Minsk), School No. 3 (town of Vileika), School No. 3 (town of Hlybokaye), Vocational Schools No. 24 and No. 8 (Minsk) for the active participation in the competition. 3 works were submitted from the Babrujsk colony for minors.

The Jury selected 35 winners who were invited to the award ceremony in Minsk.

The Jury consisted of the Main and Subsidiary ones. The members of the Main Jury were prominent Belarusian historians and men of letters: Vital Skalaŭban, Uladzimir Arloŭ, Lavon Barščeŭski, Ihar Kuzniacoŭ, Aleh Trusaŭ, Zahar Šybeka.. The Jury's work was organized in four stages. At first the secretary of the competition selected the works that met main competition requirements. Then the members of the Subsidiary Jury evaluated the contributions in the second and the third rounds. The final decision was made by the Main Jury. Each paper had its code and was considered anonymously.

The Jury awarded the prizes to the following winners:

I prize (a videotape recorder)

Illa Areška (School No. 66, Minsk) for the work "Minsk on the XXth century postcards". The tutor — Nadzieja Usava..

Uładzimir Bartkievič (School No. 3, town of Hlybokaje, Viciebsk province) for the contribution “Rehabilitated posthumously”. The tutor — Taciana Bartkevič.

Aleh Halkin (School No. 2, Minsk) for the paper “What stamps tell us about”. The tutor — Ludmila Čuchrova.

Mikałaj Kasziukovič (School No. 8, town of Žodzina) for the work “Letters from the war were coming”. The tutor — Iryna Zhrundo.

Alaksiej Jacukievič (the Technical College of Consumer Services, Minsk) for the contribution “The Press in the World War II”. The tutor — Natalla Jacukievič.

II prize (a CD radio-recorder)

Taciana Atvalka (School No. 3, town of Hlybokaje, Viciebsk province) for the contribution “Ordeal by the fate”. The tutor — Taciana Bartkievič.

Inha Baciūska (Gimnasium No. 2, Minsk) for the work “Finds from Dubaj”. The tutor — Halina Siamionava.

Mikałaj Vałyнец (School No. 3, town of Vileika, Minsk province) for the contribution “The soldier never returned to his mother”.

Alena Valkovič (the Technical College of Electronics, Minsk) for the work “The course of life”. The tutor — Piotr Žaŭniarovič.

Anton Jermalonak (School No. 3, town of Miory, Vitsebsk province) for the work “Newspapers as sources of the study of local lore”. The tutor — Vitaŭt Jermalonak.

Siarhiej Zabaŭski (the College of Mechanical Engineering, Minsk) for the contribution “One should know something about everything and everything about something”. The tutor — Uładzimir Surmiankoŭ.

Taciana Ivanova (the Technical College of Electronics, Minsk) for the work “Good day”. The tutor — Piotr Žaŭniarovič.

Ala Navahrodskaja (Gimnasium No. 1, town of Lida, Hrodna province) for the contribution “Three trips to the past”.

Iryna Kosinava (the Technical College of Electronics, Minsk) for the work “Let your spring never give place to a tedious autumn”. The tutor — Piotr Žaŭniarovič.

Andrej Čarenka (School No. 1, town of Pastavy, Viciebsk province) for the work “A rural family in the jaws of the state”. The tutor — Ihar Prakapovič.

III prize (a camera, a book, a cassette of Belarusian music)

Miraslava Antanovič (Music School, town of Baranavičy, Brest province) for the work “Letters to the homeland”. The tutor — Valery Puzikaŭ.

Volha Budźko (School No. 3, town of Vilejka, Minsk province) for the contribution “And “close history” became closer to me”. The tutor — Vital Budźko.

Alaksandr Bunkievič (School No. 1, town of Marjina Horka, Minsk province) for the work “Valery Sablin — is he a betrayer or a patriot?”. The tutor — Barys Mucha.

Maryja Vałyniec (School No. 3, town of Vileika, Minsk province) for the contribution “All of us are kins on that land”.

Natalla Varonka (Basic School in the village of Novyja Kruki, Miory region, Viciebsk province) for the work “Interesting encounters with the past”. The tutor — Nina Labunka.

Jana Hlinkina (the College of Mechanical Engineering, Minsk) for the work “Postage-stamps are the mirror of the past and the present”. The tutor — Uładzimir Surmiankoŭ.

Viktoryja Hościk (Gimnasium No. 1, town of Lida, Hrodna province) for the contribution “The memoirs of the letter-box”.

Luboŭ Komzeva (Liceum attached to the Belarusian State University, Minsk) for the work “We did our best to bring this day nearer”. The tutor — Iryna Vidanava.

Alaksandra Łapickaja (School No. 2, Minsk) for the contribution "An essay on the history of the newspaper "Minski Listok". The tutor — Sviatlana Lemechava.

Maryna Lojka (School No. 23, town of Miadzel, Minsk province) for the work "The letters that have the smell of war".

Sviatlana Michalcova (the Technical College of Electronics, Minsk) for the contribution "A tear flashed in her eyes". The tutor — Piotr Żaŋniarovič.

Hanna Nahajcava (School No. 6, town of Maladečna, Minsk oblast) for the work "From the history of the stamp". The tutor — Siarhiej Nikicienkaŭ.

Darja Nazaruk (School No. 4, town of Červieŭ, Minsk province) for the contribution "The fate of my town is my fate".

Alena Ryžkievič (the College of Technical Engineering, Minsk) for the work "Air Marshal". The tutor — Uładzimir Surmiankoŭ.

Michaił Sałaujoŭ (the College of Mechanical Engineering, Minsk) for the contribution "What a postage-stamp can narrate". The tutor — Uładzimir Surmiankoŭ.

Hanna Samujlik (the Technical College of Electronics, Minsk) for the work "Leningrad... Year 1955". The tutor — Piotr Żaŋniarovič.

Kaciaryna Siniahoŭskaja and Sviatlana Kurylčyk (School No. 10, town of Stuck, Minsk province) for the work "The Great Patriotic War in the letters of our countrymen — natives of Stuck". The tutor — Natalla Aŭsiannikava.

Vasil Citoŭ (the College of Mechanical Engineering, Minsk) for the contribution "The diary — is a whole life". The tutor — Uładzimir Surmiankoŭ.

Alaksiej Jurša (Liceum attached to the Belarusian State University, Minsk) for the work "The three stories from the letter-box". The tutor — Vasil Jurša.

Ksenia Jacuk (Pedagogical College No. 2, Minsk) for the contribution "Envelopes". The tutor — Halina Arepjeva.

The Jury assigned the best tutors and co-ordinators:

Taciana Bartkievič — a teacher at School No. 3, town of Hlybokaje;

Tamara Harylikava — a teacher at Połack National Gimnasium;

Vitaŭt Jermalonak — a teacher at School No. 3, town of Miory;

Piotr Żaŋniarovič — a teacher at the Technical college of Electronics, Minsk;

Sviatlana Kalinkova — a teacher at the Homel Agroecomic College;

Nina Kaŭpak — the head of the "Pradslava" club, Viciebsk;

Nina Labuŭka — a teacher at Kruki School

Barys Mucha — a teacher at School No. 1, town of Marjina Horka;

Taciana Niekraševič — a teacher at Viasieja School;

Nina Pučynskaja — a teacher at Hermanovičy School;

Tamara Ražko — a teacher at Hrodna State Polytechnical College;

Ada Rajčonak — a teacher at Hermanavičy School;

Valancina Rudabielec — a teacher at School No. 108;

Raisa Rydkina — a teacher at School No. 10, Viciebsk;

Uładzimir Surmiankoŭ — a teacher at the College of Mechanical Engineering, Minsk.

Members of the Jury:

Uładzimir Arloŭ

Lavon Barščeŭski

Ihar Kuzniacoŭ

Vital Skalaban

Aleh Trusaŭ

Zachar Shybieka

The members of the Competition Committee

Larysa Androsik
Vaclaŭ Areška
Uładzistaŭ Viaroukin-Šeluta
Michaś Čarniaŭski
Maryna Litvin
Alena Dec
Ales Smalančuk
Halina Pierapečka
Henadz Sahanovič
Ihar Marzaluk

The Secretary of the Competition

Iryna Koval

СПІС ПРАЦ, ДАСЛАНЫХ НА КОНКУРС

№	Аўтар	Назва працы	Навучальная ўстанова або месца жыхарства
1	Шпакава Марыя	Гісторыя з паштовай скрыні	Рэчкаўская СШ, вёска Рэчка, Магілёўскі р-н, Магілёўская вобл.
2	Яленскі Павел	Полацк: карані нашага радаводу	Віцебскі дзяржаўны політэхнічны тэхнікум
3	Шэшка Марына	Брэсцкая вобласць: позірк у мінулае	Мінскі машынабудаўнічы каледж
4	Чачотка Анатоль	Іх не скарылі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
5	Вярышка Наталля	Хозяин белорусской земли	Мінскі машынабудаўнічы каледж
6	Табакoў Уладзіслаў	Назад у мінулае	Мінскі машынабудаўнічы каледж
7	Лебядзевіч Яўген	Шлях пераможцы	Мінскі машынабудаўнічы каледж
8	Агінскі Аляксей	Ліст з фронту	Мінскі машынабудаўнічы каледж
9	Марцынкевіч Юры	Адлюстраванне вайны на марках	Мінскі машынабудаўнічы каледж
10	Галінскі Кірыл	Вандроўка ў юнацтва бацькі на папяровых крылах	Мінскі машынабудаўнічы каледж
11	Баюта Сяргей	Няздзейсненае каханне	Мінскі машынабудаўнічы каледж
12	Верацін Аляксей	Ліст з вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
13	Кучук Васіль	Забытая калекцыя	Мінскі машынабудаўнічы каледж
14	Краўцоў Канстанцін Краўцова Кацярына	Газета «Наша ніва»	Мінскі машынабудаўнічы каледж
15	Алешчанка Дзмітры	Шчасце сваімі рукамі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
16	Кашалынікова Вольга	У першы дзень вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
17	Агінскі Андрэй	Лёс у нас адзін	Мінскі машынабудаўнічы каледж
18	Масленік Нэлі	Солдатские письма из прошлого	Мінскі машынабудаўнічы каледж
19	Міціянкоў Віктар	Ішла вайна народная	Мінскі машынабудаўнічы каледж
20	Клімянок Таццяна Клімянок Ірына	Пілюля	Мінскі машынабудаўнічы каледж
21	Давідоўскі Віталь	Канверт з Масквы	Мінскі машынабудаўнічы каледж
22	Александровіч Сяргей	Гісторыя майго бацькі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
23	Афанасьёў Аляксандр	Мая бабуля-пераможца	Мінскі машынабудаўнічы каледж
24	Фурсевіч Юры	Яшчэ адна чорная пляма з гісторыі 20-га стагоддзя	Мінскі машынабудаўнічы каледж
25	Якавіцкая Алеся	Хатэпъ	Мінскі машынабудаўнічы каледж
26	Ермашкевіч Аляксей	Вайны і працы ветэраны	Мінскі машынабудаўнічы каледж

27	Толкач Вадзім	Гісторыя асобнага атрада БНР	Мінскі машынабудаўнічы каледж
28	Салаўёў Міхаіл	О чём можае расказаць марка	Мінскі машынабудаўнічы каледж
29	Макараў Аляксей	Незвычайная гісторыя	Мінскі машынабудаўнічы каледж
30	Дрозд Яўген	Сродкі масавага інфармацыі і ўздзеянне на іх КПСС у канцы 80-х гадоў	Мінскі машынабудаўнічы каледж
31	Саўчык Дзмітры	Герой Савецкага Саюза Мікалай Чэпик	Мінскі машынабудаўнічы каледж
32	Цяцерыч Аляксандр	Рэвалюцыйнае жыццё Г. І. Мяснікова	Мінскі машынабудаўнічы каледж
33	Язерскі Сяргей	Шлях праз усё жыццё	Мінскі машынабудаўнічы каледж
34	Гайдук Павел	Праўда жыцця	Мінскі машынабудаўнічы каледж
35	Кузіч Віталь	1965 — шосты год сямігодкі. Падзеі. Каментары. Факты	Мінскі машынабудаўнічы каледж
36	Тарасевіч Аляксандр	Жыццёвы шлях Н. К. Крупскай	Мінскі машынабудаўнічы каледж
37	Жабінскі Максім	Цяжкія гады рэпрэсій	Мінскі машынабудаўнічы каледж
38	Ліс Уладзімір	Іх подзвіг неўміручы	Мінскі машынабудаўнічы каледж
39	Язёнак Анатоль	Жыццё народа ў 80-я гады	Мінскі машынабудаўнічы каледж
40	Нехведовіч Павел	Жыццё народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
41	Пятровіч Кірыл	Вялікая Айчынная вайна	Мінскі машынабудаўнічы каледж
42	Канстанцінаў Васіль	Гісторыя з паштовай скрылі: юбілей Яніі Купальскай	Мінскі машынабудаўнічы каледж
43	Іраневіч Дзмітры	Гонар Радзімы	Мінскі машынабудаўнічы каледж
44	Пузакоў Сяргей	Прыватная гісторыя кахання	Мінскі машынабудаўнічы каледж
45	Палулех Павел	Адраджэнне газеты «Звязда»	Мінскі машынабудаўнічы каледж
46	Лобан Аляксандр	Першы род на Беларусі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
47	Ашуйка Аляксандр	Мужнасць героя	Мінскі машынабудаўнічы каледж
48	Нікіцін Станіслаў	70 год ЦК КПСС	Мінскі машынабудаўнічы каледж
49	Птуха Алег	Прэса ў гады Вялікай Айчыннай вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
50	Семірынік Аляксей	Шлях жыцця	Мінскі машынабудаўнічы каледж
51	Абмётка Андрэй	Докада беларускага мастацтва ў Маскве	Мінскі машынабудаўнічы каледж
52	Шчэрба Сяргей	Чарнобыль	Мінскі машынабудаўнічы каледж
53	Кароль Андрэй	Поланк на старых паштоўках (канец XIX — пачатак XX ст.)	Мінскі машынабудаўнічы каледж

54	Леановіч Мікалай	Вялікая Айчынная вайна на тэрыторыі Беларусі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
55	Булгак Ігар	Гісторыя халоднай вайны паміж СССР і ЗША: падпісанне мірных пагадненняў (АСУ-2)	Мінскі машынабудаўнічы каледж
56	Дзянісаў Вадзім	«Прамень» апавядае	Мінскі машынабудаўнічы каледж
57	Іванчыкаў Міхаіл	Хвароба і смерць Уладзіміра Гільча Леніна	Мінскі машынабудаўнічы каледж
58	Герасімовіч Яўген	Будслаўская святыня	Мінскі машынабудаўнічы каледж
59	Абрамаў Віталь	Подзвігі нашых продкаў	Мінскі машынабудаўнічы каледж
60	Тарасюк Вячаслаў	Дрэздэн	Мінскі машынабудаўнічы каледж
61	Жук Дзмітры	Час, пошта і лёс чалавека	Мінскі машынабудаўнічы каледж
62	Драгун Юры	Военныя воспоминания	Мінскі машынабудаўнічы каледж
63	Арлоўскі Дзмітры	Памяць	Мінскі машынабудаўнічы каледж
64	Лявонаў Іван	Герой Брэсцкай крэпасці	Мінскі машынабудаўнічы каледж
65	Дзямідовіч Аляксандр	Чудо-дом	Мінскі машынабудаўнічы каледж
66	Кіройчык Яўген	Всегда в строю	Мінскі машынабудаўнічы каледж
67	Цітоў Васіль	Дзёнік — цэлае жыццё	Мінскі машынабудаўнічы каледж
68	Сахарчук Аляксей	Імёны нам знаёмых, родных, блізкіх крывавай вечнай рапаю гараць	Мінскі машынабудаўнічы каледж
69	Рамагчук Іван	Дом, дзе саграваюцца сэрцы	Мінскі машынабудаўнічы каледж
70	Арцёменка Артур	Максім Гарэцкі і аўтакефальная царква	Мінскі машынабудаўнічы каледж
71	Буко Максім	Вялікі кастрычнік	Мінскі машынабудаўнічы каледж
72	Адуцкевіч Аляксандр	Жыццёвы шлях	Мінскі машынабудаўнічы каледж
73	Малібошка Аляксандр	Пісьмо	Мінскі машынабудаўнічы каледж
74	Воўк-Карачэўскі Юры	Людское гора	Мінскі машынабудаўнічы каледж
75	Собаль Юры	Подруги	Мінскі машынабудаўнічы каледж
76	Дрывеня Аляксей	Пісьмо	Мінскі машынабудаўнічы каледж
77	Сергіеня Віталь	Міхась Рудкоўскі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
78	Дашыневіч Арцём	Страшны суд	Мінскі машынабудаўнічы каледж
79	Панасюк Павел	Мужнасць партызан	Мінскі машынабудаўнічы каледж
80	Чарэнка Ігар	Жыццё і гора	Мінскі машынабудаўнічы каледж
81	Сідараў Сяргей	Вось што паведзіла паштоўка	Мінскі машынабудаўнічы каледж
82	Даніловіч Андрэй	Сляды вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
83	Жамачынскі А.	Кальвінскі збор	Мінскі машынабудаўнічы каледж
84	Валько А.	Ліст сына да бацькоў	Мінскі машынабудаўнічы каледж

85	Куратнік Аляксей	Ніхто не забыты, нішто не забыта	Мінскі машынабудаўнічы каледж
86	Смольская Марыя	Непражытае жыццё	Мінскі машынабудаўнічы каледж
87	Сальнікаў Ілля	Фотаздымкі разам з лістамі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
88	Бандарык Кацярына	Жыццё байцоў у час змагання за Радзіму	Мінскі машынабудаўнічы каледж
89	Курсава Кацярына	Весткі з сонечнага Краснадара	Мінскі машынабудаўнічы каледж
90	Навоша Сяргей	Свята нашых бацькоў	Мінскі машынабудаўнічы каледж
91	Флярко Вольга	Дзяцінства, апаленае вайной	Мінскі машынабудаўнічы каледж
92	Лецягевіч Святлана	Праз усе выпрабаванні вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
93	Дубоўская Ганна	Іх ніколі не забудуць	Мінскі машынабудаўнічы каледж
94	Раповіч Сяргей	Чырвоны дзень календара	Мінскі машынабудаўнічы каледж
95	Назараў Дзмітры	Краіна, якая будзе ў памяці назаўсёды	Мінскі машынабудаўнічы каледж
96	Уласава Аляксандра	Успаміны маёй бабулі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
97	Дзікун Ягор	Лес каваля	Мінскі машынабудаўнічы каледж
98	Пахаранка Ігар	Пісьмы з Англіі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
99	Насевіч Андрэй	Жыць і подвиг земляка-героя	Мінскі машынабудаўнічы каледж
100	Хрыстава Любоў	Першая конная	Мінскі машынабудаўнічы каледж
101	Бяляўская Алена	Лес чалавека	Мінскі машынабудаўнічы каледж
102	Корбут Вікторыя	Стары фотаздымак	Мінскі машынабудаўнічы каледж
103	Бачыла А.	Нізкі паклон табе, жанчына-маці	Мінскі машынабудаўнічы каледж
104	Беліновіч Алена	Гісторыя Мінска	Мінскі машынабудаўнічы каледж
105	Дольнікаў Рыгор	Мастак ад прыроды	Мінскі машынабудаўнічы каледж
106	Дуднік Аляксандр	Октябрьская социалистическая революция	Мінскі машынабудаўнічы каледж
107	Трацяк Іван	Гісторыя на старонках газеты	Мінскі машынабудаўнічы каледж
108	Латушка Генадзь	Палон	Мінскі машынабудаўнічы каледж
109	Скобла Аляксандр	Цяжкі лёс	Мінскі машынабудаўнічы каледж
110	Рукадзельнікаў Фёдар	Пісьмо з мінулага	Мінскі машынабудаўнічы каледж
111	Сцец Максім	Вайсковая навалачка	Мінскі машынабудаўнічы каледж
112	Давыдаў Дзмітры	Добры дзень, родны Мінск	Мінскі машынабудаўнічы каледж
113	Бойка Юлія	Хачу расказаць	Мінскі машынабудаўнічы каледж
114	Сівец Сяргей	Пісьмо палявой пошты, аўтабіяграфія і памяць	Мінскі машынабудаўнічы каледж
115	Лялецкая Вольга	Заря	Мінскі машынабудаўнічы каледж

116	Руды Аляксандр	Ліст з Варшавы	Мінскі машынабудаўнічы каледж
117	Ісаея Юры	Ад Савецкага Інфармбіюро...	Мінскі машынабудаўнічы каледж
118	Апраніч Наталля	Паштоўка праз дваццаць адзін год	Мінскі машынабудаўнічы каледж
119	Ткачоў Сяргей	Гэтых дзён не меркне слава	Мінскі машынабудаўнічы каледж
120	Сасункевіч Андрэй	Вялікі Кастрычнік	Мінскі машынабудаўнічы каледж
121	Алехно Сяргей	Гаспадар	Мінскі машынабудаўнічы каледж
122	Шляхцін Арцём	Першы дом маёй сям'і	Мінскі машынабудаўнічы каледж
123	Чыгір Віталь	Шляхам пераможным	Мінскі машынабудаўнічы каледж
124	Цыста Дзмітры	Нечаканая знаходка	Мінскі машынабудаўнічы каледж
125	Забавскі Сяргей	Трэба ведаць штосьці пра ўсё, а ўсё — пра штосьці	Мінскі машынабудаўнічы каледж
126	Аўраменка Андрэй Губская Вера	Давайце не рабіць памылак	Мінскі машынабудаўнічы каледж
127	Турчанка Віталь	Гісторыя ў дзвюх асобах	Мінскі машынабудаўнічы каледж
128	Марчанка Канстанцін	Гісторыя з сямейнага архіва	Мінскі машынабудаўнічы каледж
129	Малішэўская Кацярына	Гонар маёй сям'і	Мінскі машынабудаўнічы каледж
130	Карніцкая Дар'я	Вайна і дзяцінства	Мінскі машынабудаўнічы каледж
131	Новік Дзмітры	Паштоўкі ад героя	Мінскі машынабудаўнічы каледж
132	Вярбіцкі Генадзь	Лёс дзяцей у ваенны і пасляваенны час	Мінскі машынабудаўнічы каледж
133	Сцёпўс Эдуард	Шлях да Амерыкі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
134	Тарасова Алена	Думаю пра Беларусь	Мінскі машынабудаўнічы каледж
135	Цынкевіч Дзмітры	Пасля пахода	Мінскі машынабудаўнічы каледж
136	Андрончык Вольга	Успаміны пра Вялікую Айчынную	Мінскі машынабудаўнічы каледж
137	Глінкіна Яна	Маркі — люстэрка мінулага і сучаснага	Мінскі машынабудаўнічы каледж
138	Сімановіч Вольга	Гісторыя майго бацькі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
139	Кавалькова Наталля	Памяць сэрца	Мінскі машынабудаўнічы каледж
140	Савіцкая Тацыяна	Пошта ў жыцці людзей	Мінскі машынабудаўнічы каледж
141	Бязозка Алена	На самай страшэннай вайне	Мінскі машынабудаўнічы каледж
142	Рыжкевіч Алена	Маршал авіяцыі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
143	Абрамовіч Алена	Хатлянцы ў гады Вялікай Айчынай вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
144	Чорная Юлія	Іх імёны на абеліску	Мінскі машынабудаўнічы каледж
145	Осіпава Кацярына	Жыццё супраць вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж

146	Ганісеўская Вольга	У гады суровых выпрабаванняў	Мінскі машынабудаўнічы каледж
147	Працько Кацярына	Сталінградская бітва	Мінскі машынабудаўнічы каледж
148	Сітарская Кацярына	Становішча Беларусі і яе жыхароў у гады пямецка-фашысцкай акупацыі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
149	Чарток Аляксандр	Дынастыя Чарткоў	Мінскі машынабудаўнічы каледж
150	Булгакаў Юры	Сялянскі гераізм	Мінскі машынабудаўнічы каледж
151	Баравік Аляксандра	Усе наперад — за Айчыну	Мінскі машынабудаўнічы каледж
152	Бапшаркова Алена	Ад прадзедаў спакон вякоў нам засталася спадчына	Мінскі машынабудаўнічы каледж
153	Шкут Кацярына	Свята Вялікага Кастрычніка	Мінскі машынабудаўнічы каледж
154	Пашкевіч Святлана	Паштоўка дадому — водгалаз з вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
155	Александровіч Кацярына	Ніхто не забыты, нішто не забыта	Мінскі машынабудаўнічы каледж
156	Хмарук Валянціна	Боль вайны не ўляжацца з гадамі	Мінскі машынабудаўнічы каледж
157	Уласовіч Юлія	Вайна і лёс чалавека	Мінскі машынабудаўнічы каледж
158	Беланоўская А.	Весткі з гістарычнага минулага	Мінскі машынабудаўнічы каледж
159	Барсук Ірына	Шампанскае з Брэжневым	Мінскі машынабудаўнічы каледж
160	Людзенявец Ганна	19-гадовы герой	Мінскі машынабудаўнічы каледж
161	Максімовіч Алена	У гады Вялікай Айчыннай вайны	Мінскі машынабудаўнічы каледж
162	Баруценка Юлія	Успаміны былога партызана	Мінскі машынабудаўнічы каледж
163	Рахмановіч Наталля	Выпрабаванне	Мінскі машынабудаўнічы каледж
164	Кенць Ганна	№ 83345	Мінскі машынабудаўнічы каледж
165	Грыцкевіч Вікторыя	Бяду ніколі не чакаюць	Мінскі машынабудаўнічы каледж
166	Цвік Вольга	Пісьмы Юліі са Швейцарыі	г. Віцебск
167	Казарьцкая Ганна	Ліст з паштовай скрыні	г. Віцебск
168	Каўпак Настасся	Гісторыя з паштовай скрыні (аб чым распавялі лісты з фронту)	СПШ № 39, г. Віцебск
169	Карманав Кацярына	Па слядах аднаго лісьма У. І. Леніну	СПШ № 29, г. Віцебск
170	Княсцялін Ігар	Гісторыя з паштовай скрыні, або Разважанні аб ролі пismaў у сям'і Княсцяціных	г. Віцебск
171	Станкевіч Алена	Ракавая разведка	Мінскі прафесійна-тэхнічны каледж электронікі

172	Іванова Таццяна	Добры дзень	Мінскі ПТК электронікі
173	Лазавік Кацярына	Рыцар сумлення і свабоды	Мінскі ПТК электронікі
174	Быкава Кацярына	Сусветная жамчужына	Мінскі ПТК электронікі
175	Вальковіч Алена	Пуцявіна жыцця	Мінскі ПТК электронікі
176	Міхальцова Святлана	У яе вачах бліснула слязінка	Мінскі ПТК электронікі
177	Кужэльная Ніна	У вачах — зорнае неба	Мінскі ПТК электронікі
178	Кабарьха Юлія	Viva vita! (Няхай жыве жыццё)	Мінскі ПТК электронікі
179	Кошманавы Ганна	Ноччу я сніў сон...	Мінскі ПТК электронікі
180	Косінава Ірына	Хай ніколі не зменіцца ваша вясна нуднай восенню	Мінскі ПТК электронікі
181	Самуйлік Ганна	Ленінград.. 1955 г.	Мінскі ПТК электронікі
182	Актысева Юлія Багуза Цвятана	Перапіска Ф. М. Мельнікава	Мінскі ПТК электронікі
183	Вошчанка Яўгенія	Гісторыя з паштовай скрыні	Мінскі ПТК электронікі
184	Габрусевіч Станіслаў	Мінск і насельніцтва Мінска ў гады Вялікай Айчыннай вайны (1941–1945)	Ліцэй БДУ
185	Супрановіч Вераніка	Эміграцыя	Ракаўская СШ, п. Ракаў, Валожынскі р-н, Мінская вобл.
186	Кавалёва Аксана	Аксаковішчына, клініка НИКИ РМ и Э ОМРО	г. Мінск
187	Мартынчук Ілля	Гісторыя з паштовай скрыні	Льшчыцкая СШ, вёска Новыя Льшчыцы, Брэсцкі р-н, Брэсцкая вобл.
188	Камлёнак Яўгенія	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
189	Закрэўскі Вячаслаў	Пісьмо з паштовай скрыні	г. Віцебск
190	Бубашчына Ірына	Вайна...	г. Віцебск
191	Гатоўская Алена	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
192	Трошка Вольга	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
193	Віценчык Вольга	Успаміны сэрца	г. Віцебск
194	Апанасёнак Любоў	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
195	Козік Надзея	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
196	Дудкіна Наталля	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
197	Бянецкая Галіна	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
198	Краўчук Ірына	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск

199	Лось Алена	«Паштовая» скрыня	г. Віцебск
200	Рашатко Надзея	Лісты з фронту	г. Віцебск
201	Казімірава Ларыса	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
202	Пыжык Наталля	Как важна пайти настоящего друга	г. Мінск
203	Бацошка Сяргей	Лісты з Дубай	вышэйшае прафесійна-тэхнічнае вучылішча сферы абслугоўвання, г. Мінск
204	Бацошка Інга	Знаходкі з Дубай	гimназія № 2, г. Мінск
205	Алдашкіна Юлія	Жах даўжыней у 9 год	СШ № 1, г. Паставы, Віцебская вобл.
206	Вінаградава Кацярына	«Пісьмовая» дапамога	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
207	Данілаў Аляксандр	Гісторыя і праўда	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
208	Аскірка Усевалад	Страчаныя сувязі	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
209	Аскірка Усевалад	Хата	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
210	Залеўская Аксана	Партызанскі камандзір	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
211	Церабей Аляксандр	Пяцідзесятыя	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
212	Міхнюк Галіна	Па абодва бакі мяжы	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
213	Вальнец Марыя	Усе мы на гэтай зямлі сваякі	СШ № 3, г. Вілейка, Мінская вобл.
214	Вальнец Мікалай	Салдат да маці не вярнуўся	СШ № 3, г. Вілейка, Мінская вобл.
215	Будзько Вольга	І стала бліжэй мне «блізкай» гісторыя	СШ № 3, г. Вілейка, Мінская вобл.
216	Госцік Вікторыя	Мемуары Паштовай Скрыні, або Са спіжарняў драўлянага жьпця	гimназія № 1, г. Ліда, Гродзенская вобл.
217	Шкут Наталля	Гісторыя з паштовай скрыні	СШ № 45, клуб «Спадчына», г. Віцебск
218	Томчык Вольга	Гонар нашай сям'і	Гродзенскі дзяржаўны політэхнічны каледж
219	Рыдкін Вячаслаў	Надзея	СШ № 3, г. Віцебск
220	Сінягоўская Кацярына Курьільчык Святлана	Вялікая Айчынная вайна па пісьмах нашых землякоў — случчан	СШ № 10, г. Слуцк, Мінская вобл.
221	Чарэнка Андрэй	Сялянская сям'я ў кіпцолах дзяржавы	СШ № 1, г. Паставы, Віцебская вобл.
222	Пашук Анатоль Мельнік Юлія	Гісторыя з нашай скрынкі. Далёкае і блізкае	гурток «Юны журналіст» пры цэнтры пазашкольнай занятасці, г. Петрыкаў, Гомельская вобл.
223	Сухарэвіч Ганна	Мая родная вёска	Павіццёўская СШ, вёска Павіцце, Кобрынскі р-н, Брэсцкая вобл.

224	Граноўская Святлана	Раскіданае гняздо Дмахоўскіх	Перабродская СШ, Міёрскі р-н, Віцебская вобл.
225	Вышдыквевіч Таццяна	Успаміны жывых з азарыцкага лагера смерці	Вязынская СШ, Вілейскі р-н, Мінская вобл.
226	Гардзеі Алена	Слаўны і трагічны лёс маіх продкаў	СШ № 108, г. Мінск
227	Занька Наталля	Песня. Традыцыя. Памяць	Ганцавіцкая СШ, Дом народнай творчасці, аб'яднанне «Спадчына», вёска Ганцавічы, Ганцавіцкі р-н, Брэсцкая вобл.
228	Крэйдзіч Настасся	Лісты + паэзія = мая сям'я	СШ № 4, г. Іванава, Брэсцкая вобл.
229	Лойка Марына	Лісты з пахам вайны	СШ № 23, г. Мядзел, Мінскі р-н
230	Баглай Наталля	Шляхамі жыцця	ліцэй № 1, г. Мінск
231	Комзева Любоў	Гэты дзень мы набліжалі як маглі	ліцэй пры Беларускам дзяржаўным універсітэце, г. Мінск
232	Стасючонак Настасся	Партрэт сучаснага мастака	СШ № 45, г. Віцебск
233	Патапчук Ганна	Афганскія пісьмы	Гомельскі аграканамічны каледж
234	Карпук Таццяна	Ішлі пісьмы з фронту	СШ № 2, г. п. Краснаполле, Магілёўская вобл.
235	Семашчук Кацярына	Гісторыя з паштовай скрыні	гімназія № 25, г. Мінск
236	Бункевіч Аляксандр	Валерый Саблін — здраднік ці патрыёт?	СШ № 1, г. Мар'іна Горка, Пухавіцкі р-н, Мінская вобл.
237	Плюская Наталля	Лёс і пісьмы	ПТВ № 8, г. Мінск
238	Крук Ірэна	Спадарожніца жыцця — марка	ПТВ № 8, г. Мінск
239	Полацкая Вольга	Няўважлівы паштальён	СШ № 180, г. Мінск
240	Папова Ксенія	Дзедава пісьмо	СШ № 180, г. Мінск
241	Астаньковіч Дар'я	Падзяка за новае жыццё	СШ № 180, г. Мінск
242	Сядач Наталля	Праца славіць чалавека	СШ № 180, г. Мінск
243	Касцючэнка Ганна	У палоне вайны	СШ № 180, г. Мінск
244	Курзянкова Вікторыя	Незвычайнае знаёмства	СШ № 180, г. Мінск
245	Аскерка Таццяна	Наша мінулае — гэта наша будучыня	СШ № 180, г. Мінск
246	Лапіцкая Аляксандра	Нарыс гісторыі газеты «Мінскі лісток»	СШ № 2, г. Мінск
247	Буевая Таццяна	Почтовые марки в истории	СШ № 10, г. Віцебск
248	Судзілоўская Ірына	Дзве гісторыі з паштовай скрыні	СШ № 59, г. Гомель
249	Шаркель Ірына	Старонка з сямейнага архіва	Крукаўская БШ, вёска Новыя Крукі, Міёрскі р-н, Віцебская вобл.
250	Варонька Наталля	Цікавыя сустрэчы з мінулым	Крукаўская БШ, вёска Новыя Крукі, Міёрскі р-н, Віцебская вобл.

251	Нагайцава Ганна	З гісторыі паштоўкі	СШ № 6, г. Маладзечна, Мінская вобл.
252	Наваградская Ала	Тры падарожжы ў мінулае	гімназія № 1, г. Ліда, Гродзенская вобл.
253	Лёгкі Ігар	Моя істория	СШ № 45, г. Віцебск
254	Юрша Аляксей	Тры гісторыі з паштовай скрыні	ліцэй пры Беларускаім дзяржаўным універсітэце, г. Мінск
255	Камароўская Вольга	Яны змагаліся за вапу і нашу свабоду	Талькаўская СШ, вёска Талька, Пухавіцкі р-н, Мінская вобл.
256	Уханова Яраслава	Сяброўка па перапісцы	СШ № 180, г. Мінск
257	Сінкевіч Яўген	План мерапрыемстваў, прысвечаных 120-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа	СШ № 180, г. Мінск
258	Анціпенка Наталля	Перабытаны горад	СШ № 180, г. Мінск
259	Савянкова Алена	Паштальёны — людзі адказныя	СШ № 180, г. Мінск
260	Чыжова Фаіна	Неустрасимые и непокоренные	ПТВ № 24, г. Мінск
261	Данілава Святлана	И перо приравнялось к штыку	ПТВ № 24, г. Мінск
262	Маток Андрэй	Малалетні вязень	ПТВ № 24, г. Мінск
263	Пашкевіч Карына	Трагічнае каханне	СШ № 180, г. Мінск
264	Галкін Алег	Аб чым гавораць маркі	СШ № 2, г. Мінск
265	Яцук Ксешія	Канверсіікі	педкаледж № 2, г. Мінск
266	Касцюковіч Мікалай	Ішлі лісты з вайны	СШ № 8, г. Жодзіна, Мінская вобл.
267	Алейчык Алена	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
268	Скірман Вольга	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
269	Сямёнава Аляся	Пісьмо з паштовай скрыні	г. Віцебск
270	Сырэвіч Галіна	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
271	Рамбальская Жанна	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
272	Судак Людміла	Ліст з фронту	г. Віцебск
273	Шчупак Вольга	Пасляфрантавы лісток	г. Віцебск
274	Мацронька Марына	Гісторыя паштовай скрыні	г. Віцебск
275	Саладава Алена	Гісторыя аднаго фотадымка	г. Віцебск
276	Максімава Ганна	Лісткі з далёкага	г. Віцебск
277	Смолікава Надзея	Перыпетыі лёсу	г. Віцебск
278	Харытановіч Андрэй	Участнікі вайны	СШ № 45, г. Віцебск
279	Самусевіч Вольга	Першы рабочы дзень маленькага пісьма	г. Брэст

280	Граноўская Надзея	Ім скараецца неба	Першамайская СШ, вёска Першамайская, Бярозаўскі р-н, Брэсцкая вобл.
281	Аўхімкава Аксана	Гісторыю сваю павінен ведаць ты	Лучнікаўская СШ, вёска Лучнікі, Слуцкі р-н, Мінская вобл.
282	Ганчарэвіч Марыя	Пажаўцелья старонкі гісторыі	Вясейская СШ, вёска Вяся, Слуцкі р-н, Мінская вобл.
283	Гушчына Ала	Успаміны з канверта	Вясейская СШ, вёска Вяся, Слуцкі р-н, Мінская вобл.
284	Пяткевіч Юлія	Паштовы адрас — Балтрамеі (На скрыжаванні жыццяў)	СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.
285	Шпакава Алеся	Ад добра добра не шукаюць	Сялецкая СШ, вёска Сялец, Бярозаўскі р-н, Брэсцкая вобл.
286	Рымдзёнак Кацярына	Пісьмы з фронту	Германавіцкая СШ, вёска Германавічы, Шаркаўшчынскі р-н, Віцебская вобл.
287	Катаржэўская Святлана	Вандроўка па пісьмах з фронту	Палатоўская СШ, Полацкі р-н, Віцебская вобл.
288	Мужычэнка Аляксандр	Ім Бог адмерыў мала часу...	СШ № 9, г. Наваполацк, Віцебская вобл.
289	Осіпава Вольга	Сын 1406-га зенітна-артылерыйскага палка — Міша Самошын	Германавіцкая СШ, вёска Германавічы, Шаркаўшчынскі р-н, Віцебская вобл.
290	Сельвіч Наталля	Детская перепіска	Рагачоўскае педвучылішча, Гомельская вобл.
291	Абламскі Павел	Шукаю вас, родныя	СШ № 7, г. Брэст
292	Кацук Святлана	Гісторыя з паштовай скрыні	гімназія № 1, г. Ліда, Гродзенская вобл.
293	Кепся Вольга	Незабыўнае	г. Віцебск
294	Грузд Ганна	Ліст з фронту	вёска Лётцы, Віцебскі р-н
295	Мычкова Вольга	Ліст з фронту	г. Віцебск
296	Маслоўская Надзея	Ліст з фронту	г. Віцебск
297	Хаванская Кацярына	Малітва	вёска Кіраўская, Віцебская вобл.
298	Ляжнёва Ганна	Прыватнае жыццё і побыт	г. Віцебск
299	Мурашкевіч Ганна	Гісторыя з фронту	г. Віцебск
300	Кузьмянкова Ганна	Ліст з фронту	г. Віцебск
301	Звяркова Таццяна	Прыватнае жыццё і побыт	г. Віцебск
302	Зязюліна Кацярына	Гісторыя з фронту	г. Віцебск
303	Рылава Ганна	Гісторыя з паштовай скрыні	г. Віцебск
304	Бохан Ірына	Ліст з фронту	г. Віцебск
305	Ляшкевіч Жанна	Гісторыя з паштовай скрыняй	г. Віцебск

306	Карповіч Аляксандр	Роздум аб мінулым вёскі Асавая, яе жыхарах і ваколіцах	Асаўская СШ, вёска Асавая, Столнінскі р-н, Брэсткая вобл.
307	Назарук Дар'я	Лёс майго горада — мой лёс	СШ № 4, г. Чэрвень, Мінская вобл.
308	Ільчочык Вера	Гісторыя з паштовай скрыні	вёска Ляды, Чэрвеньскі р-н, Мінская вобл.
309	Маклок Ілга	Паштоўка ад Вікторыі	СШ № 191, г. Мінск
310	Клявінава Юлія	Пісьмо з мінулых гадоў	
311	Хоміч Гатна	Успаміны і сучаснасць	СШ № 8, г. Жодзіна, Мінская вобл.
312	Гавароўскі Андрэй	Цень аднаго пісьма	ПТВ № 226 гандлю, г. Бабруйск, Магілёўская вобл.
313	Патіна Алена	Мір вам, браты: праблемы нестандартнай моладзі	СШ № 209, г. Мінск
314	Радзько Надзея	Гісторыя з пажоўклай газеты	СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.
315	Баранав Юлія	Радавод графа фон Гутэн-Чапскага на Беларусі	СШ № 60, г. Мінск
316	Ермалёнак Антон	Газеты — крышціцы краязнаўства	СШ № 3, г. Міёры, Віцебская вобл.
317	Талапіла Алена	Жыццё майё сям'і праз паштоўкі і тэлеграмы	гімназія № 1, г. Ліда, Гродзенская вобл.
318	Барткевіч Уладзімір	Рэабілітаваны пасмяротна	СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.
319	Атвялка Таццяна	Выпрабаванне лёсам	СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.
320	Стоік Таццяна Папко Дзяна	Беразавешкі манастыр	СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.
321	Дайлідзёнак Ніна	Я шлю табе пісьмо	СШ № 3, г. Глыбокае, Віцебская вобл.
322	Гарачка Любоў	Мінулага чытаючы старонкі	Палацка нацыянальная гімназія, Віцебская вобл.
323	Акіпскі Андрэй	Жыццё і побыт	ВСАШ № 5 пры ВК-2, г. Бабруйск, Магілёўская вобл.
324	Шарпаў Дзмітры	Гісторыя з паштовай скрыні	ВСАШ № 5 пры ВК-2, г. Бабруйск, Магілёўская вобл.
325	Шахназаран Артур	Гісторыя з паштовай скрыні	ВСАШ № 5 пры ВК-2, г. Бабруйск, Магілёўская вобл.
326	Яцукевіч Аляксей	Праса ў II сусветнай вайне	прафесійна-тэхнічны каледж сферы абслугоўвання, г. Мінск
327	Харламенкова Хрысціна	Сябры навек	СШ № 1, г. Мар'іна Горка, Пухавіцкі р-н, Мінская вобл.
328	Варанько Кіра Абрагімовіч Юлія	Раіса Рыгораўна Хасеневіч: складаны лёс і незвычайныя сустрэчы	СШ № 73, г. Мінск
329	Драздова Іна	Гісторыя з паштовай скрыні	СШ № 106, г. Мінск

330	Антановіч Міраслава	Лісты на Радзіму	музучылішча, г. Баранавічы, Брэсцкая вобл.
331	Арэшка Ілля	Мінск на паштоўках XX стагоддзя	СШ № 66, г. Мінск

Андрэй Акіпскі

Магілёўская вобл., г. Бабруйск, вятэрня сярэдня агульна-адукацыйная школа № 5 пры выхаваўчай калоніі № 2, 10 клас
куратар Марыя Карніловіч

ЖЫЦЦЁ І ПОБЫТ

У сваім маленькім апавяданні мне хочацца паведаміць не пра сучаснае жыццё, а пра тое далёкае, якога мы ўжо не пабачым, але ж павінны не забывацца на гісторыю пасляваеннай Беларусі. Веды пра яе перадала мне мая бабуля, якая і сёння жыве ў адным з прыгожых куточкаў Палесся.

Вайна ніколі не шкадавала чалавечага жыцця. Смерць забрала брата маёй бабулі яшчэ ў першы год вайны, маці захварэла на тыф і памерла. Застаўся толькі бацька. Сяргей Кузьміч быў чалавекам не бедным, адукаваным, але вайна зрабіла яго вельмі жорсткім. Сваёй дачцэ Галіне, маёй бабулі, ён не дапамагаў, нават у школу не скіраваў, і засталася яна неадукаванай на ўсё сваё гаротнае жыццё. З дзесяці гадоў працавала ў калгасе.

(...) Быў 1951 год. Адноўчы цёплым вечарам Галя сабралася пайсці на танцы, зрабіўшы ўсю хатнюю працу, якую ёй даручыла маць. Яна не ведала, што сёння ў клубе будзе шмат хлопцаў, якія вярнуліся з арміі. Прыйшлі на танцы і хлопцы. Вось адзін з іх і стаў потым маім дзедам. Ён адслужыў у арміі сем гадоў, і яму было дваццаць пяць. Адзін год праваяваў, а калі вайна скончылася, працягваў службу, падымаючы з руін Мінск. Бабуля мая была прыгожай дзяўчынай, таму дзед хутка ажаніўся з ёю, каб ніхто не перабег дарогу, бо бабулі было ўсяго пятнаццаць гадоў.

Некаторы час маладыя жылі ў свякраві, потым прыдбалі сабе танную хатку. Хата мела вузкія сенцы. Першы пакой быў невялікі: злева стаяў слонак, на ім вядро з вадою і вялізны алюмініевы карэц. На сцяне вісела шафка — яна і зараз там вісіць. Побач стаяла печ, а справа былі лава і невялікае акенца, з якога можна было глядзець на падворак. У другі пакой вялі дзверы з прыгожай ручкай; грубка стаяла гэтак, што вакол яе можна было абабегчы, а ўздоўж глухой сцяны цягнуліся ложка, засланьня саматканымі поцілкамі. Тры вакенцы сіратліва глядзелі на вуліцу, у куце стаяў стол, а над ім вісела ікона.

Жыццё ў тыя гады не радавала людзей, было чорнае і невыноснае, не хапала грошай, шмат чаго даводзілася рабіць самім. Дзед мой меў залатыя рукі, амаль усё рабіў сам. Стол, лаўкі, лыжкі драўляныя, граблі, сам лапці плёў, мог зрабіць кошык для грыбоў, набірак для ягад, бочку для агуркоў і капусты, рознай велічыні цэбры, вуллі, лыжы і розную вязковую дробязь. Быў ён вельмі разумным чалавекам, нягледзячы на адукацыю ў 4 класы. Выпісваў «раёнку» «Светлае жыццё» і чытаў па вечарах бабулі ўслых пры лямпе. Дзед сам зрабіў ткацкі станок, рэшткі якога і зараз можна ўбачыць у кладоўцы. Бабуля вырошчвала лён, прала кудзелю, ткала палатно.

Жылі вельмі бедна амаль што да сярэдзіны 1960-х гадоў — не было нават чаго есці. У той час мая бабуля марыла пра тое, каб мець досыць чорнага хлеба. Елі ў асноўным бульбу з кіслым малаком, гэта калі карова даілася, а звычайна — расол. Харчаваліся таксама пярловой крупой з алеем. Але даводзілася каштаваць і мяса, бо дзед быў добрым паляўнічым. І зайца, і цецерука, і дзіка, і лася мог прынесці ён дадому — звычайна зімою. Цяпер ужо пра гэта можна казаць, а ў той час паляванне было строга зааронена, і міліцыя ўвесь час «трусіла» ў хаце тых, хто займаўся паляваннем. Дзед займаўся таксама сплавам лесу і па паўгады не бываў дома, пазней працаваў лесніком. Уся гаспадарка была на плячах бабулі. Выратаўваў лес. Збіралі чарніцы, журавіны, рабіну, жалуды, шышкі, грыбы, каб некаж выжыць. Куплялі ў асноўным цукар, муку, крупу пярловую і пшано. Іншы раз бралі ў крамах паркаль і чорны «корд» і абавязкова «тарноўку» (шарсцяную квяцістую хустку).

З сенакосам было вельмі цяжка, тыя, у каго былі надзелы, касілі ў асноўным асаку. Балоты акалялі вёску з усіх бакоў. Паколькі хата была побач з лесам, бабуля ўначы хадзіла касіць траву, каб не ўбачыў ляснік, а потым на золку прыносілі сырую траву дадому. Старэйшыя дзеці неслі яе ў саматканых поцілках, меншыя ў настольніцы, а бабуля несла больш за ўсіх — на павадцы (тонкай вяроўцы).

Дзеці падрасталі, і бацькі пачалі будаваць новую хату на чатыры пакоі. Шмат гадоў потым аддавалі пазыку цётцы Гапцы, ізноў дапамагаў лес...

У 70-я гады жыццё палепшылася. Купілі тэлевізар і шафу з люстрам, радыёлу. Пакупкі былі рэдкія, але і да сёння ўспамінае бабуля пра набыццё сапраўдных матрацаў, якія не трэба было набіваць сенам. Ужо не бяліла яна хату, бо падшылі столь і абклеілі шпалерамі сцены.

Цяжка жылося, але, як ёй помніцца, часта хадзілі ў госці да сваякоў і знаёмых, нават у суседнія вёскі. Падчас гасцявання спявалі шмат песень: шкада, што зараз не ведаюць унукі, як і што спявалі іх сваякі. Калі яны вярталіся дадому, дык гэтак па дарозе спявалі, што можна было заслухацца. Іншым часам і мне шкада, што я не жыў у той час, калі не было чаго есці, але цікава было жыць...

Юлія Алдашкіна

Віцебская вобл., г. Паставы, СШ № 1, 11 клас

куратар Ігар Пракаповіч

ЖАХ ДАЎЖЫНЁЙ У 9 ГОД

З Тэрмеза, у якім 15 лютага скончылася афганская вайна для нашых салдат і афіцэраў, везлі зямлю — афганскую. Не падобную на наш беларускі жвір. Яна сыпалася ў далонь, быццам попел. Везлі яе для матуль, чые сыны палі на гэтай зямлі, чужой, не роднай... Каб потым паляцець на Радзіму страшным грузам № 200.

Гэтак вярнуўся на бацькаўшчыну і Міхаіл Лапко. Міша, як распавядала маці, рос звычайным хлопчыкам. Скончыў васьмігодку, потым вучыўся на кіроўцу. З дзяцінства прывучаны быў да працы. Першыя крокі Міша рабіў у Станелевічах, адсюль яго праводзілі на вайсковую службу. Бацькі Лапко адчувалі сябе добра, калі Міша праходзіў службу ў Беларусі. А потым ён быццам бы знік. Месяц прайшоў, другі — аніводнай вестачкі. Потым бацькі атрымалі ліст ад Мішы: «Прывітанне з Кабула. Служба ў мяне праходзіць па-ра-нейшаму добра і на старым месцы. Яно і ёсць што напісаць, але не магу. Вось як прыеду дадому, тады раскажу». Для Баляславы Ільвінчы і Івана Іванавіча пачаліся доўгія дні чакання, дні пакут і перажыванняў. Яго чакалі ўвосень 1981. Заканчваўся тэрмін службы яфрэйтара Міхаіла Лапко. Раслі надзея і вера, што сын вернецца, жывы і здаровы.

Дадому Міхаіла Лапко прывезлі 19 верасня. А перад гэтым быў ліст — звычайны і вясёлы. З таго часу жыццё ў бацькоў нібыта падзялілася. Яфрэйтар Міхаіл Лапко загінуў 11 верасня 1981 года. Праз 16 дзён яму споўнілася б 20 год. «Не хвалойся, мама, я вярнуся», — пісаў Міша ў лістах. І вярнуўся. На вечны спачын у родную зямлю, якую гэтак любіў. Яму не было і дваццаці, і ўжо дваццаць год праішло, як яго няма ў жывых.

Афганістан таксама спыніў вучобу ў політэхнічным інстытуце Андрэя Клянцэвіча. Але хлопец верыў у тое, што выжыве, вернецца. Аб гэтым ён пісаў маці, пісаў таксама ў сваю родную школу. Праўда, спачатку Андрэй, шкадуючы маці, утойваў сваё месца знаходжання. Але ж матчына сэрца не падманеш. Яна чакала і плакала, плакала і чакала. І Андрэй вярнуўся. Скончыў вучобу, цяпер працуе ў Оршы.

Я трымаю ў руках ліст ад Андрэя (ад 20.05.86) да вучняў 8 класа СШ № 2 г. Паставы... Ліст прыйшоў з Афганістана, куды Андрэй патрапіў *«сержантом после окончания учебного подразделения в Волгограде»*. Пасля апынуўся *«в мотострелковом полку в инженерно-саперной роте»*. Але тут не застаўся. Андрэя разам з яго аддзяленнем скіравалі ў гарнізон, на так званую *«сторожевую заставу»*. *«Этот небольшой гарнизон охраняет мост и участок дороги, ведущей к Кабулу»*, — пісаў Андрэй. Салдаты там жылі у жалезабетонных дотах, па восем чалавек у кожным. *«Все очень сдружились, чувствуем себя как в одной семье. Да без этого здесь нельзя»*. Яшчэ Андрэй апавядаў пра мясцовых жыхароў. Іх галоўнымі заняткамі з'яўляліся гандаль і земляробства. Людзі перамяшчаліся там на веласіпедах, а афганскія жанчыны насілі паранджу... (...)

Цяпер цяжка зразумець, адчуць сэрцам, як было там усе гэтыя дзевяць жахлівых гадоў. Вайна ёсць вайна. І ўсё было як на вайне... Цяпер як пазбіраць у галаве ўвесь гэты гарачы, крываваы калейдаскоп? Як пранесці яго праз жыццё? Кашмарныя сны яшчэ доўга будуць сніцца «афганцам». (...)

Яшчэ адзін ліст трымаю я ў руках. Доўгачаканы, ад Андрэя Шырокага, адрасаваны маці: *«Привет из Туркмении. У меня все по-прежнему. Служить легко... служба идет своим чередом, здоровье нормально. Через год и пять месяцев буду дома. Возможно, 20 лет мне исполнится уже дома»*. Як жа чакалі сваякі гэтую сустрэчу! І Андрэй вярнуўся...

Чужая зямля прынесла вялікае гора бацькам загінуўшых. Але яна не адпускае і тых, хто вярнуўся... І нават цяпер, калі адтуль мы ўжо вывелі свае войскі, ці скончылася вайна? Не. Пакуль будуць балей раны афганцаў, пакуль ім будуць сніцца гарачыня і сцюжа чужой краіны — вайна не скончана. І не патрэбны нашай краіне аніякія саюзы, у тым ліку і з Расіяй, бо нашы хлопцы ізноў могуць апынуцца ў якіх-небудзь «гарачых кропках», ізноў прайсці праз увесь жах вайны... З соцень, тысяч фотаздымкаў на нас глядзяць хлопцы, што назаўжды засталіся маладымі... І не павінны мы забываць пра гэта...

Міраслава Антановіч

Брэсцкая вобл., г. Баранавічы, музычнае вучылішча
куратар Валеры Пузікаў

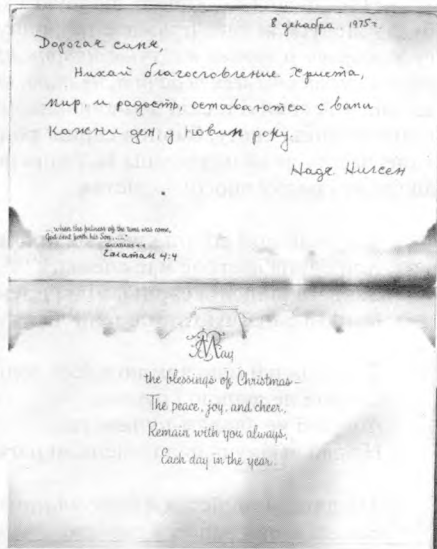
ЛІСТЫ НА РАДЗІМУ

Лісты... Шмат цікавага схавана ў гэтых пажоўклых, выцвілых аркушах паперы... Адно гісторыю «з паштовай скрыні» я хачу расказаць.

Было гэта яшчэ ў даваенны час. У вёсцы Псышчава, што знаходзіцца непадалёк ад горада Іванава (ці, як раней яго называлі, Янава), жылі пяць сясцёр: Параскоўя, Ефрасіння, Еўдакія, Ніна і Марыя. Жылі яны ў беднасці і нястачы, бо вельмі рана асірацелі.

**Фота Надзі Еўтух,
дасланае з Бельгіі**

Самай малодшай (дарэчы, маёй прабабулі) было ўсяго два гады, калі яна страціла маці. Адбылося гэта ў 1919 годзе. Жылося тады вельмі цяжка, і прыходзілася шмат працаваць, каб выжыць у такі складаны час. Мая бабуля распавядала, што адну пару абутку сёстры насілі па чарзе. Сёння гэта гучыць здзіўна, але для таго часу была гэта звычайная з'ява. (...)

А зараз час распавесці пра гераіню майго апавядання — родную сястру маёй прабабулі Мані Ніну. Яна выйшла замуж за мясцовага хлопца Пятра. Але ж не было ў іх кахання — іх ажанілі пад прымусам. Да гэтага і ў Ніны, і ў яе мужа былі каханьня. Хутка Ніна нарадзіла дачку Надзею. І ўсё было б добра, калі б не пачатак людскіх пакут і праліцця крыві, калі б не вайна...

Яшчэ да прыходу немцаў у вёску партызанскія групоўкі хадзілі па хатах, адбіраючы ў людзей тое нямногае, што ў іх было. Напрыклад, з-за кашуха, які быў лепшы і прыгажэйшы, чым у іншых, яны маглі забіць чалавека. «Забівалі сваіх...» — менавіта так казалі мая бабуля Каця, якая ў той час глядзела на ўсё гэта сваімі здзіцямі вачыма. Пятру (мужу Ніны) таксама пагражала смерць, і яму прыйшлося ўцякаць ад партызанаў і ісці пешшу аж да Янава.

Ад бабулі я даведалася, што Ніна з дачкой праз некалькі дзён таксама рушыла ў Іванава, дзе сустрэлася з мужам. Там яны селі ў цягнік і паехалі куды вочы глядзяць. Гэткім чынам яны трапілі ў Нямеччыну, а потым з Нямеччыны на вялізным караблі паплылі ў Бельгію. З таго моманту і пачалось ліставанне паміж Нінай і яе сваякамі з Псышчова.

Ніна пісала з вялікай любоўю і надзеяй на тое, што калі-небудзь яна ўсё ж такі прыедзе на родную беларускую зямлю: *«Як я буду здарова і трохі палучшы нащот прыезду, то я думаю прыехаць, очин хотелось бы всех побачит, не знаю, як бог поможет, надеюсь только на его...»* А сваякі пісалі з хваляваннем пра тое, што дзесьці там, на іншым канцы свету, б'юцца сэрцы родных людзей. І гэтая вялікая адлегласць, якая падзяляла іх, была не такой страшнай дзякуючы адзінаму сродку зносін — лістам...

Ты ляці, мой сціплы ліст, на крылах птушак,
Хай сонца абагрэе мае словы,
Закрані людскія сэрцы, мілы дружа,
Сагрэй радзімую зямлю, як ліст дубовы.

Ты пацалуй маю зямлю з усёй пяшчотай,
Сагрэй яе душою і рукамі,
Абарані яе словам-кулямётам,
Не дай загінуць пад нямецкімі нагамі.

Ты ляці, мой ліст, а я буду маліцца,
Запалі агонь надзеі ў народа.
Нібы глыток з чысцюткіх крыніцаў,
Усё ж прагучыць магутнае: «Свабода!»

Я буду чакаць, я буду чакаць адказу...
Я веру, што прыйдзе, і Бога аб гэтым маю.
І подых Радзімы любай адчую адразу,
Бо я так моцна, так моцна яе люблю.
Я буду чакаць адказу...

Мабыць, такія думкі перапаўнялі душу Ніны, а пасля і яе дачкі Надзеі, калі яны адпраўлялі свае лісты ў далёкую і цяпер асабліва родную Беларусь.

Ніна разам са сваёй сям'ёй пражыла ў Бельгіі дзесяць гадоў. Гэта быў цяжкі час для Пятра: трэба было будаваць сваё жыццё спачатку. Пятро доўгі час рабіў шахцёрам, але гэтая праца не задавальняла яго, бо была небяспечнай. А Ніна працавала на полі, рабіла ўсё, што загадаюць. Знайсці добрую пасаду ёй было немагчыма па прычыне неадукаванасці. Але, нягледзячы на матэрыяльныя цяжкасці, Ніна ніколі не забывала пра сваіх сваякоў, ведаючы, што ім таксама цяжка. І сёння мая бабуля з захапленнем успамінае пра пасылку, якую Ніна даслала з Бельгіі. У ёй знаходзіліся абутак і вопратка, якіх так не хапала ў пасляваенны час. У адным з лістоў быў дасланы фотаздымак з надпісам: *«Белгия 6 Марта 1961 года, на добрую и долую память своей любимой кресной Маме и своим сестронкам Кати и Тани посылаю я вам дорогие родители свой горячо пламенный привет и желаю я вам счастья и здоровья на многия лета. Евтух Надя».*

У 1951 годзе пачынаецца новы этап у жыцці гэтай сям'і: яны пераязджаюць у Канаду. У гэтым ім дапамагае сваяк Пятра, які ўжо жыў у гэтай краіне. Ізноў усё спачатку, ізноў цяжкасці, выпрабаванні... Але яны выжылі і ў гэтым жыццёвым віры, прымусішы нас паверыць у тое, што любоў да працы і вера робяць чуды.

Пасля сямі гадоў, праведзеных у Канадзе, дачка Ніны выйшла замуж за канадскага хлопца. Цікава звярнуць увагу на подпісы на атрыманых з Канады фотаздымках. Мы ўбачым, як сярод простаі сялянскай мовы з'яўляюцца іншамоўныя словы. Час робіць сваё, і ў беларускай мове маіх канадскіх сваякоў укараняюцца чужыя словы, значэнне якіх, мабыць, не ведалі мае родныя з вёскі Псышчава. (...)

Ліст з 1972 года... Я зноў і зноў перачытваю яго і кожны раз знаходжу ў ім нейкія новыя, дагэтуль невядомыя мне пачуцці... Вось і не стала адной з сясцёр... Ці ведала Ніна, што той дзень, калі яна накіравалася з дачкой у Янава, будзе апошнім днём на Радзіме? Мабыць, не. Мне здаецца, што кожны чалавек у глыбіні душы марыць быць пахаваным на радзіме... Вярнуцца туды, адкуль прыйшоў на гэты свет, дзе зрабіў свае першыя крокі, казаў першыя словы, дзе адбылося першае каханне...

Тады ўсё было ўпершыню,
І гэты час дае мне крылы за спіною.
Пераадолею любую вышыню,
Радзіма, толькі б быць з табою!

З расказаў сваёй бабулі я даведалася, што праз нейкі час прыйшоў яшчэ адзін ліст ад Пятра з просьбай, каб прабабуля Маня прыехала ў Канаду, наведала яго і сям'ю яе пляменніцы, а таксама магілу сваёй сястры Ніны. З тых часоў захаваліся дакументы, якія сведчаць пра тое, што мая прабабуля збіралася ехаць у Канаду:

*Начальнику Ивановского райотдела
Внутренних дел Брестской области
От гражданки Сенюты Марии Матвеевны
Жит. дер. Псышцево Ивановского района Брестской области.*

Заявление

Прошу разрешить мне выезд из СССР в Канаду в апреле 1973 года сроком на три месяца на свидание с племянницей Нильсен Надеждой Петровной, проживающей по адресу Канада г. Монреаль 680, Вил Ласал, ул. Централ. 8376.

К месту назначения намерена ехать до Москвы поездом, а из Москвы в Монреаль самолётом.

*(подпись) (М. Сенюта)
20 ноября 1972 года*

Але ж дазвол на выезд прабабуля так і не атрымала... Яшчэ пры жыцці Ніна таксама хацела паехаць на Беларусь, наведачь родных, але ёй таксама не дазволілі. У сваіх лістах яна не раз выказвала свой смутак і жаль з гэтай нагоды. І часта гучаць у сэрцах родных яе словы з лістоў: *«Сустрэнемся, даражэнькія сёстры, ужо ў вечнасці...»*

Ілля Арэшка

г. Мінск, СШ № 66, 11 клас

куратар Надзея Усава

МІНСК НА ПАШТОЎКАХ XX СТАГОДДЗЯ

У нашай сям'і на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў склалася неабгая калекцыя паштовак, асабліва мастацкіх. Ніхто спецыяльна іх не збіраў, а звычайна набывалі на ўсялякі выпадак. Атрымлівалі мы паштоўкі таксама ад сяброў і шматлікіх сваякоў з розных гарадоў. Гэтак паволі склаўся невялікі «адзел гарадскіх паштовак». Апошнія разглядаць асабліва цікава — міжволі параўноўваеш іншыя гарады са сваім родным, з Мінскам. За тэму конкурснай працы я ўзяў аналіз паштовак з выявамі Мінска, бо некалькі з іх знаходзяцца ў нашым сямейным зборы, а ў хатняй бібліятэцы ёсць шмат кніг пра Мінск. Калі я прыступіў да працы, дык меркаваў, што знайсці паштоўкі розных гадоў будзе лёгка, дастаткова будзе звярнуцца ў любую мінскую бібліятэку. Але там, як аказалася, знаходзяцца ў асноўным кнігі пра дарэвалюцыйныя паштоўкі Мінска. А пра сучасныя, тым больш пра паштоўкі 1950–1960-х гг., літаратуры няма. Больш за тое, самі гэтыя паштоўкі з'яўляюцца цяпер амаль што бібліяграфічнай рэдкасцю (бо мінчане не захоўвалі і не збіралі іх, а набывалі, каб адаслаць знаёмым). Бібліятэкі не лічылі іх каштоўнасцямі, як, напрыклад, кнігі ці краязнаўчыя альбомы. Няма паштовак апошніх дзесяцігоддзяў XX ст. і ў Нацыянальным гістарычным музеі, а толькі дарэвалюцыйныя або 1950-х гг. Высветлілася, што захоўваюцца яны, магчыма, толькі ў прыватных калекцыянераў і ў адзеле мастацтва Нацыянальнай бібліятэкі. Супрацоўнікі Гістарычнага музея і Нацыянальнай бібліятэкі дапамаглі мне ў пошуках гэтых паштовак, за што ім вялікі дзякуй.

У сваёй працы я аналізаваў далёка не ўсе паштоўкі, а толькі найбольш характэрныя. Праглядаючы іх, можна прасачыць не толькі гісторыю Мінска, але і ўсёй краіны.

I. Мінск на паштоўках з пачатку XX стагоддзя — «утульны горад»

Паштоўкі пачалі выдавацца ў беларускіх гарадах у 1890-я гг. Найбольш папулярнымі былі паштоўкі з выявамі гарадоў, якія ў якасці «адкрытых лістоў» дасылаліся знаёмым. Захавалася вялікая колькасць дарэвалюцыйных мінскіх паштовак. Яны прадаваліся ў

кніжных і фатаграфічных крамах, каштавалі даволі дорага (каля 50 капеек) і старанна захоўваліся. Дарэчы, сам фатаграфічны апарат каштаваў не танна — звыш 75 рублёў. (Заробак некваліфікаванага рабочага быў прыблізна 15 рублёў у месяц.)

Вуліца Падгорная

Мінскія фатаграфы, якіх на той час было даволі шмат, канкуравалі паміж сабою. У Мінску было некалькі фатаграфічных атэльэ: «Эскандэр», якое працавала з 1891 г., братоў Берман на Захар’еўскай, І. Слепяна, Л. Дашкевіча.

Дзякуючы паштоўкам можна ўявіць, як выглядаў Мінск на пачатку XX стагоддзя. Быў ён падобны на невялікі еўрапейскі горад. Ужо больш за 150 год знаходзіўся Мінск у складзе Расейскай імперыі, але шмат архітэктурных помнікаў паходзілі яшчэ з часоў Рэчы Паспалітай. Яго насельніцтва ў 1910-я гг. налічвала ўсяго каля 100 тысяч чалавек, сярод якіх амаль палова былі яўрэі. З 1835 г. Мінск уваходзіў у межы так званай «рысы аседласці», згодна з якой яўрэям дазвалялася сяліцца толькі на ўскраінах імперыі і забаранялася ў цэнтральных расійскіх губернях.

На паштоўках з пачатку XX стагоддзя бачна, што Мінск быў шматнацыянальным горадам. Тут жылі людзі розных канфесій: праваслаўныя, католікі, пратэстанты, мусульмане, іудзеі. У горадзе знаходзілася 5 касцёлаў, 2 лютэранскія кірхі, 7 праваслаўных сабораў і цэркваў, 3 сінагогі, а таксама малітоўныя дамы. У Татарскім прадмесці ў 1902 г. была пабудаваная мячэць, якую зруйнавалі ў 1960-я гг. падчас будоўлі гатэля «Юбілейны». Выявы гэтых помнікаў захоўваюць старыя паштоўкі.

Найпрыгажэйшымі вуліцамі Мінска былі Падгорная (сённяшняя К. Маркса), Захар’еўская, Койданаўская (сённяшняя Рэвалюцыйная). Яны былі брукаваныя, мелі электрычнае асвятленне, дашчатыя тратуары. Першыя паверхі дамоў заўсёды займалі крамы, аптэкі, кавярні ды цукерні, якіх у Мінску было даволі шмат.

Горад на першых мінскіх паштоўках выглядае ўтульна і прывабна. Вуліцы, паркі, цэрквы, гатэлі, банкі, гімназіі ды будынкі розных таварыстваў нагадваюць забудову сучасных невялікіх еўрапейскіх гарадоў.

2. Мінск даваенны — «горад таталітарнай мары»

Паштовак з 1920–1930-х гг. захавалася няшмат. Яны з’яўляюцца бібліяграфічнай каштоўнасцю. Зразумела чаму: падчас рэвалюцый ды грамадзянскай вайны, калі Мінск быў прыфрантавым горадам, людзям было не да паштовак. Вуліцы горада лічыліся стратэгічнымі аб’ектамі, і фатаграфаванне іх было небяспечна з-за магчымых абвінавачванняў у шпіянажы.

У 1919 г. Мінск стаў сталіцай БССР. У ім адчынілася Белдзяржвыдавецтва, якое друкавала ў асноўным кнігі. А вось паштовак амаль не выраблялася. Згодна з Рыжскай дамоваю ад 1921 г. да Польшчы была далучаная ўся Заходняя Беларусь. Мінск зноў стаў памежным горадам. У 1930-я гг. сталіцу нават хацелі перанесці з Мінска ў Магілёў.

Государственная библиотека им. Ленина (Минск)
Фот. В. Вернера

На пачатку 1930-х гг. распачалося будаўніцтва Мінска як сталіцы савецкай рэспублікі: былі ўзведзеныя карпусы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Дом урада, Дом Чырвонай арміі, Тэатр Оперы, Акадэмія Навук, бібліятэка; па былой Захар’еўскай, перайменаванай у Савецкую, пабудавалі дамы «спецыялістаў», універсітэцкі гарадок. Паставілі помнікі правядырам — Леніну, Марксу. У 1924 г. па горадзе пачалі хадзіць аўтобусы, а з 1929 г. — электрычныя трамвай.

Запрошаныя з Масквы і Ленінграда архітэктары (І. Лаўроў, І. Лангбард) хацелі зрабіць з Мінска ўзорны

савецкі горад: яны марылі пра вялікія плошчы і шырокія вуліцы, пра дамы-камуны і фабрыкі-кухні. Архітэктары не шкадавалі старае, руйнавалі цэлыя вуліцы, цэрквы, знішчалі сінагогі, каб на іх месцы ўзвесці новыя будынкi. Аблічча Мінска пачало мяняцца.

Фотапаштоўкі 1940–1941 гг. падаюць Мінск як новы савецкі горад. Здымкі зроблены з вышыні птушынага палёту. Касцёл Св. Сымона і Алены знаходзіцца на далёкім плане, а на пярэднім — новыя карпусы ўніверсітэта ў стылі канструктывізму. Паштоўкі называюць новыя прыярытэты і каштоўнасці: савецкае хутка выцяс-

няе старое. Калі папярэдне не ведаеш, што на паштоўках выявы Мінска, ён на іх амаль што не распазнавальны. Гэта іншы Мінск. З цягам часу гэтыя будынкi сталі помнікамі гісторыі і мастацтва эпохі таталітарызму...

3. Мінск савецкі — «горад без мінулага», 1950–1980-я гг.

Пасля заканчэння вайны Мінск ляжаў у руінах. Было знішчана каля 80% жыллага фонду горада. Напрыканцы 1940-х гг. у горадзе было толькі 40 тысяч жыхароў. Пачалося аднаўленне Мінска па новым генеральным плане.

Першыя пасляваенныя паштоўкі выйшлі толькі на пачатку 1950-х гг. Да гэтага часу фатаграфаванне Мінска не мела сэнсу — паўсюль былі жудасныя карціны знішчэнняў. Паштоўкі 1950-х паказваюць ужо адбудаваны Мінск.

У 1950-я гг. на месцы старой Савецкай (былой Захар'еўскай) вуліцы ствараецца Сталінскі праспект. Яго шырыня — 50 метраў. Старыя ацалелыя дамы не рэстаўруюцца, а зносяцца. Так, у 1951 г. былі разбураныя: Дамініканскі касцёл, адзін з першых каменных храмаў Мінска, а таксама былы палац Сапегі з цэлай вуліцай Юр'еўскай. На паштоўкі траплялі выключна новыя вуліцы Мінска. Усе паштоўкі друкаваліся ў Маскве, бо каляровага друку ў Мінску яшчэ не было.

Мінск на пачатку 1950-х гг. мы бачым вачыма фатографай М. Альперта, А. і М. Ананьіных, М. Трахмана, Е. Ігнатовіча. Амаль усе гэтыя паштоўкі надрукаваныя Маскоўскай эксперыментальнай друкарняй ВНШПІТ. Кошт паштовак складаў ад 10 да 25 капеек. Мінула ўсяго толькі 10 гадоў пасля вайны, а на паштоўках «квітнее» шчаслівае савецкае жыццё: на праспекце імя Сталіна, з маладымі ліпкамі ўздоўж — новапабудаваны сяміпавярховы дом для рабочых аўтазавода (зараз у ім знаходзіцца магазін «Кадр»), у старым парку ўстаноўлены бюст Янку Купалу (скульптар З. Азгур), перад Домам афіцэраў, будынкам ЦК КПБ, на ўсіх бульварах — пышныя газоны з кветкамі, а перад Домам Урада — прыгожы сквер з нейкімі экзатычнымі дрэвамі накіштат пальмаў. На паштоўках тых гадоў яшчэ не страціў свайго старога дэкору фасад тэатра імя Я. Купалы, не адбыліся змены з Операм тэатрам — ён паказаны без вокнаў трэцяга яруса і даху, якія можна ўбачыць сёння, а сквер перад тэатрам толькі што разбіты.

Да канца 1950-х гг. на паштоўках паказваецца выключна цэнтральная частка горада: праспект Сталіна, Прывакзальная плошча, бібліятэка імя Леніна, гатэль па вуліцы Кірава, новы будынак Дзяржаўнага мастацкага музея і сімвал таго часу — скульптура «Дзяўчына з вяслом» у парку імя Горкага. Усё мусіла сцвярджаць новае аблічча Мінска — прасторнага, чыстага, квітнеючага горада, які гэтак хутка быў адбудаваны пасля вайны. Аднак большасць жыхароў Мінска ў тых часы жыла ў бараках і камунальных кватэрах: атрымаць кватэру ў Мінску, тым больш у цэнтры горада, было няпроста, чэргі на жылло расцягваліся на дзесяцігоддзі.

У 1960-я гг. воблік Мінска на паштоўках зноў мяняецца: акцэнт робіцца на новабудоўлі тых часоў — бульвар Трактарабудаўнікоў, будынак гасцініцы «Юбілейная», Палац спорту, які быў пабудаваны ў 1966 г. Мінск фатаграфуюць І. і М. Ананьіны, Б. Круцко, В. Бараноўскі. На плошчы Я. Коласа своеасаблівы помнік эпохі — мадэль атама. Па-ранейшаму працягваюць разбураць помнікі дойлідства старога Мінска: менавіта тады з мапы горада знікаюць мячэць, сінагога, касцёл бенедыктынак. У 1960-я гг. паштоўка каштуе вельмі танна — усяго 2 капейкі.

Набліжаўся 1967 г. — год 900-годдзя Мінска. Горад атрымаваў ордэн Леніна — «за мужнасць і гераізм у барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі... і поспехі, дасягнутыя ў аднаўленні горада і развіцці народнай гаспадаркі». Да гэтай даты выдавецтва «Звязда» накладам у 55 000 асобнікаў выдала серыю чорна-белых паштовак А. і М. Ананьіных (серыя складалася з 6 паштовак). У куце кожнай паштоўкі былі прадстаўлены невялікія выявы старога Мінска: гэтакім чынам нібыта прапаноўвалася параўнаць шырокія плошчы сучаснага горада і вузкія вулачкі старога Мінска. Асноўнымі матывамі паштовак былі галоўныя плошчы Ленінскага праспекта.

Але гэтыя паштоўкі мелі не вельмі «парадны» выгляд. У наступным 1968 г. маскоўскім выдавецтвам «Советский художник» у спецыяльным поліэтыленавым празрыстым футарале была надрукаваная серыя з 12 каляровых паштовак фатаграфуў Г. Бахмана і А. Наталінай. Гэтая серыя была разлічана на турыстаў, бо назвы паўтараліся на 6 мовах. Здымкі горада праводзіліся панарамным фотааб'ектывам, а паштоўкі прадаваліся па коштах як за кнігі — 1 рубель 22 капейкі. Каб выслаць гэтыя паштоўкі па пошце, патрэбна было клеіць спецыяльны канверт. На паштоўках таксама былі выявы плошчаў Ленінскага праспекта, ваенных помнікаў ахвярам фашызму, а таксама Прывакзальнай плошчы. Кідаецца ў вочы малалюднасць гарадскіх вуліц (Мінск на той час ужо даволі вялікі горад — каля 600 тысяч жыхароў), практычная адсутнасць тралейбусаў (хаця тралейбусы пачалі хадзіць па Мінску ў 1952 г.) і невялікая колькасць прыватных аўтамабіляў. Мяркуючы па гэтых паштоўках, галоўны від транспарту на мінскіх вуліцах — савецкія таксоўкі («Волгі»), аўтобусы «ЛАЗ» і легкавыя «Масквічы». На будынку ГУМа бачым назву па-беларуску — «Універмаг». Канец 1960-х яшчэ захоўвае інерцыю хрушчоўскай «адлігі».

У 1970-я гг. працягваецца знішчэнне старога горада — пачынаецца разбурэнне квартала Няміга. На паштоўках таго часу адбіўся афіцыйны погляд на сталіцу БССР як на ідэальны (ідэалагічны) савецкі горад. Аўтар паштовак 1970 г. — Б. Круцко. Цікава прасачыць, як дзяржаўны палітычны афіцыёз адбіваецца на выглядзе і ўспрыманні горада. Замест колішніх шматлікіх клумбаў на плошчах — строгія травяныя газоны, буйным планам на паштоўках падаецца помнік Леніну на плошчы яго імя, нават станцыя дзіцячай

чыгункі называецца ўжо не «Парк культуры», як раней, а «Заслонава». На фасадзе будынка музея Вялікай Айчыннай вайны з'явіўся неонавы ідэалагічны надпіс па-расейску — «Подвигу народа жить в веках», а на будынках вакол плошчы Перамогі — «Подвиг народа бессмертен» (надпісы захаваліся да сёння). Пры Брэжневе актыўна пачалася русіфікацыя Беларусі. Гэта адчуваецца нават у дробязях: калі раней на паштоўцы першай давалася назва па-беларуску, то цяпер першынствуе расейская мова.

Паштоўкі ў савецкі час не былі вольныя ад ідэалогіі. Яны фарміравалі стэрэатыпы ўспрымання горада. На паштоўках 1950–1970-х гг. практычна няма старой архітэктуры. Мінск на іх выглядае горадам без мінулага, якому споўнілася не 900, а 30 гадоў. Зачыненыя цэрквы і касцёлы старанна хавалі за сучаснымі будынкамі беларускіх архітэктараў: прыгожы від на касцёл Св. Роха на Залатой горцы закрыў Палац мастацтваў, Кацярынінская царква XVII ст. сціснута паміж Домам мод і вялізным «домам на Нямізе». Пашанцавала толькі Кафедральнаму праваслаўнаму сабору, які стаіць на ўзгорку, але яго ніколі не паказвалі на паштоўках. Яшчэ ў 1984 г. у цэнтры Мінска нішчылі старыя дамы: гэтак былі зруйнаваны будынак старога гарадскога тэатра на пляцы Волі (дзе ўпершыню была пастаўлена «Ідылія» В. Дуніна-Марцінкевіча), старая забудова брукаванай вуліцы Інтэрнацыянальнай. Менавіта там пачалі пабудову так званага «саркафага» — сённяшняга Палаца Рэспублікі, якая расцягнулася больш чым на 20 гадоў. Палітыка партыйных улад Беларусі, якая была скіравана на знішчэнне ўсяго старога, не-савецкага, дала свой плён: мінчане лічаць свой горад нецікавым, «горадам без гісторыі», у якім няма чаго паказаць гасцям.

Толькі ў сярэдзіне 1980-х гг., у час гарбачоўскай «перабудовы», «прачнулася» цікавасць да гісторыі горада, пачала асэнсоўвацца неабходнасць захавання ўласных культурных здабыткаў. Хуткімі тэмпамі пачалі рэстаўраваць Траецкае прадмесце, якое праз некалькі гадоў стала любімым месцам шпацыровак гараджан і ўлюбёным відам фатографіі.

Замест выявы плошчы Перамогі «візітоўкай» Мінска сталі маляўнічыя дамкі над Свіслаччу. У 1980-я гг. іх здымаюць мінскія фатографы Г. Ліхтаровіч і В. Бараноўскі. Але сярод паштовак таго часу часцей трапляюцца на вочы паштовыя наборы маскоўскага выдавецтва «Плакат». У 1990 г. яно выдала накладам у 165 000 асобнікаў камплект паштовак з 18 сюжэтамі (кошт — 1 рубель 95 капеек). На фотаздымках аўтарства А. Казлоўскага — звычайны набор савецкага Мінска: будынак ЦК КПБ, Палац спорту, плошча Перамогі на вокладцы. Яго дапаўняюць новыя сюжэты: Дом кіно (былы Чырвоны касцёл), Траецкае прадмесце, новы помнік Янку Купалу. Гэтыя яркія, бліскучыя, з залатым цісненнем паштоўкі сталі апошнім помнікам савецкаму Мінску.

У 1991 г. была абвешчана незалежная Рэспубліка Беларусь. Пачалася трэцяя хваля беларускага адраджэння. Горад пачаў мя-

няцца. Гэта адбілася ў назвах вуліц, якім сталі вяртаць іх гістарычныя найменні: Апанскага ператварылася ў Кальварыйскую, Рэспубліканская — у Раманаўскую слабаду, Урыцкага — у Гарадскі вал, Горкага — у Багдановіча. У пяты раз змяніла назву галоўная вуліца сталіцы: Захар’еўская — Савецкая — праспект Сталіна — Ленінскі праспект стаў праспектам Францыска Скарыны. Пачалася рэстаўрацыя сабораў пасля вяртання культавых устаноў вернікам. Рамантычна-патрыятычны погляд на Мінск дэманструе камплект паштовак 1994 г., які быў выдадзены выдавецтвам «Беларусь» накладам у 30 000 асобнікаў. Аўтары гэтай серыі — фатографы Г. Ліхтаровіч, В. Ганчарэнка, В. Грабянькова. На вокладцы серыі — вежы Кафедральнага сабора, былога касцёла бернардынак. Нарэшце на паштоўках з’явіліся помнікі архітэктуры: касцёл Св. Роха на Залатой горцы, Чырвоны касцёл на плошчы Незалежнасці, царква Пятра і Паўла, гарадскія будынкі ў стылі мадэрн. У гэтай серыі ўпершыню з’явіўся «настраёвы» сюжэт «начная вулачка ўзімку», што было немагчыма яшчэ 3–4 гады таму. Мінск сфатаграфаваны панарамна, з вышыні птушынага палёту, што дае пачуццё прастору і велічы: Свіслач у яе найшырэйшым месцы, праспект Машэрава, плошча Перамогі. Цікава, што надпісаў па-расейску на паштоўкаў увогуле не прадугледжвалася. Тэксты — толькі па-беларуску, па-ангельску і па-нямецку. «Мінск супрацьстаіць часу», — напісаў складальнік гэтай серыі. Гэта стала дэвізам сучасных паштовак.

4. Мінск вачыма сучасных фатографай — «чароўны горад»

Найбольш цікавыя паштоўкі апошніх гадоў адлюстроўваюць настальгію грамадства па старым Мінску. Асобная з’ява — маляваныя паштоўкі ў стылі «рэтра». Хутка разышлася серыя з 6 паштовак мастака В. Сташчанюка (Белпошта, Паліфакт, наклад 2000 ас., 1997 г.), якія ўяўлялі сабой графічныя рэканструкцыі старога і страчанага «барочнага» Мінска. На малюнках В. Сташчанюка паўстае «фантомны» горад, горад-прывід з былымі, зруйнаванымі на сёння саборамі і знішчанымі вулачкамі. Паштоўкі былі выкананыя на манер старых пажоўклых паштовак сярэдзіны XIX стагоддзя. Менавіта поспех гэтай серыі выклікаў цэлую плынь мастацкіх, маляваных паштовак ацалелых куткоў Мінска. Стварыла-

ся нават мода на малатыражную мастацкую паштоўку. Выдавецтва «Белспрынт» у 2001 г. выдала серыю (500 асобнікаў) «Мінск глазами художника» з 12 акварэлямі Л. Гоманавы, на якіх прадстаўлены адрэстаўраная царква Св. Марыі Магдалены, помнік Пушкіну перад гатэлем «Беларусь», вуліцы сталіцы ў нязвыклым ракурсе. Гэтыя паштоўкі (новая прыкмета часу!) падпісаныя па-расейску і ангельску. У гэтай серыі ўжо адчуваецца настальгія па 1950-х гг. — па знікаючай культуры «сталінскага ампіру», па дзяўчынам з вяслом, вазам і балюстрадам, якія захаваліся, мабыць, толькі ў Мінску.

Іншы Мінск — начны, нерэальны, з шэрагам бясконцых вазздоўж галоўнага праспекту — паказаў мастак М. Баразна на паштоўках 2002 г.

Да 935-годдзя Мінска падрыхтавана было некалькі серый паштовак, вялікіх па фармаце і даволі дарагіх (адносна папярэдных, бо яны каштавалі ад 3 да 6 тысяч рублёў). Апошняя серыя 2002 г. параўноўвае сучасны і дарэвалюцыйны Мінск. Ёсць і незвычайныя, арыгінальныя праекты. Напрыклад, прадпрыемства «Наталі» накладала ў 800 асобнікаў выдала паэтычна-мастацкую серыю «Горад. Шпацыр. Словы» (на беларускай і ангельскай мовах). Аўтар ідэі праекта — А. Правалінскі. Гэта погляд на горад вачыма маладога мінскага паэта, у якога нараджаюцца вершы падчас шпацыравання па горадзе. Дастаткова сказаць, што вокладкай серыі паслужыла выява каналізацыйнага люку з надпісам «Мінск» на фоне асфальту з апальым лісцем. Фотадызайнер С. Заскевіч імкнецца паэтызаваць рэальнасць калажнымі здымкамі, малады паэт А. Кавалеўскі — вершамі. Гэтыя паштоўкі вельмі стыльныя і прыгожыя, нягледзячы на тое, што занадта маленькія і некаляровыя. Аўтары імкнуцца перадаць настрой Мінска, яго душу.

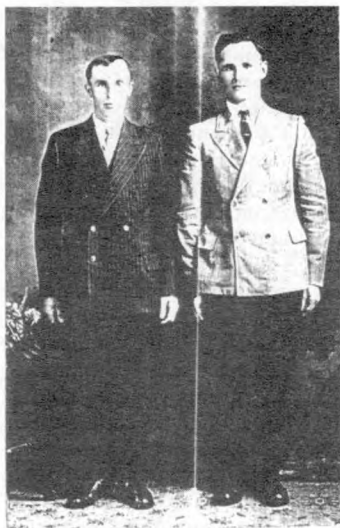
...На паштоўках ХХ стагоддзя з выявамі Мінска мы бачым нібыта 4 розных горада: дарэвалюцыйны, даваенны, пасляваенны і сучасны. І ўсё гэта — Мінск. Магчыма, калі-небудзь з'явіцца фотальбом з найбольш характэрнымі паштоўкамі ўсяго мінулага стагоддзя, каб гараджане мелі магчымасць убачыць, якім чынам гісторыя адбываецца на вобразе і ўспрыманні іх роднага горада...

Таццяна Атвалка

Віцебская вобл., г. Глыбокае, СШ № 3, 9 клас
куратар Таццяна Барткевіч

ВЫПРАБАВАННЕ ЛЁСАМ

Часта мы атрымліваем лісты, якія прыходзяць з розных куткоў свету — ад сяброў, добрых знаёмых, ад сваякоў. Але, прачытаўшы ліст, мы звычайна адкладаем яго ўбок або выкідаем, бо ён здаецца ўжо непатрэбнаю рэччу. Аднак гэта не так: кожны ліст або фотаздымак, які быў дасланы нам нават вельмі даўно, ёсць часткаю чыёйсьці гісторыі.

Міхал Сандзюк (злева)

І вось я знайшла адзін такі ліст: ён патрапіў у Беларусь, у вёску Пялеўшчына 15 траўня 1968 г. на імя майго дзядулі Андрыяна Сандзюка з Канады. Ліст быў ад яго брата — Міхала Сандзюка. Асобныя радкі гэтага ліста было вельмі цяжка прачытаць, бо некаторыя словы былі напісаны разам, у іншых заменены літары. Я думаю, што Міхалу цяжка было пісаць па-беларуску, паколькі ён пражыў за мяжою 41 год. Вось што Міхал Сандзюк піша ў сваім лісце:

«Пісьмо ад вашага брата Міхала. Дарагія браты і сёстры, паведамляю вам, што жывы і здаровы, і для вас усіх жадаю ўсяго найлепшага ў вашым жыцці. Жадаю для усіх маіх пляменнікаў і пляменніц шчасця і здароўя. Я іх не ведаю ніводнага, і яны мяне не ведаюць. Мне

вельмі шкада за Ірынінага хлопца, што так зрабілася, бедная Ірына. (...) Я, калі атрымаў ліст і дачытаў да таго, што Ірынін хлопец памёр, далей чытаць не мог. Я пакінуў і пайшоў у горад. Потым прыйшоў назад, прачытаў усё. Дарагі брат, я доўгі час да цябе не пісаў. (...) Я маю харошую кватэру. Я маю сваю кухню. Я сам сабе часта гатую ежу, што хачу і калі хачу, ніхто мне нічога не гатуе. У нас усё дорага. Калі хочам харошага, у нас каштуе 80 цэнтаў 100 фунтаў... Я ў рэстаране мала калі ем. Я сам болі гатую. Абед каштуе ў рэстаране 150 цэнтаў, як галодны, то замала, а я што хачу, то зраблю. Мне многа не каштуе. Я не працую ўжо 4 гады. (...) Маю шмат убранныў. Заўсёды хаджу добра убраны. Я маю зараз 105 даляраў на месяц, то (...) пенсія, хто маіць 66 год. І мой год мінуў, я маю пенсію. Мне кожны месяц прыходзяць мае грошы. Мне не трэба нікуды ісці. (...) Тут у нас зімой снегу няма, дзе калі зваліцца нямнога і да дванаццаці гадзін растае. Зімой халоднага марозу няма, тут як летам. Я калі хачу рыбы, то іду да рыбакоў, якія прыязджаюць. Там бяры колькі хочаш. У мяне шмат знаёмых рыбакоў. Я іх ведаю. Я і сам магу злавіць, але мне патрэбна ўзяць вуду. Мне цяпер, калі што патрэбна ад доктара, шпіталь нічога не каштуе. Я не меў ніякай рапарацыі. Уставіў зубы. У мяне заставалася толькі чатыры зубы, я пайшоў вырваў. Пасля ў тых месцах паставіў новыя. Я зараз магу есці што-небудзь. Уставіць зубы каштуе 150 даляраў. Але мне нічога не каштуе. Я маю медычную карту. За мяне губарман плаціць, калі маеш 66 год, не толькі я, але кожны, хто маіць канадскія паперы. Ёсць такія, што не ведаюць, якім караблём плылі, калі і куды, таму цяжка атрымаць канадскія правы. Хто не ведае,

як размаўляць на англійскай мове, для таго гэта блага. Куды мне трэба, я іду сам, і мне не трэба ніякага перагаворчыка. Я сам разумею. Зараз я вам напишу пра маіх дзяцей. Яны далёка ад мяне, з тысячу міляў — гэта такая расійская вярста. Васіль мне піша ўсё. Ён губарманскі паліцман. Жанаты, маіць трох дзяцей: дзве дзяўчынкі і адзін хлопец. Андрыйн не жанаты, лётайць на эраплане, і мы не ведаем, дзе ён зараз. А Эвалін ужо выйшла замуж. Маіць двух сыноў і жыве далёка ад мяне. Зараз напишы мне, я хачу ведаць, як будзеца хата, з чаго. (...) З чаго робіце дах, я не думаю, што саламяны быў благі? Печы гэтакія, як былі ўперад, чым вы паліце іх? Я хачу ведаць, ты пісаў, што ты меў на хутары? Што ты зрабіў і з тым? Ці можна ў вас мець карову, курэй, што-небудзь? Што вы ясць? Я хачу ведаць. (...) Дарагі брацін, канчаю пісаць. Я напишу больш у другім лісце. За тым да пабачэння. Міхал Сандзюк».

На чытанне гэтага ліста ў мяне пайшло шмат часу, але я не пашкадавала, бо даведалася шмат цікавага. Маці мне распавядала, што ў 1968 г. у вёсцы, дзе яна жыла (куды, уласна, і дасылаў лісты Міхал Сандзюк), жьшцё было далёка не лепшае.

У той час як у Канадзе Міхал мог дазволіць сабе схадзіць у рэстаран, дзк у беларускай вёсцы гэта слова толькі чулі ды, ездзячы ў Глыбокае, бачылі, дзе знаходзіцца будынак рэстарана. Міхал пісаў, што атрымлівае пенсію ў 105 даляраў і ходзіць добра апрануты. У гэты час сям'я яго брата ў вёсцы Пялеўшчына хадзіла ў самай звычайнай вопратцы, а зараблялі мізэрную колькасць грошай, хаця шмат працавалі.

Міхал Сандзюк пісаў таксама, што ў канадскіх царквах былі рускія святары, але потым іх забралі, бо колькасць прыхаджан зменшылася. У гэты час у Беларусі праводзілася антырэлігійная прапаганда. Людзям забаранялася хадзіць у цэрквы і касцёлы. Асабліва тым, хто займаў вышэйшыя пасады, а таксама настаўнікам і вучням.

Вядома, з гэтага ліста я даведалася далёка не ўсё пра жьшцё Міхала за мяжой. Але ў цэлым, я думаю, што там яго жьшцё склалася добра. Гэты ліст быў не першы. Да гэтага Міхал шмат пісаў, але я знайшла толькі некалькі канвертаў, у якіх не было лістоў. Яшчэ Міхал высылаў грашовую дапамогу, дзякуючы якой сям'я дзядулі магла выплочваць даўгі. Узровень жьшця сялян быў вельмі нізкі. Грошай хапала толькі на ежу і на самае неабходнае.

Мне цікава было, чаму Міхал Сандзюк эміграваў з Беларусі. Бо даводзіцца і зараз чуць, што пры Польшчы жылося параўнальна нядрэнна.

У кнізе «Зарніцы в глыбинах озер» я прачытала, што ў 1919 г. польскія войскі прыйшлі на беларускія землі. У хуткім часе палякі ўсталявалі сваю ўладу. У гэты час жьшцё ў Беларусі было вельмі цяжкім. Каб пракарміць польскіх рабочых і армію, уводзілася харчразвёрстка, згодна з якой у сялян прымусовым чынам адбіраліся «лішкі» харчавання. Раённыя школы не працавалі.

У асноўным у 1920–1930 гг. людзі эмігравалі з Беларусі таму, што ў краіне было хранічнае беспрацоўе, заробкі былі нізкія. Насельніцтва займалася сельскай гаспадаркаю. Сяляне пакутвалі ад малазямелля, цяжкіх падаткаў, самаўпраўства чыноўнікаў і паліцыі. Людзі выязджалі за межы Беларусі ў пошуках лепшага жыцця, але не ведалі, якое жыццё чакае іх там, за мяжой. У асноўным людзі эмігравалі, каб зарабіць грошы для сябе, для сваёй сям’і. Людзі гатовыя былі зрабіць ўсё, каб палепшыць сваё становішча.

Але я задаю сабе пытанне: чаму Міхал не вярнуўся на Радзіму, чаму ён застаўся ў чужой краіне? Бо, як распавядаў дзядуля, Міхалу ў 1927 г. было цяжка пакідаць Радзіму, развітвацца з бацькамі, братамі і сёстрамі. Ён абяцаў вярнуцца праз два гады, але гэтага не зрабіў. Напэўна, ён не вярнуўся таму, што там, за мяжой, у яго зладзілася лепшае жыццё і, напэўна, тая краіна стала для яго блізкай і роднай. А можа, яму проста не хацелася вяртацца да жудаснага жыцця. Менавіта такім яно было ў нас у гэты час: «пры Польшчы», «пры саветах», падчас вайны, пасля вайны... Дык куды і навошта яму было вяртацца?..

Зараз людзі таксама выязджаюць за мяжу ў пошуках лепшага жыцця. Няўжо нечым фантастычным здаецца пабудова заможнай, дэмакратычнай ды незалежнай дзяржавы тут, на нашай роднай зямлі...

Наталля Баглай

г. Мінск, ліцэй № 16, 11 клас

ШЛЯХАМІ ЖЫЦЦЯ

Людзі, як тыя птушкі, прыйдзе час — разлітаюцца хто куды...

Пачатак 1970-х гг. Сямёнаўка — малы гарадок Чарнігаўскай вобласці Украіны, дзе кожны заклапочаны сваімі справамі. Кожны мае сваё гняздо, абараняе і ўладкоўвае яго, як можа. З пеўнямі людзі раниаю ўстаюць, з пеўнямі ці крыху пазней кладуцца ў ложка. І так, здаецца, кожны дзень.

Сям’я Верцебных была не надта вялікая, але і не зусім малая: бацька, маці, дачка і сын. Бацька, Верцебны Піліп Фёдаравіч, мусіў працаваць з 9 гадзін раніцы да 6 гадзін вечара на трактары ў полі. У нядзелю ўвагу пераключалі на свае гаспадарчыя праблемы, на хатнія пытанні. І маці, Верцебнай Антаніне Прохараўне, даставалася нямала клопату на працы і на гаспадарцы — некалькі козачак, якіх трэба раниаю і ўвечары падаіць, парсюк ды кураняты з пеўнікам. Першымі памочнікамі былі дзеці. Дачка Надзея была выпускніцаю школы, скончыла дзесяты клас сярэдняй школы імя Вароўскага. Брат Коля, на чатыры гады маладзейшы за сястру, вучыўся там жа. Цяжка было хадзіць кожны дзень не менш чым 2 км туды і назад. Сямёнаўка як раённы горад не магла прапанаваць выпускнікам ся-

рэдных школ магчымасць атрымання адукацыі. Таму дачка накіравалася ў Гомель на вучобу, каб атрымаць больш прыстойную прафесію.

Сярэдзіна 1980-х гг. Мінск. Прышлося тут уладкоўвацца Надзеі. Бацькі далёка. 500 км — адлегласць даволі значная. Таму адзіным сродкам сувязі засталася пошта. Менавіта яна прыносіла апошнія навіны з роднай хаты, доўгачаканяня вестачкі ад бацькоў.

1983 г. Сямёнаўка. Ужо колькі год бацькі жывуць адны, жывуць, як кажучь, ад адной сустрэчы з дзецьмі да наступнай. Праўда, не маркоцяцца, спраўна працуюць. Вядуць сваю гаспадарку. Як піша ў лісце да дачкі маці Антаніна Прохараўна, *«хозяйство небольшое, один поросенок, две козы, трое малых козят, 7 курей, два кроля»*.

Умовы ў раённым горадзе не дазвалялі жыць на «шырокую нагу». Трэба было ўвесь час працаваць, каб зарабляць грошы. Бацькі ведалі: пад ляжачы камень вада не цячэ. Маці хадзіла на рынак, каб пакласці ў кішэню хоць якую-небудзь капейку: *«Когда бывают теплые дни, ходила на базар, продала немного яблок, морковку буду продавать»*.

Часта бывала і гэтак — хочаш што-небудзь купіць, ды няма чаго. Паліцы «магазінаў» пустыя, а калі што-небудзь і з'явіцца, чэргі атрымліваюцца «кіламетровыя». У крамах нават усталяваўся спецыфічны пах. Хоць сам кладзіся на тыя паліцы. Добра хоць дачка жыве ў Мінску, усё ж гэта сталічны горад. Хаця што патрэбна гаспадару? Здароўе, зямля ды насенне. Здароўе хоць і не выдатнае, але на нагах можна яшчэ трымацца; зямля — каля дзесяці сотак ды кавалак зямлі ў полі, што выдзеліў «Камінтэрн» бацьку за адданую працу на трактары; насенне — ну вось насення хацелася б такога, каб сабраць вялізны ўраджай: *«Надя, надо купить семян капусты «омагер», морковки, семян цыбульки, сладкий перец, горький перец, если будут помидоры — волгоградские и донецкие»* (з ліста Антаніны Прохараўны да дачкі ад 21.02.1983).

Пасадзіць, апрацаваць, дагледзець і сабраць ураджай — асноўны занятак гаспадароў, акрамя таго трэба было і на працы адрабіць, ды ў хаце прыбраць, памыць брудную бялізну, падмесці, пачысціць. Рэжым даволі аднастайны, але куды падзенешся. Капейка ў кішэню сама не кладзецца, яе трэба туды пакласці. Як зачараваныя — усё іх цягне да працы. З'явілася свабодная хвіліначка — дык ужо нешта робяць, уладкоўваюць. (...)

Канец 1980-х гг. Мінск. Надзея жыве не адна, разам з мужам Валодзем і дачкой Наталляй. Маладая сям'я, не багатая, але і не зусім бедная. Працуюць на вытворчым прадпрыемстве «Мінскгарэлектратранс». Сваёй кватэры пакуль не маюць, жывуць у інтэрнаце. Жыццё не мёд, але не турбуюцца. Расце маленькая дачка. (...)

Канец 1980-х гг. Сямёнаўка. Бацькі пакрыху працуюць. (...) Восень. З 4 лістапада бацька пойдзе ў адпачынак. Здаецца, перадышка, аднак працы хопіць і па гаспадарцы. Трэба рыхтавацца да зімы: араць агарод, развесці гной, нарубіць дроў, пасадзіць часнок. Маці

ездзіла тры разы на «вуглы» (так называецца лес у іхняй мясцовасці) у апенькі. Пасля займалася прыбіраннем у хаце: бяліла ў кухні, у калідоры, мыла бялізну.

Канец верасня. Час збіраць ураджай. Бацькі выкапалі на базе бульбу, а з першага лістапада Чайка (дырэктар нарыхтоўчага пункту) дазволіў наламаць кукурузы. Маці пайшла на поле і назбірала восем мяхоў кіяхаў, якія пасля руплівых гаспадары прывезлі дадому, пачысцілі ды паклалі на гару. Няхай сохне. Зімой куранятам будзе гатовая ежа. А вось пеўнікаў неабходна скараціць, бо ж надта часта б'юцца гэтыя малойцы, ды куды — за 9 пеўнікамі хіба ўгонішся. У канцы лістапада гаспадары плануюць калоць парсюка. Маці сабрала для ўнучкі яек. Смууюць аб Наташы, чакаюць не дачкаюцца, каб зноў прыехала малая.

Зіма. У хаце цёпла і ўтульна. Нездарма ўцяплілі столь у гэтым годзе. Бацькі топяць грубку. Спраў зімой менш, чым летам, ёсць час і адпачыць. Ці то святы, ці з'являцца нейкія навiны — маці адразу піша ліст да дачкі. Рэгулярна бацькі адпраўляюць пасылкі дзецям або з харчовымі прадуктамі, або з якімі-небудзь рэчамі, словам, з тым, чаго не хапае ў горадзе ці цяжка набыць. Маладыя таксама не пакідаюць бацькоў: заўсёды выконваюць іхнія просьбы.

Пачатак 1986 г. *«Зіма на исходе, в это воскресенье проводи зимы, слава богу, мы не болели, у нас уже есть молоко, куры яйца несут, до этого времени были свежие яблоки, остальное все есть, батьке дали 5 кг гречневой крупы, 5 кг гречневой сечки, поселили на базе гречку, дали рабочим и на работе варят обед, на второе гречневая кашка, картошка на базе извелаась из-за сильных дождей, но у нас дома хватает картошки, она надоела, пишите, когда привезете Наташку...»* (27.02.1986 г.).

Красавік 1986 г. Надвор'е дужа халоднае. Вясна, але ж падкінула лішнія клопаты гаспадарам. Маці пасеяла напярэдадні буракі, дык тыя памерзлі, не вытрымалі такога невеснавога холаду. Нават памідоры ў парніках не вытрывалі. Прыходзіцца зноў сілы траціць на паўторныя пасевы. Насенне, можа, і знойдзецца, а вось здароўя можа не хапіць. А тут яшчэ адно ліха. Пайшлі чуткі пра нейкую Чарнобыльскую АЭС: *«Насчет радиации — у нас никакой нет, говорят, что взрыв был, но до нашей территории не дошло, погода стоит безоблачная, ветреная, все люди ходят, как ходили, дети ходят в школу, все как было, так и есть»* (ліст ад 06.05.1986 г.).

Дарэчы, Сямёнаўка знаходзіцца ў лічаных кіламетрах ад Чарнобыля. Што тут казаць! Хіба ж ведалі людзі, што гэта за страшэнная атрута разносіцца ў паветры. Ты можаш дзверы ёй не адчыняць, а яна залезе ў тваё сэрца, у тваё цела без стуку, моўчкі засядзе і будзе там да сканчэння жыцця. Можа, усё адбылося б з меншай колькасцю ахвяр, калі б людзі былі ў той момант папярэджаны, праінфармаваны і маглі зарыентавацца ў сітуацыі. Бацька ў той «атамны» дзень працаваў з раніцы да вечара ў полі, а маці рабіла на гаспадарцы, корпалася ў агародзе. (...)

Уладзімір Барткевіч

Віцебская вобл., г. Глыбокае, СШ № 3

куратар Таццяна Барткевіч

РЭАБІЛІТАВАНЫ ПАСМЯРОТНА

Калі я вырашыў прыняць удзел у конкурсе «Гісторыя з паштовай скрыні», то нават і не здагадаўся, наколькі цікавай і захапляльнай зробіцца для мяне гэтая справа. Спачатку не мог нават вызначыцца з тэмай, прадметам будучага даследавання. Але з цягам часу ўсё большую ўвагу стаў прыцягваць лёс першага мужа маёй бабулі па бацькавай лініі, пра якога я даведаўся падчас працы над сачыненнем «Мой радавод: лёс сям’і ў XX стагоддзі».

У зводнай сястры майго таты Гертруды Пятроўны Кміта захоўваюцца лісты, дасланыя ёй з пракуратуры г. Віцебска не так даўно (18.12.1996 г.). Змест іх наступны.

Пётр Юзэфавіч Ткач у свой час не захацеў уступаць у калгас і веў аднаасобную гаспадарку. Пасля далучэння Заходняй Беларусі да СССР, позняй восенню 1939 г. на Глыбоччыне было створана 11 калгасаў і саўгас «Азярцы». У 1940 г. ужо ўзбуйненымі калгасамі раёна (імя Будзённага, Варашылава, Калініна, Леніна, імя Сталіна і інш.) зжатыя 536 гектараў хлеба. Унутрыпалітычнае жьццё прадумана абвастралася, для гэтага ў Беразвеччы, на тэрыторыі былога кляштара (ён спыніў сваю дзейнасць пасля далучэння Заходняй Беларусі) адчынілася міжраённая турма НКУС, хаця, як сцвярджае А. А. Тарыкаў у кнізе «Зарніцы в глыбинах озер», у дакументах яна мела назву «Турма НКУС «Глыбокае». Польшчы як дзяржавы ўжо не існавала, але «польскіх шпіёнаў» на Глыбоччыне працягвалі лавіць, справа дайшла нават да «раскрыцця» буйных шпіёнскіх арганізацый. У Мінск самому Цанаве Глыбоцкі аддзел НКУС даслаў пераможны рапарт аб ліквідацыі контррэвалюцыйнай групы аж у 140 чалавек і сховішча зброі. За гэта Цанаву ўзнагародзіў глыбоцкага начальніка імяной зброяй. Усе контррэвалюцыянеры для пачатку апынуліся ў турме Беразвечча. 1 чэрвеня 1940 г. народны камісар унутраных спраў БССР, пракурор і народны камісар юстыцыі выдалі супольны сакрэтны загад № 0050 «Аб замацаванні за турмамі БССР для накіравання і ўтрыман-

Фота Пятра Ткача з асабістай справы

ня арыштаваных». Вось яго змест: «У мэтах разгрузкі некаторых турмаў НКУС БССР ад пераліміту зняволеных і скарачэння перавозак апошніх у месцы зняволення аб'яўляецца спіс усіх раёнаў заходніх абласцей БССР з указаннем назваў турмаў, куды неабходна накіроўваць з гэтых раёнаў арыштаваных для ўтрымання пад вартай: Турма НКУС г. Глыбокае, Глыбоцкі р-н, Докшыцкі р-н, Шаркаўшчынскі р-н, Гадуцішкаўскі р-н, Пліскі р-н, Міёрскі р-н, Дунілавіцкі р-н, Пастаўскі р-н, Дзісенскі р-н, Браслаўскі р-н». Усяго на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1940 г. дзейнічалі 23 турмы. Самыя буйныя з іх — у Беластоку і Глыбокім.

Ці была прычынай арышту прышеўка:

Гэй ты, Сталін, агляніся,

Як калхозы разжыліся:

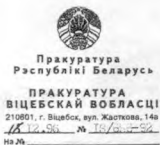
Хаты крыва, сени бокам,

І кабыла з адным вокам,

данос нядобразычліўцаў ці жаданне супрацоўнікаў НКУС не адстаць ад суседняга Глыбоцкага раёна па колькасці выяўленых ворагаў народа, сёння могуць расказаць толькі архівы КДБ. Арыштаваных за ўдзел у паўстанцкай арганізацыі ў Пліскім раёне аказалася 38 чалавек.

П. Ю. Ткач апынуўся ў турме Беразвечча ў Глыбокім. Што яму і сотням іншых вязняў давялося ўбачыць і перажыць у сценах «папраўчага працоўнага» лагера — словамі «страх» або «жах» назваць цяжка. Вось што я даведаўся з кнігі «Памяць. Глыбоцкі раён».

Муры кляштара па звыклай для тых часоў завядзёнцы былі аддадзены пад турму. Келлі сталі камерамі для вязняў, сутарэнні, дзе калісьці манахі трымалі запасы харчоў, — карцэрамі, капліцы, дзе некалі маліліся, — месцам для допытаў. Пераважная большасць вязняў — жыхары бліжэйшых і больш аддаленых ад турмы раёнаў, сядзелі яны за «палітыку», абвінавачваліся ў прыналежнасці да кулацтва, у «шпёнскай дзейнасці» на карысць розных буржуазных дзяржаў. Сяд-

СПРАВКА
о реабилитации

Ткач Петр /отчество не указано/, 1907 года рождения, уроженец д. Гурцы Вишневского района Витебской области, арестованный в д. Глубокий район Витебской области /в настоящее время Глубокий район Витебской области/, арестованный 31 февраля 1941г в связи с обвинением в том, что является участником антисоветской повстанческой организации /от.ст.64,76 УК БССР/, репрессированный по постановлению Особого Совещания при ЦКД БССР от 10 июня 1941 года - заключен в ИТЛ сроком на 8 лет, умерший в местах лишения свободы, в соответствии с п.2 постановления Верховного Совета Республики Беларусь от 6 июля 1991 года "О порядке реабилитации жертв политических репрессий 20-80-х годов в Республике Беларусь" реабилитирован.

Старший помощник прокурора области по фактору за подписями: *И.Ф. [подпись]* и *И.И. [подпись]*

зелі тут і былыя члены КПЗБ, сядзелі ўсе тыя, каго новы рэжым не лічыў патрэбным пакідаць на волі. Магчыма, у архівах недзе захоўваюцца спісы ахвяр, пратаколы допытаў, іншыя дакументальныя звесткі, і яны праз нейкі час «ўсплывуць» на паверхню. Умовы жыцця вязняў у гэтай турме яскрава паказаныя ў акце, што быў складзены 17 лютага 1940 г. пасля абследавання глыбоцкай турмы. Правяраючыя — в. а. пракурора па спецсправах Вілейскай аблпракуратуры Малькоўскі, пракурор Глыбоцкага раёна Лабанаў, начальнік следчай часці Глыбоцкага райаддзела НКУС лейтэнант дзяржбяспекі Баранаў і начальнік глыбоцкай турмы Кошалеў — канстатавалі: *«Сего числа произвели обследование глубокой тюрьмы, где установлено:*

здание тюрьмы состоит из 30 камер, лимит содержания в них установлен 530 человек, фактически содержатся на день обследования 625 человек. За отсутствием учёта в канцелярии тюрьмы, не представляется возможным выяснить, какое число арестованных содержится с нарушением срока, т. е. санкции Прокурора на продление такового. Содержатся под стражей без санкции прокурора, считая с сентября месяца 1939 года — 64 человека (список прилагается), на которых личных дел в канцелярии тюрьмы не имеется. Арестованные — Заяц Александр Васильевич, Рогоцкий Игнат Александрович, Щербицкий Владимир Александрович, (...) Щербицкий Пётр Степанович, камера № 15, с декабря месяца, т. е. с момента ареста Дисненской спецгруппой, до сегодняшнего дня по делам не допрошены. Больные туберкулезом — Врублевский Вацлав, Круликовский Валтазар, Квицинский, Моклов, кам. № 31, Сташкевич Сергей, Голумбиевский Иван, Брилер Людвик — кам. 1, в отдельное помещение не изолированы, питание больным не улучшено, а выдается, как и другим арестованным, тюремный дневной паек — 600 гр. черного хлеба, 1 литр жидкой пищи — суп картофельный, с низкой калорийностью (жиров). Арестованные санобработку не проходят, белье их не моется и другим не заменяется, в результате чего во всех камерах тюрьмы имеется большая вшивость. Прогулкой арестованные не пользуются, в камерах вентиляция воздуха не производится. В результате перегруженности камеры и отсутствия вентиляции скапливается количество отработанного воздуха, что вредно отражается на здоровье арестованных. О чем и составлен настоящий акт в 5 экземплярах» (Філіял ДА Мінскай вобл. у г. Маладзечна, ф. 60, воп. 3, спр. 13, л. 19).

Таварыш Малькоўскі падпісаў і спіс прапаноў, дзе рэкамендаваў адміністрацыі турмы палепшыць умовы ўтрымання арыштаваных, ліквідаваць усе парушэнні. Праявіў амаль бацькоўскі клопат! Нам невядома, ці былі выкананы гэтыя прапановы, ды гэта не так важна цяпер. Сёння вядома толькі, што ў гэтай турме ў першыя дні вайны разыгралася вялікая трагедыя. З пачаткам бамбёжак адміністрацыя распачала тэрміновую эвакуацыю на ўсход. Вязняў гналі калонай, паабпал канвой, ззаду абоз з немудрагелістым скарбам і харчаваннем. Алесь Касцень у артыкуле «Беразвецкі манастыр: калі б сцены маглі гаварыць...» («Звязда», 19 снежня 1992 г.) пры-

водзіць успаміны Фердынанда Гайковіча з Глыбоччыны, які быў сярод вязняў. «*Каля Дзвіны, — прыгадваў той, — над калонай сталі кружыць нямецкія самалёты. Лётчыкі, відаць, доўга не маглі зразумець, што гэта такое. Але потым зразумеі. У ахоўнікаў (з НКУС) верх фуражак быў чырвоны. Немцы здагадаліся, што гэта гоняць зняволеных. І пачалі планіраваць над калонай. Стралялі з кулямётаў, так метка, што забівалі толькі ахоўнікаў. Чарга — і бачым: яшчэ адна чырвоная фуражка пакацілася на пяску. Тут яны і прынялі раішнне расстраляць вязняў, бо баяліся, што разбягуцца.*»

А. Касцень сустраўся яшчэ з адным сведкам тых падзей. Жыхар в. Карабы Мікалай Міхайлавіч Міхалевіч раскажаў яму: «*Мне было тады васемнаццаць гадоў. Якраз напярэдадні вайны з канём і калёсамі ў ліку іншых сялян працаваў на будаўніцтве аэрадрома ў Крулеўшчыне. 23 чэрвеня нас адпусцілі па хатах. А 24 я выправіўся было ісці ў ваенкамат: атрымаў позову. Выйшаў ужо на высокі курган за нашай вёскай. Гляджу, а над Глыбокім самалёты. Людзі гавораць: які ваенкамат, там ніводнай жывой душы ў кабінетах не засталася. Недзе ў канцы чэрвеня, дакладна даты не памятаю, пайшла па вёсцы пагалоска, што ў Беразвецкім манастыры людзі пабітыя ляжаць. Мы ўтрох, маладзейшыя — я, Пётр Хахолка, Іван Махніс — вырашылі схадзіць паглядзець. Напрасткі ад нас не так і далёка. (Пётр памёр нядаўна, а Іван загінуў на фронце.) Ну дык вось пайшлі. Людзей у манастыры было шмат. Усё дварышча было засыпана паперамі. Людзі шукалі лісткі, каб хоць які напамінак пра родных. Разбівалі свежую муроўку скляпенняў. Са свечкамі спускаліся туды. Мы таксама. У столі скляпенняў былі загнаныя крукі, на іх, відаць, падвешвалі людзей катаваць. Потым... цяжка і сёння ўспамінаць, знайшлі мы адрэзаныя чалавечыя языкі. Шмат. Я асабіста бачыў — з вядро... А між тым у двары людзі распалі свежыя магілы, яны і схаваныя, прысыпаныя нібыта былі, але бачна, дзе свежыя. Колькі там людзей у кожнай — не ведаю. Твары ў нябожчыкаў ужо пацямнелі былі. Пах. Нехта ў вопратцы, нехта распануты. Я звярнуў увагу, што ў многіх скура з падшваў была садраная цалкам. Можна, каб не ўцяклі. Катавалі людзей. Мы болей не маглі вытрымаць. Пайшлі...»*

Цудам ацалеў у той бойні Павел Кажух. Яго ўспаміны былі надрукаваны ў газеце «Жычэ Варшавы» і ў цэлым супадаюць з успамінамі Ф. Гайковіча і М. Міхалевіча. Пра Паўла раскажаў чытачам пастаўскай газеты «Сумежжа» Язэп Барэйка, супрацоўнік Беларускай службы радыё «Свабода». Павел Кажух нарадзіўся 9 снежня 1909 г. ў Пецярбургу, з 1928 г. быў сябрам КПЗБ, у беразвецкую турму трапіў пасля далучэння Заходняй Беларусі. Камера, дзе ён знаходзіўся больш за год, мела два метры шырыні і пяць даўжыні. Трымалі ў ёй 48 чалавек.

«*Калі вызвалілі ад вязняў келлі, — прыгадвае П. Кажух, — узяліся фарміраваць калону пярэткамі. Нядаўна арыштаваных падганялі наперад, а нас пакідалі ў канцы. Падворышча кляштарна зрабілася цесным, каб усіх змясціць у ім, накіроўвалі нас вакол будынка, каб выходзілі бакавым пераходам. Калі набліжаліся мы да муроў, выразна бачылі свежаўска-*

паную зямлю. Налічылі 8 такіх вялікіх месцаў: не было сумнення, што тут працавалі ноччу нашы апекуны. Выраўнялі нас у калону, густа абкружылі яе канваіры з аўтаматамі і гранатамі, з палкамі. Прывялі сабак-ваўкадаваў, з'явіліся коннікі. Нікуды не ўцячэш! Я ўсё-такі не пазбываўся надзеі. Калі калона працягнулася на кіламетр які, камандзір канваіраў вызукнуў да нас: «Арестанты! Внимание! Шаг в сторону будет считаться как побег, конвойные будут стрелять без предупреждения! Колонна шагом марш!» У хуткім часе ў калоне засталіся толькі нядаўна арыштаваныя альбо маладыя вязні. Гналі калону пераважна па палявымі дарогамі. На трэція суткі за пасёлкам Ула на правым беразе Дзвіны каля в. Калі пачалася страляніна з кулямёта, Павел Кажух скаціўся ў роў і дзякуючы гэтаму застаўся жывы.

«Калі хто трохі жыву, курчыўся ў канвульсіях, тых дабівалі з нагану альбо прабівалі шыкамі, — сведчыць Павел Кажух. — Я знаходзіўся ў адхоне, і ніхто не падышоў да мяне. Накідалі на мяне трупаў. Ад іх цяжару ледзь дыхаў... Праз некалькі дзён шчасліва дабрыву я дадому; дзякуючы помачы добрых бедных людзей».

Язэп Барэйка прыводзіць сведчанне і Вінцэся Садковіча, якое было надрукавана яшчэ ў сакавіку 1966 г. у выдадзенай на Захадзе газеце «Бацькаўшчына». В. Садковіч паведаміў, што напярэдадні акупацыі Глыбоччыны фашыстамі з навакольных вёсак зніклі некаторыя сяляне. «Гэта, — пісаў ён, — былыя дзеячы Грамады або сябры КПЗБ. Амаль усе яны прайшлі праз польскія астрагі, перажылі цяжкія здэкі і катаванні. Цяпер іх вышуквае НКВС, арыштоўвае і выводзіць у невядомым напрамку. Потым іх трупы былі знойдзены ў невялічкім лесе пры дарозе з Глыбокага на Лужкі... Пасля першых дзесяці дзён вайны ў Глыбокім раптам наступіла дзіўнае зацішша. Савецкіх уладаў ужо не было, а немцы не прыходзілі. Такое незвычайнае становішча трымалася некалькі дзён. У гэты час жыхары пачулі пах гніення трупаў, які ішоў з турмы, але ніхто не наважыўся падысці да былога кляштара. Усе баяліся, што кожны момант могуць з'явіцца чэкісты... Мне тады было 15 гадоў. Памятаю, была нядзеля. Гарачы ліпеньскі дзень. Народ спяшаўся ў Беразвечча. Пайшоў і я з сябрам. Праходзім праз шырока адчыненую жалезную браму. Перад намі адкрываецца шырокі двор, засланы рознымі паперкамі. Падымаем адну, другую, уважліва разглядаем. Бачым — гэта абвінаваўчыя акты, персанальныя дадзеныя пра вязняў, доўгія спісы прозвішчаў, маса фотаздымкаў у профіль і анфас, а на кожным фота — нумар зняволенага. Відаць, перад уцёкамі турэмнічыкі хацелі спаліць усе паперы, але не паспелі. Потым вецер паразносіў іх па ўсім двары. Ідзем далей. Бачым, у самым канцы, на поўдзень ад кляштара-турмы сабраўся натоўп людзей. З кожным крокам мацнее той жудасны пах, пра які нядаўна хадзілі пагалоскі ў народзе. Праціскаемся праз людскую сцяну. Глядзім — перад намі вялізная яма, а ў ёй труп ля трупа ў некалькі шэрагаў. Я пачаў лічыць. Далічыў да 47 і больш не мог, бо да дна было яшчэ далёка і шмат трупаў ляжсала пад нізам. Некалькі шэрагаў ужо не хапала. Той, хто знаходзіў свайго роднага, забіраў яго, каб пахаваць па-хрысціянску на могілках. У кожнага вязня ў патыліцы відаць быў

след ад стрэлу з пісталета. На шыях сляды таксама. Гэта ад вярэвак, якімі цягалі вязняў у яму. У некаторых трупай вярэўкі так і засталіся на шыях».

Як піша ў «Сумежжы» Язэп Барэйка, факты сталінскіх злачынстваў у Беразвеччы пацверджаныя таксама ў кнізе беларускага пісьменніка ў эміграцыі Кастуся Акулы «Гараватка». Галоўны герой кнігі Захарук — рэальная асоба. Ён бачыў сталінскія злачынствы ў Беразвеччы на ўласныя вочы...

Гісторыя гэтай турмы не скончылася з пачаткам вайны. У верасні 1941 г. фашысты стварылі на тэрыторыі кляштара шталаг № 351 для масавай згубы савецкіх салдат ваеннапалонных. З канца 1943 г. у лагер прывозілі італьянскіх салдат і афіцэраў. Тысячы людзей прынялі тут пакутніцкую смерць. Пасля вайны ў сценах кляштара так і засталася турма.

Муж Гертруды Пятроўны Леанід Аляксандравіч расказваў, што ад жыхароў блізкіх да Глыбокага вёсак чуў аповяды, як знішчалі вязняў на пачатку вайны. Кажуць, суткі на тэрыторыі іграў духавы аркестр, каб заглушыць стрэлы, стогны, крыкі... Магчыма, гэта быў не аркестр, а модны тады «громкоговоритель». Удакладніць мне не ўдалося. Гертруда Пятроўна расказвала, як у першыя дні вайны, пакуль не прыйшлі немцы, яе маці (мая бабуля) з аднавяскоўцамі ездзіла ў Глыбокае шукаць мужа.

На тэрыторыі лагера яны ўбачылі 3 вялізныя ямы з трупамі. Мужчыны перакладвалі мерцвякоў, шукаючы Пятра Юзэфавіча. Так перабралі дзве «магілы». Потым бабуля страціла прытомнасць. І было ад чаго. Целы некаторых людзей былі скручаны калючым дротам, у іншых валасы на галаве садраны палосамі, пад пазногці загнаныя іголки... Бабуля паехала дамоў ні з чым. І толькі пазней даведлася ад людзей, што і ў трэцяй яме яе мужа не было. Былі сведкі таго, што разам з іншымі «ворагамі народа» яго пагналі ў Віцебск. Аб тым, што адбылося далей, расказана ў кнізе «Памяць».

Але Гертруда Пятроўна, калі ездзіла на месца расстрэлу бацькі, ад жыхароў вёскі Мікалаёва, што каля Улы, пачула і іншую версію тых падзей.

Ёй расказалі, што быццам бы не было налёту нямецкіх самалётаў, а канваірам паступіла паведамленне: да Віцебска яны не паспеюць давесці вязняў для далейшай адпраўкі ў Татарстан, бо там ужо немцы. Таму — расстраляць. Так і было зроблена. Канваіры пакідалі забітых не закопваючы. Мясцовыя жыхары пасля закапалі ўсіх у адной магіле, а праз шмат гадоў палякі пабудавалі нешта накшталт помніка, зрабіўшы надпіс на польскай і расейскай мовах.

Ад Гертруды Пятроўны я даведаўся, што ёсць кніга на польскай мове пра падзеі тых дзён. Калі я яе прачытаю, магчыма, тады праясняцца некаторыя дэталі і стануць вядомымі новыя факты. Акрамя таго, мяне зацікавіў і лёс аднаасобнікаў у нашым раёне. І гэта будзе тэмай майго наступнага даследавання...

Інга Бацюшка

г. Мінск, гімназія № 2, 9 клас

куратар Галіна Сямёнава

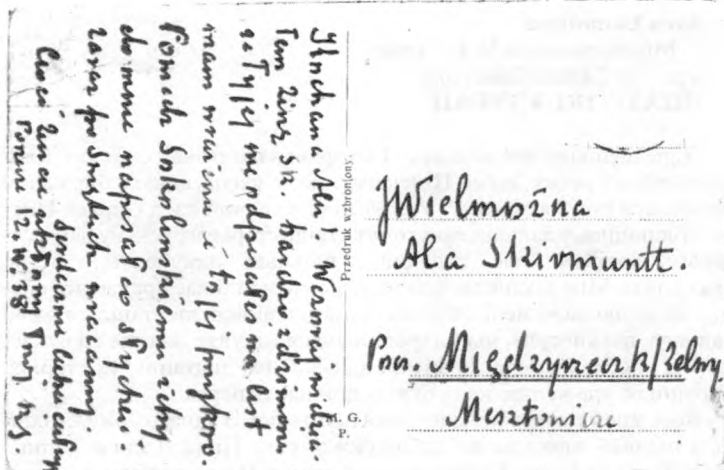
ЗНАХОДКІ З ДУБАЙ

Даведаўшыся пра конкурс «Гісторыя з паштовай скрыні», я адразу паехала ў вёску Дубай Пінскага р-на — месца, адкуль бярэ свой пачатак мой род Бацюшкаў. У доме, дзе жыў мой дзед Сяргей Пятровіч Бацюшка, у дальнім закуточку стаіць стары агоўскі куфар з сямейным архівам, дзе хаваюцца важныя дакументы, лісты, фотаздымкі. Мне захацелася даведацца, як жылі мае прадзеды і сваякі, з якімі людзьмі мелі зносіны, чым цікавіліся, як ставіліся адзін да аднаго, ды ўвогуле, чым адрознівалася мінулае жыццё ад сучаснага. Я паспрабавала знайсці адказы на пытанні ў старых, пажоўклых, але вельмі каштоўных для нас паперах.

Вось мне ў рукі трапіла цікавая паштоўка. З аднаго боку — здымак з выявай кірмаша на ўзбярэжжы ракі Піны. І ўнізе надпіс: «Pińsk. Targ nad Pina». Колькі ж гадоў таму г. Пінск меў такі выгляд: усе хаты маюць не больш за два паверхі, пабудовы ў асноўным драўляныя, транспарт — коні ці чаўны, людзі апранутыя ў кашулі, капелюшы! Уважліва разглядаю другі бок паштоўкі. І ў самым нізе бачу дату: 12.04.38. Гэты ліст адрасат атрымаў 64 гады таму. Адрасатам аказалася Аля Скірмунт (тэкст напісаны па-польску, але некаторыя выразы зразумець было магчыма). Хто такая гэтая Аля Скірмунт і чаму гэты ліст так беражліва захаваны маім дзедам? Я вырашыла не пакідаць гэтай гісторыі без увагі і запыталася ў бацькі.

У нашай сям’і здаўна распавядаюць пра Скірмунтаў, асабліва пра Рамана Скірмунта (1868 — 1939). Ён нарадзіўся ў вёсцы Парэчча, за некалькі кіламетраў ад маёй вёскі Дубай. Намаганнямі яго дзеда і бацькі Парэчча ў другой палове XIX ст. стала адным з эканамічных цэнтраў паўднёвай Беларусі. У сакавіку 1917 г. Раман Скірмунт узначаліў Беларускі нацыянальны камітэт. Раман быў адным з першых беларускіх дзеячаў, якія зразумелі гістарычную неабходнасць барацьбы за дзяржаўны суверэнітэт.

25 сакавіка 1918 г. нарадзілася першая ў гэтым стагоддзі Беларуская Народная Рэспубліка. На чале ўрада БНР летам 1918 г. Раман Скірмунт актыўна працаваў дзеля міжнароднага прызнання рэспублікі. Пры ўмове далейшага ўмацавання беларускай дзяржаўнасці Раман Скірмунт мог бы стаць верагодным кандыдатам на пасаду прэзідэнта БНР. Але лёс яго трагічны. У кастрычніку 1939 г. Рамана забралі. Жыхарка Парэчча Марыя Мікалайчык (1920 г. н.) распавядала, што параччане плакалі, а пан сказаў: «Я з вамі развітваюся назаўсёды. Спадзяюся, што нікому нічога кепскага не зрабіў». Кажуць, што перад смерцю ён адмовіўся стаць спіною да забойцаў. У аднаго з забойцаў нават стрэльба выпала з рук, але загад «вызваліцеляў ад панскага прыгнёту» быў выкананы.

Вось так забілі Рамана Скірмунта. Забілі чалавека, які мог стаць першым беларускім прэзідэнтам. І ён цалкам адпавядаў бы гэтай ролі, бо быў разумны і добра адукаваны, меў вялікі палітычны і жыццёвы досвед ды любіў Беларусь.

«Тут жыў, працаваў і любіў гэтую зямлю род Скірмунтаў у 1740–1940 гадох», — па-польску і беларуску напісана на гранітнай пліце. Побач — герб Скірмунтаў, а таксама два крыжы — каталіцкі і праваслаўны.

«Мае продкі, каталікі, таксама паважалі і праваслаўную веру і нават ахвяравалі грошы на будаўніцтва цэркваў. Яны заўсёды казалі — Бог адзін. Таму і я вырашыла, каб на помніку было два крыжы, бо мы аб'яднаньня ў любові Божай», — кажа спадарыня Скірмунт. Помнік стаіць на ўзгорку побач з вялізнай ямай, якая засталася ад царквы, дзе месціліся магілы дзевяцёх Скірмунтаў. Яны і цяпер ляжаць на дне гэтай ямы. Вакол — бярозы.

У 1939 г., калі прыйшлі саветы, першым арыштавалі Станіслава Скірмунта. Больш яго жонка Ружа Скірмунт і дзеці Тэрэза, Гражына і Янэк бацькі не бачылі. Толькі потым Тэрэза даведалася, што яе бацька не паспеў далучыцца да арміі Андэрса і паміж лагерам ды савецкай арміяй выбраў другое. Станіслаў Скірмунт загінуў у Польшчы.

Распавядаюць, што калі пана Станіслава прыйшлі арыштоўваць, сяляне акружылі яго шчыльным колам, каб бараніць, але, разумеючы, што можа праліцца кроў, ён папрасіў аднавяскоўцаў разысціся.

Перад прыходам чырвоных сям'я Скірмунтаў мела магчымасць з'ехаць за мяжу, але бацька не захачеў. «Цяпер, калі пачалася вайна, мы мусім клапаціцца пра людзей, з якімі пражылі столькі гадоў разам. Калі мы з'едзем, гэта будзе здрада», — сказаў ён.

Сям'ю пасля арышту Станіслава вывезлі ў Казахстан. Там ад голаду памерла сястра Тэрэзы Скірмунт — Гражына, брата Янэка выратавалі казахі — забралі ў стэп.

Пенсіянерка Тэрэза Скірмунт жыве цяпер у Варшаве, але не можа забыць сваю радзіму. Нягледзячы на сталы век і не вельмі добрае здароўе, яна дбае пра сваіх землякоў у Бакінічах. Прывозіла ў мясцовую школу падарункі дзецям, а ў чэрвені 1996 г. сваім коштам паставіла каплічку ў гонар Маці Божай.

У савецкія часы Бакінічы залічылі да перспектывіўных вёсак. Тут забаранілі будаваць новыя хаты. Цяпер прыкладна 60 хат пустыюць, а ў вёсцы засталася каля 200 жыхароў — большасць людзі сталага веку. Шмат хто з іх асабіста або са словаў бацькоў ведае пра Станіслава Скірмунта, які «панам быў немажонным, а гаспадаром добрым, хлопцаў, што лазілі ў сад, ніколі не біў, пасварыцца хіба трохі».

«Я хачу ўратаваць Бакінічы. Тут добрыя людзі і добрая зямля, і нельга гэтую вёску так проста «спісваць». Тут можна вырошчваць ды перарабляць садавіну — будзе добры прыбытак», — кажа Тэрэза Скірмунт. Пані Тэрэза шукае ў Польшчы бізнесоўцаў, якія б хацелі інвеставаць грошы ў Бакінічы. Але ахвотных няма з-за непрывабнага беларускага заканадаўства... Адна Тэрэза Скірмунт не губляе аптымізму: «Буду зараз ізноў збіраць грошы з пенсіі. Хачу паставіць яшчэ адзін помнік — дзяўчынку з голубам у адной руцэ і хлебам у другой. У памяць маёй сястры Гражыны, што загінула ў лагеры праз голад. Каб ніколі не было войнаў і голаду...»

Адзінае, што прасіла зрабіць сваіх землякоў пані Тэрэза, дык гэта засьпаць пяском катланан, на дне якога ляжалі парэшткі яе продкаў.

Зараз я б хацела вярнуцца да Алі Скірмунт, з якой маё «даследаванне» і пачалося. Мой прадзед Іван Ігнатавіч Васюковіч жыў у горадзе Пінску. Ён ведаў многіх знакамітых людзей, якія яму дапамагалі ў яго камерцыі. У яго было некалькі дамоў у горадзе, а таксама дом і млын ў в. Дубай. Іван Ігнатавіч ведаў і род Скірмунтаў. Калі пачаліся рэпрэсіі, дзед даведаўся, што сям'ю Скірмунтаў вывозяць у Сібір. Сярод іх была Аля Скірмунт, чый ліст я знайшла сярод папераў дзядулі. Скірмунты некалькі дзён знаходзіліся на пінскім вакзале ў вагонах для перавозкі быдла. Мой прадзед прыхапіў хлеба і яшчэ штосьці з ежы і рушыву да Скірмунтаў. Ён неяк дамовіўся з энквэдэшнікамі і перадаў ім хлеб.

На гэтым заканчваю гісторыю паштоўкі ад Скірмунтаў. Скірмунты былі прамыслоўцамі, літаратарамі, мастакамі, палітычнымі дзеячамі... У гады рэпрэсій іх расстрэльвалі, высылалі ў Сібір, частка роду апынулася на чужыне. Але памяць пра гэты род у людскіх сэрцах не згасае. Пры падтрымцы краязнаўцаў Ільянкова В., Дуброўскага А., Туркевіча В. адраджаецца памяць пра Скірмунтаў.

Вольга Будзько

Мінская вобл., г. Вілейка, СШ № 3, 7 клас
куратар Віталь Будзько

І СТАЛА БЛЖЭЙ МНЕ «БЛІЗКАЯ» ГІСТОРЫЯ...

...Маё апавяданне. Жыцця адбітак, разважання,
Нязжыты след прасцяцкай долі,
Адвечны водгук праўды, волі.

Я. Колас

Мая малая радзіма — зялёны гарадок Вілейка. Тут, як мне здаецца, найпрыгажэйшыя вуліцы і будынкі, найлепшыя людзі. На Вілейшчыне нарадзіліся і мае бацькі. Маленькая вёсачка Путрычы, дзе жывуць бабуля і дзядуля, стала маім другім домам.

З нядаўняга часу мяне пачалі цікавіць такія пытанні: якімі былі нашы мясціны пяцьдзсят, сто, трыста гадоў таму, якія тут жылі людзі, чым яны займаліся? (...)

Вялікая Айчынная вайна... Для мяне, трынаццацігадовай, яна — вельмі даўняя падзея, часам не зусім зразумелая. Пра яе мы ведаем з фільмаў, кніг. А вось людзі старэйшага пакалення самі памятаюць вайну. Маёй бабулі, Галіне Міхайлаўне Грышкевіч з вёскі Путрычы Вілейскага раёна, у той час было каля дзевяці гадоў. Вось што яна ўспамінае:

— *Памятаю першы прыезд немцаў у нашу вёску. Мне, малой дзяўчынцы, гэтыя людзі на матацыклах падаліся тады занадта вясёлымі: гралі на губных гармоніках, наладзілі ў суседнім гумне вечарынку, жартавалі. Зусім іншымі яны сталі потым, калі адчулі супраціў. Не толькі на франтах, але і ў тыле, ад партызанаў. Для нашай вёскі некалькі разоў ішлі баі, было вельмі страшна ад выбухаў гранат, свісту куль. Хаваліся хто дзе мог. А калі ўсё заціхала, вясковыя хлапчукі збіралі ў лесе гільзы ад патронаў. Вайна прымусіла пакінуць свае родныя мясціны многіх бежанцаў з Расеі. І ў нашай вёсцы жыло некалькі такіх сямей. Гэта былі жанчыны з дзецьмі і старыя людзі, бо іх мужчыны ваявалі. Наша вялікая сям'я прыняла бежанку Марусю з трыма яе дзецьмі: Дунькай, Колькам і Іркай. З расійскімі гаротнікамі мы дзяліліся ўсім, што мелі. Памятаю, прынясе бацька цэлую лубку гароху, дасць Марусі — вары, маўляў, дзецям. Пасля вайны прысылала нам Маруся лісты, пісала, што яе муж Несцер вярнуўся з вайны жывым, толькі параненым. Быў старшынёй калгаса, але ў хуткім часе памёр. Маладой памерла і Ірка, якую за хворыя з маленства ногі дзеці называлі Курапай. Няўдала склаўся лёс і ў Колькі, які быў нейкім вырадкам у сваёй добрай сям'і. А вось Дунька выйшла замуж за беларуса, жыла ў Маладзечне. У 1970-х гадах яна прыязджала ў нашу вёску са сваімі дзецьмі. Усё дзякавала нам, называла выратавальнікамі.*

Яшчэ адзін страшны напамінак пакінула бабулінай сям'і вайна — гібель на фронце старэйшага брата Аляксандра. Зноў успамінае бабуля:

— Прыгадваю той апошні вечар перад адыходам мужчын на фронт. Усе яны і іх родныя сабраліся ў нашай хаце. Невясёлае гэта было зборышча, мужчыны нешта заклапочана гаварылі, а жанчыны ўсё плакалі. На другі дзень раніцай усёй вёскай праводзілі нашых салдатаў аж да гасцінца. Вярнуліся жывымі нямногія. Не прыйшоў з фронту і мой брат. Ён нават сына свайго, які нарадзіўся крыху пазней, так і не ўбачыў. Прасіў толькі, каб прыслалі ў тыме адбітак маленькай сынавай ручкі. Мы так і зрабілі. Больш лістоў ад Сашы не прыходзіла, а ў 1945 годзе нам паведамілі, што ён прапаў без звестак ля Кёнігсберга. А яшчэ пазней прыйшоў вельмі важны ліст — ад братавага франтавага сябра Анатоля Лапышына. Ён пісаў, што Саша быў цяжка паранены. Так атрымалася, што будынак, дзе ляжалі параненыя, захапілі немцы і падпалілі. Усе салдаты згарэлі. Франтавы сябра майго брата напісаў таксама, што ён з расказаў Сашы многае ведаў не толькі пра нашу сям'ю, але і пра ўсю вёску, яе людзей. Гэты ліст канчаткова адабраў у нас веру ў тое, што брат вернецца. Аднак ён прынёс нам праўдзівыя звесткі пра апошнія дні жыцця Сашы, яго страшную смерць.

На вялікі жаль, перапіска майго дзядулі з роднымі і ліст яго франтавага сябра не захаваліся.

У Вілейскім гісторыка-краязнаўчым музеі я знайшла лісты з фронту людзей, якія жылі ў вёсцы Івашынавічы, зусім побач з нашай вёскай. Лукаш Аляксандравіч Вальнец і яго сын Міхаіл ваявалі на фронце. Бацьку пашчасціла вярнуцца дамоў жывым, а Міхаіл, радавы 1201-га стралковага палка, прапаў без звестак 4 кастрычніка 1944 г. у раёне Варшавы. Асабліва мне запомніліся лісты Міхаіла.

У першым лісце ён паведамляе, што «еду праз Маладзечна на Ліду, самі знаеце куды». Становіцца зразумелым, што шлях Міхаіла ляжаў, хутчэй за ўсё, на Польшчу. І другі яго ліст, атрыманы роднымі, гэта пацвярджае. Гэты ліст Міхаіла Вальнца вельмі многае расказаў пра самога хлопца. Адразу зразумела, што ён працавіты, клапацівы сын і ўнук, шчыры сябра. Відаць, ён кахаў дзяўчыну Таню, якой не асмеліўся напісаць, а перадаў прывітанне праз сястру Маньку. З пісьма Міхаіла можна таксама зрабіць выснову, што ён вучыўся ў школе і быў кемлівым вучнем. Аднак асноўнай яго навукай была, хутчэй за ўсё, гаспадарка, бо нават на фронце хлопец думае, «як табака, колькае жыта нажалі, як картошка». З ліста бачна, як моцна Міхаіл любіць сваіх родных, як клапаціцца пра іх. Ён піша: «Дарагі дзедушка, цалую твае рукі і прашу — не абіжай мамы і сястры. Прашу — уведаміце пра тату, как ён, ці ён здароў». У гэтым жа пісьме Міхаіл звяртаецца да мамы: «Дарагая мамачка, когда пишу пісьмо, то ні магу цярпець ад жалі». Толькі ў вельмі добрай сям'і мог вырасці такі сын, як Міхаіл Вальнец.

Ліст з фронту ад Мікалая Баранічэнкі, адрасаваны Лукашу Аляксандравічу Вальнцу, яскрава даказвае, што такім жа добрым чалавекам быў і ён, бацька Міхаіла. Франтавік не піша, як лёс звёў яго з Вальнцом. Пра гэта можна толькі здагадацца. Відаць, у па-

чатку вайны Баранічэнка ваяваў у Беларусі. У адным з баёў ён быў ці паранены, ці проста «адрэзаны» ад сваёй часці і прыйшоў у Івашынавічы. Лукаш (так называлі ў вёсцы Вальнца) схваў франтавіка ў сябе дома. Ён моцна рызыкаваў сваім жыццём і жыццём сваёй сям'і, бо ў суседняй вёсцы Касцяневічы размяшчаўся нямецкі гарнізон. Адно толькі слова пра тое, што ён хавае савецкага салдата, магло прынесці сям'і Вальнцоў смерць. Пазней Мікалай Баранічэнка наладзіў сувязь з партызанамі і перабраўся ў лес. Невядома, якім чынам потым ён апынуўся зноў на фронце. У канцы 1944 г. М. Баранічэнка прыслаў гэты ліст свайму выратавальніку, Лукашу Вальнцу. Баранічэнка піша: *«Шлю тебе свой пламенны прывет і жаляю тебе быць жывым і здоровым, это моё самое наилучшее пожелание тебе как человеку хорошему во всех отношениях, а в особенности за то, что ты не щадя своей жизни выручил и спас нас, и не только, и также евреев, это тебе большая благодарность, даже нет слов этой великой благодарности».*

Пажоўкля ад часу лісты раскрылі мне вочы на многае. На прыкладзе адной беларускай сям'і я ўбачыла ўвесь наш народ — шчыры, гераічны, добразычлівы, прадавіты, самаахвярны. І гэта не высокія словы — прыведзеныя лісты пацвярджаюць гэта. Правільна зрабілі родныя франтавікоў Вальнцоў, што перадалі іх у музей. Трэба, каб пра гераічнае мінулае сваіх продкаў ведалі ўсе. Асабіста мне лісты з фронту паведамлілі нават больш, чым старонкі падручніка...

Аляксандр Бункевіч

Мінская вобл., Пухавіцкі р-н, г. Мар'іна Горка, СШ № 1, 9 клас
куратар Барыс Муха

ВАЛЕРЫЙ САБЛІН — ЗДРАДНІК ЦІ ПАТРЫЁТ?

На ўроке гісторыі настаўнік распавёў нам пра вучаніцу нашай школы — Лену Генералаву. Брат яе прыёмнага бацькі ў 1975 г. у Рызе падняў паўстанне на караблі, на якім ён служыў «зампалітам» — намеснікам па палітычнай частцы.

ВСК «Сторожевой» быў выведзены Валерыем Сабліным у ноч з 8 на 9 кастрычніка ў гадзіну ночы з прыстані. А праз некалькі гадзін карабель ужо стаяў на сваім ранейшым месцы з адтулінамі ў корпусе, з арыштаванай камандай і без зампаліта «на борце».

Ужо ў 1975 г. ўся праўда пра гэтыя падзеі была пад забаронаю. Краіне паведамлілі, што карабель быў на шляху ў Швецыю і што яго зампаліт быў здраднікам і агентам імперыялізму. Але і зараз пра падзеі 1975 г. мы мала што ведаем.

Сам Саблін ды тыя, хто быў з ім, кажуць, што карабель накіроўваўся ў Ленінград, каб там стварыць на караблі вольную зону і распавесці свету ўсю праўду пра «брэжнеўскае кіраванне».

Дык хто ж такі быў Валерый Саблін — здраднік ці патрыёт?

Каб лепш зразумець гэтага чалавека, магчыма, трэба працягтаваць ліст, які ён напісаў непасрэдна перад падзеямі сваёй жонцы:

Милая, любимая!

Мне трудно представить, как ты встретишь сообщение, что я встал на путь революционной борьбы. Возможно, ты проклянешь меня как человека, который испортил тебе всю жизнь. Возможно, ты назовешь меня черствым человеком, не думающим о семье. Возможно, глубоко обидишься за то, что я скрывал от тебя свои планы. А возможно, просто мечтательно скажешь: «Чудаком был, чудачком и остался!» Это будет лучшее, что я могу ожидать. Не суди слишком строго и постарайся объяснить Мише, что я не злодей, не авантюрист, а просто человек, любящий свою Родину свободной и не видящий иного пути к счастью нашего народа, как борьба. Я очень любил и люблю тебя и, конечно же, Мишу. Эта любовь помогла мне стать честным человеком. Назовут меня «агентом империализма» — не верь. Империализм — это далекое прошлое по сравнению с социализмом. Найду ли я единомышленников в борьбе? Думаю, что они будут. А если нет, то даже в одиночестве я буду честен. Не знаю, как в письме передать мои мысли наиболее убедительно, и очень жалею, что не мог рассказать раньше. Я не хочу, чтобы после моего выступления к тебе со стороны властей были хоть какие-нибудь претензии как к моей сообщнице. Вот почему я был нем, хотя и очень хотел раскрыть тебе свои помыслы. Примерно такое же письмо я написал своим родителям. Я очень тебя попрошу — не забывай их, помогай им всячески. Как они вынесут сообщение о моем выступлении?! Очень беспокоюсь об их здоровье. Как отнесется Миша к сообщению? Постарайся ему объяснить, что я не такой плохой, как меня будут представлять официальные власти. Возможно, кто-то из знакомых и товарищей отвернется от нашей семьи, как опасной для знакомства. Не переживай — такие не могут быть достойны твоего внимания. Я оптимист и не смотрю на выступление трагически, хотя шансов на успех приблизительно сорок процентов. Я уверен, что даже сам факт выступления уже дань революционному движению. Но я приложу всю энергию, все силы, чтобы довести дело до конца, т. е. до создания центра политической активности в нашей стране, на базе которого будет создана новая партия. Это не прощальное письмо, но все же я очень хочу сказать, что я очень хочу, чтобы вы с Мишей были счастливы, и я не буду осуждать ни одного из твоих поступков, если ты будешь счастлива... И еще из письма Инессы Арманд своей дочери: «Ни в коем случае не будь из тех людей, которые, критикуя окружающее, постоянно брюзжат на окружающих, не приводят свои идеи к жизни и продолжают жить совершенно как все те, которых они ругают. Подобные люди или лицемеры, или слабые и ничтожные люди, которые не в силах согласовать свою жизнь со своими убеждениями». Я не хочу быть ни лицемером, ни ничтожным человеком. О, радость битвы. Большие бодрости, моя родная, большие веры, что жизнь прекрасна, что прогрессивное, революционное всегда победит!

Целую тебя крепко. До свидания.

Твой Валерий. 8.11.75 г.

Браты Барыс, Валерый і Мікалай Сабліны. 1967 г.

Можа, ужо тады Саблін разумеў усю трагічнасць іхняга становішча і не верыў у поспех той справы, якую хацеў зрабіць. Бо чаму ён піша жонцы, каб яна растлумачыла сыну, што ягоны бацька не здраднік, а патрыёт? І чаму просіць жонку дапамагчы яго бацькам?..

За тое, што зрабіў Валерый Саблін у 1975 г., ён амаль год прасядзеў у турме КДБ «Лефортова», а потым быў расстраляны. За свойчынак ён заплаціў жыццём. А якое яно было ў яго?

Валерый Саблін нарадзіўся ў 1939 г. у сям'і марака. Прадзед, дзед і бацька Сабліна былі таксама маракамі. Валерый быў сярэднім з сыноў: старэйшага звалі Барыс, малодшага — Мікалай... У 1956 г. Валерый паступіў у Вышэйшае Ваенна-марское вучылішча імя Фрунзе. У 1960 г. яго закончыў і атрымаў званне «афіцэр, карабельны артылерыст». А ў лістападзе 1960 г. ён пабраўся шлюбам з Нінай Мікалаеўнай Чумазавай. Потым Саблін служыў на Балтыйскім флоце на караблі «Сведущий». У 1962 г. у Сабліна нарадзіўся сын, якога назвалі Мішам у гонар дзеда. У 1969 г. Саблін па сваім жаданні просіць перавесці яго з артылерыстаў у зампаліты. Яму пайшлі насустрач, і ў гэтым жа годзе ён паступіў у Ваенна-палітычную акадэмію імя Брэжнева. А 1 студзеня новага 1970 г. сябры па курсе зрабілі Сабліну падарунак — «Капітал» Карла Маркса. Саблін чытаў кнігі вельмі ўважліва і з алоўкам у руцэ. Гэтаксама быў прачытаны і «Капітал», на старонках якога Саблін зрабіў шмат заўвагаў. Пра Валерыя Сабліна тады казалі, што ён ведае ўсяго Леніна, Маркса і Энгельса, адзіны ў Акадэміі, а мабыць, і на флоце. У 1973 г. Саблін здаваў экзамены ў Акадэміі: «Гісторыя КПСС», «Палітычная эканоміка і ваенная эканоміка», «Сумесныя баявыя дзеянні і асновы аператыўнага майстэрства ВМФ», «Баявое выкарыстанне падводных лодак, супрацьлодачных караблёў і інш.», «Зброя масавага знішчэння і абарона ад яе», «Вышэйшая матэматыка»... Усё — на «выдатна»... Вышэйшыя адзнакі і за ўсе дзяржаўныя экзамены, апошні з іх называўся «Тактыка ВМФ»... Потым В. Саблін служыў зампалітам на ВСК «Сторожевой». 30 красавіка Сабліну ўручылі новы ордэн «За службу Родіне в Вооруженных Силах СССР». А ў ноч з 8 на 9 кастрычніка Саблін на ВСК «Сторожевой» зрабіў спробу

Малюнак, зроблены Сабліным у турме

павесці карабель на Ленінград, дзе меў намер дамагчыся выступу па тэлебачанні, каб расказаць «усю праўду» пра брэжнеўскую сістэму ўлады. Вось як гэта было.

Уначы з 8 на 9 кастрычніка Саблін завітаў да камандзіра карабля ў яго каюту і сказаў, што ў першым адсеку п'януюць матросы. Камандзір карабля Патульны тут жа пайшоў разам з Сабліным да матросаў, каб разабрацца. Калі камандзір увайшоў у адсек, дзверы за ім зачыніліся. Там камандзір заўважыў матрац, некалькі кніг і запіску, у якой Саблін тлумачыў свае дзеянні.

Пасля гэтага Саблін звярнуўся да матросаў па радыё. Матросы Сабліна падтрымалі. Потым Саблін сабраў усіх афіцэраў. Звярнуўся да іх з той жа прамоваю, у якой заклікаў ісці да Ленінграда. Саблін прапанаваў афіцэрам прагаласаваць. «За» было толькі 8 чалавек. Астатнія пагадзіліся добраахвотна сядзець там, дзе ім прапанаваў Саблін.

У тыя часы пісалі, што паміж афіцэрамі і тымі матросамі, якія былі за Сабліна, завязалася бойка, што афіцэраў звязалі ды зачынілі ў адным з адсекаў. Але гэтага не было, бо ўсе афіцэры ў пэўнай ступені спачувалі Сабліну. Пасля гэтага ВСК «Сторожевой» пачаў рухацца з Рыжскага заліва.

Хутка вестка дайшла да самога Брэжнева. Каб прыняць рашэнне, яму спатрэбілася тры хвіліны: «Разбамбіць карабель і патапіць!»

Гэты загад пайшоў камандзіру Ліепайскай памежнай брыгады Найперту. А. С. Найперт, разумеючы адказнасць такога рашэння, рознымі спосабамі пачаў зацягваць выкананне загаду. Але загад далі не толькі памежнікам. Яго атрымала эскадрылья «якаў». Яны выканалі загад, але карабель не патапілі, а толькі спынілі. У гэты час камандзір карабля Патульны выбраўся з адсеку і з табельнай зброяй у руках прайшоў на камандны мосцік, дзе стаяў Саблін. Патульны

хацеў застрэліць Сабліна, але ў выніку толькі параніў яго ў нагу. Потым ён даваў сваю версію таго, што адбылося: *«Я пытаўся выбрацца из отсека, куда меня заманил Саблин. Нашел какую-то железяку, сломал запор у люка, попал в следующий отсек — тоже заперт. Когда я сломал и этот замок, матрос Шеин заблокировал люк аварийным упором. Все, самому не выбратся. Но тут матросы начали догадываться, что происходит, старшина 1-й статьи Копылов матросами подошли к Шеину, оттолкнули его, выбили упор и освободили меня. Нарочно не придумашь: освободили командира матросы Копылов, Станявичус, Лыков, Борисов и Набиев — полный интернационал. Мы вооружились, я взял пистолет, остальные — автоматы, и двумя группами — одна со стороны бака, а я по внутреннему переходу, стали подниматься на мостик. Саблина я увидел неожиданно, поднял пистолет, первым побуждением было его застрелить, но потом мелькнула мысль: «Он еще пригодится правосудию!» — и выстрелил ему в ногу. Тот упал. Мы с офицерами поднялись на мостик, и я по радио объявил: «Говорит командир корабля, порядок на борту корабля восстановлен» (Савецкая Расея» ад 30 снежня 1997 г.)*

Але тут няма ні слова праўды. Пасля спынення «Сторжевого» да яго падышлі два дэсантныя караблі, і на яго высаджыліся марскія пяхацінцы. Вось яны і ўсталявалі «парадак» на караблі. Пасля гэтага карабель быў адбуксіраваны ў док. Маракі і афіцэры былі арыштаваныя. Сабліна накіравалі ў турму КДБ «Лефортава», дзе ён адседзеў амаль год.

У 1976 г. адбыўся суд над удзельнікамі паўстання. Па прысуду Валерыў Саблін атрымаў вышэйшую меру пакарання — расстрэл. Матрос Шэін атрымаў 8 год зняволення, астатнія былі рэабілітаваныя. Усім удзельнікам і сведкам парэкамендавалі забыцца пра гэты падзеі. Саблін быў расстраляны 6 жніўня 1976 г. Дзе пахавалі яго — невядома да гэтага часу. КДБ і зараз хавае гэтую справу пад грыфам «сакрэтна». Як вялося следства, паказвае тое, што пры сусрэчы жонкі з Сабліным у турме яна заўважыла, што ў яго не хапае двух пярэдніх верхніх зубоў. *«Следствие, как и суд, из 39 томов «дела» выбирало только то, что было им запрограммировано госзаказом, собственным угодничеством и страхом потерять свои привилегии» (А. Майданаў. «Прямо по курсу — смерть»).*

Але былі і тыя, хто падтрымліваў учынак Сабліна. Гэта былі бацька, маці, браты, жонка Сабліна, матросы з ВСК «Сторжевой». Яны не адварнуліся ад яго, не змянілі прозвішча, жонка вяла нават своеасаблівы дзённік з лістамі да Сабліна, нават пасля яго смерці.

Дык хто ж такі Валерыў Саблін?

Асабіста я лічу, што В. Саблін — патрыёт і герой. Ён быў адзіны, хто ў тыя часы адкрыта кінуў выклік сістэме. Я лічу, што менавіта з учынка Сабліна пачала развальвацца брэжнеўская сістэма, што перабудова пачалася не ў 1985 г., а на 10 год раней, з 8 на 9 кастрычніка 1975 г.

У 1992 г. адбыўся грамадскі суд, на якім Сабліна апраўдалі...

Марыя Вальнец

Мінская вобл, г. Вілейка, СШ № 3, 11 клас

УСЕ МЫ НА ГЭТАЙ ЗЯМЛІ СВАЯКІ

Калі я прыйшла са школы, бабуля плакала. Плакала, па-клаўшы перад сабой чатыры пашарпанья, пажоўклыя ад часу франтавыя трохкутнічкі і невялікі фотаздымак, таксама невыразны, даўні, даваенны.

Гэтыя лісты з вайны ды яшчэ два школьныя сшыткі мая бабуля Любоў Іванаўна Маркевіч захоўвае асабліва беражліва, як рэліквію. Яны — апошнія напамінкі пра роднага чалавека, адзінага бабулінага брата Мікалая Іванавіча Папуру. А яшчэ пасляваенныя лісты — адказы на ўсялякія запыты. Тыя сведчаць пра адваротнае: чалавека адшукаць не ўдалося. Ужо ў які раз.

Я пазіраю на каляндар. Так і ёсць, успамінаю. Сёння дваццаць сёмага красавіка, дзень нараджэння майго невядомага мне дзядулі. Пяцьдзсят сёмы дзень нараджэння без яго. У гэты дзень бабуля заўсёды плача. Але сёння для гэтага ёсць яшчэ адна прычына. Белым аркушам з казённым штэмпелем у кутку прыляцела ў бабуліну хату ластаўка безнадзейнасці — якая ўжо па ліку за доўгі пасляваенны час. Зноў не адшукаўся след чалавека, што знік без вестак у далёкім сорак пятым.

Я ведаю свайго стрыечнага дзядулю Мікалая Іванавіча Папуру толькі па фотаздымку. Напэўна, шмат пашчыраваў фатограф у райцэнтры, спрабуючы пасадзіць перад самаробнай шырмачкай няўрымслівага юнака і надаць яму паважны і самавіты выгляд. Але вялікія вочы на здымку чамусьці сумныя. Ці мне гэта толькі здаецца? Асцярожна бяру ў рукі пацёртыя трохкутнічкі. Перачытваю зноў гэтыя лісты з фронту.

«Добры дзень, дарагія мае родныя! З гвардзейскім прыветам да вас ваш сын радавы Мікалай Папура. Паведамляю вам, што пакуль я жывы і здаровы, але што будзе са мной, калі вы атрымаеце гэтае пісьмо, я не ведаю... Ваюем ва Усходняй Прусіі, будзем дабіваць ворага ў яго лагаве. Спаць даводзіцца мала, ідзём уперад шпарка, але вораг проста так не здаецца. Я пасылаю вам грошы, 225 рублёў, якія мне тут удалося сабраць. Мне яны без патрэбы, я тут накормлены, а вам яны спатрэбяцца. Заплаціце Любе за вучобу і не зрываўце яе, хай вучыцца».

«Добры дзень, мае родныя тата, мама, сёстры Люба, Ліда, Шура, пляменнік Пеця! Вельмі рады, што ў вас усё добра, аб чым я даведаўся з вашага пісьма. Пра мяне трывожыцца не трэба, у нас усё як на фронце, пакуль, дзякаваць Богу, жывы і здаровы, вось толькі сумую па вас, мае родныя. Што новага ў вёсцы? Хто з хлопцаў, маіх аднагодкаў, ёсць зараз дома? Тут я не сустракаў пакуль нікога. Як там поспехі ў Шуры ў яе канцэлярскіх справах? Любе перадайце, хай вучыцца. Калі не хапае грошай, прадайце што-небудзь з маіх рэчаў. Мне яно ўсё роўна зараз не патрэбна, а вярнуся — спраўлю новае...»

У кожным лісце, пазначаным чарнільным штэмпелем «правярана ваеннай цензурай», — паклоны родным, знаёмым, аднавяскоўцам.

І апошні ліст, датаваны 9 сакавіка 1945 г.:

«Зараз ноч, і мороз даволі моцны. Мае сябры спяць, бо хутка — наступленне. Не хвалойцеся, калі доўга не будзе пісем. Выдасца вольная часінка — абавязкова напішу».

Быў гэта апошні ліст з фронту і адзінае абяцанне родным, якога ён не выканаў.

Мікалай Іванавіч Папура, ураджэнец вёскі Гарыдавічы Куранецкага раёна, дадому з фронту не вярнуўся. А ліст, адпраўлены яму бацькамі з роднай вёскі, вярнуўся назад з казённым штэмпелем: *«Адрасат выбыў у шпіталь».*

Вось ён, перада мной, той матулін ліст да сына, здаецца, да краёў напоўнены самаадданай мацярынскай любоўю і невыказнай трывогай — у кожным радочку, у кожным слове. І праз усе гэтыя радкі — выцвілыя літары штэмпеля.

А маці верыла, штодня працяглася з надзеяй, што нарэшце ўбачыць адзінага сына, атрымае вестачку пра яго. Бо пахавальнай на Мікалая так і не атрымала.

Дваццаць сёмага красавіка, у яго дваццаць другі дзень нараджэння, яна стала на калені перад абразамі ў хаце і доўга, аддана малілася, просячы Бога пачуць яе малітвы і паслаць сыну здароўе, а ёй — хоць маленькі напамін пра яго.

Бо на імя камандзіра вайсковай часці яна паслала не адзін ліст, просячы паведаміць, у які шпіталь адпраўлены сын, ці цяжка ён паранены.

Напэўна, усё ж пачуў матчыны малітвы ўсемагутны Божа, бо ў дзень нараджэння сына атрымала Сцепаніда Мікалаеўна Папура паведамленне — горкае, няпэўнае: *«Радавы Мікалай Папура прапаў без вестак».*

Бацькі так і не дачакаліся адзінага сына, памерлі, нічога не ведаючы пра яго. І ўсё жьціццё спачатку мая прабабуля, а потым бабуля шукала па свеце след роднага чалавека. А ў хату на ўсе іх запытанні халодным снегападам прыходзілі аднастайна-белыя стандартныя лісты: *«На жаль, ніякіх новых звестак пра Мікалая Іванавіча Папуру, пра абставіны яго гібелі і месца пахавання паведаміць не можам», «...Дадатковых звестак у архіве няма...», «...У спісах загінуўшых і памерлых адранаў у 1945 годзе прозвішча не значыцца...»*

Паўстагоддзя родны брат маёй бабулі лічыўся без вестак прапаўшым. А яго сёстры выйшлі замуж, памянлі прозвішчы. І не сталоса ў вялікім некалі родзе прозвішча Папура.

Больш таго, калі я спрабавала сабраць свой асабісты радавод і вывучала перапляценні лёсаў маіх продкаў, не знайшла ні на Вілейшчыне, ні нават ва ўсёй Беларусі людзей з такім прозвішчам. Высветлілася, што яно было рэдкім у нашых мясцінах і напрыканцы дзевятнацатага, і нават на пачатку двацатага стагоддзя.

І вось аднойчы ўвечары ўключваю тэлевізар. На экране — чалавек у форме. Знізу экрана чытаю подпіс: *«Аляксандр Папура, намеснік міністра ўнутраных спраў Карачаева-Чэркесіі».*

Цікава, у Беларусі я не знайшла людзей з прозвішчам маіх продкаў, а там, аказваецца, ёсць? Захацелася напісаць, даведацца падрабязней. Але ж адраса Аляксандра Папуры я не ведаю. А, было не было, міністэрства ўнутраных спраў у Карачаева-Чэркесіі адно, ды намеснік міністра з такім прозвішчам, напэўна ж, адзін. Размешчана міністэрства, несумненна ж, у сталіцы рэспублікі.

Так і адпраўляю ліст амаль «на вёску дзядулю». Апісваю ўсё пра бабулінага брата, які прапаў без вестак, а бабуля мая, як некалі яе мама, спадзяецца, што след яго дзесьці адшукаецца. Спадзяюся і я, наіўна верачы, што след гэты адшукаецца менавіта там, у Карачаева-Чэркесіі.

Над адказам на гэты ліст і плача мая бабуля ў светлы веснавы дзень 27 красавіка.

«Прабачце, што прымусіла вас так доўга чакаць адказу, проста я не была ў сяле, дзе жывуць родныя мужа, а адказаць сама не змагла — не ўсё ведала. Дакладных слядоў вашага брата ў нашым родзе няма. Быў Мікалай — брат дзядулі майго свёкра. У яго было чацвёра дзяцей — двое прыёмных і двое сваіх, але ўсе яны памерлі ад нейкай інфекцыі ў 1933 г. У нашым раёне жыву, а можа, яшчэ і жыве Папура Мікалай, але сувязей з ім мы не падтрымліваем. Жыве ён у сяле Казінка, або Курмава, нарадзіўся дзесьці ў 1925–1929 гг. Так казаў мой свёкар, а ён нарадзіўся ў 1927 г. Зараз пра тое, што я ведаю пра мясцовых Папураў. Іх продкі перайшлі на Стаўраполле з Запарожскай Сечы. Спачатку жылі ў раёне Будзёнаўска, потым перайшлі ў Курмаўскі раён. Раён не меў пастаянных межаў, яго далучалі то да Качубеўскага, то да Мінералводскага, то зноў дзялілі. У станіцы Зеленцускай Карачаева-Чэркескай рэспублікі жыве шмат Папураў. Яшчэ свёкар казаў, што каля Будзёнаўска жыву яго дзядзька Панцялей. Магчыма, там і зараз засталіся яго нашчадкі.

У Нальчыку ў санаторыі я сустракала медсястру Папура Ганну Паўлаўну. Я вам перадаю адрасы тых з Папураў, якіх мне ўдалося знайсці. Яшчэ я вам перасылаю відэакасету, якую я здымала па расказу свёкра пра гісторыю яго роду. Пасля таго выступлення па тэлебачанні Аляксандру Панцялеевічу пісалі з Украіны — таксама цёзкі па прозвішчу. Іх адрасы я таксама высылаю вам».

Я напісала па ўсіх адрасах, якія знайшла ў лісце Надзеі Васільеўны Папура, і зараз чакаю адказу. Веру, што хтосьці з іх адгукнецца. Магчыма, мне пашанцуе, і я знайду след майго дзядулі. След, які не ўдалося знайсці маёй прабабулі, бабулі і маме. А калі сваякоў нават і не адшукаю, то пазнаёмлюся з добрымі людзьмі, пасябрую з імі. Бо, у рэшце рэшт, усе людзі, што носяць аднолькавае прозвішча, напэўна, маюць аднолькавыя карані, агульных продкаў, хай сабе і вельмі далёкіх у часе.

А след чалавека, у сорак пятым годзе мінулага стагоддзя прапаўшага без вестак, так і не знайшоўся. Так і застаўся ён для родных маладым, як на перадваенным партрэце. Майго брата мама назвала Мікалаем у гонар загінуўшага дзедка...

Мікалай Вальнец

Мінская вобл., г. Вілейка, СШ № 3, 8 клас

САЛДАТ ДА МАЦІ НЕ ВЯРНУЎСЯ

Пісьмо было звычайным, у шэрым канверце, напісанае на звычайным аркушыку са сшытка.

Вось толькі ішло яно адрасату амаль трыццаць гадоў. Як гэта адбылося? Вось пра гэта я і хачу зараз расказаць.

Замуж Марыя Цімафееўна выходзіла ўжо ў сталым веку за свайго аднавяскоўца Фёдара, які з вайны вярнуўся інвалідам.

У трыццаць сем нарадзіла яна старэйшага сына, Валодзю, а праз год з'явіўся на свет малодшы Іллюша.

Яна ганарылася сынамі — раслі яны паслухмянымі, працавітымі.

24 мая 1968 г. маці праводзіла малодшага сына на службу ў войска. Памахала на развітанне рукой услед, выцерла ражком хустачкі павільгатнелыя вочы. Не думала, не варажыла, што развітваемца з сынам назаўсёды. А неўзабаве сталі прыходзіць пісьмы — рэдкія, нешматслоўныя. Пра службу Ілля пісаў мала, найбольш пра дом, пра тое, як сумуе ён удалечыні.

Быў жнівень 1969 года. Да дэмабілізацыі заставалася амаль паўгады, калі лісты ад Іллі перасталі прыходзіць у бацькоўскі дом. Марыя Цімафееўна начамі не спала, непакоілася, але нядобрыя думкі гнала прэч. Яны ж надакучліва лезлі ў галаву, не давалі супакоіцца.

Заканчваўся верасень. Марыя Цімафееўна склікала да сябе сваякоў, каб дапамаглі выкапаць бульбу. Збіраліся на талаку, а аказалася — на хаўтуры. У той дзень раніцай памёр яе Фёдар Раманавіч.

Марыя Цімафееўна заўпарцілася: не дазволі хаваць, пакуль Ілляша не прыедзе. На пахаванне бацькі Ілля Капцюг не прыехаў. І па-ранейшаму ад яго не было лістоў. Марыя Цімафееўна стала шукаць сына. Думкі мроіліся сумныя, няпэўныя — дзе ён, што з ім. Добрыя людзі далі параду — напішы, маўляў, ліст на імя камандзіра часці.

24 лістапада маці атрымала адказ. Яго прыслаў намеснік начальніка 408-га акруговага ваеннага шпіталю Муратаў. Адказ быў кароткім: «Паведамляю, што Ваш сын знаходзіцца на стацыянарным лячэнні ў ваенным шпіталі № 408 з 29 жніўня г. г, з нагоды працяглага септычнага эндакардыту. Зараз стан здавальняючы. Працягвае лячыцца».

З гэтага адказу маці зразумела адно: сын хворы, ён лечыцца, і ўжо даўно. Стаўшы на калені перад бажніцай, яна малілася гарача і шчыра, просячы ў Госпада для сына здароўя.

А лістоў усё не было. Чаму Ілля не пісаў, для Марыі Цімафееўны і зараз застаецца загадкай. Можна, цяжкая хвароба прыкавала яго да ложка, а можна, проста не хацеў хваляваць маці. Сумна, цяжка заканчваўся для яе 69-ы. Напярэдадні Новага года, 29 снежня, ля яе хаты ў Бараўцах спынілася машына.

Высокі, плячысты ваенны, зайшоўшы з сенцаў, моўчкі зняў шапку. Сэрца ў яе некуды правалілася ад нядобрага прадчування. Яна не чула слоў, а толькі глядзела на труну, якую салдаты заносілі ў хату, і павалілася на дамавіну, быццам спрабуючы сагрэць мацярынскім цяплом нежывое цела сына.

— Як ён загінуў? — скрозь слёзы спытала ў вайскоўцаў. Ёй патлумачылі, што сын памёр у шпіталі 21 снежня. Але якое захворванне стала прычынай, яна нават не запамінала. Яшчэ доўга ў вушах рэхам адгукаліся стрэлы салюта на магіле Іллі Капцюга, якія абудзілі сонную цішыню вясковых могілак у Бараўцах.

Яна засталася адна. Старэйшы сын пасля службы ў войску ажаніўся і застаўся жыць у Іркуцку. А маці цярпліва і пакорліва несла свой цяжкі крыж.

У 1993 годзе бацькі салдатаў, якія загінулі ў мірны час, атрымлівалі ільготы. Сярод 55 воінаў-вілейчан імені Іллі Фёдаравіча Капцюга не было.

Марыя Цімафееўна прыйшла ў ваенкамат сама. Нясмела спынілася ля дзвярэй, папрасіла:

— Дапамажыце, сыночкі.

І расказала невясёлую, жалобную гісторыю пра сына, з якім развіталася назаўсёды напярэдадні новага 1970 года. Супрацоўнік райваенкамата Анатоль Носач пачаў шукаць.

— А дакументы якія-небудзь маеце? — спытаў ён у бабулі.

Яна дастала з кішэні ліст — той самы адказ на яе запыт — са шпіталю пад нумарам 408.

У пільме не было нават спасылкі, каму яно адрасавана, не было прозвішча салдата. Коротка: «Ваш сын знаходзіцца на лячэнні». Вайсковыя пісары не паведамілі ні горада, дзе размешчаны шпіталь, ні

іншых дадатковых звестак. Больш у яе нічога не было — ці не мела яна ніякіх папер увогуле, ці згубіла за доўгія гады.

Анатоль Носач папрасіў Марыю Цімафееўну:

— Пашукайце дома за абразамі, можа, яшчэ што знойдзеце.

Яна прынесла копію акта рэгістрацыі ў сельсавеце факта смерці Іллі Капцюга. Але ў ім не было галоўнага — сведчання, што смерць салдата звязана з нясеннем службы.

З Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны Расеі Носачу адказалі, што дакументы ў іх змешчаны па нумарах воінскіх часцей і знайсці прозвішча салдата, не ведаючы нумара часці, усё роўна, што знайсці іголку ў сене.

Не знайшлі звестак пра Іллю Капцюга і ў Ваенна-медыцынскім архіве. Дзе знаходзіўся шпіталь, Марыя Цімафееўна не ведала.

Носач стаў шукаць у ваенкаматаўскіх архівах. Ён ведаў — калі ў арміі гіне салдат, паведамленне прыходзіць у ваенкамат па месцы прызыву.

Ваенны камісар павінен першым паведаміць маці жалобную навіну, яшчэ да прыбыцця «груза 200».

Але ў дакументах з архіўнай папкі за той год паведамлення аб смерці Іллі Капцюга не было. Не знайшлі ў кнігах уліку прыезджаючых у камандзіроўку адзнак пра тое, хто прыезджаў з целаў салдата,

І толькі гукі армейскага салюта стаялі ў памяці маці. А лічбы 6 і 9, толькі ў адвартным парадку, зноў прынеслі бабулі гора. У 96-ым у аўтамабільнай аварыі загінуў старэйшы сын Валодзя. Нават пахаваць яго не змагла — не было ні сілы, ні грошай даехаць да Іркуцка.

Пасля гэтага паведамлення зусім заняджыла Марыя Цімафееўна. Змясцілі яе на сацыяльную койку ў Іжанскую ўчастковую бальніцу. Сваёй далёкай сваячцы Яўгеніі Міхайлаўне Субач Марыя Цімафееўна спакою не давала. Трывожыла яе думка, што памрэ яна ў Іжы, і пахаваюць яе тут. А ёй хацелася ляжаць у зямлі побач з мужам і сынам.

Забрала Яўгенія Міхайлаўна Марыю Цімафееўну да сябе ў гарадскую двухпакаёвую кватэру, абяцала пахаваць у Бараўцах.

Але жыў на зямлі чалавек, які праз гады верыў у моцнае сяброўства. Віктар Турко пазнаёміўся з Іллёй Капцюгом падчас службы на Украіне, у асобным рэжымным батальёне аховы ў Кіраваградзе. Часць была сакрэтная. Таму і не паведамілі ў ваенкамат пра смерць салдата.

Віктар Турко і Ілля Капцюг пасябравалі адразу. Абодва беларусы, моцныя, высокія. Ілля дапамагаў Віктару пераносіць усе цяжкасці, быў добрым і спагадлівым.

Адночы на палігоне Іллю стала дрэнна, ён страціў прытомнасць, яго паклалі ў шпіталь, а праз тры месяцы салдатам паведамілі, што хлопца падвяло сэрца і ён памёр.

Віктар Турко вярнуўся у родныя Баранавічы і адразу напісаў пісьмо родным Іллі Капцюга, каб расказаць пра апошнія дні сябра.

Пісьмо так і не адправіў — не памятаў, з якога раёна прызываўся сябра. Памятаў толькі, што з Мінскай вобласці.

У 1990 годзе Віктар Турко пахаваў жонку. Перабіраў свае дакументы, фотаздымкі і знайшоў той неадпраўлены ліст да бацькоў Іллі. З Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны прыйшоў адказ: «У алфавітнай кнізе ўліку радавога і сержанцкага саставу в/ч 65152 за 1965–1972 г. значыцца: ст. стралок Капцюг Ілля Фёдаравіч, 1949 г. н., прызваны 24. 05.1968 г., загад № 151, звольнены ў Вілейскі райваенкамат пасля заканчэння тэрміну службы. Загад 148 ад 22.05.1970 г. Іншых звестак няма».

Ён не паверыў, бо ўвесь час лічыў Іллю мёртвым. Але зараз ён ведаў, у якім раёне шукаць родных сябра.

І патэлефанаваў у Вілейскі райваенкамат. Анатоль Носач даведаўся ад яго нумар вайсковай часці, дзе служыў Ілля. Адказ на сваё пытанне ён атрымаў роўна праз трыццаць гадоў пасля смерці салдата — 21 снежня 1999 года, Ілля Капцюг памёр 21 снежня 1969 года. Адказ быў такі: «У даведцы в/ч 65152 значыцца: лічыць выбыўшым стралка радавога Капцюга І. Ф. у шпіталь 408 г. Кіева на стацыянарнае лячэнне з 29 жніўня 1969 г. Памёршага электрамеханіка стралка першай роты радавога Капцюга І. Ф. зняць з усіх відаў забеспячэння з 29 снежня 1969 г...»

У Вілейскім ваенкамаце Віктар Турко даведаўся адрас Марыі Цімафееўны Капцюг і паслаў ёй тое пісьмо, якое не трапіла да маці ў 1970-м. Паслаў і той адзіны агульны здымак, дзе ёсць Ілля Капцюг побач са сваімі армейскімі сябрамі.

Яна чытала ліст і ўяўляла, што слухае сына — пра ўсё тое, што не паспеў ёй расказаць Ілля.

Наталля Варонька

Віцебская вобл., Міёрскі р-н, вёска Новыя Крукі, Крукаўская БШ, 8 клас

куратар Ніна Лабунька

ЦІКАВЫЯ СУСТРЭЧЫ З МІНУЛЫМ

Міхал, як толькі ажаніўся,
Тады ж ад бацькі аддзяліўся,
Бо стала цесна. З той прычыны
Хадзіў на сплаў ён, на віціны,
Разы са два схадзіў у Прусы —
Куды не трапяць беларусы?

Я. Колас

Сучаснае грамадства шырока выкарыстоўвае ўсё новыя і новыя сродкі сувязі: тэлефоны, камп'ютэры, пэйджэры, «мабільнікі» і г. д. Хаця многія з іх яшчэ не дайшлі да нашай вёскі, але гэта не за грамамі. Разам з гэтымі новымі сродкамі застаецца пошта. Як і раней, людзі перадаюць інфармацыю пра сябе і сваіх блізкіх у невялікіх папяровых канвертах. Гісторыя XX стагоддзя багатая на розныя

падзеі, якія часта раз'ядноўвалі сем'і, і пошта была адзінай нітачкай, што іх звязвала.

Лёс маіх продкаў розны: некаторыя выехалі за мяжу, многія жывуць тут жа, у невялікіх вёсачках нашага раёна. Па фотаздымках і лістах, якія захаваліся, па расказах маці і дзядулі мне адкрылася жыццё продкаў у XX стагоддзі.

У нашай сям'і беражліва захоўваецца запаветны фотаальбом. У ім змешчаны фотаздымкі розных гадоў, некаторыя прысланыя нават з замежжа ў тэя часы, калі і мяне яшчэ не было на свеце. Інакш кажучы, гэта фотагісторыя сям'і.

З хваляваннем адгортваю вокладку і адразу ж «сустракаюся» з позіркам свайго прадзядулі па мацярынскай лініі Грыгора Францавіча Суўко. Позірк дзядулі Грыгора задумлівы, загадкавы. Ён заварожвае мяне. І прыгадваецца сямейная гісторыя, пачутая з вуснаў маці.

Нарадзіўся прадзядуля ў канцы снежня 1885 г. у Варшаве. Бацькоў прадзеда звалі Франц і Ядвіся Суўко. Мой прапрадзед Франц быў упраўляючым, а прапрабабуля Ядвіся была эканомкай у пана. Было ў іх трое дзяцей: сыны Грышка, Пятрок і дачка Вікторыя.

Той пан, у якога працавалі мае прапрадзядуля і прапрабабуля, купіў зямлю каля Слоніма, а таксама дом у Слоніме. Слонім у той час уваходзіў у склад Гродзенскай губерні. Калі панскі сын ажаніўся, то бацька яго адправіў жыць у Слонім, а разам з сынама выправіў і майго прадзядулю Грышку.

Там прадзядуля быў упраўляючым. Ён назіраў, каб рабочыя добра працавалі на зямлі, плаціў ім заробак.

Пры панскім двары жыла маладая дзяўчына Мальвіна. Яна была сіратаю. Яе бацькі памерлі, калі яна была зусім малая. Яе даглядаў і гадаваў дзядзька, які таксама працаваў у пана. Калі малады пан пераязджаў у Слонім, то Мальвіна пераехала разам з яго сям'ёй. Была ў пана служанкай, а пасля няньчыла панскіх дзяцей.

Аднаго разу мой прадзядуля Грышка ўбачыў яе — і яны пакахалі адно аднаго. Неўзабаве справілі вяселле. Гэта было ў 1927 г.

Пасля жаніцбы яны працягвалі працаваць у панскім двары. Праз нейкі час пан купіў лес і зямлю ў Марозах, Юркаўшчыне і Пераслове (сучасны Міёрскі раён, Туркоўскі с/с). Гэтыя вёскі знаходзяцца недалёка ад таго месца, дзе я зараз жыву. 5 гектараў зямлі пан аддаў прадзеду, каб ён яе апрацоўваў, і даходы з яе заставаліся яму. Прадзядуля пабудаваў сабе хату ў Марозах. Там у іх было двое коней, 3 каровы, куры, свінні, авечкі. Жылі заможна. Наймалі нават парабкаў, якіх за працу кармілі, апраналі і нешта плацілі. У Марозах у іх нарадзіліся дзеці. Першым, у 1930 г., нарадзіўся хлопчык, і яго назвалі ў гонар майго прапрадзядулі Франца. Потым, у 1932 г., нарадзіўся Пётр. У 1940 г. нарадзілася дзяўчынка Вікторыя. Мая прапрабабуля даглядала дзяцей, а прадзед па-ранейшаму глядзеў лес і працаваў на сваёй зямлі.

Калі ж прыйшлі бальшавікі, то і зямлю, на якой працаваў мой прадзядуля, і панскі лес, а таксама ўсю жывёнасць прадзядулі адабралі.

У 1941 г. пачынаецца вайна. Да 1942 г. мой прадзядуля быў дома, потым пайшоў у партызанскі атрад, які размяшчаўся ля в. Шуты. У 1943 г. ён трапіў на фронт. Пераможны май 1945 г. прадзядуля сустрэў у ваенным шпіталі ў Польшчы, дзе лячыўся ад ран. Вайна скончылася, ён выйшаў са шпіталя. Вяртацца на Беларусь не захацеў. З'явілася жаданне застацца на радзіме, дзе жылі яго бацькі, брат і сястра.

Там ён уладкаваўся на завод. Сталі прыходзіць да прабабулі Мальвіны лісты з прапановай, каб сям'я паехала ў Польшчу. Былі нават тэлефонныя размовы, для чаго мая прабабуля павінна была ісці за 10 верст у в. Якубаўшчыну, дзе ў сельсавеце быў тэлефон.

Потым ад яго нечакана не стала лістоў, і званіць ён перастаў. За гэты час яго сын Франц, гэта мой дзядуля, ажаніўся з маёй бабуляй Надзеяй. У іх нарадзілася мая маці, Валянціна, у 1956 г. Сярэдні сын Пётр загінуў яшчэ ў час вайны. Яго спалілі ў хляве разам з жыхарамі в. Шуты, у якую ён нанёўся пасвіць кароў. Яму ў той час было 11 год. Ён загінуў на самым пачатку свайго жыцця. Для яго не было такім шчаслівым дзяцінства, якое яно зараз для нас. Калі мой дзядуля пабудаваў хату ў в. Новыя Крукі, малодшая дачка Вікторыя са сваёй маці пераехалі да яго.

І вось нечакана прадзед Грышка зноў дасылае ліст (у 1957 г.) з запрашэннем выехаць у Польшчу. У лісце ён паведамляе, што ажаніўся, мае трох дзяцей, якіх назваў так, як і тых, што засталіся ў Беларусі. Запрашэнні ён дасылае на прабабулю Мальвіну, дзедка Франца і Вікторыю, а для астатніх запрашэння не было. Уся сям'я ехаць на магла, хоць прабабуля Мальвіна і збіралася. Так і раскінуў іх лёс: Мальвіна з дзецьмі ў Беларусі, а Грышка з жонкай Барбарай і дзецьмі ў Польшчы. На жаль, захаваўся толькі фотаздымкі таго часу, якія Грышка даслаў прабабулі Мальвіне і сыну.

Менавіта яны і дапамаглі маці захаваць у памяці гісторыю жыцця яе дзедка. Аналізуючы пачутае, я зрабіла выснову, што чалавека заўсёды цягне на Радзіму, туды, дзе нарадзіўся, дзе яго карані. Больш вестак ад яго не было.

Я працягваю гартаць старонкі альбома. Фотаздымкаў багата. Безумоўна, іх якасць шмат горшая ў параўнанні з сучаснымі. А яшчэ, разглядаючы іх, я змагла пазнаёміцца з тагачаснай модай на прычоскі і адзенне. Ведаецца, вельмі цікава.

Далей я хачу пазнаёміць з маім дзядулем па татавай лініі. Я гляджу на фотаздымак, які ён прыслаў з Архангельска, дзе служыў у войску. Завуць яго Аркадзь Пятровіч Варонька. Нарадзіўся ён у в. Дульскія (Дзісенскі павет) 6 сакавіка 1923 г. У гэты час тая тэрыторыя знаходзілася пад уладай Польшчы. Ён скончыў 4 класы польскай школы, якая знаходзілася ў в. Маляўкі.

Бацькоў дзядулі Аркадзя звалі Пётр і Алена Варонька. Яны былі з сялянскай сям'і, але зямлі было мала, толькі 4 гектары, за яе

трэба было плаціць грашовы падатак. У сям'і Пятра і Алены было трое дзяцей: Павел 1915 г. н., Надзя 1911 г. н., Аркадзь 1923 г. н. Дзядуля дапамагаў свайму бацьку па гаспадарцы. Яны вырошчвалі бульбу, пшаніцу, агародніну. Калі ж прыйшлі бальшавікі ў 1939 г., дык усю зямлю забралі, а ім пакінулі толькі 50 сотак. Дзядуля рос, працаваў па гаспадарцы. Калі пачалася вайна, яму споўнілася 18 год. Ён заставаўся дома ў час нямецкай акупацыі, займаўся сваёй гаспадаркай. А ўжо 24 ліпеня 1944 г. яго прызвалі ў армію. Дзядуля быў радавым разліку станкавага кулямёта. Яго полк знаходзіўся на Кольскім паўвостраве. Дзядуля служыў у Архангельску, Мурманску, Фінляндыі і Манчггорску. Там ён і скончыў сваю службу і 11 сакавіка 1947 г. вярнуўся дамоў, у родную вёску.

Калі дзядуля вярнуўся дадому, то ўбачыў, як папрыгажэла тая дзядучынка Ганна, якую ён калісьці тузаў за косы. Яны наведвалі адну і тую ж школу. Аркадзь і Ганна пачалі сустракацца і хутка пажаніліся. Было гэта ў 1948 г. Жылі яны разам з дзядулевымі бацькамі. Калі пачалі ствараць калгас «Свабода», ён стаў калгаснікам. У гэты калгас уваходзілі вёскі Дульскія, Маляўкі, Астравы, Пацеенкі, Папкоў Луг, Казлы і іншыя. Дзядуля працаваў брыгадзірам. Яму даводзілася кожны дзень хадзіць па хатах і збіраць людзей на працу. Калгаснае жыццё было вельмі цяжкае. Працавалі многа, а заробку — ніякага. У калгасе вырошчвалі лён, а лён даводзілася і палочы, і рваць уручную. Гэта было вельмі цяжка. Брыгадзірам дзядуля працаваў толькі два гады, а потым ён працаваў на будоўлі (будоваў нават сталоўку для, цяпер ужо нашай, школы), быў жывёлаводам, працаваў на пілараме, рабіў гонту для пакрыцця стрэх, і так да пенсіі. На маю думку, пасля вайны людзі з вялікім энтузіязмам браліся за мірную працу. Вось такія працаўнікі, як мой дзядуля, дапамаглі хуткаму аднаўленню гаспадаркі краіны. Цяпер ён жыве ў сваім родным маляўнічым мястэчку, сярод лясоў, разам з бабуляй Ганнай. Ён ужо старэнькі, не вельмі добрая і памяць. Каб запісаць гэтыя ўспаміны, мне давлялося не адзін раз яго наведваць. Я слухала дзядулю і назірала за тым, як мяняліся яго вочы. Гонар быў у іх, калі дзядуля расказваў пра самаадданую працу і яе вынікі. Трывога, пакута была ў дзядулевых вачах, калі ён расказваў пра ваенныя гады. І загараліся радасцю яго вочы, калі ўспамінаў дзядуля пра жыццё «пад Польшчай». «Усё-такі тады жылося лепей», — задумліва падагульняў дзед.

Сярод дзядулевых фотаздымкаў і лістоў я знайшла канверты з адрасам на незнаёмай мове. Гэтыя канверты і лісты ад стрыечнай сястры дзёда — Любы, якая жыве зараз у Галандыі. Ад яго я дадалася пра яе лёс. Цікава, як жыццёвыя дарогі могуць развесці родных, знаёмых. Мне цяжка і ўявіць, як можна так далёка апынуцца ад Радзімы, ад сваіх бацькоў.

Бацькоў Любы завуць Фёдар і Наталля Рудзёнак. Родам яны з в. Пацеенкі. Спачатку яны працавалі на сваёй зямлі. Потым Фёдар стаў лесніком у пана Агенштата. Фёдар ахоўваў бор, які побач з в. Пацеенкі. У 1940 г. усю сям'ю выслалі ў Башкірскую АССР,

Зілаірскі раён, пасёлак Емашла. Там іх і пакінулі ў лесе пры марозе 40°C, без жылга і цёплага адзення. А выслалі іх за тое, што дзед Фёдар быў лесніком у пана. Бабуля Люба і яе бацькі працавалі на лесанарыхтоўках. Яны пабудавалі сабе хату і жылі там.

У час вайны на тэрыторыі СССР стваралася польская армія для барацьбы супраць фашыстаў і вызвалення Польшчы. Польскі генерал Сікорскі пачаў збіраць палякаў у сваё войска. Так узнікла магчымасць і сям'і Рудзёнак запісацца палякамі і пакінуць Башкірыю.

Сям'я пасялілася ў Польшчы, займела сваю гаспадарку. У бабы Любы ў Польшчы была сяброўка, а ў той дзяўчыны быў брат, які жыве ў Галандыі. Сяброўка пазнаёміла іх. Бабуля Люба выехала ў Галандыю, там яны ажаніліся і жывуць да гэтага часу. Родзічы бабулі Любы засталіся ў Польшчы.

Трэба адзначыць, што і цяпер бабуля перапісваецца з дзядулем Аркадзем. А ў 1989 г. даслала яму некалькі фотаздымкаў.

Наогул, бабуля не забывае сваякоў. Хаця жыве яна далёка, за межамі, але цікавіцца жыццём родных, перадае ім прывітанні праз дзядулю. Марыць аб сустрэчы.

Цяжкія выпрабаванні выпалі на долю маіх родзічаў. У выніку войнаў, зменаў у дзяржаве мае сваякі жывуць і ў Беларусі, і ў Польшчы, і ў Галандыі. Лічу важным тое, што, хоць і не часта, аднак яны падтрымліваюць сувязі, яны памятаюць свае карані, не забыліся мовы.

Трэба, каб кожны як мага больш ведаў пра сваіх продкаў, пра іх жыццё, іх мэты і надзеі. Тады гэтыя веды будуць падмуркам, маральнай асноваю нашага грамадства.

Алег Галкін

г. Мінск, СШ № 2

куратар Людміла Чухрова

ПРА ШТО ГАВОРАЦЬ МАРКІ

Што мы можам убачыць, адчыняючы час ад часу паштовую скрыню? Часцей за ўсё мы можам знайсці там толькі пару-другую рэкламных паведамленняў і тады з горыччу выкідаем іх. (Ці з радасцю забіраем — каму як.) І зачэняем скрыню да лепшых часоў. Радзей мы дастаем адтуль газету, часопіс ці ліст. Апошні нас больш цешыць, асабліва калі гэта ліст ад сябра, які жыве вельмі далёка і якога ты даўно не бачыў. Тады мы разразаем канверт і, хутчэй за ўсё, выкідаем яго, бо нас больш цікавіць яго змест. У лепшым выпадку мы проста кладзем ліст зноў у канверт, закідаем яго на пыльную паліцу і больш не звяртаем на яго ўвагі. А шкада, канверт можа шмат чаго расказаць нам цікавага пра краіну, адкуль ён прыйшоў. Нават калі гэта ліст з Беларусі. А калі быць больш дакладным, дык не сам канверт, а марка, якая наклеена ці надрукавана на ім. Таму мая праца будзе прысвечана менавіта маркам, але марак на свеце шмат, і можна прысвяціць тысячы старонак розным маркам свету і

не расказаць усяго. Таму я вырашыў абмежавацца аповедам толькі аб марках, па тэматыцы звязаных з гісторыяй Беларусі.

Гэта будзе аповед не толькі пра гісторыю ў беларускіх марках, але і пра гісторыю Беларусі ў марках іншых краін, пра гісторыю маркі ўвогуле і пра паштовыя зносіны паміж людзьмі ў розныя часы.

Гісторыя пошты

(...) У Беларусі пошта вядома з XIV ст. Гэта была княская паштовая служба ВКЛ. Як і ў іншых суседніх краінах, яна таксама была толькі дзяржаўнай. Прафесія княскага ганца была даволі складанай: яна патрабавала ад чалавека добрага ведання мясцовых дарог, умення арыентавацца ў незнаёмай мясцовасці днём і ноччу, бо дарог у ВКЛ тады было мала, а большасць яго тэрыторыі займалі цёмныя лясы, у якіх было шмат драпежных звяроў, як, дарэчы, і разбойнікаў, што патрабавала ад ганцоў належнай фізічнай падрыхтоўкі.

Але новыя дарогі будаваліся, лясы высыкаліся, і ў 1557 г. была заснавана рэгулярная паштовая служба. Для яе эфектыўнага функцыянавання праз кожныя 5–10 км пабудавалі паштовыя станцыі, дзе ганец мог памяняць стомленага каня на новага. Па такой дарозе лісты дастаўляліся значна хутчэй. Не сорамна было і замежнага пасла па ёй правезці. (Перавозкай паслоў і княскіх гасцей, дарэчы, займаліся прыгонныя сяляне — была ў іх такая павіннасць.) Гэта быў вялізны крок наперад, бо, напрыклад, у суседняй Масковіі рэгулярная пошта была заснавана толькі ў 1665 г.

Што датычыцца прыватнай пошты, то яна ўзнікла ў XVII ст. Першая прыватная пошта была заснавана ў 1683 г. у Лондане гандлярамі Робертам Мурэем і Уільямам Доквэра. Праз яе кожны чалавек мог паслаць ліст ці пасылку ў любы куток Лондана. Каштавалі яе паслугі даволі танна: 1 пені за перасылку ліста ці бандэролі вагай да 1 фунта. За гэта яе празвалі «пені-пошта». Праз некаторы час яна распаўсюдзіла сваю дзейнасць па ўсёй тэрыторыі Англіі і пачала супрацоўнічаць з поштамі іншых краін.

На працягу XVIII–XIX стагоддзяў пошты для прыватнага карыстання з'явіліся амаль ва ўсіх краінах Еўропы і Амерыкі. З'явіліся яны і на Беларусі, праўда, тады, калі яна ўжо ўвайшла ў склад Расійскай імперыі. У 1874 г. быў створаны Сусветны Паштовы Саюз, які існуе і да гэтага часу. Зараз ён аб'ядноўвае амаль усе краіны свету. Ён быў створаны для ўзгаднення працы пошт па пытаннях міжнародных паштовых перасылак. Тое, што мы можам зараз перапісвацца з жыхарамі іншых краін, шмат у чым заслуга Сусветнага Паштовага Саюзу.

У Мінску першы паштамт адкрыўся ў другой палове XIX ст. А ў 1870 г. з'явілася першая паштовая скрыня. Цяпер мінчаніну ўжо было неабавязкова заходзіць на пошту, каб паслаць ліст — дастаткова было толькі апусціць канверт у гэтую скрыню, якая вісела на вуліцы ў цэнтры горада. У 1913 г. гэтакіх скрынь было ўжо 12. Зараз у Мінску сотні паштовых скрынь і болей за 100 паштовых аддзяленняў.

У XX ст. лісты і бандэролі сталі перавозіць у машынах, цягніках, самалётах. Дзякуючы гэтаму яны зараз прыходзяць даволі хутка. Але і на гэтым працэс развіцця пошты не спыніўся. Літаральна на нашых вачах з'явілася электронная пошта. І хаця яна не так распаўсюджана ў свеце, як звычайная пошта, у яе шмат пераваг. Самая галоўная — у любы куток свету ліст ідзе па Інтэрнэту не даўжэй чым за 15 хвілін.

Напрыканцы хачу распавесці пра некаторыя незвычайныя спосабы перасылкі лістоў, якія выкарыстоўваліся ў XX ст.

На пачатку XX ст. з'явіўся так званы «гаворачы ліст». Так называлася патэфонная пласцінка, на якой запісваўся тэкст ліста. Гэтак людзі атрымалі магчы-

масць не толькі даведацца аб некаторых навінах ад свайго далёкага сябра, знаёмага ці сваяка, але і пачуць яго голас. Пошта нават выпускала «гаворачыя маркі» да такіх лістоў. Але гэтая паслуга не атрымала шырокага распаўсюду.

Ідэя перасылаць звесткі з дапамогай паштовых галубоў з'явілася яшчэ ў далёкай старажытнасці, але і да гэтага часу «паслугамі» крылатых паштальёнаў карыстаюцца інфармацыйнае агенцтва «Рэйтэр» і «Курортная газета» Ялты.

Яшчэ ў XX ст. існавала «катапультная пошта». Катапультамі кідалі ў паветра не цюкі з лістамі, а лятальныя апараты, якія іх перавозілі. Справа ў тым, што на пачатку XX ст. не існавала авіяносаў з падоўжанай палубай, і людзі не ведалі іншага спосабу, як падымаць самалёт у паветра.

У час Другой сусветнай вайны салдаты амерыканскай арміі перапісваліся са сваімі сваякамі з дапамогай так званых мікралістоў. Яны ўяўлялі сабой доўгія стужкі таўшчынёй у некалькі міліметраў. Інфармацыю з іх чыталі з дапамогай дыяпраектара. Такім чынам, у самалёце магло змясціцца некалькі дзесяткаў тысяч лістоў!

Вось так перапісваліся між сабой людзі ў розныя часы.

Гісторыя маркі

Марка — гэта знак паштовай аплаты. Здавалася б, такі зручны спосаб аплаты за перасылку людзі павінны былі прыдумаць яшчэ тады, калі і з'явілася першая пошта для прыватнага карыстання. Але гэта не так. Спачатку карысталіся іншымі спосабамі. Напрык-

лад, «пені-пошта» ў XVII — перш. пал. XIX ст. ст. ставіла спецыяльны трохвугольны штэмпель, які пацвярджаў факт аплаты перасылкі. У Францыі карысталіся так званымі бандэрольнымі стужкамі. Яны прымацоўваліся да канверта, і паштальён, атрымаўшы плату за перасылку ад атрымальніка, адрываў стужку і прыносіў яе на пошту. Можна прыводзіць шмат прыкладаў.

У 1840 г. брытанскае паштовае ведамства пайшло на эксперымент. Яно вырашыла пусціць у абарачэнне новыя знакі паштовай аплаты — спецыяльны канверт з малюнкам (т. зв. канверт Мальрэдзі) і невялічкі чорны папяровы прамавугольнічак з выявай каралевы Вікторыі, які патрэбна было наклеіць на канверт. Але канверт Мальрэдзі чамусьці не прыжыўся і хутка перастаў выпускацца. А выява каралевы Вікторыі спадабалася людзям. І брытанская пошта наладзіла масавы выпуск марак — гэта была менавіта першая марка.

Яе празвалі «чорны пені»: яна каштавала менавіта 1 пені. Надрукавана яна была 1.05.1840 г. (паступіла ў продаж 6.05.1840 г.). Гэта — афіцыйны «дзень нараджэння» маркі і філатэліі. Прыдумаў марку сельскі настаўнік Роўленд Хіл (1795–1879 гг.). Пасля гэтай рэформы ён стаў каралеўскім генеральным паштмайстрам, членам палаты лордаў і баранетам.

Прыклад Англіі спадабаўся іншым краінам. І ў 1843 г. сваю першую марку выпусціла Бразілія, у 1847 г. — ЗША, у 1848 г. — Швейцарыя, у 1849 г. — Бельгія... У Расіі першая марка выйшла 10.12.1857 г. Каштавала яна 10 кап.

Карыстацца маркай было больш зручна. Але хутка выявілася, што некаторыя людзі адклеіваюць маркі ад канвертаў і выкарыстоўваюць іх другі раз. З'явілася патрэба неяк пагасіць марку. І што толькі напачатку з ёй не рабілі! Маркі разрывалі, надразалі, пракалвалі дзіраколам, булаўкамі, адрывалі кавалкі, нават падпальвалі. І толькі ў 60-х гг. XIX ст. пачалі ставіць штамп з надпісам месца і даты адпраўлення.

Спачатку на марках маляваліся толькі выявы кіраўнікоў дзяржаў — каралёў, цароў, імператараў. Традыцыйно змяніла ізноў Англія, выпусціўшы марку з партрэтам Шэкспіра. З гэтага часу маркі сталі ўзбагачацца па сваёй тэматыцы, і цяпер на іх малююць розных звяроў і птушак, помнікі архітэктуры, мастацтва, прадметы побыту, тэхніку, знакамітых людзей і г. д.

Маркі дзеляцца на афіцыйныя, паўафіцыйныя і прыватныя. Афіцыйныя маркі выпускае дзяржава, паўафіцыйныя — розныя арганізацыі з дазволу дзяржаўнай пошты, а прыватныя — арганізацыі, якія самі здзяйсняюць перасылку інфармацыі без дапамогі дзяржавы (напрыклад, курорты ў Швейцарыі і Аўстрыі).

Самай дарагой маркай лічыцца марка Брытанскай Гвіяны, выпушчаная ў 1856 г. У 1970 г. яна была прададзена на аўкцыёне ў Нью-Йорку за 270.000 \$.

Маркі аб Беларусі ў савецкія часы

Першую спробу выпусціць сваю нацыянальную марку беларусы здзейснілі ў 1918 г. Гэта звязана з абвяшчэннем БНР. Урадам БНР было выпушчана некалькі марак, але іх легітымнасць многімі гісторыкамі раней ставілася пад сумненне. Доўгі час нават выраз — беларускія маркі — браўся ў двухкоссе, і яны былі пастаўлены ў адзін рад з «маркамі Рэспублікі Малукскіх выспаў», якія прадаваліся ў 1950 г. групай махляроў у Вене (Рэспубліка Малукскіх выспаў ніколі не існавала). Накладала свой адбітак і тое, што сама БНР савецкімі гісторыкамі не прызнавалася. Зараз пытанне стаіць у іншай плоскасці: ці выкарыстоўваліся маркі БНР па сваім прамым прызначэнні. Пытанне гэтае яшчэ да канца не вырашанае¹. На адной з марак БНР была намалявана «Пагоня».

Пасля знішчэння БНР бальшавікі стварылі на падуладнай ім тэрыторыі БССР — рэспубліку ў складзе СССР. Яна была абвешчана аўтаноміяй, але фактычна поўнасю падпарадкоўвалася кіраўніцтву з Масквы, і яе аўтаномнасць засталася на паперы. Па гэтай прычыне ў савецкі час нацыянальнай беларускай маркі не існавала, хаця і захады з боку мясцовага бальшавіцкага кіраўніцтва па яе стварэнню ў 1920 г. былі. У СССР усе маркі друкаваліся ў Маскве і былі прысвечаны, у асноўным, рэвалюцыйнай тэматыцы. На іх мы бачым партрэты Леніна, Сталіна і іншых палітычных дзеячоў СССР, у анфас і профіль. Тэмамі малюнкаў становіліся з'езды КПСС, сацыялістычныя дасягненні і г. д.

Беларуская тэматыка на марках СССР прысутнічала мала, бо высокапастаўлення чыноўнікі з Масквы слаба ведалі гісторыю Беларусі і не вельмі яе шанавалі. У 1967 г. выйшла марка, прысвечаная 900-годдзю Мінска. А ў 1974 г. была выпушчана марка «Віцебску — 1000 гадоў». Рашэнне аб яе выпуску грунтавалася на паведамленні летапісу г. Віцебска, у якім было сказана: «В лето 974 Ольга... (вялікая княгиня кіеўская) переправилась через реку Двину и с войском заночевала. Понравилась ей гора, и она основала деревянный замок, назвав его от реки Витьба — Витьбеском».

У 1957, 1962 і 1982 гг. выйшлі ў свет маркі, прысвечаныя адпаведна 75, 80 і 100-годдзю з дня нараджэння знакамітых беларускіх песняроў Янкі Купалы і Якуба Коласа.

Да 100-годдзя з дня заснавання Таварыства мінскіх урачоў у 1967 г. былі выпушчаны маркі з выявамі знакамітага хірурга Н. І. Пірагова і псіхолога І. М. Сечанава. Яны таксама былі беларусамі.

¹ У працэсе працы над гэтым рэфератам я даведаўся аб тым, што беларускі філатэліст Валянцін Леанідавіч Баціеўскі знайшоў дзесьці ў ліпені гэтага года нейкія архіўныя дакументы, якія пацвярджаюць каштоўнасць марак БНР. Але, на жаль, у мяне не атрымалася з ім сустрэцца.

Былі таксама выпушчаны маркі, прысвечаныя Белавежскай Пушчы, беларускім партызанам і іншым героям Вялікай Айчыннай вайны, беларускім рэвалюцыянерам.

Вось практычна і ўсё. Не былі ўшанаваныя ні Тадэвуш Касцюшка, ні князь Усяслаў Чарадзей, ні Леў Сапега, ні іншыя сьлыныя людзі Беларусі. Наша гісторыя лічылася тады як бы прыдаткам да гісторыі Расіі, дзе гэтыя дзеячы не вельмі шанаваліся. І беларуская тэматыка ў марках фактычна растварылася ў расійскай тэматыцы.

Таму, як ні парадасальна, гісторыя Беларусі больш адлюстравалася не ў марках СССР, у склад якога Беларусь уваходзіла, а ў марках іншых дзяржаў.

Шмат фактаў з беларускай гісторыі атрымалі сваё адлюстраванне на польскіх марках. У 1960 г. Польшча выпусціла цэлую серыю марак, прысвечаных Грунвальдскай бітве. У ёй, як вядома, у 1410 г. злучаная польска-літоўская армія разбіла армію Тэўтонскага Ордэна, які амаль 200 гадоў рабаваў і пустошыў мірныя гарады і вёскі Польшчы і ВКЛ. Пасля гэтай бітвы Ордэн ужо ніколі не здолеў зноў пачаць агрэсію супраць сваіх суседзяў. У ёй удзельнічалі таксама брэсцкая, віцебская, ваўкавыская, гродзенская, драгічынская, крэўская, лідская, мінская, полацкая і іншыя беларускія харугвы. Гэта сапраўды адна з самых гераічных падзей у нашай гісторыі.

У 1962 г. выйшла марка, прысвечаная Тадэвушу Андрэю Банавентуры Касцюшку. Гэты незвычайны чалавек — нацыянальны герой Польшчы, ЗША і Беларусі. Ён змагаўся за незалежнасць ЗША і заслужыў асабістую падзяку Джорджа Вашынгтона, а таксама чын генерала і пажыццёвую пенсію, але адмовіўся ад усяго гэтага і вярнуўся ў Рэч Паспалітую. У цяжкія часы для сваёй Радзімы, калі Рэч Паспалітую ўжо амаль разарвалі і падзялілі паміж сабой яе суседзі, Расія, Прусія і Аўстрыя, Касцюшка ўзначаліў паўстанне ў 1794 г. супраць захопнікаў. Але пацярпеў паражэнне. Праз некалькі гадоў Напалеон прапанаваў яму ўзначаліць польскі корпус і ваяваць пад яго кіраўніцтвам, але замест запатрабаваў дапамагчы падпарадкаваць іншыя народы. Верны сваёй годнасці, Касцюшка адмовіўся, бо не хацеў дабіцца незалежнасці сваёй краіны шляхам скарэння іншых... Зараз яго імем названы полк у ЗША, гара ў Аўстраліі. Яму пастаўлены помнікі ў ЗША і Польшчы.

У 1963 г. у Польшчы была выдадзена марка, прысвечаная яшчэ аднаму змагару за незалежнасць беларускіх зямель — Рамуальду Траўгуту. Ён быў адным з кіраўнікоў паўстання 1863–1864 гг. супраць царскай улады.

У 1957 і 1973 гг. наша заходняя суседка выпусціла маркі, прысвечаныя вучонаму Б. І. Дыбоўскаму, яшчэ аднаму ўраджэнцу Беларусі. Ён таксама ўдзельнічаў у паўстанні 1863–1864 гг., за што і быў сасланы ў Сібір. Там ён шмат часу вывучаў прыроду і этнаграфію Сібіры, склаў слоўнікі камчадальскай, бурацкай і іншых сібірскіх

моваў. Дыбоўскі праславіўся і ў галіне медыцыны. У 1884 г. ён стаў прафесарам Львоўскага ўніверсітэта, а ў 1928 г. — акадэмікам АН СССР.

Палякі выпусцілі таксама маркі з выявамі знакамітага кампазітара Станіслава Манюшкі і паэта Адама Міцкевіча. Яны таксама нарадзіліся ў Беларусі.

Асобная гаворка пойдзе пра Іgnата Дамейку, чалавека, знакамітага на ўвесь свет. Ён большую частку свайго жывячця жыў і працаваў у Чылі. Там адкрыў шмат радовішчаў карысных выкапняў, у тым ліку і радовішчы знакамітай чылійскай салетры, што вельмі дапамагло эканоміцы маладой рэспублікі. Да канца жывячця ён распрацоўваў навуковую аснову эксплуатацыі прыродных багаццяў Чылі і напісаў на гэтую тэму каля 130 прац. Акрамя гэтага ён заступаўся за паўднёваамерыканскіх індзейцаў, смела выступаў супраць эгаістычных дзеянняў урада Чылі. За гэта чылійцы вельмі любілі і паважалі «дона Ігнацыю». Дамейка ў Чылі быў ушанаваны яшчэ пры жывячці: ён быў абвешчаны «ганаровым чылійцам», у яго гонар быў выпушчаны памятны медаль, яму была прызначана самая высокая пенсія — 6000 піястраў у год. У гонар «дона Ігнацыю» была названа фіялка — «віёла дамейкана», выкапнёвы слімак — «наўцілус дамейкус», мінерал — дамейкіт, бібліятэка ў Буэнас-Айрэсе, горад у Чылі і нават горны ланцуг у Андах — Кардыльера Дамейка... У 1954 г. урад Чылі выпусціў 2 маркі, прысвечаныя Іgnату Дамейку, у 1973 г. была выпушчана і марка ў Польшчы¹.

Экватарыяльная Гвінея, афрыканская краіна, адлюстравала на сваёй марцы Вольгу Корбут, знакамітую беларускую спартсменку. Яна — наша сучасніца, а яе ўклад у лёгкую атлетыку настолькі вялікі, што ўсё развіццё гэтага віду спорту зараз падзяляюць на перыяды «да Корбут» і «пасля Корбут». На марцы — выява самой Вольгі і яе знакамітая «пятля Корбут», упершыню прадэманстраваная на спаборніцтвах у 1972 г.

У лютым 1983 г. Цэнтральнаафрыканская Рэспубліка выпусціла марку з выявай гульца мінскага «Дынама» С. Бароўскага. Гэтая марка ўваходзіла ў серыю, прысвечаную лепшым футбалістам чэмпіяната свету «Іспанія-1982».

Гісторыя краіны ў марках незалежнай Беларусі

Другая палова 1980-х гг. прайшла ў СССР пад лозунгам «перабудовы». Адным з самых галоўных вынікаў яе стала абуджэнне самасвядомасці жыхароў саюзных рэспублік, у тым ліку і Беларусі. Вынікам гэтага стала прыняцце 27.07.1990 г. Вярхоўным Саветам

¹ У 2002 г. адзначалася 200-годдзе з дня яго нараджэння. З гэтай нагоды беларускай поштай 12.09.2002 г. быў выпушчаны канверт з выявай Іgnата Дамейкі.

БССР Дэкларацыі аб суверэнітэце БССР. Ратыфікавана яна была 25.08.1991 г. З гэтага дня пачаўся новы перыяд у гісторыі Беларусі — перыяд яе незалежнасці.

Можна па-рознаму ставіцца да гэтай падзеі і да Белавежскіх падзенняў. Можна лічыць гэта гістарычнай памылкай, можна — гістарычнай заканамернасцю. Але факт застаецца фактам: пад прыгнётам КПСС культура Беларусі не магла развівацца паўнаважна, а менавіта ў перыяд незалежнасці яе развіццё атрымала такі моцны імпульс, якога не было ўжо больш за 60 гадоў.

Гэта мела немалаважныя наступствы і для гісторыі беларускай філатэліі. Па-першае, Беларусь атрымала магчымасць сама друкаваць свае нацыянальныя маркі; па-другое, яна стала свабоднай у выбары тэм для сваіх будучых марак; па-трэцяе, беларуская тэматыка ў альбомах філатэлістаў значна ўзбагацілася.

Дык што ж пра гісторыю Беларусі могуць даведацца людзі, атрымаўшы ліст з маркай Рэспублікі Беларусь? Давайце разгледзім беларускія маркі гэтага перыяду. Я апусціў тэматыку прыроды, тэматыку, не звязаную з гісторыяй Беларусі непасрэдна (напрыклад, маркі, прысвечаныя 50-годдзю ААН, 100-годдзю вынаходніцтва радыё, 50-годдзю Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і г. д.), і маркі з наддрукоўкамі. Таксама ў сваёй працы я абмежаваўся толькі маркамі 1992–1998 гг.

Пачну з вытокаў. Першая марка Рэспублікі Беларусь пад № 1 была надрукавана ў Маскве (бо, як я ўжо гаварыў, у Мінску сваёй друкарні з тэхналогіяй вырабу марак яшчэ не было) накладам у 2 млн. асобнікаў і выпушчана ў абарачэнне 20.03.1992 г. Гэта — афіцыйны дзень нараджэння сапраўднай беларускай маркі. На марцы была адлюстравана выява крыжа Лазара Богшы, зробленага па замове Св. Ефрасініі Полацкай у 1161 г. Тэматыка была выбрана нездарма. Бо крыж Лазара Богшы, якому трэба прысвячаць асобны артыкул, з'яўляецца самым яркім і каштоўным набыткам беларускай культуры. На жаль, гэты крыж знік падчас Вялікай Айчыннай вайны, і зараз яго месцазнаходжанне невядома. Намінальны кошт першай беларускай маркі — 1 рубель.

Усяго з 20.03.1992 па 12.09.2002 гг. у Беларусі было выпушчана 488 марак. Іх тэматыка даволі разнастайная.

Гістарычныя постаці

Марка № 2, выпушчаная 10.04.1992 г., прысвечана 100-годдзю з дня нараджэння Рыгора Шырмы (1892–1978 гг.), знакамітага беларускага фалькларыста, харавога дырыжора, арганізатара Дзяржаўнай акадэмічнай харавой капэлы БССР, народнага артыста БССР і СССР. Ён сабраў багаты фальклорны матэрыял і выдаў зборнік «Беларускія народныя песні».

Марка № 35 была выпушчана 22.06.1993 г. да 100-годдзя з дня нараджэння беларускага пісьменніка і грамадскага дзеяча М. І. Грэцкага (1893–1938 гг.). Яго свабодалюбівыя погляды не пада-

баліся бальшавіцкаму кіраўніцтву, і ў 1937 г. ён быў арыштаваны, а ў 1938 г. расстраляны. **Марка № 54**, выпушчаная 29.09.1993 г., была прымеркавана да 400-годдзя з дня смерці Сымона Буднага (1530–1593 гг.), знакамітага беларускага гуманіста, філосафа, кніга-выдаўца і асветніка. На марцы мы бачым помнік Сымону Буднаму ў Нясвіжы. На **марцы № 55** (30.12.1993 г.) партрэт Кастуся Каліноўскага (1838–1863 гг.). Гэты чалавек быў адным з кіраўнікоў паўстання 1863–1864 гг., якое было накіравана супраць царскай улады. Ён імкнуўся вызваліць Беларусь ад панавання Расіі, але паўстанне пацярпела паражэнне, і Каліноўскі быў павешаны. Асобную пашану яму трэба аддаць і за тое, што яго падпольная газета «Мужыцкая праўда» друкавалася па-беларуску.

Асабліва шанаваныя людзі ў беларускай гісторыі — гэта князь Рагвалод і яго дачка Рагнеда. Ім прысвечаны **маркі №№ 56–57** (31.12.1993 г.). Рагвалод — гэта першы гістарычна вядомы князь першай беларускай дзяржавы, Полацкага княства. Ён жыў у X ст. Летапіс паказвае яго ўладаром, роўным па моцы кіеўскаму і наўгародскім князям. Але наўгародскі князь Уладзімір перамог яго ў вайне і забіў, а Рагнеду гвалтам прымусіў пайсці замуж за яго. Пазней, калі ён захапіў і кіеўскі пасада, Рагнеда, помсцячы за свайго бацьку і братоў, паспрабавала забіць яго мячом, але ёй не ўдалося гэтага зрабіць... Цяпер меч Рагнеды — сімвал барацьбы беларускага народа супраць іншаземных захопнікаў. І Рагнеда з Рагвалодам займаюць адно з самых пачэсных месцаў на старонках беларускай гісторыі як першыя змагары за незалежнасць беларускіх земляў. **Маркі №№ 67–69** (8.07.1994 г.) аб'яднаны ў серыю «Мастакі Беларусі». На іх адлюстраваны Пётра Сергіевіч (1900–1984 гг.) на фоне яго карціны «Шляхам жыцця», Фердынанд Рущыц (1870–1936 гг.) на фоне «Зямлі» і Язэп Драздовіч (1888–1954 гг.) на фоне «Пагоні». Іх карціны і гравюры займаюць пачэснае месца ў розных музеях і прыватных калекцыях свету. А **маркі №№ 82–83** (31.10.1994 г.) прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння знакамітага рускага мастака І. Я. Рэпіна (1844–1930 гг.). Рэпін некаторы час жыў у Беларусі, і гэта не магло не адбіцца на яго творчасці. **Маркі №№ 89–92** (11.01.1995 г.) адлюстроўваюць гераічную староку ў гісторыі Беларусі: яны прысвечаны 200-годдзю паўстання 1794 г. На іх намаляваны партрэты кіраўнікоў і арганізатараў гэтага паўстання: Тадэвуша Касцюшкі (1746–1817 гг.), Якуба Ясінскага (1761–1794 гг.), Тамаша Ваўжэцкага (1754–1816 гг.) і Міхала Клеафаса Агінскага (1765–1833 гг.). Якуб Ясінскі быў кіраўніком паўстання ў Вялікім Княстве Літоўскім і, фактычна, правай рукой Касцюшкі. Сярод кіраўнікоў паўстання ў яго былі самыя радыкальныя погляды, за што яго звалі «якабінцам». Гэты змагар за незалежнасць Бацькаўшчыны загінуў у самым канцы 1794 г. ад рук суворайскіх жаўнераў. Тамаш Ваўжэцкі быў кіраўніком паўстання пасля зняволення Касцюшкі 10.10.1794 г. Міхал Клеафас Агінскі знакаміты не толькі сваім удзелам у паўстанні, але таксама і сваімі дасягненнямі ў

галіне культуры. Ён быў не толькі мецэнатам і аматарам музыкі, але і кампазітарам: яго пярэ належаць некалькі опер, менуэтаў, мазурак. А калі пасля падаўлення паўстання ён быў вымушаны падацца ў эміграцыю, напісаў знакаміты паланез «Развітанне з Радзімай», у пяшчотнай і сумнай музыцы якога Агінскі выдатна выразіў свой смутак і боль у сувязі з тым, што яму ніколі больш не давядзецца пабачыць лясы, палі, азёры, гарады і вёскі сваёй дарагой Радзімы.

Марка № 97 (15.05.1995 г.) прысвечана 150-годдзю з дня нараджэння І. Д. Чэрскага (1845–1892 гг.), вядомага геолога, географа і даследчыка Сібіры. Ён зрабіў такі вялікі ўнёсак у даследаванне рэгіёна, што зараз яго імя носіць горны сібірскі хрыбет — «хрыбет Чэрскага». А нарадзіўся ён у Віцебскай вобласці. **Марка № 114** (27.12.1995 г.) была выпушчана да 100-годдзя з дня нараджэння знакамітага савецкага авіяканструктара П. В. Сухого (1895–1975 гг.). Ён нарадзіўся ў в. Глыбокае, што на Віцебшчыне.

Маркі №№ 116–118 (30.12.1995 г.) аб'яднаны ў серыю «Выдатныя асобы Беларусі». **Марка № 116** прысвечана Льву Сапегу (1557–1633 гг.), выдатнаму палітычнаму, грамадскаму і ваеннаму дзеячу ВКЛ, аўтару Статута 1588 г., які быў на той час самым дасканалым зводам законаў у Еўропе! На малюнку — партрэт Сапегі, які трымае ў руцэ свой Статут. **Марка № 117** прысвечана малавядомаму беларускаму вучонаму, інжынеру, вынаходніку і мысляру Казіміру Семяновічу (1600?–1651? гг.). Гэты чалавек быў першым, хто прыдумаў ідэю шматступенчатай ракеты і ракетных стабілізатараў! Гэтую сваю ідэю і чарцяжы ракеты ён апублікаваў у кнізе «Мастацтва артылерыі», якая была выдадзена ў 1650 г. у Амстэрдаме. А **марка № 118** прысвечана Сімяону Полацкаму (1629–1680 гг.), беларуска-рускаму пісьменніку, асветніку, філосафу, тэолагу і грамадскаму дзеячу. **Марка № 126** (5.03.1996 г.) прымеркавана да 100-годдзя з дня нараджэння знакамітага беларускага драматурга і байкапісца Кандрата Крапівы (1896–1991 гг.). На **марцы № 202** (16.10.1996 г.) намалюваны партрэт М. М. Шчакаціхіна (1896–1940 гг.), беларускага мастацтвазнаўцы і заснавальніка навуковай канцэпцыі гісторыі беларускага мастацтва. Марка прымеркавана да яго 100-гадовага юбілею. 6.12.1996 г. выйшла ў абарачэнне **марка № 205**. На ёй партрэт першага прэзідэнта Рэспублікі Беларусь Аляксандра Лукашэнкі. Гісторыя яшчэ скажа аб ім сваё слова.

Маркі №№ 206–208 (17.12.1996 г.) таксама аб'яднаны ў серыю «Выдатныя асобы Беларусі». На гэты раз яны былі прысвечаны Кірыле Тураўскаму (1130?–1181? гг.), Міколу Гусоўскаму (1470–1533 гг.) і Мікалаю Радзівілу Чорнаму (1515–1565 гг.). (...) **Марка № 221** (26.02.1997 г.) прымеркавана да 125-годдзя з дня нараджэння знакамітага беларускага мастака-пейзажыста В. К. Бялыніцкага-Бірулі (1872–1957 гг.). Яго творы вядомыя таксама і далёка за межамі Беларусі. (...) А ў траўні гэтага ж 1998 г. святкавалі 200-годдзе з дня нараджэння знакамітага беларуска-польскага паэ-

та Адама Міцкевіча (1798–1855 гг.). Гэтай падзеі была прысвечана **марка № 266** (20.05.1998 г.). На ёй намаляваны партрэт паэта...

Помнікі беларускай архітэктуры. Будынкі на марках Беларусі

Беларусь знакаміта не толькі сваімі слыннымі сынамі, але і сваёй духоўнай і матэрыяльнай культурай. Асабліва шмат на Беларусі помнікаў архітэктуры. І многія з іх абвешчаны ЮНЕСКА набыткамі сусветнай мастацкай культуры. Стваральнікі марак пастараліся адлюстраваць у сваіх творах найбольш каштоўныя помнікі беларускай архітэктуры, будынкі, якімі беларусы могуць ганарыцца па праву, каб жыхары іншых краін не думалі, што нам няма чым пахваліцца, акрамя будынкаў «саўковага» перыяду.

Першая серыя марак з архітэктурнымі помнікамі Беларусі выйшла 15.10.1992 г. Яна так і называлася: «Архітэктурныя помнікі Беларусі» (**маркі №№ 8–13**). На **марцы № 8** намаляваны Нясвіжскі замак. Ён быў пабудаваны яшчэ ў XVI ст. і належыў князям Радзівілам. У пазнейшыя часы замак шмат разоў перабудоўваўся, ажно да XIX ст. Ён з'яўляецца выдатным помнікам свецкага палацабудавання. І зараз хіба толькі немаўля нічога не ведае пра Нясвіжскі замак. **Марка № 9** знаёміць нас з Барысаглебскай (Каложскай) царквой, якая знаходзіцца ў Гродне. Яна была пабудаваная аж у XII стагоддзі! **Марка № 10** прысвечана Мірскаму замку. Гэты замак у адрозненне ад Нясвіжскага амаль не перабудоўваўся, і таму мы можам сцвярджаць, што менавіта так ён выглядаў і чатыры стагоддзі таму. Зараз тут поўным ходам ідуць рэстаўрацыйныя працы. На **марцы № 11** адлюстравана Камянецкая вежа. Яна размешчана ў в. Камянец, што на Брэстчыне. Унікальнасць яе ў тым, што яна ўяўляе сабой прыклад абарончага збудавання XII ст. І яна выдатна захавалася да нашых часоў. На **марцы № 12** мы можам пабачыць Сабор Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра, што ў Полацку. І нарэшце **марка № 13**. Яна прысвечана Спаса-Праабражэнскай царкве г. Заслаўе Мінскай вобласці. Але пабудаваная яна была як Кальвінскі збор у XVI ст.

Марка № 53 (25.11.1993 г.) знаёміць нас з касцёлам кармелітаў (Станіславаўскім касцёлам), які стаіць у Магілёве. Марка з'яўляецца працягам серыі «Помнікі архітэктуры Беларусі». 17.10.1994 г. зноў выйшаў працяг гэтай серыі — **маркі №№ 80–81**. На першай — царква ў Сынкавічах, пабудаваная ў XVI ст. Гэта цікавы прыклад не толькі храмавага, але і абарончага збудавання. А на другой марцы намаляваны Петрапаўлаўскі сабор у Гомелі, які пабудаваў ў XIX ст.

21.11.1995 г. ізноў выйшаў працяг серыі — **маркі № 111–112**. На першай намаляваны касцёл кармелітаў у г. Мсціслаўле, помнік архітэктуры XVII–XIX ст.ст. А на другой — касцёл Іаана Хрысціцеля ў в. Камаі Віцебскай вобласці. Ён дайшоў да нас з далёкага XVII ст. У ім адчуваюцца рысы абарончага збудавання.

Маркі №№ 200–201 (24.09.1996 г.) таксама ўваходзяць у гэтую серыю. **Марка № 200** прысвечана касцёлу францысканцаў у Пінску (XVI–XVII ст.ст.), а **марка № 201** — Мікалаеўскай царкве ў Магілёве (XVII ст.). **Марка № 217** (31.12.1996 г.) прысвечана Нацыянальнаму акадэмічнаму тэатру імя Янкі Купалы. Менавіта яго фасад і адлюстраваны на марцы.

У 1997 г. святкавалі 900-годдзе аднаго з самых старажытных беларускіх гарадоў — Пінска. З гэтай нагоды 13.09.1997 г. была выпушчана **марка № 240**. На ёй намаляваны Езуіцкі калегіум XVII ст. А праз два дні — 15.09.1997 г. выйшла **марка № 241**, прысвечаная 75-годдзю Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. На марцы выяўлены фасад бібліятэкі. У 1998 г. святкаваў 775-годдзе Нясвіж. І 5.05.1998 г. выйшла **марка № 265**, на якой быў намаляваны цэнтральны ўваход у Нясвіжскі палацава-замкавы ансамбль.

Своеасаблівым помнікам архітэктуры з’яўляецца і Абеліск Перамогі, што стаіць на плошчы Перамогі ў г. Мінску. І яго выяву таксама вырашылі надрукаваць на марцы — цяпер яго можна пабачыць на марках Другога стандартнага выпуску (**маркі №№ 95, 98, 107 і 119** — яны адрозніваюцца толькі колерам).

Гістарычныя падзеі

Марка № 36 (8.07.1993 г.) была прысвечана першаму з’езду беларусаў свету ў Мінску, які адбыўся 8–10.07.1993 г. На ёй адлюстравана эмблема з’езду — стылізаваны партрэт Ефрасінні Полацкай.

Марка № 55 прысвечана 130-годдзю паўстання Кастуся Каліноўскага.

50-годдзю вызвалення Беларусі, Расіі і Украіны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў прысвячаецца квартблок з купонам, выпушчаны сумесна поштамі гэтых краін 3.07.1994 г. Адна з марак прысвечана вызваленню Беларусі, другая — Расіі, а трэцяя — Украіны. На кожнай з іх намалявана карта асноўных напрамкаў ваенна-франтавых аперацый, а на купоне надрукаваны святочны надпіс на трох мовах.

А **маркі №№ 89–90** (4.05.1995 г.) былі выпушчаны з нагоды 50-годдзя ўжо канчатковай перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне. На першай марцы намаляваны манумент Перамогі ў Мінску, а на другой — у Маскве.

10.04.1996 г. выйшаў квартблок з купонам, прысвечаны сумнаму юбілею — 10-годдзю аварыі на Чарнобыльскай АЭС. На марках, якія ўвайшлі ў квартблок, выяўлены вобразы, якія сімвалізуюць шкодныя наступствы аварыі для людзей і прыроды.

2.06.1996 г. была падпісана дамова пра стварэнне Саюза Расіі і Беларусі. 14.06.1996 г. выйшла **марка № 154**, прысвечаная гэтай падзеі.

Маркі №№ 155–159 (15.07.1996 г.) прысвечаны XXVI Алімпіядзе ў Атланце. На ёй беларусы паказалі вельмі някепскія вынікі.

Марка № 199 (19.09.1996 г.) прысвечана 400-годдзю выхаду з друку «Граматыкі» Лаўрэнція Зізанія (1596 г.). Яшчэ адна цікавая старонка гісторыі культуры Беларусі, бо гэта — граматыка старабеларускай мовы. На марцы намаляваны яе тытульны аркуш.

Марка № 203 (14.11.1996 г.) прысвечана 100-годдзю з'яўлення ў Мінску першай гарадской тэлефоннай сеткі.

Пачатак кнігадрукавання на Беларусі звязаны з імем Францішка Скарыны, знакамітага беларускага асветніка, гуманіста і першадрукара. Менавіта ён выдаў у 1517 г. у Празе першую друкаваную кнігу на старабеларускай мове. І гэтая дата лічыцца пачаткам беларускага кнігадрукавання. Беларуская пошта адзначыла 480-годдзе беларускага кнігадрукавання выпускам 7.09.1997 г. чатырох марак на гэтую тэму (**маркі №№ 236–239**). Маркі прысвечаны розным перьядам дзейнасці Скарыны. У афармленні марак былі выкарыстаны гравюры таго часу і тэксты са скарынаўскіх выданняў, а таксама два партрэты самога першадрукара.

Марка № 245 (28.09.1997 г.) прысвечана 100-годдзю школы сляпых на Беларусі.

3.02.1998 г. быў выпушчаны квартблок, прысвечаны XVIII зімнім Алімпійскім спаборніцтвам у японскім горадзе Нагана. Беларусы паказалі сябе даволі добра на гэтых спаборніцтвах, заваяваўшы некалькі медалёў.

Творы беларускіх мастакоў

Як і кожная цывілізаваная краіна, Беларусь падаравала свету шэраг геніяльных мастакоў. Кожны еўрапеец ведае імя Марка Шагала (1887–1985 гг.). Яго творы дэманстраваліся на самых прэстыжных выставах свету, а мець іх у сваёй калекцыі лічыцца за вялікі гонар. Яго параўноўвалі з лепшымі мастакамі Еўропы. Але ён большую частку свайго жыцця пражыў у эміграцыі, бо кіраўніцтва СССР не прызнавала яго творчасць і лічыла яго бяздарным мастаком. Затое зараз у Расіі яго з гонарам называюць рускім мастаком, хоць ён рускім ніколі не быў, а нарадзіўся ў Віцебску. На **марках №№ 37–38** (12.10.1993 г.) надрукаваны рэпрадукцыі яго карцін «Прагулка» (1917 г.) і «Над Віцебскам», а на блоку № 2 (**марка № 39**) — габелен «Біблейскае пасланне».

20.10.1998 г. выйшла цэлая серыя марак пад назвай «Жывапіс Беларусі» (**маркі №№ 296–300**). На іх надрукаваны рэпрадукцыі карцін «Каложа» В. К. Цвіркі, «Вуглавая гасціная» С. Ю. Жукоўскага, «Зімні сон» В. К. Бяльніцкага-Бірулі, «Партрэт дзяўчынкі» І. І. Аляшкевіча і «Партрэт невядомай» І. Ф. Хруцкага.

Рэлігійныя творы Беларусі

Многія людзі жылі і працавалі дзеля дабрабыту царквы. І вынікамі іх працы станавіліся шматлікія абразы, статуі, будынкі храмаў.

Самым ярким культурным набыткам царкоўнага паходжання з'яўляецца крыж Лазара Богшы, аб якім я ўжо гаварыў. Яго значэнне настолькі вялікае, што ён сустракаецца не толькі на **марцы № 1**, але і на **марках №№ 6, 7, 7а** (25.09.1992 г.), прысвечаных 1000-годдзю Полацкай епархіі і праваслаўнай царквы Беларусі. У 1997 г. гэты крыж быў узноўлены беларускім ювелірам М. П. Кузьмічом. Ён працаваў над копіяй 5 гадоў. З гэтай нагоды 8.12.1997 г. выйшла **марка № 252** (надрукоўка на марцы № 1).

26.12.1996 г. выйшла серыя марак «Беларускі ікананіс» (**маркі №№ 211–215**). На іх адлюстраваны найбольш каштоўныя і знакамітыя помнікі беларускай іканаграфіі, шэдэўры сусветнага значэння. Гэта былі праваслаўныя святыні. Але на культуру Беларусі не меншы ўплыў аказаў каталіцкі касцёл. На **марках №№ 291–294** (6.10.1998 г.) прадстаўлена серыя «Драўляная скульптура». На **марцы № 292** выяўлена фігурка архангела Міхаіла, зробленая ў канцы XV ст. На **марцы № 293** — выява прарока Захарыі (1642–1646 гг.), а на **марцы № 294** — Марыі з немаўлём Ісусам на руках (канец XVI ст.). Усе гэтыя скульптуры стаялі калісці ў каталіцкіх касцёлах.

Беларускі народны побыт, рамёствы і святы

Вядома ж, беларуская марка не магла не закрануць беларускага побыту, асаблівасцяў нацыянальнага каларыту. Бо марка — гэта «твар» дзяржавы перад жыхарамі іншых краін. Што перш за ўсё бачыць іншаземец, атрымаўшы ліст з Беларусі? Вядома ж, марку. Таму стварыць маркі, якія адлюстроўвалі б асаблівасці беларускага этнасу, ёсць справаю неабходнаю. 21.12.1992 г. выйшла серыя марак пад назвай «Беларускае прыкладное мастацтва. Кераміка» (**маркі №№ 27–30**). На марках намаляваны гарлач, міска, гаршчкі і збаны, якія беларускія народныя майстры робяць зараз, як рабілі і тысячу гадоў таму.

22.04.1993 г. выйшла серыя марак пад назвай «Беларускае прыкладное мастацтва. Вырабы з саломкі» (**маркі №№ 31–34**). На іх адлюстраваны фігуркі птушак і людзей, зробленыя з саломкі. 13.07.1995 г. выйшла серыя марак пад назвай «Беларускае народнае адзенне» (**маркі №№ 99–101**). На іх намаляваны мужчынскія і жаночыя строі Мотальскага, Ваўкавыска-Камянецкага і Пухавіцкага гісторыка-этнаграфічных раёнаў. 13.08.1996 г. выйшаў працяг гэтай серыі (**маркі №№ 160–163**). На гэты раз на марках былі адлюстраваны Копыльска-Клецкі, Давыд-Гарадоцка-Тураўскі, Кобрынскі і Нараўлянскі строі. 10.07.1997 г. серыя была дапоўнена маркамі з выявамі Дзісенскага, Навагрудскага і Быхаўскага строяў (**маркі №№ 233–235**).

Акрамя гэтага, увесь Чацвёрты стандартны выпуск² марак (уведзены ў 1998 г.) прысвечаны таму, што з'яўляецца асаблівасцю беларускай культуры. На адной з іх выяўлены цымбалы, на другой — ліра, на трэцяй — калядная зорка, на чацвёртай — сімвал свята Івана Купалы (палаючае кола). Яшчэ дзве маркі прысвечаны беларускім народным танцам: «Крыжачку» і «Лявонісе». Яшчэ дзве — веравызнанням, якія спавядаюць беларусы, — на іх намалеваны будынкі праваслаўнай царквы і каталіцкага касцёла. Яшчэ на дзвюх марках намалеваны вадзяны і паветраны млыны.

Дзяржаўная сімволіка на марках Беларусі

Дзяржаўная сімволіка — гэта таксама частка гісторыі. І я не мог не закрануць гэтую тэму.

Спачатку сцягам маладой Беларусі быў бела-чырвона-белы сцяг, а гербам — «Пагоня».

Ім прысвечаны **маркі №№ 4–5**, якія выйшлі 31.08.1992 г. На **марцы № 4** — сцяг Рэспублікі Беларусь і карта Беларусі, на **марцы № 5** — герб «Пагоня».

Выява «Пагоні» прысутнічала і на ўсіх марках Першага стандартнага выпуску (лістапад 1992 — снежань 1994 гг.). Гэта 18 марак рознага наміналу, а адрозніваліся яны адна ад адной колерам.

Як вядома, у 1995 г. дзяржаўная сімволіка была зменена: вярнулі сцяг і герб былой БССР. З гэтай нагоды выйшлі **маркі №№ 108–109** (3.10.1995 г.), на якіх і была намалевана гэтая новая сімволіка.

На марках Трэцяга стандартнага выпуску (чэрвень 1996 — верасень 1997 гг.) быў адлюстраваны новы герб Беларусі. Гэтыя 19 марак таксама адрозніваліся адна ад адной колерам і наміналам.

На **марцы № 232** (26.06.1997 г.), прысвечанай Дню Незалежнасці, прысутнічае чырвона-зялёны сцяг.

Гербы беларускіх гарадоў

На **марцы № 3** (9.07.1992 г.) намалеваны герб Полацка, самага старажытнага горада на тэрыторыі Беларусі. Герб уяўляе сабой выяву карабля на сінім фоне. Ён вядомы аж з XVI ст.

Марка № 52 (10.11.1993 г.) прысвечана гербу г. Мінска. На ім намалевана Божая маці ў атачэнні анёлаў. Герб нададзены гораду ў 1591 г. **Маркі №№ 74–75** (10.10.1994 г.) прысвечаны гербам Віцебска і Горадні. На гербе Віцебска намалеваны Хрыстос, а пад яго выявай — меч. Гербам Горадні была выява аленя. Гэтыя гербы таксама выкарыстоўваліся з XVI ст.

² Стандартны выпуск — маркі, прызначаныя для шырокага выкарыстання ў паўсядзённым жыцці арганізацыямі, прадпрыемствамі і грамадзянамі краіны.

Тэхніка на марках Беларусі

16.10.1997 г. выйшла серыя «Трактары Беларусі» (маркі №№ 248–251). На іх намаляваны трактары, выпушчаныя заводам МТЗ. На марках і самы першы трактар гэтага завода (1953 г.), і адна з апошніх мадэляў (трактар «Беларусь–1221»).

23.04.1998 г. з'явіліся маркі, прысвечаныя прадукцыі завода МАЗ (маркі №№ 260–263). На іх адлюстраваны МАЗы таксама розных часовых адрэзкаў: ад 1947 г. да 1994 г.

У гэтым жа годзе БЕЛАЗ святкаваў сваё 50-годдзе. З гэтай нагоды 12.08.1998 г. выйшлі маркі №№ 279–283, прысвечаныя БЕЛАЗу.

Размова з мастаком

У працэсе працы мне давялося сустрэцца з мастаком, які распрацоўвае малюнкi да марак. Завуць яго Віктар Пятровіч Сташчанюк. Ён стварыў каля 20 мастацкіх марак і прыкладна столькі ж канвертаў з арыгінальнай маркай. Некалькі гадзін я размаўляў з гэтым зычлівым і разумным чалавекам на розныя тэмы, але не буду перадаваць усяго, а толькі сцісла раскажу, што цікавага ён паведаміў пра маркі і гісторыю іх стварэння. Пачаў Віктар Пятровіч з вытокаў:

— *Першая беларуская марка была выпушчана ўрадам БНР у 1918 г., але ў савецкія часы абвяргалі, што яна была хадавой, а значыць, і тое, што яна была сапраўднай маркай...*

— Ці ведаеце Вы, колькі марак было выпушчана БНР? Я маю на ўвазе не колькасць экзэмпляраў, а колькасць марак па тэматыцы.

— *Іх было няшмат. Дзесьці толькі 8–10 відаў паспелі выпусціць. Але некаторыя адрозніваліся адна ад адной толькі колерам.*

— Давайце звернемся да сучаснасці. Раскажыце, калі ласка, пра творчы працэс стварэння маркі.

— *Спачатку мне даюць тэму для будучай работы. Але я не бяруся адразу за аловак і лінейку, а хаджу па бібліятэках і збіраю матэрыял па маёй тэматыцы, разглядаю фотаздымкі ці рэпрадукцыі. І толькі потым саджуся за эскіз будучай маркі. Па ўсіх правілах эскіз павінен быць выкананы ў маштабе 4:1. Але іншы раз гэтага бывае недастаткова, каб вымаляваць усе дэталі. Таму мне дазволілі рабіць маштаб большым. Калі эскіз выкананы, то я памяншаю яго на ксераксе да патрэбных памераў і гляджу, наколькі марка добра выглядае. Бо яна ж павінна быць яркай, а не бляклай, і асобныя яе дэталі не павінны злівацца. Затым, калі ёсць недахопы, я выпраўляю іх. Потым, калі марка павінна быць каляровай, я расфарбоўваю яе (гэта датычыцца канвертаў і мастацкіх марак, а маркі да стандартнага выпуску я пакідаю чорна-белымі), эскіз ізноў памяншаю і гляджу, дзе трэба дадаць колеру, дзе зрабіць ярчэй і г. д.*

— І так да таго часу, пакуль марка не будзе задавальняць Вас цалкам?

— *Не заўсёды. Нават калі відарыс маркі поўнасю зроблены і дапрацаваны, яго можа забракаваць мастацкая рада. (Без яе дазволу ні адна*

марка не пойдзе ў друк.) Тады прыйдзеца ўсё перарабляць спачатку. Добра яшчэ, калі заўвагі будуць тычыцца толькі дэталяў.

— Часта гэта з Вамі здаралася?

— Дзякуй Богу, не. Вось нядаўна, калі я працаваў над маркай, прысвечанай юбілею мінскіх пажарнікаў, то мой першы праект маркі быў забракаваны. Тады я прапанаваў выявіць на марцы пажарную брычку, запражаную параю коней і паказаную пад вуглом (у $\frac{3}{4}$, адносна рамкі малюнка). І вось народнаму мастаку Шаранговічу гэта не спадабалася, і ён сказаў: «А мне здаецца, што для большай выразнасці лепш было б, каб брычка і коні былі выяўлены ў гарызантальным напрамку»... І мне прыйшлося рабіць цалкам новы эскіз.

— Дарэчы, а на якой тэматыцы Вы спецыялізуецеся?

— Я маюю партрэты знакамітых беларускіх дзеячоў і помнікі архітэктуры. Ёсць мастакі, якія спецыялізуюцца, напрыклад, на тэхніцы, аўтамабілях і г. д. У іх праца не менш складаная, чым у мяне. Не трэба забываць, што ўсё тое, што мы бачым на марках, гэта не фотаздымкі. Усё намалёвана ад рукі. Мастакі ходзяць на заводы, замяраюць прапорцыі машын, корпаюцца ў царквях і потым ствараюць марку. Пры гэтым яны сочаць за тым, каб выява на марцы адпавядала рэчаіснасці і каб не было дыспрапорцый розных кампанентаў аўтамабіля.

— А якія задачы ставяцца перад Вамі пры выбары тэмы?

— Перш за ўсё, я павінен памятаць, што працую над беларускай маркай. Гэта значыць, што мая праца павінна адлюстроўваць культуру Беларусі, а не, напрыклад, Расіі. Так, калі я працаваў над серыяй «Архітэктурныя помнікі Беларусі» і павінен быў выбраць адзін з каталіцкіх касцёлаў і адну з праваслаўных царкваў, дык выбраў Мікалаеўскую царкву ў Магілёве і касцёл французсканцаў у Пінску (маркі №№ 200–201). Вось глядзі, чаму. Бачыш, фасад у гэтай царквы зроблены ў стылі барока, які пановаў тады ў Заходняй Еўропе, а купал выкананы яўна не ў візантыйскім стылі. Калі паглядзець на яго прапорцыі, звярнуць увагу на некаторыя дэталі аздаблення, то можна пабачыць, што ў нас на Беларусі склалася свая, асабістая архітэктурная школа — яе назвалі віленскае барока. Вось яны — рысы беларускай культуры! Касцёл французсканцаў у Пінску таксама выкананы ў гэтым стылі. Дурны тон выяўляць царкву ў псеўдавізантыйскім і ў псеўдарускім стылі — гэта не наша культура, не беларуская. Нават калі такія будынкі і ёсць на тэрыторыі Беларусі.

— Зразумела, марка — гэта твар краіны. А над чым яшчэ Вы працавалі, што адлюстроўвае нашу беларускасць?

— Яшчэ я працаваў над Чацвёртым стандартным выпускам. Гэта — 12 марак. На іх я павінен быў адлюстраваць сімвалы Беларусі, тое, чым можна яе ахарактарызаваць. На марках я выявіў ліру і цымбалы. Гэтымі інструментамі часта карысталіся нашы продкі. Яшчэ — два беларускія нацыянальныя танцы — «Крыжачок» і «Лявоніху», два святы — Каляды і Івана Купалу праз сімвалы — калядную зорку і купальскае палаючае кола. Яшчэ намалёваў каталіцкі касцёл і правас-

лаўную царкву. Таму што зараз беларусы прадстаўляюць у асноўным менавіта гэтыя канфесіі. Яшчэ адлюстраванне паветраны і вадзяны млын, і, нарэшце, зубра і бусла. Гэта таксама сімвалы Беларусі. Шмат якія беларускія пісьменнікі звярталіся да вобразаў гэтых жывёл... У Чацвёрты стандартны выпуск увайшло яшчэ некалькі маіх марак. Іх можна набыць у любым аддзяленні паштовай сувязі. Акрамя гэтага мне належаць маркі, прысвечаныя 775-годдзю Нясвіжа (марка № 265), 900-годдзю Пінска (№ 240) і яшчэ некалькі.

— Вы казалі, што яшчэ малюецца партрэты знакамітых беларусаў. Нешта я такіх марак у Вас не бачу...

— Не дзіўна. Справа ў тым, што знакамітых беларусаў я малюю не да звычайных марак, якія прыклеіваюць, а да канвертаў з так званай арыгінальнай маркай.

— А што такое канверт з арыгінальнай маркай?

— Канверт з арыгінальнай маркай — гэта канверт, на якім марка не прыклеена, а... надрукавана. Такім чынам, мне даводзіцца маляваць не толькі марку да канверта, але і афармляць малюнак самога канверта. А звычайная марка, якая прыклеіваецца, называецца мастацкай маркай.

— Цікава! Давайце зараз пагаворым пра Вас. Калі вы пачалі працаваць над стварэннем марак?

— Першую сваю марку я намалюваў у 1996 г. Гэта была марка да канверта з арыгінальнай маркай, прысвечаная 200-годдзю з дня нараджэння Яна Чачота. А да гэтага я працаваў у ДOME літаратараў мастаком-афарміцелем.

— А ці ёсць у Вас любімы твор, любімая марка, зробленая Вамі?

— Цяжка сказаць. У працэсе працы марка, якую ствараю, і павінна стаць маёй любімай. Інакш, пакуль не адчуеш яе сэрцам, а будзеш рабіць абы найхутчэй з рук збыць, яна проста не атрымаецца. Ды і столькі часу, столькі душы ўкладваеш у малюнак падчас яго стварэння, што пасля яго проста немагчыма не любіць. Не, няма ў мяне нелюбімых марак — усё любімыя.

— Вы не памятаеце, колькі канвертаў і марак Вы стварылі?

— Здаецца, дзесьці каля 20 канвертаў, 15 марак для стандартнага выпуску і 6 мастацкіх марак.

— А над чым Вы працуеце зараз?

— Зараз я працую над канвертамі з арыгінальнай маркай, прымеркаваным да 100-годдзя з дня нараджэння Івана Восіпавіча Ахрэмчыка, народнага мастака Беларусі, і над канвертамі, прысвечаным 150-годдзю пажарнай службы Беларусі. Яны выйдуць у друк у 2003 г.

Я выйшаў ад Віктара Пятровіча задаволены размовай: не кожны дзень сустранеш такога цікавага і разумнага чалавека.

Заклучэнне

Дык што ж гэта такое — марка? Сказаць, што марка — гэта знак паштовай аплаты, значыць не сказаць нічога. Марка — гэта твар дзяржавы, які адлюстроўвае яе сутнасць. І калі на «твары» СССР мы бачым незлічоную колькасць Ленінаў і лозунгаў КПСС, дык на марках Бела-

русі — яе гісторыю. А гэта значыць, што Беларусь — краіна, якая адраджае і захоўвае сваю культуру, традыцыі, гісторыю. Менавіта гэтым і займаюцца ўсе цывілізаваныя сучасныя краіны ў Еўропе і не толькі.

Асабліваю падзяку ў падрыхтоўцы гэтай працы хачу выказаць мастаку Віктару Пятровічу Сташчанюку, а таксама супрацоўніцам Мінскага музея сувязі Рэгіне Сцяпанавне Раманоўскай і Лідзіі Фёдаравне Халадзінскай.

Любоў Гарачка

Віцебская вобл., г. Полацк, нацыянальная гімназія, 11 клас
куратар Тамара Гарылікава

МІНУЛАГА ЧЫТАЮЧЫ СТАРОНКІ...

1962 г. значыцца ў гісторыі як год Карыбскага крызісу, год, калі яшчэ адна вялікая пагроза вайны навісла над Зямлёй. Пра гэтыя часы напісана шмат гістарычных матэрыялаў, існуе мноства дакументаў, але я хачу расказаць, як гэтыя падзеі закранулі менавіта нашу сям'ю, якім чынам адбіліся на яе лёсе.

Галоўнымі сведкамі падзей тых далёкіх часоў з'яўляюцца Уладзімір Астапчук і Дзяня Марынская, мае бабуля і дзядуля.

Для ўдакладнення сэнсу іх перапіскі мне прыйдзецца расказаць крыху з іх біяграфіі. Дзяня Вітальеўна Марынская нарадзілася ў вёсцы Сукалі Віцебскай вобласці, у 16 год пераехала ў Рьгу вучыцца. Пасля заканчэння рамеснага вучылішча яна працавала на фабрыцы швачкай, жыла на кватэры ў сваёй сястры Лёлі.

Уладзімір Астапчук нарадзіўся ў вёсцы Маклякі, на Украіне. Пасля школы пайшоў служыць на флот матросам.

У Рызе Уладзімір пазнаёміўся з Дзяняй (гісторыя іх знаёмства будзе далей апісана ў адным з яго лістоў да Дзяні), і яны пажаніліся ў лістападзе 1961 г. Пасля вяселля маладыя пераехалі ў пасёлак Храброва Калінінградскай вобласці. Так пачалося жыццё маладой сям'і. Але хутка яно перарвалася загадам пра адпраўку Уладзіміра на Кубу (гэта было ў жніўні 1962 года). Адпраўка праходзіла ў строга сакрэтных абставінах: ведаць пра гэта забаранялася не толькі сябрам, але і родным.

Накіроўваючыся на «востраў свабоды», Уладзімір ведаў, што жонка чакае дзіця, таму расставанне было вельмі цяжкім.

Ваенных маракоў адпраўлялі на Кубу на цывільным судне. Кожны з іх меў дакументы, што з'яўляецца спецыялістам па сельскай гаспадарцы. Тым часам, калі на палубе знаходзіліся «мірныя» людзі, у труме былі схаваны 16 бамбардзіроўшчыкаў, 24 гарматы, боепрыпасы і апаратура. Людзям нельга было браць з сабой сапраўдныя дакументы, фотакарткі і, безумоўна ж, забаранялася пісаць лісты.

Падарожжа на Кубу нельга было назваць зусім лёгкім. Час ад часу цывільнае судна абляталі самалёты без апазнавальных знакаў, таму кожны дзень існавала ваенная пагроза. Але, дзякуй Богу, карабель без адзінага стрэлу дайшоў да порта.

На востраве не было створана ніякіх умоў для прыбылых людзей. Ім давлялося самім рамантаваць старыя амерыканскія ангары на аэрадроме, а пакуль што прыйшлося жыць у намётах. Што датычыцца ежы, то першыя тры месяцы кармілі не дужа добра, замест хлеба давалі сухары. Вопратку маракі насілі цывільную, нават па модзе, але ў кішэні ў кожнага ляжаў пісталет і дзве гранаты.

Безумоўна, у такіх умовах нельга было і думаць, каб паслаць дамоў хоць вестачку, да таго ж гэта строга забаранялася начальствам і за гэтым няўхільна сачылі.

А дома між тым з трывогай слухалі радыё, выпускі навін аб сітуацыі на Кубе, і кожны дзень чакалі вестачкі.

Такое няведанне працягвалася больш за два месяцы. Асабліва было цяжка Дыяне, якая чакала дзіця. Яна была вельмі засмучана адсутнасцю навін. Але нарэшце дачакалася. Першы ліст прыйшоў у лістападзе 1962 г. Хаця, па праўдзе кажучы, гэта быў не ліст, а хутчэй запіска, напісаная алоўкам на кавалачку паперы і перададзеная ў СССР таемна, адплываючым караблём праз надзейнага сябра.

Атрымаўшы ад мужа такое пасланне, Дыяна не толькі не супакоілася, але, наадварот, так расхвлявалася, што ў яе паднялася тэмпература, і яе вымушаны былі адвезці ў бальніцу.

Гэты ліст, на жаль, не захаваўся. Тое быў адзін з двух лістоў, якія не былі прачытаны нікім перад адпраўкаю. А кожны з наступных лістоў быў прачытаны, і толькі потым адпраўлены. Трэба адразу сказаць, чаму Уладзімір нічога не пісаў пра сябе, сваё жыццё і працу. Тое, што лісты будуць прачытаны, было аб'яўлена адразу, і, вядома, строга забаранялася выдаваць «ваенную тайну», г. зн. пісаць праўду пра сваё жыццё і працу. Таму большая частка лістоў Уладзіміра — гэта прызнанні ў каханні, сум па родных людзях, радкі пра надвор'е і надзеі на хуткую сустрэчу.

Тым часам, у жыцці Дыяны адбываліся наступныя перамены: яна пакінула пасёлак Храброва і пераехала да бацькоў у Сукалі, бо жыць адной у такі адказны момант, як нараджэнне дзіцяці, было немагчыма.

Пасля Новага года Уладзімір прыслаў Дыяне першы «легальны» ліст. Вось яго тэкст:

«Привет из далекого края!

Здравствуй, моя родная Диана. С большим приветом к тебе твой муж Владимир. Дорогая моя Диночка, я знаю, ты очень ждешь этого письма, и мне тоже очень хочется, чтобы ты его прочла. 15 сентября мы выехали с Балтийска, и вот 30 сентября уже на месте. Дорогой везде было очень хорошо, весь рейс очень хороший, так что ты можешь не волноваться за меня, у меня все хорошо, а твоих слов я никогда не забуду, ты ведь сказала, каким я ушел от тебя, чтобы таким и вернулся. Я обязательно вернусь таким, каким ты меня отправила. Родная моя Диночка, я очень прошу тебя, не волнуйся, со мной ничего не случится, здесь очень хорошо, правда, жарко. Ну, ничего, это не страшно. Ты, пожалуйста, смотри за собой, никуда не торопись, лучше несколько раз подумай, а потом делай, ведь для

тебя сейчас самое главное, чтобы ты была здоровой. У вас уже холодно, смотри, хорошо одевайся. Форсить будешь потом, когда будет тепло. Ты скоро будешь мамой, и я очень буду доволен. Наверное, пока мое письмо дойдет, ты уже будешь с малышом. Ну, как договорились, сын — значит, Андрей, дочка — значит, Светлана. Только смотри, береги себя и малыша. А когда я вернусь, мы будем снова вместе, и будет жизнь наша хорошая и веселая, ведь мы будем втроем. Милая моя Диночка, ведь мы с тобой так хорошо прожили, ты не забывай — медовый месяц у нас не кончился, он будет всю жизнь, потому что я тебя очень люблю и никогда не смогу забыть.

Да, работать здесь я буду на новом месте, как в Храброво работал, но здесь у меня совершенно другая работа. Значит, не волнуйтесь, мне здесь будет хорошо, только буду грустить, что ты далеко.

Родная моя Диночка, это письмо ты получишь в конце октября, возможно, ты уже будешь в больнице, то это будет мой приход и поздравление, а когда ты получишь второе письмо, не могу сказать, потому что писать отсюда не разрешают. Здесь есть много наших, и они уже здесь более трех месяцев, и они не послали ни одного письма домой. Мое письмо я посылаю кораблем, который идет домой, он привезет тебе мой привет. Ты не волнуйся, если долго не будет от меня письма, как только разрешат, я буду писать тебе каждый день, если возможно. Да, сколько мы здесь будем, нам не говорят, когда я узнаю, я тебе напишу. Ну, вот так началась моя новая жизнь далеко от тебя, моя родная Диночка. Напиши моим родным, чтобы они знали, я сейчас не могу никому писать».

На гэты ліст Дыяна адказаць не магла, бо не ведала адраса, а напісаць між тым было ўжо многа пра што: пра пераезд у Сукалі, пра нараджэнне дачкі Святланы.

Другі ліст Дыяна атрымала значна пазней, у ім ужо значыўся адваротны адрас: Москва 400, п/я 281 «Б». Вось цытаты з другога ліста:

«Родная моя Диана, вот снова я пишу тебе, надеюсь, что уже скоро получу от тебя хоть несколько слов, ведь я очень волнуюсь за тебя и считаю каждый день, когда должен появиться Андрей или Светлана. Возможно, он уже родится, когда придет мое письмо, но ты не забывай, я очень хорошо помню о тебе, ведь ты для меня самый родной и близкий человек...»

А вось яшчэ адно пацверджанне таго, што лісты з Кубы і на Кубу прачытваліся, і сапраўдных звестак пра становішча на Кубе Дыяна атрымаць не магла:

«... Уже целый месяц собираюсь домой, но пока что на месте. Вот уже сегодня 7 марта, а я все еще очень далеко от тебя, и до 20 марта, а может, и больше, нет никаких признаков, что уеду домой...»

Милая родная Диана, теперь мне известна одна причина задержки здесь, но я не могу ее написать тебе, ведь, если я напишу, ты все равно ее не прочтешь...»

А вось ліст, які абышоў нагляд:

«Родная Диночка, вот снова я пишу тебе. Появился удобный случай, от нас уезжает один сверхсрочник в СССР и, кажется, едет в

Ригу, я ему даю адрес Лели и сказал, чтобы он зашел к ней и передал мое письмо, а Леля переишет тебе, но это не точно, если даже он в Ригу не попадет, то письмо мое ты все равно получишь. Диночка, в этом письме я пишу тебе немного подробнее о своей жизни, так как я думаю, что это письмо проверять не будут, ведь оно будет опущено в СССР.

Жизнь моя проходит хорошо, здоровье тоже хорошее, работаю на новом месте, оклад такой же, как был в Храброво, работа спокойная. Раньше нам говорили, что до мая месяца мы отсюда уедем, а теперь говорят, что это не точно, так что теперь я не могу тебе точно сказать, когда я вернусь в СССР, если до мая не отпустят, то придется служить до ноября, а в ноябре демобилизуюсь прямо отсюда домой, здесь сверхсрочников, у кого срок службы кончился, отпускают домой, значит, меня тоже задерживать не будут...

Дорогая Диана, в этот раз я хотел передать кое-что для тебя и Светланы, но ничего не получается, придется все привезти самому. Диночка, для тебя купил китайского шелка на платье, а большие здесь ничего хорошего нету, да и нам нет возможности бывать в магазинах, ведь мы «гражданские люди»... 07.12.63.»

Акрамя гэтага ліста, кожны ліст з Кубы ўтрымліваў адну і тую ж фразу: «Новостей нет, все хорошо, работа идет хорошо, здоровье хорошее», — але ўзнікаюць пытанні: чаму гэта няма навін? якая работа? што яны там робяць, увогуле? Навіны, безумоўна ж, былі, толькі вось магчымасцяў перадаць іх не было. Дарэчы, толькі пасля свайго вяртання Уладзімір раскажаў Дыяне пра сваё жыццё на Кубе, і толькі тое, што не было «ваеннай тайнай».

А вось у Дыяны заўсёды былі навіны:

«...Завтра уже 6 месяцев, как мы расстались, а мне кажется, прошла целая вечность. Хорошо, что со мной Света, иначе я бы, наверное, с ума сошла. А Света не дает мне грустить, требуя постоянно внимания. У нас наступает весна, прилетели грачи, а тебя все нет. 08.03.63.»

І вось, нарэшце, надыйшоў час, калі закаханыя зноў атрымалі надзею быць разам. Колькі было радасці, захаплення!

«...Дорогая Диночка, только вернусь домой, сразу же приеду за вами, очень соскучился по вам, да и Светлана наша уже большая, мне надо быстрее завоевывать ее авторитет, а то достанется моим кудрям, подергает она их и скажет: «Ах, папка, почему так долго не ехал?»

У красавіку 1963 г. пасля доўгай разлукі сустрэліся два закаханыя сэрцы. Немагчыма апісаць радасць, шчасце, каханне, якое адчувалі яны. Бацька нарэшце ўбачыў дачку, якой было ўжо 5 месяцаў. Паступова зноў стала наладжвацца жыццё пасля доўгай разлукі. Уладзімір раскажаў Дыяне пра сваё падарожжа ўсё, што не забаранялася. Вось некаторыя цікавыя факты з яго расказа.

На Кубе Уладзімір працаваў шафёрам. Праехаў не адну сотню кіламетраў, развозячы розныя грузы. Больш за ўсё яго здзівіла на

«востраве свабоды» тое, што там было вельмі шмат насельніцтва, якое знаходзілася за межамі беднасці, асабліва яго ўразілі малыя беспрытульныя дзеці, якія сядзелі абাপал дарог, чакаючы, ці не спыніцца якая-небудзь машына, каб папрасіць есці або памяняць каву ці кубінскія цыгары на ежу. Такой кавы, як на Кубе, тут няма, не раз казаў Уладзімір. Дарэчы, ён часцяком аддаваў дзецям рыбныя кансервы, якія ўваходзілі ў паёк і якія ён не дужа любіў. Яшчэ да іх кухні ў сталоўцы прыбілася маленькае беспрытульнае негрыцянна. Хлопчык навучыўся размаўляць па-руску, пра яго клапаціліся, і паварыха яго карміла. Перад адпльшчём ён упрасіў маракоў узяць яго ў Саюз. Яны схавалі яго ў труме, але нейкі «сумленны» чалавек выдаў гэтую таямніцу, і хлопчыка на лодцы адвезлі на бераг. Але жаданне дзіцяці пакінуць «радзіму» аказалася мацней, і ён праплыў два кіламетры да карабля, які яшчэ стаяў на якары ў порце. На судна хлопчык залез па якарным ланцугу... Гэтая спроба маленькага беспрытульніка трапіць у Саюз таксама не ўдалася: гэты ж самы служака зноў выдаў яго. Калі негрыцянна другі раз здымалі з карабля, паварыха нават не стрымлівала слёз...

Яшчэ адзін яскравы ўспамін пра Кубу — гэта велізарныя хмарачосы, якіх у Саюзе ў тыя часы не было. Аднойчы Уладзіміру давялося пабываць у рэстаране аж на 25-ым паверсе. Рэстаран быў вельмі прыгожы, з відам на вадаспад. Але такіх шчаслівых выпадкаў больш не адбылося.

Вось і ўсё, што я хацела паведаміць пра знаходжанне Уладзіміра на Кубе і пра жьшццё Дыяны ў СССР у гэты час. Магу толькі дадаць, што маленькая Святлана — гэта мая маці, што ў сям’і Астапчукоў праз 4 гады нарадзілася яшчэ адна дачка, Таццяна. За той час, калі Уладзімір служыў у арміі, Астапчукі пабывалі ў многіх гарадах СССР, Польшчы, Германіі...

Цяпер мае дзядуля з бабуляй жывуць у Беларусі, у вёсцы Сукалі. Пра сваё расставанне, хваляванні яны зараз амаль не ўспамінаюць, а памятаюць толькі добрае, бо, як пісаў Уладзімір, расставанне толькі ўзмацняе сапраўднае каханне, і яшчэ радасней становіцца сустрэча.

Яна Глінкіна

Мінскі машынабудаўнічы каледж, група 331-Б
куратар Уладзімір Сурмянкоў

МАРКІ — ЛЮСТЭРКА МІНУЛАГА І СУЧАСНАГА

Маркі — гэта крыніца ведаў у самых разнастайных галінах навукі, культуры, мастацтва, а не толькі знак паштовай аплаты. Для калекцыянераў — гэта унікальны сродак зносін, выдатны стымул да вывучэння замежных моў і пошуку сяброў «па хобі» ва ўсім свеце, гэта і лекі ад усіх стрэсаў.

Калі майму бацьку было 9 год, ён захапіўся калекцыянаваннем марак, а стаўшы больш дарослым, ператварыўся ў сапраўднага філатэліста. На працягу свайго жыцця ён збірае маркі шматлікіх краін, выдадзеныя ў розныя часы. Яго калекцыя ўтрымлівае і выпуск першых дзяржаўных знакаў паштовай аплаты, надрукаваных пасля абвешчэння незалежнасці Рэспублікі Беларусь у 1991 г. Гэтыя маркі маюць тэматычную накіраванасць, у іх адлюстраваны гістарычнае мінулае, выдатныя асобы, архітэктурныя помнікі, самабытная культура беларускага народа. Таму я і выбрала менавіта гэтую серыю марак для напісання сваёй працы «Маркі — люстэрка мінулага і сучаснага», дзе раскажу пра гісторыю, пра якую можна даведацца, атрымаўшы ліст з паштовай скрыні.

Першая беларуская дзяржаўная марка выйшла ў свет 20 сакавіка 1992 г. Яна прысвечана тэме «Старажытнае мастацтва Беларусі», і таму на ёй мы бачым славыты крыж Ефрасінні Полацкай — неацэнны твор старажытнабеларускага мастацтва. Гэтая марка — згадка пра прапа-

добную Ефрасінню, без імя якой немагчыма ўявіць усю шматвяковую гісторыю Беларусі. Дзейнасць гэтай святой жанчыны, багаты плён яе працы абумовілі высокі культурны ўздым на зямлі нашых продкаў.

Дачка князя, яна паstryглася ў манашкі і стала асветніцай палачан: Ефрасіння пашырала кніжнасць, стварыла школу перапісчыкаў, была мецэнатам, стала адным з нашых першых падарожнікаў, зрабіўшы паломніцтва ў Іерусалім. Дабрачыннасць і самаадданасць у служэнні Бацькаўшчыне і царкве сталі падставай для яе пасмяротнай кананізацыі.

Але ж да самага нядаўняга часу мы не маглі нідзе сустрэць згадка пра нашу падзвіжніцу. Гэта адбылося таму, што ў перыяд панавання «ваяўнічага атэізму» яе дзейнасць замоўчвалася або малявалася ў скажоным святле, некаторыя дазвалялі сабе называць выдатную асветніцу цемрашалкай.

У апошнія тры дзесяцігоддзі беларускія гісторыкі, а таксама пісьменнікі, мастакі, журналісты нямала зрабілі, каб сарваць з імя Ефрасінні недарэчныя і зняважлівыя ярлыкі і незаплямленым вярнуць яго нашай гістарычнай свядомасці. Менавіта таму і першая дзяржаўная паштовая марка — з выявай крыжа прападобнай Ефрасінні. Гэты шэдэўр ювелірнага мастацтва быў створаны па замове князёўны-ігуменні полацкім майстрам Лазарам Богшам у 1161 г. Крыж выконваў ролю каўчэга для захавання атрыманых з Канстанцінопаля і Іерусаліма хрысціянскіх святыняў. Паверхня яго

пакрыта залатымі пласцінамі, аздобленымі каштоўнымі камянямі, арнаментальнымі кампазіцыямі і дваццаццю эмалевымі абразкамі з выявамі Святых. Бакі крыжа пакрыты сярэбранымі пласцкамі, а брыжы пярэдняга боку абведзеныя шнурком перлаў.

На жаль, у гады Вялікай Айчыннай вайны гэты помнік старажытнабеларускага мастацтва быў згублены.

Марка № 2 выдадзена 10 красавіка 1992 г. і прысвечана 100-годдзю з дня нараджэння беларускага дырыжора, фалькларыста, музычна-грамадскага дзеяча Рыгора Шырмы (1892–1978).

У Заходняй Беларусі Шырма веў вялікую культурна-асветніцкую і літаратурна-публіцыстычную дзейнасць (лектарскую, выдавецкую, наладжваў вечарыны славянскай песні, дні беларускай культуры і інш.). Быў сакратаром Таварыства беларускай школы, арганізатарам, выдаўцом і актыўным аўтарам часопіса «Беларускі летапіс».

У 1940 г. Шырма арганізаваў і ўзначальваў да 1970 г. Дзяржаўную акадэмічную харавую капэлу БССР, творчасць якой адыграла важную ролю ў культурным жыцці рэспублікі і якая пад яго кіраўніцтвам стала адным з лепшых прафесійных харавых калектываў краіны.

Шырма займаўся збіраннем беларускіх народных песень, выдаў шэраг фальклорных зборнікаў, але галоўным вынікам яго працы з'яўляецца 4-томнае выданне «Беларускія народныя песні».

Рыгор Шырма быў перакананым барацьбітом за народнае мастацтва, нястомным прапагандыстам дасягненняў нацыянальнай літаратуры і музыкі, энтузіястам харавой справы. Ён пакінуў багатую публіцыстычную спадчыну, лепшыя ўзоры якой сабраны ў кнізе «Песня — душа народа».

У 1949 г. Р. Р. Шырму нададзена званне народнага артыста БССР, у 1955 — народнага артыста СССР, лаўрэата дзяржаўных прэміяў БССР у 1966 і 1974 гг. У Мінску на доме, дзе жыў Рыгор Шырма, устаноўлена мемарыяльная дошка, яго імя нададзена музычнай школе ў Пружаннах.

Усе вышэйпералічаныя маркі, як ужо адзначалася, утвараюць поўнае выданне «Паштовыя маркі Рэспублікі Беларусь 1992 года», па іх мы можам даведацца, што ў грамадстве выклікала найбольшую цікавасць у той час. Так, у марках гэтага года знайшлі адлюстраванне такія падзеі, як 100-годдзе з дня нараджэння славутага музычна-грамадскага дзеяча Рыгора Шырмы і 1000-годдзе беларускай праваслаўнай царквы. Пра палітычнае развіццё нам гавораць маркі з выявамі дзяржаўных сімвалаў (герб «Пагоня» і бела-чырвона-белы сцяг). Серыі «Помнікі архітэктуры Беларусі» і «Беларускае прыкладнае мастацтва. Кераміка» адлюстроўваюць густы і культуру грамадства, гісторыю асобных мясцовасцей краіны і яе сучасныя дасягненні.

Такім чынам, маркі — гэта не толькі знакі паштовай аплаты, але і мініяцюрныя мастацкія творы, якія смела можна назваць люстэркам мінулага і сучаснага.

Вікторыя Госцік

Гродзенская вобл., г. Ліда, гімназія № 1, 10 клас
**МЕМУАРЫ ПАШТОВАЙ СКРЫНІ, АБО СА
СПІЖАРНЯЎ ДРАЎЛЯНАГА ЖЫЦЦЯ**

— Га! Толькі зірніце, зноў гэтая весялушка! Як яна спрытна беге па старой бетоннай лесвіцы! А яшчэ некалькі год таму гэтае малое дзіцянё ў чырвоным капялюшыку ледзь здолела перабрацца на наступную прыступку... Несупынна ляціць час...

— А?! Госці? Рада вітаць! Дазвольце мне прадставіцца: Паштовая Скрыня. О, я бачу, вы мяне пазналі: ну, як жа — за мяне ўсё сказалі кубічныя формы ды лічба «дзевяць». Кожны дзень каля мяне праходзяць і малыя, і дарослыя, і нават жывёлы, але не ўсе бачаць, што я — жывая істота. Так! Я ўсё чую, усё бачу і запамінаю. Памятаю, што было год назад, што — два. Не верыце? Тады аб усім па парадку.

Усплывае ў маёй памяці карціна: 1960 год, да мяне ляціць маладая жанчына, хапае мяне ў рукі, выцягвае тоўсты, як пончык, канверт, утароплена глядзіць на яго, не зводзячы вачэй і адкрыўшы рот. Потым з энкам спяшаецца дадому, каб там, за гарбатай і сухарамі, чытаць ліст зноў і зноў, трымаць у руках і ўсміхацца. Яна, Госцік Аляўціна, атрымала тады ліст ад свайго мужа, Віктара. Ён піша ёй аб сваіх справах, працы, дзесях. «Усё, як звычайна, толькі без цябе нудна», — заключае ён. У канверце жонка знаходзіць фотаздымак: драўляная з белымі, як кветкі вішняў, вокнамі хата, на ўслончыку сядзіць ён — муж са старэйшым сынам Генам, а ля іх — з гармонікам пляменнік Віталь. І здаецца Аляўціне, што чуе яна гукі таго гармоніка, брэх дваровага сабакі, шэпт лістоў, успамінаецца ёй родная вуліца ў Лідзе... Быццам нічога ён і не напісаў, а як многа пакінуў дадумаць!

А! Яшчэ ўспомніла смешны выпадак. На дварэ стаяў 1956 год (нешта думкі мае неяк нехраналагічна скачучь, пэўна, я ўжо старая). Было горача, ва ўсіх галовы не тое што не працавалі, а працавалі неяк зусім у тон надвор'ю. Нейкія жартаўнікі падкінулі да мяне паштоўку з надпісам «Ага! Патрапілі...» Я не зразумела — нашто. Яны пасмяяліся і пабеглі, а мая гаспадыня, калі яе ўбачыла, спужалася, пабегла па валяр'янку і потым яшчэ вельмі доўга мяне аглядала. З тае пары кожны раз, калі яна падыходзіць, я ёй усміхаюся. Няхай яна думае, што я проста ветлівая Скрынька.

Людзі — вельмі цікавыя істоты. Яны адмаўляюць відавочнае і мірацца з няпраўдай, смяюцца, калі злуюць, і плачучь, калі на іх парозе — шчасце. Наша паштальёнка хоць і пасівела, але і зараз не змянілася, па сутнасці, як і ўвесь наш свет.

Кожны дзень паважаная Вера Паўлаўна прыносіла лідскую газету «Сцяг працы». Тады быў час панавання камунізму, таму нярэдка я знаходзіла ў ёй «крытычныя» артыкулы, звесткі аб надоях і ўраджаях, а што больш за ўсё мяне абурала — гэта разважанні людзей улады ў «Кутку атэіста». Яны выбіралі такія словы, што мяне ахопліваў і жах і страх. Вось памятаю, напрыклад:

«Кодэкс камуністычнай маралі і рэлігійная мараль. Несумяшчальнасць камуністычнай і рэлігійнай маралі асабліва відаць, калі гутарка заходзіць аб становішчы чалавека ў грамадстве, у калектыве, аб узаемаадносінах паміж людзьмі. Калектывізм і таварыская ўзаемадапамога, кожны за ўсіх і усе за аднаго — вось што з'яўляецца маральным прынцыпам чалавечых узаемаадносін у нашым грамадстве. Рэлігійная ж мараль садзейнічае ўмацаванню маралі эксплуатацыйскага грамадства, сутнасць якой выказана ў прынцыпах — «чалавек чалавеку — воўк», «кожны за сябе, адзін бог за ўсіх» і г. д. . .

А ўзяць такі важнейшы прынцып маральнага кодэксу будаўніка камунізму, як інтэрнацыяналізм. Савецкія людзі неабходнай умовай паспяховай пабудовы камунізму лічаць строгае захаванне прынцыпу пралетарскага інтэрнацыяналізму, ўмацаванне братэрства і адзінства ўсіх працоўных. Рэлігія гаворыць аб любові да сваіх аднаверцаў, ці гэта рабочы або капіталіст, багаты або бедны. Лозунгу «Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!» яна супрацьпаставіла прынцып «Усе людзі браты па веры!».

Такім чынам, абаронцы рэлігіі, заяўляючы аб падобнасці прынцыпаў маральнага кодэксу будаўніка камунізму і рэлігійнай маралі, могуць падмануць толькі саміх сябе. Усё больш і больш веруючых у штодзённых фактах савецкай рэчаіснасці пераконваюцца, што самай чалавечнай, жыццязывярджальнай з'яўляецца мараль камуністычная, мараль людзей, якія ствараюць грамадства Міру, Працы, Свабоды, Роўнасці, Братэрства і Шчасця».

Ю. Бязрозкін

(«Сцяг працы», орган Лідскага раённага і гарадскога камітэта КПБ, раённага і гарадскога Саветаў дэпутатаў працоўных. № 24 (3132). Чацвер, 25 лютага 1965 г.)

Ці яшчэ такая «груша на вярбе»:

«Абаронцы рэлігіі гавораць, што яна таксама патрабуе ад веруючых сумленнасці, выступаюць супраць крадзяжу і гэтым, маўляў, дапамагаюць выхаванню новага чалавека. Але ж як жа растлумачыць тут тое, што многія веруючыя біблейскую заповедзь «не крадзі» пашыраюць толькі на ўласную маёмасць грамадзян, а не на грамадскае або дзяржаўнае дабро? Адзін сектант са Стаўбіцоўскага р-на, калі яго злавілі на крадзяжы калгаснай бульбы, так і сказаў: «У калгасе красці можна. Гэтым я не парушу божую заповедзь. Нельга красці ў грамадзян».

(«Сцяг працы», орган партыйнага камітэта Лідскага вытворчага калгасна-саўгаснага ўпраўлення і раённага Савета дэпутатаў працоўных. № 1(2557). Серада, 1 студзеня 1964 г.) (...)

Акрамя маёй гаспадыні ў мяне ёсць яшчэ і гаспадынька. На яе імя заўсёды прыходзіць шмат лістоў: ад сяброў з усяго свету, з розных школ, арганізацый. Цікава іншым разам падглядзець скрозь белы канверт... Часта падлеткі (ды і дарослыя, чаго ўтойваць) пішуць на інтымныя тэмы не сваімі словамі, каб было больш рамантычна. (...)

Увогуле ж, калі чалавек піша чалавеку, ён хоча падзяліцца не толькі думкамі, але і пачуццямі. Таму нярэдка ў мяне кідалі каляровыя папштоўкі з самым розным сэнсам: хто са святам віншаваў, хто да

дзеяння заклікаў, а хто і ў каханні прызнаваўся, так-так... Прызнаюся, што выраз твару ў адрасатаў у тых моманты, калі яны адчынілі маю скарбонку, быў варты публікацыі ў коміксах. Да слёз смешна!

Былі, я яшчэ памятаю, і такія моманты, калі хацелася лётаць па паверхах. Напрыклад, калі ў газеце змясцілі фотаздымак гаспадара ў арміі. Тады гэта было сапраўднае свята. Парашутысты, у якіх бралі інтэрв'ю ў газеце! Неверагодна! Гэта было марай маіх гаспадароў, і яна здзейснілася.

Дарэчы, аб марах. У мяне, хоць я і драўляная, ёсць свая ружовая мара: стаю я ўся новая, пафарбаваная, перавязаная каляровымі стужкамі, поўная шчырымі думкамі і неверагоднымі пачуццямі; у мяне не ўлазяць паштоўкі, лісты, тэлеграмы, бо там ужо іх паўніотка. А людзі ідуць і ідуць да мяне ў госці... Мары?! А можа, калі-небудзь і сапраўды так здарыцца? З сучаснымі факсамі, e-mail-амі і мабільнымі тэлефонамі я здаюся сабе ў наш касмічны век непатрэбнай і адзінокай. А я не хачу. Я мару! А мары павінны здзяйсняцца.

Антон Ермалёнак

Віцебская вобл., г. п. Міёры, СШ № 3, 10 клас
куратар Вітольд Ермалёнак

ГАЗЕТЫ — КРЫНІЦЫ КРАЯЗНАЎСТВА

Працу сваю я прысвяціў нашым, як я лічу, слаўным землякам, Кузьме Круку і Аўгену Аніську. Менавіта пра іх радкі нашага славутага песняра Я. Коласа: «Колькі талентаў звялося!»

Дзякуючы газеце нам з бацькам удалося знайсці адказ на пытанне, які шукалі некалькі год. Адночы падчас краязнаўчых пошукаў на гарышчы адной хаты недалёка ад вёскі Дрыгучы быў знойдзены цікавы фотаздымак Пятра Мятлы з яго арыгінальным аўтографам, напісаным радкамі верша:

*Хай няе ён аб роднай зямлі,
Каб у сэрцы нам сорама узбудзіць,
Каб змагацца з няпраўдай ішлі,
У чым сэрцы сумленне не спіць.*

На ўспамін Кузьме Юльянавічу пра сумесную грамадскую працу на карысць роднаму народу.

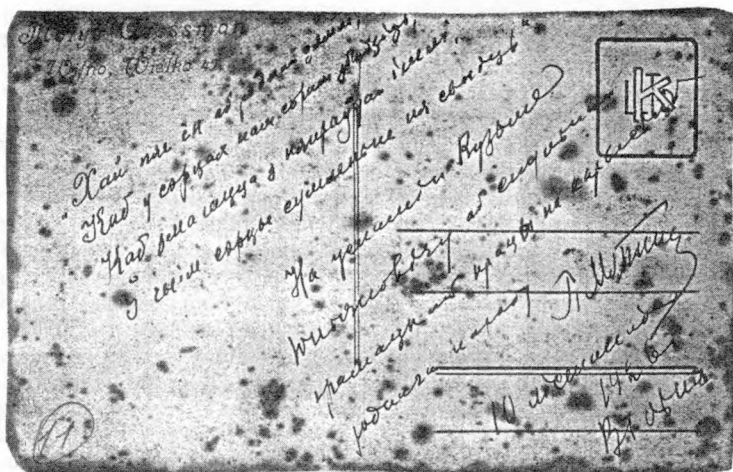
Гэты ўрывак быў узяты з верша Максіма Багдановіча 1909 года «Дождж у полі і холад...» Хто такі Пётр Мятла — вядома на Мёршчыне ўсім. Нарадзіўся ён у вёсцы Кухцінцы ў 1891 г., вучыўся ў Дзісенскім гарадскім вучылішчы, на педагагічных курсах у Коўне, працаваў на радзіме настаўнікам. З 1921 г. прымаў актыўны ўдзел у нацыянальна-вызваленчай барацьбе беларускага народа. У 1922 г. быў абраны дэпутатам Польскага сойму ад беларусаў Заходняй Беларусі. Быў сябрам Беларускага пасольскага клубу. Стваральнік і адзін з кіраўнікоў Беларускай сялянска-работніцкай

грамады. Пасля яе разгрому арыштаваны, на працэсе 56 прыгавораны ў 1928 г. да 12 год турмы. У выніку абмену палітвязнямі ў 1930 г. трапіў у СССР. Працаваў у ВСНГ БССР старшынёй камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі. Але ўжо ў 1933 г. арыштаваны па сфабрыкаванай справе «Беларускага нацыянальнага цэнтра». Загінуў у сталінскіх лагерах у 1936 г., па другой версіі расстраляны ў 1938 г. Рэабілітаваны ў 1956 г.

Зразумела, што Кузьма Юльянавіч быў адным з бліжэйшых паплечнікаў Пятра Мятлы. Але як яго прозвішча? Хто ён? Некалькі год гэта было загадкаю. Але вось тата атрымаў аднойчы газету беларусаў з Вільні «Рунь» № 18 за 1998 г. Там былі надрукаваныя ўспаміны Пятра Лаўрычонка — вучня беларускай гімназіі ў Вільні. Ва ўспамінах згадваецца яго дзядзька Кузьма Крук як актыўны дзеяч нацыянальна-вызваленчага руху. Менавіта дзядзька і прывёз яго вучыцца ў Віленскую беларускую гімназію. Вось чаму тата і прапанаваў мне правесці далейшы пошук і напісаць аб гэтым у конкурсе «Гісторыя з паштовай скрыні». Я спачатку разгубіўся. Вельмі мала звестак, але тата супакоіў і падказаў, дзе можна даведацца больш. Галоўная цяжкасць была ў тым, што прозвішча Крук вельмі распаўсюджана ў нашым краі. Але якраз у таты была знаёмая з тых мясцін.

Пасля заключэння Рыжскай мірнай дамовы дзядзька Кузьма паехаў вучыцца ў Вільню на юрыдычны факультэт Віленскага ўніверсітэта. Але закончыць вучобу не давялося. Ён адразу актыўна ўключыўся ў нацыянальна-вызваленчы рух, быў сябрам Таварыства Беларускай школы, затым уступіў у Беларускую Сялянска-Рабочую Грамаду. Тут ён актыўна супрацоўнічаў з вядомымі дзеячамі нацыянальна-вызваленчага руху П. Мятлой, І. Дварчанінам, Б. Тарашкевічам, В. Валашыным. Прымаў актыўны ўдзел у выпуску часопіса «Маланка», які высмейваў польскія ўлады. На здымку, дасланым П. Лаўрычонкам, мы бачым Кузьму Крука разам з рэдактарам гэтага часопіса Іванам Маразовічам. Яны разглядаюць, напэўна, падрыхтаваны да друку чарговы нумар часопіса. Аб цяжкасцях стварэння гэтага часопіса я даведаўся з кнігі Арсеня Ліса «Пякучай маланкі след». Але, на жаль, аўтар ніводным радком не ўзгадвае імя нашага земляка. Хаця здымак яскрава сведчыць аб ролі Кузьмы Крука ў выданні часопіса.

Праглядаючы наш архіў, я знайшоў № 30 газеты «Наша Праўда» ад 16 ліпеня 1927 г. Гэтая газета рэвалюцыйна-дэмакратычнага кірунку выдавалася БСРГ. На першай старонцы ў ёй знайшоў цікавыя звесткі пра Кузьму Юльянавіча. Аказваецца, ён быў абраны ў гарадскую раду Вільні. І яго кандыдатура нават выстаўлялася на галасаванне пры выбарах мэра (прэзідэнта Вільні). Але прыхільнікаў палякаў у радзе было больш, таму кандыдатура Кузьмы Крука не прайшла ў другі тур. Гэтая каштоўная інфармацыя сведчыць аб шырокай папулярнасці Кузьмы Юльянавіча сярод на сельніцтва Вільні.

Адваротны бок здымка Пятра Мятлы з яго аўтаграфам

У 1930-я гг. Кузьма Крук падчас выбараў у Польскі сойм стаў кандыдатам у дэпутаты. Але ў сойм ён не быў абраны, польскія ўлады сфальсіфікавалі вынікі выбараў.

У 1938 г., калі польскія ўлады канчаткова задушылі беларускі нацыянальна-вызваленчы рух і практычна ўсе арганізацыі перасталі існаваць, Кузьма Юльянавіч вяртаецца ў сваю родную вёску. Але ж вёска Масцішча знаходзілася ў памежнай паласе, таму польскія памежнікі нават выводзілі Кузьму Крука з Грыгаравіцкай царквы, калі ён прыходзіў на малебен.

Як мы даведаліся з успамінаў Тамары Андрэеўны Крук, савецкія ўлады таксама не давяралі былому грамадоўцу. Ён працаваў спачатку ў Алексіўцкай сямігодцы настаўнікам. Падчас нямецкай акупацыі Кузьма Юльянавіч працягвае працаваць настаўнікам. Але ў 1942 г. яго арыштоўвае дзісенская паліцыя і вывозіць у турму г. Дзісны. Як апавядала Тамара Андрэеўна, Кузьма Юльянавіч знаходзіўся ў турме разам з яе бацькам. Бацьку яе, як іншых вяскоўцаў, вызваліў каталіцкі святар з Бабылёў. Але Кузьму Крука пакінулі, бо камэндантам паліцыі быў былы начальнік польскай памежнай варты і зараз ён атрымаў магчымасць расквітацца з «беларускім царом». 27 мая Кузьма Крук быў расстраляны ў Дзісне. У 1944 г. сваякі перазахавалі яго на могілках ля вёскі Дрыгучы.

Калі мы сустрэліся з Пятром Лаўрычонкам у нашай хаце, падчас гутаркі ён параіў звярнуцца да яшчэ аднаго дзядулі, які добра ведаў Кузьму Юльянавіча. Гэта Генадзь Дзямешка, 1919 г. н., які за-

раз жыве ў Дзісне. Ён апавядаў, які вялікі ўплыў аказваў Кузьма Крук на моладзь. Заўсёды чакалі, калі ён прыедзе з Вільні і прывязе беларускія газеты, часопісы і кніжкі. Пад яго ўплывам сам Генадзь не толькі навучыўся чытаць, але і пісаць вершы. Яго антыпольскі верш «Хлёрка» ў рукапісах распаўсюджваўся ў навакольных вёсках. Генадзь Дзямешка і зараз працягвае пісаць вершы, якія друкуе ў раённай газеце.

І яшчэ адну цікавую звестку я атрымаў падчас паходу ў вёску Язна. З намі быў адзін з арганізатараў Саюза Беларускіх Патрыётаў Аляксандр Іванавіч Юршэвіч, 1929 г. н. Ён ад свайго бацькі ведаў, што дзеячы Грамады неаднаразова прыезджалі ў Язна, асабліва запамінальны стаўся мітынг на прыступках язенскай царквы ў 1926 г. На ім выступалі Пётр Мятла, Браніслаў Тарашкевіч і Кузьма Крук.

Вось, бадай, і ўсё, што мне ўдалося сабраць пра нашага славутага земляка. Спадзяюся, далейшыя даследаванні яскрава пакажуць велічную постаць сапраўднага беларускага патрыёта. Але і сабраная мной інфармацыя даказвае, якую вялікую ролю адыгрывае газета ў краязнаўстве. Я гэта паказаў на прыкладзе газеты «Рунь». Пра іншыя яскравыя прыклады газеты як крыніцы краязнаўства сведчыць мой пошук, да якога падштурхнула газета «Ніва», якую тату дасылаюць з Беластока.

Назву да гэтага раздзела мне падказала размова з блізкім сябрам Аўгена Аніські Людвікам Марцілёнкам з вёскі Шалціны Мёрскага раёна. Ізноў жа тэму для майго аповяду на конкурс падказаў мой тата. Сам ён даведаўся пра Аўгена Аніску ад яго сяброў яшчэ ў 1980-я гг., калі збіраў матэрыял аб навучэнцах Друйскай гімназіі. Адрас атрымаў ад сябра Пупіна Антона Феліксавіча з вёскі Міжрэчча, які вучыўся разам з Аўгенам у Друі. Але, напісаўшы ліст у Польшчу, адказу так і не атрымаў. Чаму? Гэта стала вядома толькі зараз, калі наш зямляк пісьменнік Франц Сіўко перадаў нам ліст Аўгена Аніські Антону Пупіну. Ліст напісаны якраз у час ваеннага становішча ў Польшчы 21 студзеня 1982 г. У лісце ён згадвае тармажэнні і блакады — гэта значыць, перашкоды, якія чынілі спецслужбы як у Польшчы, гэтак і ў СССР. Ён разумеў, што ўсе лісты праглядаюцца і не хацеў лішні раз «засвяціцца» і падставіць іншых. Указвае больш бяспечны шлях — каб сам Антон распавёў аб гімназіі. Ліст Аніські трапіў да Франца Сіўко праз жонку Антона Пупіна, бо яны былі яго настаўнікамі. Атрымаўшы газету «Ніва» № 29 за 1999 г., тата ізноў пажадаў напісаць пра гэтага цікавага чалавека, шчырага патрыёта нашай Бацькаўшчыны, але, як заўсёды, не хапіла часу, вось ён і прапанаваў мне зрабіць да канца гэтую даўно пачатую справу. Каб напісаць працу, я выкарыстоўваў не толькі артыкулы з «Нівы», архіўныя матэрыялы школьнага музея, але галоўную інфармацыю атрымаў ад Людвіка Марцілёнка з вёскі Шалціны, які яшчэ падлеткам ведаў Аўгена, а таксама ад краязнаўцы з Глыбокага Язэпа Бунта, 1927 г. н., які быў вучнем Аніські і

які дапамог удакладніць некаторыя біяграфічныя звесткі. Таксама цікавы здымак Аўгена Аніска ў коле навучэнцаў Друйскай гімназіі з 1986 г. знайшоў у часопісе «Наша вера» за 1986 г. На падставе гэтых знаходак і сустрэч атрымаўся наступны матэрыял.

Аўген Аніска, менавіта так ён заўсёды сябе называў, бо Яўген — гэта запазычанне з расейскай мовы, нарадзіўся ў 1910 г. ў Пецярбургу, дзе яго бацька працаваў настаўнікам. Язэп Аніска, высокаадукаваны і інтэлігентны чалавек, прывіў яшчэ малому Аўгену прагу да ведаў і кніг, а таксама нацыянальную самасвядомасць, бо ўдзельнічаў у беларускім руху сталіцы. Быў асабіста знаёмы з Янкам Купалам і Браніславам Эпімахам-Шыпілам. На жаль, ён рана памёр, а маці пераехала ў Шалціны. Дарэчы, маці, Канстанцыя Аніска — з роду Федуковічаў. Яе пляменніца Аліна была замужам за вядомым дзеячом беларускага нацыянальна-вызваленчага руху Язэпам Малецкім, які памёр у Аўстраліі. Каб выгадаваць трох дзяцей, Канстанцыі давялося выйсці замуж за багатага ўдаўца Каралёнка. Айчыным быў абмежаваным чалавекам і не разумеў ні вартасці адукацыі, ні каштоўнасці кніг, тым больш яму не хапала ўсведамлення беларускасці. Па ўспамінах Людвіка Марцілёнка, ён неаднойчы замахваўся качаргой на «Пагоню», якую павесіў Аўген на самым бачным месцы. Пасля атрымання пачатковай адукацыі ў мясцовай школе ў Мілашове хлопец вучыцца ў Віленскай беларускай гімназіі, знаёміцца з дзеячамі беларускага нацыянальна-вызваленчага руху ў Вільні. Але матэрыяльнае становішча сям'і было цяжкім, таму заканчваў адукацыю ў Друйскай гімназіі, што за чатыры кіламетры ад Шалцінаў. Друйская гімназія ў тых часы была сапраўдным асяродкам беларускасці ў міжваеннай Польшчы. Гэтакі спрыялі святары Я. Германовіч, А. Цікота, Ф. Абрантовіч. Не выпадкова з яе сценаў выйшлі такія выдатныя дзеячы, як Я. Малецкі, Ч. Сіповіч, П. Мірановіч, В. Жаўняровіч і іншыя. У гэтай слаўнай кагорце пачэснае месца займае і Аўген Аніска. Ён працягвае вучобу ў Вільні, але часта наведваецца на радзіму, дзе актыўна працуе сярод вясковай моладзі, каб яна захавала нацыянальную годнасць ва ўмовах суцэльнай паланізацыі. У музеі СШ № 3 я чытаў успаміны Вітальда Антонавіча Найдзёнкі, 1920 г. н., з вёскі Мілашова і П. Кашкура (1906–1985) з вёскі Рачнёва, якія запісаў мой тата ў 1980 г. Менавіта П. Кашкур дасылаў пасылкі з харчамі Аўгену Аніску ў Польшчу падчас крызісу ў 1981 г. У нас захоўваецца сяброўскі білет гуртка Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры ў Шалцінах Вітальда Антонавіча Найдзёнкі.

Але я асабіста гутарыў з Людвікам Марцілёнкам, які і зараз жыве ў Шалцінах. Ён падараваў для нашага музея паштоўку і ліст Аўгена Аніска, з якім ліставаўся да канца 1980-х гг. Вось што ён апавядаў пра дзейнасць Аўгена Аніска на радзіме.

Менавіта Аўген Аніска разам з Малецкім быў галоўным арганізатарам гуртка Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры ў Шалцінах, які падчас усяго перыяду «панскай» Польшчы праводзіў

вялікую нацыянальна-асветніцкую дзейнасць. Сярод актыўных гурткоўцаў былі Эдвард Завіша, Пятро, Феліцыя і Леакадзія Цвячкоўскія, Язэп Урбановіч, Леакадзія Германовіч і Алена Аніська, сястра Аўгена. Людвік Марцілёнак пазнаў усіх сяброў гуртка на здымку з архіва Ю. Туронка, надрукаваным у газеце «Ніва», № 25 за 1999 г. Вяскоўцам асабліва запомніліся самадзейныя тэатральныя пастаноўкі гурткоўцаў. Найбольшай папулярнасцю карысталіся п'еса Францішка Аляхновіча «Чорт і Баба» і купалаўская «Паўлінка». Польская паліцыя чыніла перашкоды артыстам, таму хату для пастановак абіралі з двума ўваходамі, каб можна было схавацца. Пастаноўкі спектакляў доўга потым абмяркоўвалі вяскоўцы, а іх удзельнікі атрымлівалі прозвішчы сваіх герояў надоўга. Так, Язэп Урбановіч, які іграў ролю Свістун, так да смерці і застаўся з мянушкай «Свістун». Людвік памятае, як моладзь зачытвалася беларускімі кніжкамі і часопісамі, якія прывозіў з Вільні Аніська. Пятро Кашкур, скарбнік гуртка, падараваў музею часопіс «Шлях моладзі» за ўвесь 1929 г. з пячаткай гуртка. Гартаючы часопіс, мы сустракаем прозвішча Аніські, які стала перапісваўся з рэдакцыяй. Бібліятэка гуртка ўтрымлівала вялікі кнігазбор — акрамя класікаў Купалы, Коласа, яна таксама мела многія рэдкія выданні: «Гісторыя беларуска-крыўскай кнігі» і «Кароткая гісторыя Беларусі» В. Ластоўскага, «Геаграфія Беларусі» А. Смоліча. Шмат распаўсюджвалася тады перыядычных выданняў, у тым ліку «Беларуская крыніца», падшыўку якой за 1925 г. перадаў нам у музей Людвік Марцілёнак.

Атрымаўшы адукацыю, Аўген Аніська стаў актыўным карэспандэнтам розных беларускіх выданняў. А ў 1933 г. сам пачаў выдаваць часопіс «Золак» з падзагалоўкам «Орган маладой беларускай сацыялістычнай партыі». Па яго змесце можна меркаваць, што ў гэты час Аўген Аніська прытрымліваўся пазіцыі замежнай групы партыі беларускіх эсэраў. У часопісе рэдакцыя крытыкавала практыку нацыянальна-вызваленчага руху, выкрывала прычыны яго крызісу. Часопіс крытыкаваў марксізм і фашызм адначасова, дыктатуру пралетарыята і капіталістычную сістэму. Шмат старонак адводзілася беларускай нацыянальна-вызваленчай барацьбе: абвяшчэнню БНР, Слуцкаму паўстанню, часопісу «Гоман», быў артыкул пра Ігната Грынявіцкага, забойцу Аляксандра II. Часопіс даваў шырокую панараму падзей у свеце, рабіў агляд беларускай перыядыкі, пісаў пра новыя накірункі сацыялістычнай думкі на Захадзе. На жаль, большасць публікацый была пад псеўданімамі, таму зараз цяжка канкрэтна вызначыць, якія артыкулы належаць нашаму земляку. Часопіс спыніў існаванне ў 1938 г., усяго выйшла 8 нумароў.

Падчас Другой сусветнай вайны Аўген Аніська пачынае працаваць настаўнікам, і яго дзейнасць на гэтай ніве працягваецца амаль паўстагоддзя. Паўсюдна ён выхоўвае беларускі патрыятызм, актыўную грамадзянскую пазіцыю. Вось што апавядаў пра свайго настаўніка гісторыі і літаратуры былы вучань Новапагосцкай шко-

лы Генадзь Гайлевіч (1928 г. н.): «Добра я памятаў урокі гэтага настаўніка. Па-першае, нягледзячы на тое, што праходзілі яны ва ўмовах акупацыйнага рэжыму, на іх ніколі не згадваўся Гітлер і Германія, а ўрок пачынаўся з прывітання — «Жыве Беларусь!» Вучні адказвалі: «Жыве Беларусь і крэпне!» Асабліва цікавыя аповяды былі пра беларускую і мясцовую гісторыю. Тады я ўпершыню даведваўся пра нашага славутага земляка Вацлава Ластоўскага, які вучыўся і жыў у дзіцячыя гады непадалёку — у Старым Пагосце. Запомніліся і паданні з кнігі В. Ластоўскага пра камень-шавец, пра Юрку-дудара, запісаных Ластоўскім у наваколлі Пагоста. Беларускую літаратуру вучылі па падручніку М. Гарэцкага». Але партызаны спалілі ў 1943 г. школу, і на ўспамін засталася ў Гайлевіча толькі пасведчанне аб заканчэнні школы з подпісам Аўгена Аніські.

Пасля Аўген Аніська працуе настаўнікам у Беларускай гімназіі ў Інды. Адначасова актыўна ўдзельнічае ў працы Беларускага аддзела Літоўскага Чырвонага крыжа. Ёсць і яго заслуга, што дзесяткі беларусаў уратаваліся ад смерці ў нямецкіх катойнях. Але вядомы і канкрэтны выпадак выратавання Аўгенам чалавечага жыцця. Вось пра гэта і апавядаў падчас сустрэчы з намі былы вучань гімназіі, а зараз вядомы беларускі краязнаўца з Глыбокага Язэп Бунто. Аўген Аніська вяртаўся разам з Язэпам на велікодныя святыя дадому. На Заходняй Дзвіне ўжо пачынаўся крыгаход, і Язэп праваліўся пад лёд. Аніська, рызкуючы жыццём, выратаваў свайго вучня. Давёў да знаёмых у Друі, там Язэпа абагрэлі, і дзякуючы гэтаму ён нават не прастудзіўся.

Ды толькі дзейнасць Аніські на карысць народа пасля вайны бальшавіцкай уладай магла быць залічана яму ў віну. Таму ён не вяртаецца на радзіму, а працуе настаўнікам у Міцкунах, таксама ў Латвіі, але не на Браслаўшчыне, як узгадвае газета «Ніва». Ведаючы, якія працэсы русіфікацыі адбываюцца на Беларусі, не бачачы магчымасці прынесці там карысць і, напэўна, асцерагаючыся рэпрэсій, Аніська пераехаў на Беласточчыну, дзе тады пражывала каля 300 тысяч беларусаў, спадзеючыся і там служыць Беларусі... Працаваў настаўнікам у Ягушове, ля Бельска-Падляска, вучыў дзяцей беларускай мове. Як піша газета «Ніва», школа стала сапраўдным культурным цэнтрам: Аніська стварыў шахматны гурток, ансамбль мандаліністаў, дэкламатарскі гурток беларускай паэзіі і літаратуры. Ладзіў сустрэчы з беларускімі пісьменнікамі, вёў гурток фотааматараў. Памёр наш зямляк у сталым узросце — 86 год — далёка ад радзімы, у Шчацінку, дзе дажывала самотна яго сястра Алена (якая была замужам за рэдактарам «Беларускай газеты» У. Казлоўскім, забітым партызанамі).

Неаднойчы ў 1970-я гг. Аўген Аніська наведваў Мёршчыну, сустракаўся з былымі сябрамі і аднавяскоўцамі. Тут ён працягваў вывучэнне сваёй малой радзімы, збіраў легенды, паданні, фальклор. Асабліва цікавіўся шматвяковым дубам, пад якім нібыта сядзеў Напалеон. А яшчэ, як узгадвае Людвік Марцілёнак, на падставе народных рэцэптаў складаў кнігу па самалячэнню. Напэўна, гэтыя

рэцэпты і дазволілі Аўгену Аніську, які меў слабое здароўе, пражыць 86 год. У Людвіка Марцілёнка захаваліся віншавальныя паштоўкі і адзін ліст ад сябра. Радкі іх ізноў нагадваюць, што да канца сваіх дзён ён заставаўся сапраўдным беларусам.

Пасля смерці Аніські цікаvasць да яго асобы не згасла. Адна з прычын таго — знаходка ў яго пакоі ў школе Ягуштова, дзе ён самотна жывіў, вялікага архіва фотаздымкаў. Яны і ляглі ў аснову выставы «З альбома Аніські». Частка адлюстраванняў датычыла самога Аніські: «Дзяцінства», «Міцкуны», «Аўген Аніська і брат Браніслаў», «Золак», «Віленская Беларуска гімназія». Зробленыя ім самім здымкі сведчаць, што гэты нацыянальны дзеяч быў сапраўдным фатографам. Ён збіраў і адлюстравваў краязнаўчыя і грамадскія вобразы. На выстаўцы дэманстраваліся здымкі з паездкі ў Беларусь — «Палессе ў 1972–1974 гг.», польскія здымкі. Многія з іх каштоўныя тым, што паказваюць аб'екты, якія да гэтага часу не захаваліся.

Выстава з'явілася сапраўдным святам ушанавання памяці нашага земляка. На яе адкрыцці выступалі яго вучні і паплечнікі. Усе яны падкрэслівалі, што Аўген Аніська сваё жыццё прысвяціў адной мэце — вызваленню нацыянальнага гонару. І за гэта ён пацярпеў як на сваёй радзіме, гэтак і ў Польшчы, дзе акрамя ўсяго астатняга актыўна ўдзельнічаў у дзейнасці Беларускага гісторыка-культурнага таварыства. Яго не заўсёды разумелі, бо ён быў жорсткі і патрабавальны ў святой справе беларускасці, крытыкаваў кіраўніцтва грамадскіх арганізацый за фармалізм і пустазвонства. На выставе расказвалі пра нашага земляка Міколу Круціцкага, які дзякуючы свайму настаўніку заняў трэцяе месца ў шахматных спаборніцтвах у Польшчы. Дырэктар школы ў Ягуштове Марыя Манаховіч падкрэсліла, што Аніська быў ахвярным чалавекам. Яна казала: «Дзе б яго ні сустрэла — ці на сходзе, ці ў кампаніі — ён заўсёды размаўляў не па-польску, але толькі па-беларуску». Спецыяльна да адкрыцця выставы яна напісала верш, прысвечаны Аўгену Аніську. Пранікнёныя словы пра нашага земляка сказаў Янка Мордань, сябра гуртка БГКТ у Бельску: «Найперш, папрасіў у мяне дакумент, паглядзеў і сказаў: «Нічога ўжо з беларусаў не будзе, ужо ўсё! Усе вымруць! У вас нават дакументы на польскай мове». А Ян Мордань з Гацькоў казаў: «Гэты чалавек хварэў душою, што мы, беларусы, такія пустыя людзі, што забываем сваё цудоўнае багацце — мову, свае традыцыі, шчырасць душы, што пачынаем служыць не сабе, а іншым». Яго сябра Барыс Манаховіч, 1924 г. н., з Аўгустова ўспамінаў: «Моцна ваяваў на БССР. Казаў — там рэжым, расійская акупацыя. Расказаў, што ягонага сябра за беларускую дзейнасць саветы ўпяклі на 10 гадоў у Сібір. І сам ледзь ацалеў ад ссылкі, ратаваўся рэпатрыяцыяй у Польшчу. Хвалявала яго, што БГКТ пад нагодам партыі дзейнічала. «Калі я пачынаю гаварыць пра беларускія праблемы на бэзгэкатоўскіх з'ездах, мне адмаўляюць голасу», — скардзіўся. Бывала, яго на з'езд БГКТ не пускалі. «То я яшчэ раз прыеду», — ён на тое. І сапраўды, ехаў, хаця ведаў, як яго

могуць там сустрэць. Крытыкаваў наш Бельскі ліцэй: «Там адно беларускія надпісы на дзвярах. У сярэдзіне нічога беларускага няма. Ды яшчэ людзі ганарацца, што беларускі ліцэй закончылі!» Аповяд дапоўнілі гісторыкі Дарафей Фіёнік, Вячаслаў Харужы, вядомы ў Польшчы беларускі паэт Віктар Швед нават напісаў верш «Памяці Аўгена Аніські»:

Каб не вывезлі на ўсход,
Ты падаўся сам на захад,
Дзе яшчэ і твой народ
І дзе менш насілля, жахаў.
І прытулак ты знайшоў
Тут, у вёсцы Аўгустова,
Прывіваючы любоў
Да Айчыны, роднай мовы.
Працаваў ты ў школе тут,
Навучаў штодзённа дзетак
Шанаваць айчынны кут,
Веды здабываць асветай.
Са зняволеным жыццём
Не меў шчасця ты ў Айчыне.
Таму спіш апошнім сном,
Як выгнаннік, на чужыне.

У час прэзентацыі выставы была ўнесена прапанова даць новай школе ў Ягуштове імя нашага земляка Аўгена Аніські. Такім чынам, ахвярная праца нашага земляка-беларуса не прапала ў Польшчы дарэмна, памяць пра яго застанецца. Толькі вось на радзіме, якую ён так любіў, імя Аўгена Аніські невядомае.

«Сапраўдны, шчыры быў беларус, — такія былі першыя словы Людвіка Марцілёнка пры нашай першай сустрэчы, — каб зараз было б такіх больш — была б Беларусь незалежнай заўжды».

Сумна ад таго, што такія выдатныя асобы не мелі магчымасцяў рэалізаваць сябе і прынесці большую карысць нашай Беларусі. Вельмі падобны іх лёс. І глыбокая крыўда, што іх дзейнасць не ацэнена па-сапраўднаму. Але спадзяюся, што хоць мая праца і напісана, я працягну далейшую дзейнасць па вывучэнні іх біяграфій...

Сяргей Забаўскі

Мінскі машынабудаўнічы каледж, група 332-Бк
куратар Уладзімір Сурмянкоў

ТРЭБА ВЕДАЦЬ ШТОСЬЦІ ПРА ЎСЁ, А ЎСЁ ПРА ШТОСЬЦІ

Як казаў адзін разумны чалавек, які быў філосафам: «Трэба ведаць штосьці пра ўсё, а ўсё пра штосьці». Я згодны з гэтым выказваннем і вырашыў выкарыстаць яго як назву сваёй працы, таму што яна будзе нагадваць гэтыя словы, бо тут вы не знойдзеце вызначаных

храналагічных рамак якой-небудзь адной падзеі. Але пачну з самага пачатку.

Калі я вырашыў пісаць конкурсную працу, я задумаў паехаць да бабулі ў вёску, каб знайсці хоць які-небудзь архіўны матэрыял. Папраўдзе, тэма працы спачатку не закранула мяне, і хоць яе гарача раіў наш настаўнік беларускай мовы, пісаць працу не надта хацелася. Я не разлічваў і знайсці што-небудзь цікавае, але як жа я быў прыемна здзіўлены, калі знайшоў некалькі канвертаў, газеты і лісты былых часоў.

Прыехаўшы да бабулі, я спытаў, дзе знаходзяцца старыя паперы. Бабуля адказала, што яны, мабыць, дзесьці на гарышчы, калі іх хто не выкінуў. Калі я залез на страху, убачыў сярод розных рэчаў (гэта і старая шафа, і верацяно, і самавар, які аказаўся старэйшы за мяне на 70 год, і колы, і шмат іншага) невялікую скрыню, у якой хтосьці прыслаў бабулі падарунак з Германіі, яшчэ ў 1956 г. Калі я адкрыў скрыню, якая адразу мяне зацікавіла, бо на ёй была паперка таго ж года з рознымі і незразумелымі нямецкімі словамі, то ўбачыў, што тут ляжыць шмат розных лістоў і дакументаў.

Я зняў гэтую скрыню са страхі і, захапіўшы яе з сабой, адразу пайшоў у сад на лаву. Пачаў ізноў разглядаць скрынку з яе цікавай паперкай, а потым узяўся за тое, што ў ёй знаходзілася. Прачытаўшы толькі першы ліст, я быў настолькі зацікаўлены, што не звачаў ні на тое, што мяне клічуць сябры, ні на тое, што прыйшоў час снедаць. Я і не ведаў, што нейкія там лісты і паперы, якія пісалі маляўнічыя ці зусім незнаёмыя мне людзі, будуць такія цікавыя, паважаюць такія гісторыі, якія не напісаны ні ў адной кнізе. І сапраўды, усе гэтыя аркушыкі, газеты, якія сёння прыходзяць да нас, якія мы проста не заўважаем, праз некалькі дзесяцігоддзяў стануць гісторыяй для нашых нашчадкаў.

Але пачнем па парадку. Першае, што я заўважыў, гэта шэры канверт, у якім, на жаль, не захаваўся ліст, але потым, спытаўшыся ў бабулі, я даведаўся, што ліст гэты прыслаў яе брат (яшчэ ў 1961 г.), калі быў у Какчэктаўскай вобласці. Мяне адразу зацікавіла, чаму ён паехаў туды і з якой мэтай. Аказалася, што паехаў ён туды дзеля таго, каб «падумаць цаліну», а самае галоўнае — зарабіць грошай. Я адразу прыгадаў той час, пра які я столькі чуў, ды і бачыў на тэлебачанні ў старых кінастужках. Па словах бабулі, брат пісаў пра тое, як працаваў і як у яго справы, пра прыроду і аб тым, як ён сумуе па радзіме, нягледзячы на добрыя адносіны да яго там, на чужыне.

І сапраўды, як хочацца зноў нагадаць усім знаёмыя словы: «У гасцях добра, а дома лепей».

Адклаўшы гэты канверт, я ўбачыў шмат розных папер, якія маюць як прамое, так і ўскоснае дачыненне да пошты. Вось, напрыклад, даведка. Як відаць, выдадзена яшчэ 3/ХІІ 1945 г. маёй бабулі. З яе я даведаўся аб тым, што мая бабуля была на курсах у Гомелі, але на якіх і навошта ёй была гэтая даведка, я не ведаў. Калі спытаў яе, то даведаўся, што вучылася яна на курсах майстра падсочкі. Адрозне зразумеўшы, я перапытаў: «На якога майстра?» Бабуля ўсміхнула-

ся і адказала: «Майстар падсочкі — гэта чалавек, якога можна параўнаць з прабамам на будаўніцтве. У мае абавязкі ўваходзіла складаць справаздачы, здаваць назбіраную жывіцу і шмат-шмат іншага». Потым бабуля мне паведаміла аб тым, што з жывіцы ў той час рабілі 72 розныя вырабы. Я спытаў: «А навошта даведка? Ці не пускалі так?» Яна адказала, што ўсюды пускалі, а даведка была замест пашпарта, бо пасля вайны амаль ні ў кога не было ніякіх дакументаў. Сапраўды, хто б хацеў мець якія-небудзь дакументы ў час вайны, калі то немцы, то партызаны з'яўляліся ў вёсцы.

І вось тут бабуля паведаміла мне цікавую гісторыю аб тым, як яна выйшла замуж за паліцая, які насамрэч быў савецкім разведчыкам (мне здаецца, што тую пасылку, пра якую я ўжо казаў раней, прыслаў ён). Самае крыўднае было тое, што, калі пачалі нечакана наступаць савецкія войскі, ён быў вымушаны ўцякаць разам з немцамі, бо ўсе навокал лічылі, што ён гестапаўскі прыслужнік. Вось так засталася мая бабуля з малым дзіцем і больш ніколі не бачыла таго мужчыну. Мабыць, усё жыццё яе цікавіць, ці выжыў ён. Калі так, то дзе ён? Калі не, то як загінуў? Але ніхто ёй не дапаможа, не адкажа на гэтыя пытанні. Гэта яшчэ не ўсё, як вядома, бяда не прыходзіць адна. Праз год захварэла дзіця і памерла. Нават жудасна ўявіць, колькі гора звалілася на яе галаву за некалькі год.

Не абмінула вайна і маю другую бабулю, яе брат загінуў на фронце. Дзед мой па бацькавай лініі таксама прымаў удзел у вайне і атрымаў за гэта — праўда, праз 40 год — ордэн Айчыннай вайны. На жаль, у той жа год ён памёр.

Сапраўды, шмат няшчасця прынесла вайна. І самае балючае — гэта тое, што не толькі немцы неслі боль і разбурэнне. Як мне казалі бабуля, партызаны, якіх так услаўляюць у розных кінастужках былых часоў, былі больш бязлітасныя і бесчалавечныя, чым немцы. Спытаўшы яе, чаму яна так лічыць, я пачуў наступную гісторыю:

«Яшчэ ў 1942 годзе, калі немцы моцна заселі на Чэрвеньшчыне, у нашым лесе з'явіліся партызаны. Адрозна ніхто не мог зразумець, навошта яны тут, бо ні значных шляхоў, ні чыгункі тут не было. На жаль, партызаны аказаліся простымі бандытамі, падобнымі да бандытаў, якія былі ў часы грамадзянскай вайны». Адноўчы, калі ў маёй бабулі быў дзень нараджэння, ёй падаравалі адну рэч. Гэта была маленькая торбачка з вышытай на ёй лялькай. Сям'я ўжо хацела святкаваць, на стала стаяла патэльня са шкваркамі. І вось у гэты момант прыйшлі партызаны. Грукалі ў дзверы, крычалі, што, калі не адчыняць, яны ад імя савецкай улады падпаляць хату. Нарэшце ім адчынілі, але раззлаваныя партызаны не маглі супакоіцца. Крычалі, пагражалі зброяй. Потым пачалі шукаць ежу, знайшоўшы апошняю бульбу і сабраўшы яе ў мех, пачалі збірацца. Адзін са злачынцаў убачыў тую торбачку і, забраўшы яе ў дзіцяці (маёй бабулі), пайшоў з хаты. Як потым высветлілася, торбачку разам з паловай бульбы «партызаны» абмянялі на самагон.

Мне стала шкада бабулю, і самае галоўнае, што яны рабілі гэтак не адзін раз, г. зн. адбіралі апошняе нават у малых, каб вымяняць на

самагон. Крыўдна і за тое, што пасля вайны яны былі ўзнагароджаны (прычым ад імя той жа ўлады, пра якую яны крычалі ў той вечар). Пра іх пісалі ў раённай газеце як пра герояў.

Паслухаўшы гісторыю бабулі, я зрабіў жудасную выснову: а што, калі гэтых «партызан» было нямала ў той час, і не толькі на Чэрвеньшчыне, але і па ўсёй Беларусі?

Далей я ўбачыў яшчэ шмат розных лістоў, вось адзін з іх. У гэтым лісце адзін малады хлопец прызнаецца ў каханні маёй бабулі, якая ў той час (1947 г.) была вельмі прыгожай дзяўчынай. Кажучы праўду, гэтак пісаць зараз не ўмеюць. Вось дзе з'яўляецца пацверджанне таго, што ў любы час каханне было, ёсць і будзе.

За гэтым лістом я ўбачыў газету 1979 г. На першай старонцы невялікая фатаграфія, на якой мы бачым Брэжнева ў аэрапорце. Прачытаўшы артыкул, які быў тут, я амаль нічога не зразумеў. Чаму ён быў у Венгрыі, тут не было напісана. Адзінае, што зразумеў — гэта тое, што прыйшло шмат народу, каб развітацца з цэлым самалётам высокапастаўленых асоб. Больш за $\frac{3}{4}$ артыкула займаюць пералічаныя тут прозвішчы і ініцыялы дэлегатаў і іх чыноўнічыя пасады.

Прачытаўшы ўсю газету, я магу сказаць, што гэта пісаніна людзей, якія ацэньваюць падзеі як у краіне, так і за мяжой суб'ектыўна. Адзінае, што мне спадабалася, дык гэта тое, што ў газеце надрукаваны вершы і аповяданні маладых пісьменнікаў.

Што датычыцца рэлігіі, то ва ўсёй газеце я знайшоў толькі двухрадковую нататку пра тое, што ў Варшаву прыбыў з візітам Папа Рымскі.

Кажучы праўду, я не хачу аналізаваць гэтую газету, бо адзінае, што я магу сказаць пра яе, не спадабалася б галоўнаму рэдактару гэтай газеты. Я ведаю, што ў той час праўда цяжка даходзіла да людзей, што сродкі масавай інфармацыі былі прасякнутыя ідэалогіяй камунізму.

На заканчэнне сваёй працы я хацеў бы падзякаваць і сваёй бабулі, і свайму настаўніку па беларускай мове за тое, што дзякуючы ім я даведаўся шмат чаго новага пра мінулае не толькі сваіх продкаў, але і ўсяго беларускага народа ў цэлым.

Таццяна Іванова

Мінскі ВТК электронікі, група № 137

куратар Пятро Жаўняровіч

ДОБРЫ ДЗЕНЬ

Другая сусветная вайна... Вялікая Айчынная... Гэта нешта страшэннае і неверагоднае, гэта вялікі жах, які прынёс толькі боль, загінуўшы жьшцё мільёнаў людзей. Гэта вялікія пакуты ні ў чым не вінаватых, простых жыхароў зямлі. Гэта трагедыя не толькі народаў былога Савецкага Саюза, але і трагедыя ўсяго свету.

Ужо даўно я заўважала, што кожны год 9 мая бабулька мая як сама не свая. У яе сумны настрой, яна мала гаворыць. Я разумела: у яе была нейкая тайна.

Але бабуля нічога не казала, і я, як кажуць, не дапытвалася. У гэтым годзе я даведалася ў бабулі пра гэтую тайну: у яе на вайне загінуў родны брат. Калі я яе слухала, у мяне на вочы наварочваліся слёзы. Гэта гісторыя лёсу майго прадзеда і двух дзядоў, якія, як і многія ў той час, сталі ахвярамі страшэннай вайны.

Сям'я Бублісаў утварылася ў Мінску ў 1923 г. Ева Пракопаўна, жонка, была родам з бядняцкай сям'і, а Іван Юльянавіч, муж, наадварот — з літоўскіх кулакоў. Але гэта не перашкодзіла іх шчасцю. У Івана Юльянавіча была свая крама, якая прыносіла значныя даходы. Продаж тавараў павялічваўся (ішлі часы нэпу). Ева Пракопаўна нідзе не працавала. Нарадзіліся чаканья дзетки: спачатку Казімір (Казік), потым — Станіслаў (Стасік), пасля — дачушка Вольга (Волечка).

Як вядома, вечнае шчасце працягвацца доўга не можа. Пачаліся змены ў палітычным жыцці краіны. Усе жылі ў страху. Пачалася рэквізіцыя ўсяго добра ў так званых «нэпманаў». Трэба было зрабіць усё насельніцтва «аднолькавым у беднасці». Але ў сапраўднасці ішло звычайнае рабаванне людзей, а за кошт гэтага, відаць, багацела толькі начальства.

Не абмінула гэтая бяда і майго прадзеда Івана. Ён вымушаны быў у 1938 г. выехаць за мяжу і апынуўся з сям'ёй у Вільні. Сродкаў амаль не засталася, і трэба было ісці працаваць. Можна, калі б не было дзяцей, вытрымалі б і голад і холад. Але заставалася яшчэ трое галодных дзяцей.

Пры дапамозе знаёмых прадзед адчыніў у Вільні невялікую краму, дзе зноў пачаў сваю «камерцёлю». Там нарадзілася другая дачушка, Соф'я (Сонечка) — мая бабуля, Соф'я Іванаўна.

Але і «пад Польшчай» прадзеду ўвесь час не шанцавала. Старэйшых дзяцей, Казіка і Стасіка, трэба было аддаваць у школу. А як іх туды накіраваць, калі нават вопраткі прыстойнай не было? Так школу адкінулі ўбок. Хлопцы пачалі дапамагаць бацьку: у краме працы было дастаткова, Волечка дапамагала маці па гаспадарцы і глядзела малую Сонечку.

Пражылі Бублісы ў Вільні каля двух гадоў, але паляпшэння ў продажы тавараў не назіралася. Прышло так званае «аб'яднанне» 1939 г., і сям'я вырашыла зноў вярнуцца на радзіму, марачы, што тут, на роднай зямлі, усё ж будзе лепш, чым на чужыне.

Вяртанне ў Мінск было, мабыць, самым шчаслівым момантам пасля нараджэння Сонечкі. Казік і Стасік, пятнаццаці- і шаснаццацігадовыя хлопцы, пачалі працаваць на піўзаводзе непадалёк ад хаты (жылі ў раёне Юбілейнай плошчы), адначасова вучыліся чытаць і пісаць. Усё быццам бы пачало ўпарадкоўвацца. Але, прачнуўшыся аднойчы ў нядзелю, яны ўжо не пайшлі на працу...

Пачалася вайна. Бацьку, Івана Юльянавіча, адразу ж забралі на фронт. Але перад ад'ездам ён параіў Еве Пракопаўне ехаць з дочкамі да яго роднай сястры Анэты, што жыла за 40 кіламетраў ад Мінска ў вёсцы Гайна Лагойскага раёна.

Прышла павестка і старэйшаму сыну, Казіміру, які папрасіўся быць разам з бацькам.

У час бамбардзіровак Мінска пачаліся вялікія пажары, і хата Бублісаў згарэла. Як расказвае бабуля, са слоў сваёй сястры Вольгі, маці нават хацела ўтапіцца, ужо прывязала камень да сябе і збіралася кінуцца ў раку, але яе ўратавалі ад гэтага кроку. З вялікімі цяжкасцямі дабраліся да цёткі Анэты ў Гайну.

Пачалася акупацыя. Ева Пракопаўна нічога не ведала пра лёс мужа і двух сыноў. Самае страшнае, што яшчэ і старэйшую дачку, Вольгу, фашысты пагналі на катаржныя работы ў Германію. Маці і малодшая дачка чакалі хоць якіх-небудзь вестак...

Трэба адзначыць, што сёння немагчыма высветліць, дзе ў гэты час быў Стасік. Бабуля была яшчэ зусім малая. Прабабуля Ева ўжо сорок гадоў як памерла. Памерла і цётка Вольга. У 1941 г. малодшага брата проста не маглі ўзяць на фронт, яму было толькі 16 гадоў (1925 года нараджэння). Аднак сям'я не ведала пра яго з 1941 па 1944 гг.

І вось ён надыйшоў, гэты 1944 г., год вызвалення. Чаканне для Евы Пракопаўны стала яшчэ больш нясцерпным. Праз колькі месяцаў прыйшла пахавальная, у якой паведамлялася, што Іван Юльянавіч і Казімір Іванавіч Бублісы загінулі ў баі. Заставалася адна надзея, што жыў Стасік.

Кожны дзень чакання ператвараўся ў пакуту... За невялікі прамежак часу маці пастарэла. Але і дачакалася, нарэшце, вестачкі ад малодшага. Паштальён з'явіўся з першым лістом. Гэта быў невялікі аркушык паперы. Але колькі радасці тады ён прынёс Еве Пракопаўне і дачушцы Сонечцы, сястры Стасіка. На жаль, гэты ліст не захаваўся.

Потым былі яшчэ лісты — лісты з фронту. Стасік паведамляе, што ён хоць і не прайшоў ад Дняпра, а толькі ад Гродна, але ўжо заслужыў падзяку. Гэта было нялёгка, бо было «саднаво боку гаречо а здругова балечо». Пытаецца: *«Мамаша, чому мне не пішыце пісем, мае все таварыцы палучаюць, а мне тяжело в души».*

Праз некаторы час быў атрыманы і яшчэ адзін ліст. На яго знешнім баку праглядаецца дата — 13.11.44; штамп «ПРОСМОТРЕНО военной цензурой 18360», адваротны адрас — палявая пошта 20609-ю. Выразны і адрас атрымальніка, і прозвішча — Кохан Вера Андрэеўна (гэта дачка цёткі Анэты). Стасік просіць стрыечную сястру Веру і цётку Анэту, каб маці пажыла ў іх, «а я как вярнуся дамой я с вамі... атблагодару», «то будзіт, і свая хата, пускай мамаша не бядуіт погэтом». Узгадваецца і мая бабуля: «... сматрыце... Сонічку серату», «Соніну мамаша карточку прышлі мне». Такім чынам, Стасік ужо ведаў, што бацька загінуў, бо называе Сонечку сіратой. Яшчэ ён паведамляў, што атрымаў медаль «За адвагу» і заслужыў падвышэнне.

Ева Пракопаўна праплакала ў ложку ўсю ноч. На наступны дзень паказала ліст суседкам. Здавалася, паказала б яго і ўсяму свету. Так ганарылася сваім сыночкам!

І вось трэці ліст ад Стасіка, напісаны 21.12.44 г. (пазначыў сам аўтар у лісце). Стасік паведамляе ўжо вядомае з папярэдняга ліста. Піша, што спадзяецца паказаць сябе «смелым атважным байцом в баю».

Ішоў час. Надышоў новы, 1945 г. Лістоў ад Стасіка больш не было (або не збераглося).

9 мая 1945 года... Перамога. А Ева Пракопаўна нічога не ведае пра сына. Яна не супакойваецца — піша ліст на адрас той палявой пошты, дзе служыў яе Стасік. І атрымлівае адказ.

У лісце паведамляецца, што Станіслаў Бубліс быў паранены ў баі 10 лютага 1945 г. у раёне горада Хайльсберг (Усходняя Прусія) і эвакуяваны. Пра далейшы лёс ніякіх звестак няма.

Ева Пракопаўна не спынілася ў пошуках. З дапамогай больш адукаваных людзей з вёскі яна звяртаецца ў Ленінград, куды накіроўвалі многіх параненых з Усходняй Прусіі, і атрымлівае адказ.

Як паведамляюць з Ваенна-медыцынскага музея Узброеных Сіл СССР, «высветліць яго лёс няма магчымасці, таму што невядома, куды ён выбыў пасля ранення». Запіс на даведцы сведчыць, што яна была аформлена 10 студзеня 1947 г. Значыць, Ева Пракопаўна звярталася туды дзесьці ў 1946 г.

Вынік усёй гэтай перапіскі — атрыманая даведка аб нейкай пенсіі, якая давалася ўсім, хто страціў на вайне кармільца. Паведамленне выдана Лагойскім райваенкаматам.

Хочацца таксама звярнуць увагу на шматлікія недакладнасці, якія сустракаюцца ў ваенных дакументах. Гэта, напэўна, звязана з вялікай колькасцю ахвяр гэтай сграшэннай навалы, з тым, што смерці людзей ператвараліся ў своеасаблівы канвеер. Сапраўды, смерць аднаго чалавека, сына, для Евы Пракопаўны стала трагедыяй, а смерць мільёнаў на вайне — «гэта ўжо статыстыка». Усё сваё жыццё Ева Пракопаўна Бубліс беражліва захоўвала гэтыя лісты. Вайна забрала ў яе мужа і двух сыноў: Казіміра, якому ў 1941 г. было толькі 17 гадоў, і Станіслава, якому ў 1944 г. споўнілася 19. Якая страшэнная трагедыя простаі беларускай жанчыны, маёй прабабулі!

Гэтыя лісты цяпер захоўваюцца ў маёй бабулі, Соф’і Іванаўны. Яна не можа без слёз успамінаць сваё жаклівае маленства (нагадаю, што бабуля нарадзілася ў 1938 г.). Мабыць, наступная чарга захоўваць гэтыя сведчанні вайны за мной. Захоўваць, каб гэткае больш ніколі не паўтарылася...

Таццяна Карпук

Магілёўская вобл., г. п. Краснаполле, СШ № 2, 7 клас
куратар Леанід Лабаноўскі

ШЛІ ЛІСТЫ З ФРОНТУ

Мяне даўно цікавілі лёсы былых вучняў Краснапольскай школы, якія ўдзельнічалі ў Вялікай Айчыннай вайне.

У райцэнтры, на скрыжаванні вуліц Савецкай і Калініна, стаіць помнік воіну-салдату ў гонар краснапальчан, якія загінулі ў гады вайны. На мармуровай пліце — імёны, і сярод іх — імя Мікалая Міхайлавіча Чмырыкава, выпускніка Краснапольскай сярэдняй школы.

Я звярнулася да кнігі «Памяць. Краснапольскі раён» (Мінск, 2001), дзе адшукала такі запіс: *«Чмырыкаў Мікалай Міхайлавіч нарадзіўся ў 1920 годзе, загінуў 10.03.1945 года ва Усходняй Прусіі».*

Вырашыла наведаць родных. І якое было маё здзіўленне, калі яго брат Іван Чмырыкаў паказаў мне стос лістоў Мікалая з фронту. Іх было больш за 60. Яны былі адрасаваны родным і блізкім: маці Ганне Ільінічне Чмырыкавай, братам Івану і Уладзіміру.

Перачытаўшы іх, зразумела, што тут уся праўда вайны, шчырая любоў да Радзімы і нянавісць да ворагаў — нямецкіх фашыстаў, якія тады парушылі наша мірнае жыццё. Некаторыя лісты напісаны чарніламі, іншыя — алоўкам на простае газетнай паперы, часцей складзеныя ў выглядзе трохкутніка, ёсць рознакаляровыя канверты і паштоўкі. (...)

Пра што пісаў у сваіх лістах з фронту краснапальчанін сяржант Мікалай Міхайлавіч Чмырыкаў

Мікалай знаходзіўся ў складзе 269-й стралковай дывізіі і першы свой «хрост» атрымаў у баях за ўтрыманне плацдарма на супрацьлеглым беразе ракі Сож. Замацаваўся на плацдарме, але Мікалай Чмырыкаў быў паранены і нейкі час знаходзіўся ў перасоўным ваенным шпіталі ў прыфрантавой Краснапольшчыне, у вёсцы Князьёўка. Пасля вылечвання, перад адпраўкай на фронт завітаў на некалькі гадзін дадому. Лістоў тады не пісаў, на фронце не хапала часу, а ў час лячэння ў шпіталі яго наведвалі сваякі. А далей былі баі за канчатковае вызваленне Беларусі.

У лісце ад 25.06.1944 г. да брата Уладзіміра ён пісаў: *«Пісьмо, Валодзя, пішу з поля бою... Знаходжуся ля камдыва, вызваляем вёскі роднай Беларусі, выбіваем фрыцаў. Дзе гэта? Ты павінен ведаць па газетах.*

Немцы акружаны. Пры адступленні яны імкнуліся ўганяць мірных жыхароў, нават дзяцей 8-гадовага ўзросту, падкапваць хаты, узрываць масты. Але мы фарсіруем рэкі і пераследуем ворага па пятах».

А ў наступным лісце да родных Мікалай пісаў: «У мяне справы ідуць так, як да шпіталю і пасля яго...»

З ліста ліпеня 1944 г.: «Усё бліжэй і бліжэй падыходзім да мяжы. Чым хутчэй рухаемся наперад, тым хутчэй вырашаецца лёс вайны, гэты час ужо не далёка... Сёння я канваіраваў палонных немцаў групамі па 300 чалавек...»

А праз некалькі дзён М. Чмырыкаў быў па службовых справах у Бабруйску. Крыху пазней прымаў удзел у вызваленні Мінска. 19 ліпеня ён пісаў родным: «Сёння я ў Мінску... Знаходжуся ў тым жа падраздзяленні. Як мне хочацца атрымаць ад вас ліст... Паціскаю вашы рукі і моцна цалую, Ваш сын Мікалай».

А потым паведамляў: «Наконт свайго жыцця, то магу напісаць вам толькі адно: жыць я вельмі добра. 4 дні назад знаходзіўся на перадавой, а зараз гэта — тыл. Камандаванне накіравала мяне для падрыхтоўкі папаўнення з навабранцаў».

А вайна працягвалася. Вось радкі з новага ліста ад 13.08.1944 г.: «Ад перадавой знаходжуся за 15–20 кіламетраў. Рухаемся праз Польшчу наперад — на Германію, з музыкай, паходнымі песнямі... Апісвай, Ванюша, усё, што ёсць новага ў Краснаполлі». А калі атрымліваў лісты ад родных, быў вельмі ўзрушаны. З ліста ад 3 верасня 1944 г.: «Ліст ад вас атрымаў позна ноччу, таму што пошта затрымалася. Не мог дачакацца раніцы і чытаў пры запалках. Мы рухаемся на Запад. Выслаў вам 800 рублёў грошай...»

А праз дзень Мікалай спяшаўся паведаміць родным, што камандаваннем узнагароджаны медалём «За адвагу» за смеласць у баі пад Бабруйскам. Адначасова ён выслаў некалькі падзячных граматаў ад галоўнакамандуючага І. В. Сталіна за выдатныя баявыя дзеянні пры вызваленні гарадоў Ваўкавыска і Беластока. У лісце была кароткая прыпіска: «Прашу захоўваць іх да майго вяртання на радзіму, каб потым успамінаць пра цяжкія дні айчынай вайны».

У лістах да родных Мікалай Чмырыкаў імкнуўся супакоіць іх і дапамагчы. Звяртаючыся да

маці, ён пісаў: «Вы, мама, пра мяне не турбуюцца, што я на фронце. Зараз у мяне такая работа. Ты, Ванюша, напісаў мне, што Валодзя Галярка, з маіх аднагодкаў, атрымаў цяжкае раненне, амаль страціў зрок, многія загінулі. Гэта — жудасныя навіны. Выходзіць, што з маіх краснопольскіх сяброў у жывых засталіся нямногія. Нічога не зробіш — вайна...» І далей: «У мяне назапашана прыкладна больш адной тысячы рублёў грошай. Палучка мая 125 рублёў у месяц, але выплочваюць яе польскімі золотымі. Іх не прымаюць на пошце для перасылкі. Мне вельмі шкада, што я не магу іх вам выслаць, дарагая і любімая маці і брацец Ванюша. Спадзяюся, што мы яшчэ сустрэнемся пасля вайны, цалую вас. Ваш сын Мікалай» (3 ліста ад 27.10.1944 г.).

Камандаванне воінскай часці звярнула ўвагу на стараннасць на службе сяржанта Мікалая Чмырыкава. Яму прапанавалі вучыцца ў бронетанкавым вучылішчы, але салдат адмовіўся. Не хацеў развітвацца са сваімі баявымі сябрамі, з кім ужо больш года ішоў франтавымі дарогамі вайны, канца якой ён вельмі чакаў, каб заняцца мірнымі справамі. У лісце ад 3.01.1945 г. ён пісаў: «Закончыўся наш пераможны 1944 год, а год 1945 павінен быць апошнім і рашаючым годам перамогі над ворагам». А брату нагадваў: «У вольны час чытай кнігі, бо гэта ў будучым спатрэбіцца».

Баявыя дзеянні працягваліся. На тэрыторыі Польшчы ішлі баі мясцовага значэння, рыхтавалася буйная аперацыя па вызваленні Варшавы і разгортванні далейшага імклівага наступлення на Берлін. Але вайсковая частка М. Чмырыкава была перакінута ва Усходнюю Прусію, і ўжо 20 студзеня 1945 г. ён адкрытым тэкстам на паштоўцы да родных напісаў: «Прывітанне з Прусіі ў роднае Краснаполле роднаму брацішку Ваню ад брата Мікалая. Шлю табе, Ванюша, гэту паштоўку з дарогі і паведамляю, што я пакуль жывы і здаровы. Знаходжуся ў Прусіі. Рухаемся наперад. Чакай наступнага ліста. Апішу ўсё падрабязна. Коля».

А брату Уладзіміру, які таксама служыў у войску, даслаў паштоўку, на якой зрабіў надпіс: «На памяць брату Уладзіміру ад брата Мікалая ў памятных дні Айчынай вайны і ў дні баёў на тэрыторыі Прусіі, Германія. Прымі палымянае франтавое прывітанне з найлепшымі пажаданнямі ў тваёй службе. Мікалай, 26.01.1945 г.».

І яшчэ: «Спыніліся ў нямецкім прыгарадзе, размясціліся ў фрыцаўскім доме. Нікога няма, кідань ім прыходзіцца ўсё, бо Чырвоная Армія імкліва наступае. Рухаемся па Германіі каля 100 кіламетраў у дзень».

У лютым 1945 г. родныя яшчэ атрымалі некалькі лістоў, апошні быў напісаны 24 лютага. А потым перапіска спынілася. Маці Ганна Ільнічна кожны дзень сустракала паштальёна з адным пытаннем: «Ці ёсць мне пісьмо ад Коля?» І, атрымаўшы адмоўны адказ, панура ішла дахаты. Не дачакалася маці сына, не збылося тое, пра што марыў Мікалай: сустрэцца пасля Перамогі ўсім і ўсталяваць новае жыццё.

Лёс М. М. Чмырыкава напрыканцы вайны застаўся загадкавым. Дзе і пры якіх абставінах ён загінуў — невядома. У паведамленні родным было запісана — прапаў без вестак.

Але след яго ў нашай гісторыі не згубіўся. Лісты з фронту са згоды родных былі перададзены ў Краснапольскі школьны народны гісторыка-краязнаўчы музей і знаходзяцца ў яго экспазіцыі. Яны — дакументальныя сведкі лёсаў былых нашых вучняў, якія ў гады цяжкіх выпрабаванняў да канца выканалі свой грамадзянскі абавязак.

Мікола Касцюковіч

Мінская вобл., г. Жодзіна, СШ № 8, 9 клас

куратар Ірына Згрундо

ШЛІ ЛІСТЫ З ВАЙНЫ

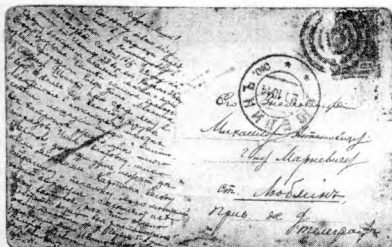
На першы погляд, паміж пажоўклымі ад часу аркушычкамі, пра якія збіраюся расказаць, і паштовай карткай-фотаздымкам амаль векавой даўніны з выяваю маладога франтаватага мужчыны няма нічога супольнага — роўна трыццаць гадоў падзяляе гэтую карэспандэнцыю. Многа гэта ці мала? А гэта як паглядзець!

У дадзеным выпадку за адносна невялікі прамежак часу адбыліся значныя змены ў гісторыі не аднаго народа, краіны, але закранулі яны пэўным чынам гісторыю ўсёй цывілізацыі — адбылася змена цэлых эпох. Такім чынам, паміж аўтарамі гэтых карэспандэнцый, яго «высокаблагароддзем» чыгуначным тэлеграфістам Расійскай імперыі і чыгуначным рабочым, нядаўнім калгаснікам Саюза Савецкіх Сацыялістычных рэспублік, на мой погляд, велізарная розніца. Аднак ёсць нешта, што дазволіла мне аб'яднаць іх у межах гэтай працы.

У абодвух выпадках мы маем справу з ваеннай карэспандэнцыяй. Бравы тэлеграфіст Мікалай і яго сябра Міхаіл Маркевіч былі ўдзельнікамі Першай сусветнай вайны (1914–1918), а малапісьменны селянін Васіль Давыдовіч — салдатам Другой сусветнай (1939–1945), і кожнаму з іх выпалі на долю свае пакуты і выпрабаванні ў агульным пекле вайны, згадкі пра якія і даносяць да нас вось гэтыя паштовыя адпраўленні.

Трымаю ў руках незвычайную паштоўку, пажаўцелую, крыху пашкоджаную часам. Гэта самы звычайны фотаздымак. Зараз мы перасылаем фота ў канвертах, таму крыху здзіўна бачыць на яго адвароце паштовую марку і іншыя атрыбуты паштовай перасылкі. На фотаздымку на фоне студыйных дэкарацый стаіць у поўны рост малады мужчына, апрануты ў форму тэлеграфіста.

На адваротным баку даволі лёгка чытаецца тэкст невялікага паведамлення, напісанага дробным, але разборлівым почыркам чорнымі якаснымі чарніламі (не выцвілі за даўнім часам): *«Дорогой Мишель! Открытку твою получил ещё в Седлеце перед отъездом в командировку в Ивангород. Сегодня 16/X, сижу на линии от Ивангор. 28 вер. От Радома 25 вер. Сегодня выстрелы слышны. Мосты и путь всюду взорваны. Столбы спилены, провода порваны снарядами. Работы уйма. Механик из*

Седлеца Шмидт идет сзади меня 6 верст. На полях еще валяются трупы австрийские, в некоторых местах сотни лошадей, много винтовок, патронов, ужасно много снарядов. Имею винтовку, много патронов, даже дум-дум лежат целыми ящиками. Картина всюду страшная и печальная. Много любителей ходит по полям и стреляет из австр. винтовок, так что страшно работать. Позиции ведь расположены около полотна ж. д. Через 5-6 дней будем в Радоме. Пиши Ивангород прив. ж.-д. телеграф. До свидания. Твой Николай. 16/X-14 г.»

Паштоўка адрасавана на станцыю Люблін на прывакзальны чыгуначны тэлеграф «Его Высокоблагородию Михаилу Антоновичу г-ну Маркевичу». У правым кутку наклеена марка коштам 3 капейкі. Яшчэ адна цікавая дэталё — дата. Паштоўка адпраўлена 16 кастрычніка 1914 г. На паштовым штэмпелі станцыі Люблін — 20.10.17. Дайшла за 4 дні.

Невялікая гістарычная даведка. 28 чэрвеня 1914 г. пачалася Першая сусветная вайна, польмя якой ахоплівала адну краіну за другой. Усяго ў гэтую вайну было ўцягнута 38 дзяржаў з насельніцтвам звыш 1,5 мільярда чалавек. Доўжылася вайна больш за 4 гады. Было мабілізавана на яе каля 74 млн. чалавек.

Сярод гэтых мільёнаў, падхопленых ваеннай віхурай, былі і героі нашага апавядання Мікалай і Міхаіл.

У кастрычніку 1914 г. найбольш напружання і крывапралітныя баі ішлі пад Варшавай і Івангарадам. Там расійскім войскам удалося разбіць нямецкую і аўстрыйскую армію («На полях еще валяются трупы австрийские...», — піша Мікалай). Аднак у ся-

рэдзіне кастрычніка аўстра-нямецкім войскам удалося адарвацца ад расійскай арміі. Гэтаму спрыялі памылкі царскага камандавання і кепская арганізацыя рускіх службаў тылу. Вайна працягвалася.

Паштоўка з Івангарада ў Люблін у кастрычніку 1914 г. дайшла да адрасата за 4 дні. Многа гэта ці мала? А гэта як паглядзець. Па мерках ваеннага часу, лічу, пошта працавала някепска. Івангарад і Люблін знаходзіліся ў самым эпіцэнтры актыўных баявых дзеянняў. Пацвярджэннем таму і сам тэкст на адвароце паштоўкі. З яго таксама вынікае, што зносіны паміж сябрамі-тэлеграфістамі з дапамогай паштовага ведамства насілі зусім не эпізадычны характар («Открытку твою получил...»). Дарэчы, што гэта была за «открытка»? Таксама фотаздымак. Сувязь была, як мне здаецца, рэгулярнай і даволі наладжанай... Чатыры дні ў самым пекле вайны. Дык многа гэта ці мала?

Хацелася б крыху ўважлівей прыгледзецца да чалавека, воб-раз якога захаваў для нас стары фотаздымак. Аднак ніякіх звестак пра яго не захавалася, апроч таго, што дае нам тэкст і фота на паштоўцы, якую беражліва захоўваюць у сваім сямейным альбоме нашчадкі Міхаіла Антонавiча Маркевіча. Разумны, адукаваны чалавек з пачуццём уласнай годнасці, даволі прыемнай знешнасці. Не з пужлівага дзесятка — «страшно работать», а сам у гэты час столькі цікавых дэталей паспявае заўважыць і асэнсаваць: «картина всюду страшная и печальная». Вось якім мне ўяўляецца той невядомы Мікалай, адна маленькая пясчынка ў віхуры вайны. Ці пашчасціла яму выжыць? Ці захавалі яго нашчадкі паштоўку Міхаіла Маркевіча, дасланую ў Седлец. Ці існуюць тыя нашчадкі? Пытанні пакуль без адказу.

Звернемся цяпер да асобы «Его Высокоблагородия Михаила Антоновича г-на Маркевича». Па выніках перапісу 1811 г. сярод 50 сялянскіх сем'яў значыцца сям'я Грыгорыя Іванова Маркевіча (1742–1805), брат якога Герасім (памёр у 1806 г. ва ўзросце 56 гадоў) і быў прапрадзедам Міхаіла Антонавiча. Бацька Міхаіла Антон Маркевіч, па сямейных паданнях, быў начальнікам чыгуначнай станцыі Жодзіна. Чыгунка праз Жодзіна была пракладзена ў 1871 г. У сям'і было васьмёра дзяцей. Апроч Міхала-тэлеграфістам працаваў і яго сын Валодзя. На вялікі жаль, людзей, якія б памяталі той далёкі час і ведалі Міхаіла Антонавiча, няма ўжо сярод нас. Таму я паспрабаваў уявіць, кім з'яўляўся тэлеграфны служачы на пачатку ХХ стагоддзя. Я высветліў, што першае паштова-тэлеграфнае аддзяленне на Беларусі было адкрыта ў Мінску ў 1891 г. Паштова-тэлеграфныя служачыя былі чыноўнікамі 5–6 разрадаў. Людзі, пра якіх ідзе размова, мелі высокі культурны і сацыяльны ўзровень. Пра гэта сведчыць сама паштоўка, адсутнасць граматычных памылак, упэўнены, разборлівы почырк, зварот «Мішэль» на французскі манер, «его высокоблагородие»... Дарэчы, тэлеграфіст, які служыў у паштова-тэлеграфным ведамстве, павінен быў ведаць не менш чым 2–3 замежныя мовы.

Усе работнікі гэтага ведамства да іх прызначэння на самастойныя пасады павінны былі прайсці вучнёўскую стажыроўку, якая доўжылася ад шасці месяцаў да года, а часам і больш працяглы тэрмін. На адным з фотаздымкаў мы бачым Міхаіла Антонавіча менавіта ў такі перыяд яго жыцця, пра што сведчыць подпіс на фотаздымку: *«Личность и подпись руки ученика телеграфиста Маркевича удостоверяю»*. Фотаздымак трапіў у сямейны альбом, выдавочна, з нейкай асабовай справы, таму і выглядае ён значна горш за іншыя. У якім годзе быў зроблены, невядома.

Звяртае на сябе ўвагу яшчэ адзін фотаздымак. На адваротным баку дата — 1915 г. На фотаздымку — дзве маладыя прыгожыя жанчыны. Гэта жонка Міхаіла Соня і яго сястра Тоня. Я думаю, гэтая фатаграфія трапіла да Міхаіла таксама па пошце, у канверце разам з лістом. *«На память дорогому от Сони»*, — напісана на адвароце. Няма ніякай патрэбы, напэўна, дарыць фотаздымак уласнаму мужу, які знаходзіцца побач, ды яшчэ падпісваць яго. Можна проста пакласці ў сямейны альбом, каб паказаць пры выпадку сваякам ды знаёмым. А вось калі гэты муж у ад'ездзе працяглы час... А тым больш на вайне... Тады, безумоўна: *«на добрую и вечную память»* ад сястры і жонкі. Такім чынам, робім выснову: у 1915 г. Міхаіл усё яшчэ на фронце. Зносіны з блізкімі і дарагімі яму людзьмі падтрымлівае з дапамогай пошты.

Яшчэ адна цікавая дэталі. На адвароце гэтага ж фотаздымка, апроч подпісаў, зробленых жонкай і сястрой Міхала, можна заўважыць ледзь бачны штамп. Калі ўважліва прыглядзецца да яго, то можна прачытаць назву фотасалона, дзе зроблена фотакартка: *«Художественная фотография «Модерн» Розенблюма»*. Можна таксама з цяжкасцю прачытаць назву горада Барысава, які знаходзіцца зусім побач з Жодзіна. Гэта была адна з дзвюх найбольш вядомых у Барысаве фотамайстэрняў на той час.

У якім годзе вярнуўся Міхаіл Маркевіч з Першай сусветнай, высветліць не ўдалося.

Post scriptum

Міхаілу Антонавічу Маркевічу пашчасціла вярнуцца з вайны ў Жодзіна да сваёй Соні. (Хочацца спадзявацца, што ўдалося ацалець і яго сябру Мікалаю.) У іх нарадзіўся сын Анатоль. І хаця гэта ўжо крыху іншая гісторыя, іншая вайна, і няма з яе ніводнага ліста, аднак не хочацца ставіць кропку, бо жыццё няўхільна рушыць уперад. Няма ўжо ў жывых ні Міхаіла Антонавіча, ні Анатоля Міхайлавіча, але жыве ў Жодзіне іх унук і праўнук Вадзім Маркевіч. Пісаць лісты і атрымліваць іх будзе ўжо ён. Дай бог, каб не з вайны.

Сёння ў Жодзіне жывуць удава Анатоля Міхайлавіча Антаніна Ільвічна Бацяноўская, дачка Ірына, унук Вадзім. Жывуць у доме, пабудаваным пасля вайны непадалёк ад таго месца, дзе стаяў стары, пабудаваны яшчэ Антонам.

Настасся Каўпак

г. Віцебск, СШ № 39, 4 клас

куратар Ніна Каўпак

ГІСТОРЫЯ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ (АБ ЧЫМ РАСПАВЯЛІ ЛІСТЫ З ФРОНТУ)

Аднойчы бабуля Ларыса, калі мы наведалі яе з дзядулем у вёсцы Шылы Сенненскага раёна, паказала мне ліст з фронту — пажаўцелы, тонкі ад часу, сцёрты на згібах аркушык, спісаны з двух бакоў, і фотаздымак, з якога на мяне пазіраў падцягнуты маладжавы вайсковец, у форме, з пагонамі, з уважлівым позіркам і паўусмешкай на вуснах, з зачасанымі назад русымі валасамі і маленькай радзімай плямкай на лбе.

Гэта быў апошні ліст і апошні прыжыццёвы фотаздымак майго прапрадзёда Мікалая Навумавіча Гарадкава. Ён загінуў без вестак у 1942 г., трапіўшы ў «кацёл» пад Ленінградам. Яго жонка і дачка пісалі ў Падольскі архіў, шукалі нашага дзядулю-афіцэра, і цяпер вядома месца яго пахавання.

На жаль, няма ўжо на свеце і маёй прабабулі Эрны Іосіфаўны Гарадкавай (дзявочае прозвішча — эстонскае, Кейв), якая б распавяла мне болей і падрабязней пра прапрадзядулю — яна памерла ў 1996 г. А бабулі Ларысы тады, у той суровы ваяўнічы час, не было і пяці гадоў. Але апошні свой ліст, прасякнуты клопатам і пяшчотай, даверам і павагай да асобы маленькага чалавека, ён адрасаваў менавіта ёй, сваёй сярэдняй дачцэ (былія яшчэ сыны — старэйшы Віктар і малодшы Валера, пра якога ўзгадваецца ў гэтым лісце).

... Ішла вайна. Дзядуля пайшоў на фронт. Бабуля Эрна засталася ў Віцебску са сваёй маці Іаганай Іванаўнай і трыма маленькімі дзецьмі. Няпроста было. З хваляваннем чакалі вестак з фронту. З радасцю атрымалі ў красавіку 1942 г. ліст ад мужа і бацькі. Мікалай Гарадкоў уклаў у канверт спецыяльны ліст для сваёй любімай дачушкі Ларысы. Спісаны з двух бакоў, ружаваты аркуш паперы — ён аказаўся развітальным, бо так і не дачакалася маладая і прыгожая жанчына Эрна свайго мужа з фронту.

Хочацца прывесці тэкст гэтага прыватнага ліста, бо праз яго радкі яскрава паўстае вобраз людзей эпохі 1940-х, якія пайшлі «не дакахаўшы, не выкурыўшы апошняй цыгарэты».

«...Лоричек!

Твои открытки я все получил, доволен, что получила деньги. Так что итурмой мамашу: пусть покупает из этих денег, что ты захочешь. Ну, конечно, не забывай Валика. Он же у нас самый «большой». Хорошо играй с ним, не давай его обижать никому, ведь у него папы нет сейчас. На подарок к 1-ому Мая я тебе еще вышлю денег, так что ты из этих денег купи от себя подарочек Валерику и бабушке. Целую крепко, крепко. Любящий тебя папаша».

А на адвароце гэтага ліста — яшчэ адзін, да дачкі Ларысы, маёй бабулі Ларысы Мікалаеўны Каўпак, якой у гэтым годзе споўніцца шэсцьдзесят пяць.

«Лоричек!»

Дня два тому назад я получил подарок от такой маленькой девочки, как ты, из далекого Казахстана, где она пишет свой адрес. Одновременно с этим письмом я пишу и ей, чтобы она была хорошей, умной девочкой, достойной дочерью своей Родины, а мы приложим все свои силы, чтобы обеспечить вам счастливую, радостную жизнь».

Вось і ўсё, што засталося нам на памяць пра прапрадзядулю. Сціплы аркуш паперы, які прынесла палявая пошта, — і ўсё яго кароткае, але яркае і гераічнае жыццё. Выраслі яго дзеці, самі сталі бацькамі, цяпер ужо гадуюць унукаў. На Радаўніцу і на Дзяды мы абавязкова ўспамінаем добрым словам добрага і сардэчнага чалавека, абаронцу Айчыны, які верыў у яе светлы лёс — маёра Мікалая Навумавіча Гарадкава.

Любоў Комзева

г. Мінск, ліцэй БДУ, 10 клас

куратар Ірына Віданавя

ГЭТЫ ДЗЕНЬ МЫ НАБЛІЖАЛІ ЯК МАГЛІ

Ёсць два падыходы да гісторыі: адны разумеюць яе як паслядоўнасць «безаблічных» падзей — войнаў, рэвалюцый, канферэнцый; іншыя разглядаюць як гісторыю асобных звычайных людзей. Гэты падыходы не выключаюць адзін аднаго, а гарманічна ўзаемадзейнічаюць, ствараючы аб'ектыўную гістарычную карціну.

На прыкладзе аднаго чалавечага лёсу (але, мабыць, гэтакі лёс характэрны для многіх у сярэдзіне 1940-х гг.) магчыма ацаніць асноўныя рысы адпаведнай эпохі, тое, якія былі адносіны паміж людзьмі, нават як функцыяніравалі органы ўлады, ды шмат чаго яшчэ. Храналагічныя межы маёй працы — часы Другой сусветнай вайны і першыя пасляваенныя гады...

Малады чалавек Павел Андрэевіч Малінін апынуўся на вайне, калі яму было толькі няпоўных восемнаццаць год. Павел нарадзіўся ў 1924 г. у Стаўрапалі. Да студзеня 1943 г. працаваў у саўгасе. На фронце ваяваў у складзе 390-га стралковага палка 290-й стралковай дывізіі, удзельнічаў у баях з немцамі на Кубані. Згодна з баявой характарыстыкай, праявіў сябе *«сапраўдным савецкім байцом, мужным чырвонаармейцам, прыкладам для іншых»*. Але ўмовы, у якія трапіў Павел, вядома, былі ненармальнымі. Адзінай крыніцай, мабыць, якая звязвала яго з мінулым жыццём, былі лісты. Дакументальная база, якой я карысталася, рыхтуючы працу, складаецца з трыццаці шасці лістоў. Гэта і прыватнае ліставанне, і ліставанне паміж дзяржаўнымі ўстановамі і прыватнымі асобамі... Некалькі слоў пра лісты сына да бацькоў і наадварот. Іх няшмат, але ўсе яны чымсьці падобныя, нібыта напісаныя па адзіным стандарце. У кожным з іх — клопаты бацькоў, пяшчота і душэўная цеплыня маці, сыноўская любоў. Яны напоўненыя цёплымі пачуццямі... Піша маці сыну: *«Сегодня ровно два*

месяца, как я рассталась с тобой, мой ненаглядный мальчик... Много пережито бессонных ночей!.. Много тревоги и слез было за это время! Единственными светлыми моментами в моей жизни были дни, когда я получала твои письма, я их читала и перечитывала, и плакала, но это были слезы радости, что мой мальчик жив и здоров!...

Летам 1943 г. Павел трапляе ў Гур'еўскае ваеннае пяхотнае вучылішча чырвоных камандзіраў у Астрахані... Вучоба працягвалася тры месяцы — гэтакі хуткі спосаб навучання вайскавой справе быў шырока распаўсюджаны ў гады вайны.

Лісты ад бацькоў да сына і наадварот з'яўляліся для ўсіх удзельнікаў перапіскі вялікай падзеяй. Яны жылі чаканнем гэтых лістоў. *«Вообще, ваши письма вселяют в меня новые силы. Жизнь становится не так горька»*, — магчыма, гэтыя словы трапіна адлюстроўваюць душэўнае становішча сына.

Пасля заканчэння вучылішча Павел атрымаў званне малодшага сяржанта і на фронт прыбыў у якасці памочніка камандзіра ўзвода. 3 лютага 1944 г. Малінін ужо ў складзе 566-га стралковага палка 153-й стралковай дывізіі... Апошні трохкутнік з фронту бацькі атрымалі ў чэрвені 1944 г. А потым — маўчанне. Ніякіх афіцыйных звестак. Праз нейкі час бацькі атрымалі ліст ад Яршова, баявога сябра Паўла: *«Простите меня, что я вам грубо отпишу о Павлуше. Павел Андреевич Калинин погиб в боях с немецкими оккупантами»*. У верасні з фронту прыйшла даведка пра гібель сына падчас фарсіравання Дняпра 10.07.1944 г. Гэтае паведамленне, дзе было адзначана і месца пахавання, з-за адсутнасці дакладнага адраса гарадскога ваенкаматы (г. Мікаян) некалькі разоў вярталася назад. Толькі вясною 1945 г. паведамленне трапіла да адрасата. Згодна з паведамленнем, месцам пахавання Паўла была вёска Умывакіна Магілёўскага раёна Магілёўскай вобласці. На запыт у Магілёўскі райсавет бацькамі быў атрыманы адказ, што *«вёскі Умывакіна ці іншай падобнай назвы на тэрыторыі Магілёўскага раёна і вобласці не маецца»*.

Зразумеўшы, што гэтыя звесткі не адпавядаюць рэчаіснасці, бацькі ў пошуках магілы сына звярнуліся ў Бюро па ўліку страт сяржанцкага складу. Па атрыманых з гэтае ўстанова звестках, Малінін П. А., 1924 года нараджэння, пахаваны ў в. Неўмывакі Мінскай вобласці, якая знаходзіцца ў 25 км на паўднёвы захад ад Мінска. Тады першы раз у бацькоў узнікла жаданне пераехаць жыць у вёску, дзе пахаваны іх сын. У кастрычніку 1946 г. бацька павываў на месцы яго гібелі.

У вёсцы Неўмывакі было некалькі пахаванняў з часоў вайны, у тым ліку і брацкія магілы. У якой магіле пахаваны яго сын, бацька даведацца не змог. Жыхары вёскі пацвердзілі той факт, што сяржант, які кіраваў пахаваннем, забраў дакументы з сабою. Вайсковая частка на запыты не адказвала, а Бюро па ўліку асабовых страт ніякай інфармацыі пра каардынаты пахавання не давала. У лістападзе 1946 г. бацька звярнуўся ў Міністэрства ўнутраных спраў

СССР з просьбай дапамагчы знайсці сведкаў гібелі сына: Яршова, Быстрова, Целяшэнкава. Аднак пошукі сведкаў далі таксама мала. Быў перыяд, калі бацькі нават думалі зрабіць цяжкую з маральнага пункту гледжання справу: раскапаць магілы, каб адшукаць парэшткі сына, — усяго ў вёсцы было пяць магіл. Аднак, нарэшце, бацькі атрымалі ліст ад адной жанчыны з Мінскай вобласці, якая паведаміла ім падрабязнасці гібелі і пахавання сына. У жніўні 1949 г. бацькі пераехалі ў Мінск...

Чатыры гады — з 1944 па 1947 — працягвалі яны пошукі магілы сына. Дзяржаўныя органы часта не маглі дакладна адказаць на іх запыты. І нават тое, што зводны брат Паўла быў вайскоўцам, не дапамагло ім паскорыць справу. І яшчэ адзін прыклад, які вельмі добра ілюструе работу пошты як дзяржаўнай установы падчас вайны. Мне трапіў у рукі ліст да тылавога працаўніка пошты, у якім былі наступныя парады па справе перасылкі салдатам на фронт грошай: *«До каких пор можно гонять деньги из края в край? Деньги не нужны в окопах. Здесь помидоров и яблок нет, покупать нечего»*. Вось так коратка пісалі ў тых дні афіцыйныя лісты...

Ірына Косінава

Мінскі прафесійна-тэхнічны каледж электронікі

куратар Пятро Жаўняровіч

«ХАЙ НІКОЛІ НЕ ЗМЕНІЦА ВАША ВЯСНА НУДНАЙ ВОСЕННЮ»

Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч. Менавіта яму я прысвячаю сваю работу.

У 1979 г. ён павіншаваў «усіх Коласаўцаў» са святам вясны. Крыху пажаўцелы канверт, уборысты почырк Уладзіміра Караткевіча. Запіс, як заўсёды, — толькі чарніламі. На штэмпелі дата — 16.04.79. Адваротны хатні адрас Караткевіча, індэкса і адраса атрымальніка няма — толькі Віцебск, тэатр, рэжысёру (і так зразумеюць, куды даставіць).

Хто ж такія Коласаўцы? — запытаеце вы, а я вам адкажу словамі самога Караткевіча:

«Назвы такой да 1944 года не было. І ўсё адно для мяне яны коласаўцы. Так з вялікай пляшчотай называюць гэтую трупку на маёй роднай Віцебшчыне, і не толькі на ёй».

Усё жьшчэ Ул. Караткевіч памятаў тэатр БДТ-2, які гастралюваў у старым будынку над рэчкай Аршыцай. У той час (Караткевічу было год сем) ён прыязджаў у Віцебск з сям'ёй, і калі бываў у тэатры, то заўсёды дзівіўся з яго памераў і прыгажосці залы.

«Ці мог я тады падумаць, што «Званы Віцебска», першая з маіх п'ес, якая ўбачыць святло рампы, убачыць яго менавіта тут, на падмостках тэатра віцебскага, што ёю адкрыецца свята 1000-годдзя горада, што любімыя мае акцёры будуць гаварыць

мае словы, што ў гэтым тэатры я ўрэшце не толькі глядач? А зда-рылася так».

Вядома, ён не мог пра гэта марыць тады, у сем год, не мог ду-маць, што праз сорак два гады будзе пісаць віншавальную паштоўку, адрасаваную супрацоўнікам гэтага тэатра, і будзе звяртацца да іх як да сяброў.

Канвэрт і паштоўку перадаў у наш музей Уладзіміра Карат-кевіча ў Мінскім прафесійна-тэхнічным каледжы электронікі Вале-ры Мазынскі, сёння галоўны рэжысёр тэатра «Вольная сцэна».

Лёс звёў яго з Караткевічам у самым пачатку 1970 г. Ул. Карат-кевіч разам з І. Курганам і В. Тарасавым наведаліся да студэнтаў тэ-атральна-мастацкага інстытута, чыталі вершы, але (расказвае Валеры Мазынскі пра гэта ва ўспамінах «Я табе напісаў «Барыса Га-дунова»...» ў газеце «Літаратура і мастацтва» за 4 верасня 1987 г.), каб зразумець сэнс гэтых вершаў, трэба было сутыкнуцца з рэальным жывшчём. Аўтар расказвае пра свае спрэчкі наконт пастановак спек-такляў, пра апошнюю сустрэчу з Уладзімірам Караткевічам у Сімферопалі, куды пісьменнік прыехаў разам з жонкай Валянцінай Браніславаўнай, каб пазнаёміць акцёраў Віцебскага тэатра з новай п'есай «Маці ўрагану», прыгадвае незвычайныя здарэнні.

У 1974 г. Валеры Мазынскі, малады 27-гадовы рэжысёр Бела-рускага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа, ставіў п'есу Уладзіміра Караткевіча «Званы Віцебска». У сваіх успамінах Ма-зынскі расказваў пра іх сяброўства, пра тое, як яны разам бавілі вольны час, якія вялі размовы, як супрацоўнічалі ў час пастановак спектакляў.

Паштоўка Уладзіміра Караткевіча мае вельмі незвычайны вы-гляд, і ад яе павявае мяккім, цёплым подыхам вясны. Мабыць, толькі

таленавіты чалавек можа выказаць такія прыемныя і незвычайныя пажаданні на такім маленькім арку-шырку паперы.

Трэба адзначыць, што паштоўка намалевана самім Уладзімірам Карат-кевічам. Ён, як вядома, нядрэнна маляваў, любіў рабіць малюнкi ў сямей-ных альбомах, ствараў шаржы на сябе і сяброў. Як адзначыў на адной з сустрэч у нашым музеі ся-бра пісьменніка прафесар Адам Мальдзіс, ужо цяпер можна сабраць і выдаць даволі аб'ёмісты альбом

*Вішнёва ўсё! Коласаўтар са святлым
вяснем, з краскіткам і лямпай, з вярбасі
сонцам, з аўкамі і птушчымі. Хто? ніхто!
не злімаў! Вада Вясня падкілі вясняно.
Усім - ад рабочых сумы да дзяржтэатра
Ура!!!*

Ваша І. Караткевіч

малюнкаў Караткевіча. Калі б гэта здарылася, дык і паштоўка з нашага музея заняла б там пачэснае месца.

У той час былі ўсталяваны жорсткія парадкі ў адносінах да рэлігіі, нельга было адзначаць царкоўныя святы. І сімвалы Вялікадня: прыгожае жоўтае кураня, нібы сонейка, а каля яго галінка вярбы — надаюць малюнку асаблівы, святочны і радасны настрой.

Звернемся непасрэдна да тэксту. Ён зусім невялікі, але нясе ў сабе глыбокі сэнс. Пералік усіх сімвалаў свята перадае радасны настрой (як «*Хрыстос уваскрос!*»); сказ «*каб вясна ніколі не змянілася нуднай восенню*» перадае пажаданне быць заўсёды маладымі ў творчых адносінах; зварот «*усім — ад рабочых сизны да дырэктара*» паказвае адносіны пісьменніка да ўсяго калектыву, працу якога Караткевіч лічыць вельмі важнай і адказнай. Здаецца, што Караткевіч меў цудоўны перадсвяточны, велікодны настрой і хацеў падзяліцца ім з усімі знаёмымі. Яго блізкія і сябры ўспамінаюць яго як чалавека вясёлага, энергічнага і, вядома, таленавітага.

Да ліку коласаўцаў можна аднесці і Галіну Дзягілеву, сёння мастацкага кіраўніка і рэжысёра тэатра аднаго акцёра «Зьніч». Яна на працягу семнаццаці гадоў працавала ў коласаўскім тэатры ў Віцебску. Выконвала ролю Караліны ў спектаклі «Кастусь Каліноўскі». Галіна Дзягілева на гэтай жа сустрэчы падарыла нашаму музею фотаздымак адной са сцэн спектакля.

Тэатр «Зьніч» Галіны Дзягілевай раней паставіў спектакль «Дабравесце ад Уладзіміра» паводле твораў Караткевіча. Зараз ідзе спектакль «Барвяны ўладар» паводле аповесці «Сівая легенда». Афішы абодвух спектакляў ёсць у фондах нашага музея.

Творчасць Уладзіміра Караткевіча можна параўнаць з зоркай, якая ззяе ў беларускай літаратуры. Яго творы прысвечаны ўсяму беларускаму народу, абуджаюць яго ад сну, заклікаюць да спраўдлівасці.

Паштоўку, якая трапіла ў наш музей дзякуючы Валерыю Мазынскаму, можна назваць творам, выкананым ад усёй душы. Гэта пацвярджаюць і словы, і малонак. І сёння, калі ў кнігарнях можна знайсці безліч прыгожых паштовак, гэтую нельга з імі параўноўваць, таму што яна цуд, створаны сапраўдным геніем.

Настасся Крэйдзіч

Брэсцкая вобл., г. Іванава, СШ № 4, 8 клас

куратар Анатоль Крэйдзіч

ЛІСТЫ + ПАЭЗИЯ = МАЯ СЯМ'Я

Не ведаю, як для каго, а для мяне лісты — сапраўдная святыня. Каб не яны, дык ні нашай сям'і, ні мяне, ні маёй сястрычкі Каці ўвогуле не было б.

Калі тата яшчэ служыў на тэрміновай службе ў войску, яму далі мамін адрас. Тата напісаў на гэты адрас. Матулі было ўжо 22 гады,

яна збіралася замуж, і таму не адпісала «невядомаму салдаціку». Але бабуля ўсё ж угаварыла матулю напісаць адказ. «Салдат жа чакае», — сказала яна. І матуля напісала. Тата ў наступным лісце даслаў свае вершы. А матуля, аказваецца, таксама пісала вершы, захаплялася паэзіяй, была (і цяпер застаецца) вельмі творчаю асобаю. Цяпер яна працуе настаўніцай пачатковых класаў у Іванаўскай СШ № 4. Татавы вершы яна ілюстравала малюнкамі і дадавала гэтыя малюнкi да сваіх лістоў. А яшчэ пісала пра свае ўражанні. (...)

Тата пісаў пра сваю сям'ю: *«У сям'і было чацвёра дзяцей, я самы малодшы. Скончыў Рэжыўскі сельскагаспадарчы тэхнікум, атрымаў дыплом агранома, і адразу ў армію. І вось цяпер адчуваю, што аграномія — не маё. Мару пра літаратурны інстытут. А як не атрымаецца паступіць, працаваў бы якім мастаком-афарміцелем. Я ж таксама малую. Я і тут, у войску, мастакую»*. Матуля таксама пісала пра сваю сям'ю: *«Бацькі мае даўно на пенсіі. А нас, дзяцей, было восем. Я вельмі ганаруся сваёй сям'ёй»*.

Вярнуўшыся з войску, тата адразу ж паехаў да сваёй дзяўчыны. Вось ён ужо ў той вёсцы, дзе жыла матуля. Тата пабачыў, што на дарозе стаяць два чалавекі, і спытаў у іх, дзе жыве Харкевіч Васіль, матулін бацька. А гэта былі цётка Жэня і дзядзька Іван, сястра і брат маёй матулі.

— Мусіць, табе не Васіль трэба, а Тамара, — засмяялася гарэзліва цётка Жэня.

Пасля адбылася сустрэча, а праз тры месяцы — вяселле.

Вось якім лёсавызначальным сталася звычайнае, здавалася б, ліставанне. А лісты ж не толькі ў жыцці маіх бацькоў адыгралі такую важную ролю.

Дзядуля з бабуляю таксама вельмі доўгі час жылі праз лісты. Гэта было ў ваенную пару. Дзед Васіль, тады яшчэ малады, і таксама, як і тата, салдат, толькі салдат ваеннай, а не мірнай пары, салдат-франтавік, слаў сваёй яшчэ маладзейшай жонцы Настасіі франтавыя трохкутнічкі — яна ўсе іх захавала. Цікава з тых пісьмаў даведвацца, як жылося-былося яму на вайне і адразу пасля вайны ў Германіі, цікава і карысна чытаць, як клапаціўся ён пра сваіх дзетак і пра гаспадарку: *«Паведамi, ці часта ты iх (дзяцей. — Н. К.) сварыш i б'еш. Калi разлуееш, прашу, дарагая жонка, менш усяго iх свары, а трэба добра растлумачыць, i дзеткi будуць уважлiва слухаць i не будуць бялiца. А будуць шанаваць i слухацца... Яшчэ я рады, што ты пашыраеш гаспадарку, гадуеш бычка, даглядзела як след карову...»*

Адметна, што дзед Васіль некаторыя свае лісты таксама вершамі пісаў:

*Воевал я под Берлином,
Разбивал берлогу.
Немец ранил меня пулей
В левую ногу.
Не тоскуй и не грусти,
Жена дорогая.*

*Ранен пулей разрывною,
Я прошу тебя, жена,
Чтобы не унывала,
Как получишь писемцо,
Чтоб ответ прислала.*

Клапатлівья і паэтычныя трохкутнічкі перадаваліся з рук у рукі, бо паштовых скрынак у той час у вёсцы не было, а калі з'явіліся, дык якраз у двары маёй бабулі — разлічаны на ўсю вуліцу. І з усёй вуліцы вяскоўцы прыходзілі да маіх бабулі і дзядулі забраць пошту.

Сюды ж прыходзілі лісты матуліных братоў, а маіх дзядзькоў Рыгора і Уладзіміра. Лісты дзядзькі Рыгора вельмі клапатлівья. Вось радкі, з якіх бачна, як ён клапаціўся пра сваю матулю: «*Ты не хвалойся, не перажывай за нас, у нас усё добра*», пра яе здароўе: «*Адпачывай, вельмі многа не працуй. Больш глядзі за сабой*». Дзядзька Рыгор клапаціўся пра самага малодшага брата Віцю, даваў яму рады, каб той глядзеў за татам з маці і добра вучыўся: «*Віця, старайся вучыцца добра, гэта заўсёды спатрэбіцца. Летам дапамагай бацькам, ты ж самы галоўны зараз у хаце*». Нават сварыўся, што яго малодшы брат лянуецца: «*Што ты, Віця, расслабіўся? Мы думалі, што ты сапраўды скончыш год без троек, але ты зусім разленаваўся. Трэба не марудзячы падцягнуцца, калі жадаеш, каб мы цябе наважалі. Дый хлопчыкаў крыху стрымлівай. Ты ж у хаце гаспадар. Ну, а пра дапамогу бацькам я ўжо не кажу. Хто ж навінен зараз дапамагаць, як не ты?*»

Але не ўсе лісты былі такія строгія, былі і жартоўныя: «*Віця! А якія адзнакі ставіць табе нявеста Васі (г. зн. яшчэ аднаго майго дзядзькі, Васіля. — Н. К.)? Ты ёй прыгразі, калі будзе ставіць тройкі*». У дзядзькі Уладзіміра лісты атрымліваліся вельмі паэтычныя, шчыmlіва-лірычныя, з вершамі пра родную вёску Сасноўка, пра родную хату, пра бацькоў і сваякоў:

*Стужкай на ўзлесі сцяжыначка ўеца,
Ціха лістота на сцежку кладзеца.
Знаю — дзяцінства ўжо больш не вярнеца,
Але з Палессем мне трэба сустрэца.
Дробненькі дожджык на землю ўсё льеца,
Заўтра грыбочак у лесе найдзеца.
Знаю — ужо хутка, нарэціце мінеца
Час, што разлукай з радзімай завеца.
Статак каровак на лузе пасеца,
Дуб край сядзібы шуміць, а не гнеца.
Знаю — аладак у печцы пячэца,
Поўніцца радасцю матчына сэрца.
Крык паравоза далёка нясеца,
Сумам, тугой у душы адзавеца.
Знаю — чужы край пакінуць прыйдзеца.
Бо толькі з Радзімай добра жывецца.*

Гэтыя лісты ішлі не вельмі часта, але яны былі жаданыя, іх заўсёды чакалі з нецярпліваасцю.

У цяперашні час — час тэлефонаў і інтэрнету — лісты ўсё роўна застаюцца адным з важнейшых сродкаў зносінаў.

Я таксама люблю пісаць лісты, а яшчэ больш іх атрымліваць. Зараз перапісваюся з газетай «Раніца» (часам і друкуюся ў ёй), з сяброўкамі.

Можна, і маім дзецям і ўнукам лісты дапамогуць некалі шмат чаго даведацца пра свой род, якім ёсць усе падставы ганарыцца. Дзякуючы гэтай працы я зразумела, што лісты, да ўсяго, найкаштоўнейшы дапаможнік па гісторыі роднага краю. Я захаваю і лісты, і вершы дзядулі, дзядзькоў, таты і матулі дзеля таго, каб пасля паказаць іх сваім дзеткам, каб выхоўваць іх на гэтай цікавай і багатай духоўнай спадчыне.

...А яшчэ ж у мяне ёсць малодшая сястрычка Каця. Яна таксама перапісваецца з газетай «Раніца», часопісамі «Вясёлка» і «Лесавік» і ўжо шмат разоў друкавалася ў гэтых выданнях. У сваіх допісах яна расказвае пра ўсё цікавае, што яе ўражвае, пра ўсю нашу дружную сям'ю.

А як было б хараша, калі б кожны беларус гэтак ашчадна ставіўся да сваёй спадчыны. Тады мільёны нашых суайчыннікаў адчулі б моцнае карэнне, якім глыбока ўраслі ў родную зямлю. І Беларусь завітнела б. Мы з сястрычкаю Кацяю гэтак карэнне ўжо адчулі...

Ніна Кужэльная

Мінскі прафесійна-тэхнічны каледж электронікі

куратар Пятро Жаўняровіч

У ВАЧАХ — ЗОРНАЕ НЕБА

Усіх людзей пара табе, пара
З'яднаць чароўнай сілаю парочнай,
Бо сапраўды, на свеце без кахання
Жыцця няма, ёсць толькі існаванне.

Анатоль Грачанікаў

У сучасным напружаным рытме жыцця мне ўсё часцей хочацца пабыць сам-насам са сваімі думкамі, проста адпачыць у цішыні, памарыць... Мне падабаецца даследваць свой дом, усё, што акружае мяне з малых гадоў да сённяшняга дня. І аднойчы я знайшла! Знайшла! У матуліных рэчах, у яе старадаўняй сумачцы з бліскучымі шарыкамі-защчэпкамі. У газавы шалік, які захаваў пах «Чырвонай Масквы», былі акуратна загорнутыя лісты. Я налічыла іх сто дваццаць пяць. Цвёрды, бісерны почырк... І ўсё пра тое, аб чым нельга ўслых расказаць да канца. Пра каханне... Колькі пяшчоты, шчырасці ў гэтых радках.

Гэта было тое, пра што ў наш час можна толькі марыць!

Аб сваёй знаходцы я паведаміла матулі. Яна лагодна ўзяла лісты ў рукі, на хвіліну задумалася: «Хмельнае юнацкае каханне кожны чалавек нясе праз усё жыццё. Яно незабыўнае, непаўторнае...»

Так я пачула гісторыю першага кахання з вуснаў маёй матулі.

У маладосці Таццяна Крэўчык была сярэдняга росту, статная, з вялікімі сінімі вачыма, прыгожымі светлымі пшанічнымі валасамі. Косы былі заплецены «кошпкам», ад чаго галава была быццам бы ў вянку.

Пасля заканчэння школы ў 1973 г. паехала ў Мінск, вырашыла паступаць у Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт. У той жа час прыехаў паспрабаваць шчасця і паступіць на матэматычны факультэт БДУ Алесь Загорскі, юнак са Жлобіна. (...Прозвішча па просьбе маці зменена, яна сама прапанавала гэтае прозвішча, сказаўшы, што Уладзімір Караткевіч быў адным з любімых пісьменнікаў Алеся. Аднак пры вялікім жаданні сапраўднае прозвішча можна знайсці ў рабоце.) Адноўчы яны выпадкова сустрэліся на лесвіцы, але Алесь галантна прапусціў Таццяну наперад, усміхнуўся, глянуў ёй у вочы, і погляды маладых людзей сустрэліся, і яны зразумелі, што ўжо больш не разлучацца. А Алесь быў прыгожы, статны, чарнявы. Здавалася, што яны народжаны адно для аднога. Гэта адразу адзначылі і іх агульныя знаёмыя.

Удзень хлопец і дзяўчына рыхталіся да экзаменаў, а вечарам любілі гуляць па Мінску. Алесь быў намнога вышэйшы за Таццяну, і калі яна глядзела на яго знізу, дык бачыла зорнае неба. Аб гэтым аднойчы і сказала Алесю. Ён паглядзеў уверх і раптам заўважыў: «Глядзі, над намі самая яркая зорка. Я табе яе дару». А потым спыніўся, павярнуў дзяўчыну тварам да сябе і шэптам вымавіў: «Я кахаю цябе». Тое, што ў тое імгненне перажыла Таццяна, немагчыма перадаць словамі. Яна нават не памятае, што адказала хлопцу.

...А мне прыгадалася нібыта штосьці знаёмае ў гэтым матуліным апавяданні. Гэта ж ён, Алесь Загорскі — галоўны герой рамана «Каласы пад сярпом тваім». А мая матуля, значыць, — Майка Раўбіч. І сюжэт амаль такі ж, як у загоршчынскім доме цёмнай ноччу:

«— Слухай, — сказала яна. — Давай зробім... ведаеш што?»

— Ведаю, — сказаў ён, нейкім простым пачуццём адгадаўшы, што яна думае. — Трэба назваць дзве гэтыя зоркі ля Воўчага Вока. Іх жа ніхто не бачыць. Дык мы дамо адной тваё імя, а другой — маё. І гэта будзе наша таямніца. І нашы імёны будуць вечныя, як тыя зоркі. Заўсёды.

— Заўсёды-заўсёды, — сказала яна. — Нават, калі нас не будзе... праз тысячу год... Зорка — Майка і зорка — Алесь».

Тым часам уступныя экзамены закончыліся, і Алесь Загорскі стаў студэнтам матэматычнага факультэта БДУ. Таццяна Крэўчык не прайшла па конкурсе, забрала дакументы і вырашыла шукаць шчасця ў іншай навучальнай установе. Яе без экзаменаў прынялі на дашкольнае аддзяленне Пінскага педагагічнага вучылішча. З гэтага часу і пачалося ліставанне.

Вось толькі два сказы, адна вельмі важная, неабходная для каханых думка (у перакладзе з рускай): *«Каханне — як дом, у якім жы- вееш: мала таго, што яго трэба пабудаваць — яго трэба і сцерагчы, захоўваць. Трымаць у чысціні, падфарбоўваць, рамантаваць дзіравую страху, устаўляць шыбы, мяняць падлогу. Так і ў жыцці: дзесьці ласкай, дзесьці даверам, дзесьці пяшчотай, увагай, строгацю, разуменнем — але трэба змагацца, берагчы».*

Адначасова маладыя людзі і сустрэліся. Алесь амаль кожны выхадныя прыязджаў да Таццяны ў госці ў Пінск, бываў у яе бацькоў у вёсцы Пацук Свіслацкага раёна Гродзенскай вобласці. Ад яе не адыходзіў, называў сваёю нявестаю, а яна, шчаслівая, апроч Алеся нікога і нічога не бачыла. Дзяўчына таксама прыязджала ў госці да Алеся, была ў яго бацькоў у Жлобіне...

Але маленькая агульная сцяжынка так і не стала агульнай дарогай Алеся і Таццяны. Жыццё ўсё пераблытала па-свойму. Бацькі хлопца, асабліва маці, жадалі сыну больш удалай партыі. Ён апынуўся паміж двух агнёў. Ніхто не ведаў, аб чым бацькі Алеся гаварылі з дзяўчынай, толькі Таццяна па маладосці адступіла, ды яшчэ паклялася, што ніколі не стане на шляху іх сына.

Тры гады ліставання, сустрэч і доўгага чакання...

У хуткім часе Таццяна закончыла педвучылішча, але працаваць па спецыяльнасці не стала. Нікому нічога не сказаўшы, яна пайшла праз жыццё напрамом, пайшла сама. Вырашыла зрабіць сваё жыццё сваімі ж рукамі. Шляхам спроб і памылак. Загартоўваючыся ў змаганні з ім. Па закліку камсамола Таццяна Крэўчык апынулася ў Тайшэце. Тры гады яна працавала на Байкала-Амурскай магістралі разам з лепшымі прадстаўнікамі, як тады казалі, «саракадвухмільённага ленінскага камсамола».

Там, на БАМе, Таццяна сустрэла свой лёс — беларуса Мікалая Кужальнага, які ў тых мясцінах служыў у арміі. Пасля заканчэння службы Мікалай вярнуўся ў Беларусь і забраў з сабою Таццяну. Хутка ў іх нарадзіўся сын. Жыццё пайшло сваім парадкам.

З Алесем Загорскім Таццяна сустрэлася праз дзесяць гадоў. Быў ліпень, цвілі і золатам на сонцы зіхацелі жоўтыя вяргіні. Таццяна прыехала ў Мінск, горад сваёй маладосці, свайго першага і адзінага кахання. Выпадкова даведлася, што памёр Алесеў бацька.

Труна з нябожчыкам стаяла ў прасторнай кватэры. Таццяна падышла, паклала кветкі, узняла галаву і... сустрэлася вачыма з Алесем. Яны глядзелі адно на аднаго, а людзі — на іх. І Таццяна не вытрымала, выйшла на вуліцу. Алесь дагнаў яе. Знямоглыя вусны шепталі адзіныя словы: «Таццяна, мая Таццяна...»

Нябожчыка выносілі без Алеся, крыкам крычала яго жонка, відаць, прадчувала яе душа нядобрае. У той вечар Алесь прасіў, каб Таццяна стала яго жонкаю, каб яны з'ехалі туды, «дзе ніхто іх не ведае». Але Таццяна не захацела парушаць клятву, што некалі дала яго бацькам.

Алесь з сям'ёю жыў на Поўначы. Жыў, як жылося, але рука ўсё часцей цягнулася да чаркі. Цвярозым быў толькі тады, калі прыяз-

джаў у адпачынак. Алесь памёр раптоўна. Два тыдні з далёкай Поўначы везлі на радзіму труну з яго целам. Калі Таццяна даведалася — на пахаванне не паехала, не было моцы.

Пяць гадоў на могілках не была. Але Алесь прыйшоў да яе ў сне. Папракнуў, што забылася на яго і не ведае, дзе магіла. А некалі абяцала, што не пакіне яго і будзе кахаць да апошніх дзён.

Тры дні шукала Таццяна магілу Алеся, ужо і надзею страціла знайсці, стамілася, прысела на край лавачкі, узяла вочы і... сустрэлася з яго вачыма. З карткі, як жывы, глядзеў на яе Алесь.

Закрыгчала, залілася слязьмі, пацалавала яго ў вочы, абняла магілку і выказала ўсё, спіхла, паднялася, пакланілася зямельцы і пайшла.

Кожны вечар яна выходзіць на вуліцу і глядзіць на сваю зорку, якая ўсе гэтыя гады давала ёй сілы выжыць. Аб гэтым ведаем мы, яе дзеці, ведае і муж.

Таццяна лічыць сябе шчаслівым чалавекам, бо не кожнай жанчыне даводзіцца зведаць такое вялікае каханне.

І яшчэ яна дакладна ведае: «Не дарыў мой Дарагі Чалавек больш нікому зорак».

Мільгае зорка

Дзесь за небакраем...

То я чакаю, любы мой, цябе,

Ці зможаш стаць ты

Залацістым раннем,

Каб зноў няшчытай

Азарыць мяне?

Таіса Мельчанка

Аляксандра Лапіцкая

г. Мінск, гімназія № 2, 9 клас

куратар Святлана Лемехава

НАРЫС ГІСТОРЫІ ГАРАДСКОЙ ГАЗЕТЫ

«МИНСКИЙ ЛИСТОК» (1886–1902 гг.). ІДЭАЛАГІЧНЫ

НАПРАМАК І ЛІТАРАТУРНА-КРЫТЫЧНАЯ

ПАЗІЦЫЯ. УПЛЫЎ НА БЕЛАРУСКУЮ ГІСТОРЫЮ І

ЖУРНАЛІСТЫКУ

У 1860–1870-я гг. царскі ўрад вельмі падазрона ставіўся да любых спробаў ажыўлення грамадскага жыцця ў краіне, а тым больш на яе ўскраінах. Дазвол на выданне газеты даваўся звычайна «благанадзеіным» людзям. Правінцыйныя выданні, якіх у той час было не шмат, заўсёды кантраляваліся цэнзурай. Аднак пра «шкодны напрамак» большасці гэтых выданняў гаварыць амаль немагчыма, бо ні ўмовы не дазвалялі друкаваць крытычныя або палітычныя заметкі, ні самі журналісты, пэўна, не мелі да гэтага вялікай ахвоты.

І ўсё ж нейкія перыядычныя выданні ў той час існавалі. Дзяржаўны друк — «Губернские ведомости», «Епархиальные ведомости», «Вестник Западной России» і г. д — амаль увесь з'яўляўся выразнікам русіфікатарскай палітыкі. Былі выданні і на польскай мове, але большасць з іх садзейнічала паланізацыі беларускага насельніцтва. Апроч таго, існавалі і нелегальныя выданні — напрыклад, «Змова», улёткі падпольных групавак палітычнага характару і г. д.

У канцы 1870 — на пачатку 1880-х гг. назіралася прыкметнае ажыўленне правінцыйнага друку. Урад пачаў разумець, што надзьшоў час, калі развіццё грамадскай думкі рэпрэсіямі не стрымаць. Афіцыйныя губерньскія і епархіяльныя ведамасці ўжо не задавальнялі чытача: усіх мясцовых праблем сталічныя выданні ахапіць не маглі.

І вось 2 красавіка 1886 г. выйшаў першы нумар «Минского листка» — грамадска-палітычнай і літаратурнай газеты. Выдаўцом газеты быў мінскі натарыус А. І. Фацінскі. У рэдакцыю ён запрасіў прагрэсіўна скіраваную моладзь. Некаторыя з іх нават займаліся ў «гуртках самаадукацыі» марксісцкага накірунку. Пэўны час рэдактарам газеты быў М. П. Мысаўскі. Рэдактары і супрацоўнікі газеты змяняліся, і ў залежнасці ад іх светапогляду пэўным чынам змяняўся палітычны і літаратурны змест газеты. Але нягледзячы на тое, што найбольш актыўныя супрацоўнікі газеты прытрымліваліся апазіцыйных поглядаў, выдаўцы не разглядалі газету ў якасці партыйнага выдання. «Минский листок» мусіў стаць *«отголоском общественного мнения, мнения не партийного, а общего, правдивого. Направление органа определится течением жизни самого общества»* («М. л.» ад 23 траўня 1896 г.). Размова вялася пра такі светапогляд, які б вызначаў *«пробуждение общественного самосознания, проведение в жизнь общечеловеческих идеалов»* («М. л.» ад 11 чэрвеня 1896 г.). *«Мы... со свежей верой в будущее, — пісала газета ў перадавым артыкуле, — приступаем к выполнению принятой нами на себя сложной и трудной задачи — служению печатным словом дорогой окраине — части дорогого каждому благоразумному гражданину общего отечества — России»* («М. л.» ад 1 студзеня 1891 г.).

Палітычная праграма газеты была памяркоўна-ліберальная. Артыкулаў, накіраваных супраць царскай улады і існуючага ладу, у газеце не было, і, магчыма, у першую чаргу таму, што кожны яе нумар пераглядаўся цензураю. Ды і наогул для дзейнасці газеты рабіліся сур'ёзныя перашкоды, асабліва мінскім губернатарам. У лютым 1897 г. выданне «Минского листка» нават перапынілася на 8 месяцаў. Але ж даследчыкі вельмі часта, асабліва ў савецкія часы, абвінавачвалі газету ў адсутнасці палітычнай барацьбы з царскай уладаю і капіталізмам увогуле. Аднак, на маю думку, калі ўлічваць працэсы, якія тады адбываліся ў грамадстве, памяркоўна-ліберальны «Минский листок» падыходзіў шмат каму. Газета не мела пэўнага палітычнага напрамку, але асноўныя палітычныя тэндэнцыі знаходзілі адлюстраванне на яе старонках. Выданне было *пазнавальным*, бо людзі ў тыя складаныя часы імкнуліся даведацца пра існую-

чыя палітычныя погляды, і гэтую патрэбу «Минский листок» задавальняў. Але нават такое стаўленне да палітыкі было тады небяспечным. Журналісты былі вымушаны надзвычай асцярожна выказаць свае думкі ў артыкулах. Для прыкладу прыводзім наступныя радкі з артыкула «Некрологи. Н. Г. Чернышевский»: *«Первые годы его оживленной деятельности и эта эпоха общественных волнений, когда Н. Г. был подвергнут наказанию, — все это уже далеко от нас, все это историческое прошлое, к которому мы можем относиться спокойно и бесстрастно...»* У той жа час газета была вымушана друкаваць «высочайшыя манифесты», паведамляць пра тое, што адбывалася з «іх імператорскім величеством». Гэткім чынам, падводзячы вынікі палітычнай дзейнасці газеты, трэба зазначыць, што яна адыграла даволі значную ролю ў фарміраванні палітычных поглядаў мінчукоў, бо была вельмі папулярна сярод прадстаўнікоў розных колаў. І зараз, і тады перыядычныя выданні мелі і маюць значны ўплыў на фарміраванне светапогляду людзей, і таму, вывучаючы гісторыю, трэба звяртацца да гісторыі развіцця друку.

Калі ж казаць пра папулярнасць газеты, дык можна прыгадваць наступныя словы: *«... «благородное» сословие Минска постоянно упрекает газету за то, что она превратилась в «уличный листок» и все ею зачитываются — от извозчика до торговки ...»* («М. л.» ад 5 лютага 1891 г.). Карыстаючыся звесткамі, змешчанымі ў нумары 58 ад 25 чэрвеня 1895 г., трэба зазначыць, што кошт газеты складаў 5 капеек (газета мела 4 або 6 старонак), а падпіска на год — 3 рублі (выходзіла ў той час яна 2 разы на тыдзень). Разам з тым «базарны» кошт на 24 чэрвеня пуда жыта складаў 55 капеек, адна курцыца каштавала 50 капеек, воз дроваў — ад 1 рубля 5 капеек, а за дзесятак яек плацілі ад 14 да 15 капеек. Параўноўваючы кошт яек у 1895 г. з сучасным (прыблізна 1400 рублёў за дзесятак), атрымліваем, што па сучасных коштах за «Минский листок» плацілі каля 460 рублёў, што прыкладна адпавядае сярэднім коштам сённяшніх перыядычных выданняў. Папулярнасць газеты можна, гэткім чынам, патлумачыць яе невялікім аб'ёмам, зместам і коштам.

І ўсё ж, калі газета не вельмі актыўна выказвала ўласныя думкі наконт палітычнай сітуацыі ў краіне, дык дастаткова шмат артыкулаў было напісана пра праблемы штодзённага жыцця. *«Не через насилие — к сверхчеловеку, но через любовь — к совершенству приведет нас истинный путь... Следует стремиться к тому, чтобы путем устранения неправды из нашей жизни и воспитания в нас доброго и любовного отношения ко всем людям воссоздать, наконец, «нормального» человека, существование которого возможно лишь при нормальных условиях»* («М. л.» ад 29 жніўня 1902 г.).

Шмат публікацый было прысвечана гарадскому жыццю Мінска. Можна вылучыць наступныя рубрыкі: «Городские происшествия», «На лету», «Злоба дня», «Маленькие фельетоны». Напрыклад, артыкул «Нищие»: *«Весьма невыгодное положение производят шныряющие по улицам города нищие. Вид этих несчастных крайне убо-*

гий; многім из них давно ўже место в богоўгодном заведзены, а не на улице; но, несмотря на мнозество благотворительных учреждений, забота об этих несчастных — не очень заметна» («М. л.», № 173, 1902 г.). А ў рубрыцы «Городские происшествия» друкаваліся наступныя паведамленні: «В ночь на 25 июля на Комаровке в доме Родитейн, из квартиры мещанки Нахамы Нейфах неизвестно кем совершена кража кофты, в кармане которой зашиты 175 рублей. Дознания и розыск производятся». Шмат публікацый было прысвечана канцы, якая запрацавала ў 1881 г. Напрыклад, у артыкуле «Паки и паки о конке» вядзецца размова пра «остановки для посадки и слеза», пра грубасць кандуктараў («М. л.» ад 3 чэрвеня 1891 г.). А вось і яшчэ пра конку: «Администрация конки продолжает выпускать открытые летние вагоны, проезд в которых нельзя назвать удобным. Между пассажирами и коночной прислугой возникают недоразумения по поводу передаточных билетов» («М. л.» ад 21 верасня 1902 г.). Гэтыя публікацыі, прысвечаныя дробным гарадскім праблемам, паведамленні пра пажары і забойствы, антысанітарнае становішча ў гарадах і вёсках, часта друкаваліся ў газеце. Асабліва шмат было іх у першыя гады яе выдання. Былі ў газеце і публікацыі пра жыццё сялян.

Прыблізна ў 1890-х гг. газета пачала некаторыя бакі жыцця крытыкаваць: з'яўляюцца артыкулы пра складаныя ўмовы працы рабочых, губернантак, швачак, прыказчыкаў, дробных крамнікаў і г. д. «Какую б мне нотку взять: минорную или мажорную по отношению к тем 12 лавочникам, которые подали протесты против гуманнейшего постановления думы об освобождении приказчиков и рабочих от ночной работы?.. Итак, мы видим, что здесь предложение ремесленного труда несоразмерно велико, ремесленный труд оплачивается баснословно дорого каждое изделие ремесленного производства...» («М. л.» ад 3 лістапада 1889 г.).

Некаторыя публікацыі былі прысвечаны жыццю беларускіх вёсак і невялікіх гарадоў. У большасці яны з'яўляліся ў рубрыках «По нашему краю», «Областные известия», «Местная хроника». Тут размова вялася пра найбольш значныя праблемы — п'янства, беднасць, умовы працы і г. д. Для прыкладу можна прывесці наступны ўрывак: «Тьма и суеверие — это постоянные спутники жьтъя-бытъя крестъян... Нравы доброго старого времени белорусской деревни нашей отошли в область преданий, и остались одни лишь о них приятные воспоминания... Объясняется это тем, что... в выборные избираются деревенские крикуны и дебоширы... в сельские старосты — чаще всего бездельные, тупоумные хозяева... Волостными старшинами избираются те, которые больше «магарыча» сходу дают... Другим фактом служит «умножение жалоб отцов на детей и детей на отцов...» («М. л.» ад 27 кастрычніка 1889 г.).

Нямала артыкулаў прысвечалася дзецям: «Нам неоднократно приходилось указывать на безотрадное, горькое положение многих детей, которых всячески избивают и нередко обходятся с ними хуже, чем даже добрый человек со щенятами... Что тому виною? Невежество, страшное

невежество, в котором костенеет масса... А рядом с невежеством — пьянство, беспробудное пьянство... Нередко целое общество пропивает детей...» Асабіста мяне ўразіў адзін з фельетонаў рубрыкі «Маленький фельетон», які быў надрукаваны ў нумары 162 ад 30 жніўня 1896 г. У ім супрацоўнік газеты ўзгадвае, як аднойчы бледная і змораная жанчына прыйшла ў рэдакцыю і з плачам маліла гэтага супрацоўніка напісаць артыкул пра тое, што яна аддае на выхаванне «добрым людзям» малую дачку па прычыне беднасці. З абурэннем журналіст дадае, што пасля публікацыі прайшло нямала часу, але водгукаў на яе не было...

Газета закранае і праблемы адукацыі: «Положение Минской губернии в деле образования представляется крайне печальным... общее число учащихся в губернии составляет 3,8%... а число учащихся сельского населения едва ли составит 1,5%» («М. л.» № 82 ад 27 кастрычніка 1889 г.). «Насадилі знаній і паняціў в деревне — сельские учителя оставляют свое дело и бегут в город... В городе всё-таки легче, так сказать, выбиться на дорогу» («М. л.» ад 27 кастрычніка 1889 г.).

Газета пісала і пра іншыя з'явы грамадскага жыцця. Вось, напрыклад, мода, якая і тады хвалявала людзей: «Мода — великое дело! Так, по крайней мере, думают некоторые представительницы слабого пола. Мужья и отцы думают, впрочем, иначе. Но... господа мужчины, известно, упрямый народ, очень мало смыслящий в «эстетике»... Ну к чему эти шлейфы, эти буфы?..» («М. л.» ад 30 жніўня 1896 г.).

Друкаваліся таксама ў газеце артыкулы, якія былі цікавыя для тагачасных пакупнікоў: «Доктор М., исследовав крупу, купленную для больной в одной из лавчонок Нижнего базара, обнаружил в ней куски стекла и олова... Это в крупе, а в других пищевых продуктах, например, колбасе, муке, находятся и еще более удивительные сюрпризы». А вось урывак з рубрыкі «Типы и картинки»: «... Ученый коммерсант (Помесилов) выпускает из своей кухни, в буквальном и переносном смысле, все что угодно... Но, главным образом, внимание его сосредоточено на изготовлении мыла, духов и синьки. Внешность первых двух фабрикатов вполне точно воспроизводит обертку и посуду парфюмерных изделий Фридриха Пульса и пр. ...Но попробуйте помыться помесиловским мылом — и я ручаюсь, что потом родная мать вас не узнает... Остается только пожелать, что он избрал местом для своих поучительных «опытов» Минск, где его даровитость мало ценится: в другом городе он ушел бы очень далеко...» («М. л.» ад 21 верасня 1902 г.). А вось якая аб'ява была змешчаная ў газеце раней: «Берегите ваши деньги! Доброкачественный и громадный сбыт моего мыла для стирки белья с каждым днем все более и более вызывает подделок этого мыла, и господа торговцы и лавочники, с целью большей наживы, продают поддельное мыло вместо настоящего моего керосинового мыла, а потому покорнейше прошу моих господ покупателей обращать свое благосклонное внимание на этикет и форму. Д. И. Ноткин» («М. л.» ад 27 кастрычніка 1889 г.).

«Минский листок» друкаваў не толькі мясцовыя матэрыялы, але адгукаўся і на падзеі ў Расіі і Еўропе — рубрыкі «Телеграммы»,

«Последняя почта». У 1889–1891 гг. газета часта пісала пра нацыянальныя пытанні — напрыклад, пра габрэяў, а калі ў 1891 г. у Расеі быў голад, газета заклікала дапамагаць пацярпелым людзям. Паведамляла газета і пра падзеі ў Еўропе: пра катастрофу з цягніком у Парыжы, пра самагубства генерала Буланжэ і г. д.

Таксама газета паведамляла пра надвор'е, давала розныя аб'явы, аглядала перыядычныя выданні, змяшчала даведкі і г. д.

Навошта я пішу пра змест газеты «Минский листок» гэтак падрабязна? Таму, што кожнае перыядычнае выданне ўплывала ды ўплывае сёння на погляды людзей і, як вынік, на іх учынкi. Вось чаму тое, якім чынам і што асвятлялася ў адным з самых папулярных у тыя часы мінскіх выданняў, падаецца вельмі цікавым і значным.

Трэба падкрэсліць, што газета адыграла сваю ролю ў развіцці самасвядомасці звычайных беларусаў — гараджан і сялян. «Минский листок» змяшчаў на сваіх старонках творы на беларускай мове — і гэтыя былі першыя беларускамоўныя публікацыі, якія з'явіліся ў падцэнзурным расійскім друку пасля 25-гадовага перапынку. З гэтай нагоды газета шмат разоў атрымлівала папярэджанні.

Газета друкавала творы вядомых беларускіх гісторыкаў і этнографіаў — Доўнар-Запольскага, Янчука, Слупскага, пісала пра дзейнасць Раманава, Карскага, Шэйна, Уладзімірава, Пыпіна. «Минский листок» змяшчаў вершы, песні, апавяданні Янкі Лучыны, Каруся Каганца ды інш. А 16 траўня 1889 г. на старонкі «Минского листка» патрапіў адзін з лепшых твораў гэтага часу — паэма «Тарас на Парнасе», што перакрэсліла шматгадовую забарону на з'яўленне ў друку літаратуры па-беларуску.

Друкаваліся ў газеце і творы, якія праўдзіва адлюстроўвалі цяжкае штодзённае жыццё беларусаў, — апавяданні Карэнінай, Беларуса, нарысы Палешука, фельетоны Южнага, Занозы, Сахар-Мядовіча ды інш. А 1 снежня 1887 г. з'яўляецца паведамленне пра выданне «Северо-Западного календаря на 1888 г.» як асобнага краязнаўча-літаратурнага дадатка да газеты. Календары (за 1888 і 1889 гг.) выдаваліся ў Маскве пад рэдакцыяй Доўнар-Запольскага і з'яўляліся альманахамі, дзе амаль палову аб'ёму займаў літаратурны раздзел. У календары была апублікавана паэма Дуніна-Марцінкевіча «Гапон», змяшчаліся статыстычныя матэрыялы, запісы беларускіх народных песень, шмат этнаграфічных матэрыялаў. Быў там таксама «народны каляндар» на падставе прыкмет і прымавак.

На пачатку XX стагоддзя ў Беларусі толькі некаторыя перыядычныя выданні друкавалі працы гісторыкаў, этнографіаў, фалькларыстаў. «Минский листок» быў адным з іх, і дзякуючы газеце нават звычайныя людзі маглі пазнаёміцца з навуковай працаю і літаратурай Беларусі. Магчыма, паступовае ўсведамленне беларусамі таго, што яны маюць сваю Бацькаўшчыну, уласныя мову і гісторыю,

з'яўляюцца адзіным народам, было ў пэўнай ступені дасягненнем перыядычных выданняў. З публікацый, якія змяшчаліся ў «Мінском лісткэ», пачыналася пэўнае ажыўленне беларускамоўнага друку. У гэтым, а таксама ў распаўсюджванні патрыятычных ідэй я бачу тую важную ролю, якую адыграла газета ў жыцці краіны ў XIX–XX стагоддзях, а ў выніку — у нашым жыцці...

Марына Лойка

Мінская вобл., г. Мядзел, СШ № 3, 11 клас

ЛІСТЫ З ПАХАМ ВАЙНЫ

Пошта. Колькі вобразаў узнікае пры вымаўленні гэтага слова, колькі пацуюцца!

Кожны можа знайсці ў ім нешта сваё, тое, што належыць толькі яму і нікому іншаму. Гэта можа быць і святочнае віншаванне, і прызнанне ў каханні, а таксама і змрочнае паведамленне. Пошта ўяўляе сабой таямніцу.

З даўніх часоў звесткі параўноўваюць з галубом. Я ж уяўляю іх як мноства матылёў. Кожная звестка незвычайная, непаўторная. Яна, як матылёк, ляціць на полямя душы, не зважаючы на перашкоды... Аднойчы вось такі матылёк заляцеў у нашу хату да маёй бабулі — Вольгі Піліпаўны Скурко. Гэта было паведамленне ад яе мужа — Івана Скурко. Шмат гадоў таму ён пакінуў яе адну з дзіцём на руках. А было гэта так. Ён быў з вёскі Шкленнікова, яна — з Новікаў. Яны пакахалі адно аднаго, стварылі сям'ю. У хуткім часе яго прызвалі на службу ў Войска Польскае. Час быў трывожны. Пачаўся 1939 г. Германія напала на Польшчу. Польшча была захоплена. Іван апынуўся ў палоне. Але салдату ўдалося ўцячы. Ён не ведаў, што рабіць. Уся ваенная нямецкая сіла рухалася на СССР, захапіла яго Бацькаўшчыну. Іван баяўся вяртацца назад і накіраваўся ў Германію.

Там ён знайшоў работу ў невялікай нямецкай сям'і. Дачка гаспадары яму вельмі спадабалася, паміж імі ўзнікла каханне, і яны пажаніліся.

А бабуля, тады яшчэ маладая жанчына, чакала, што ён вернецца, спадзявалася, што не кіне яе адну з маленькай дачушкай Алесяй. Вайна была ў самым разгары. Да Вольгі камандзір партызан прывёз сваю сям'ю: жонку і двух дзетак.

Мабыць, нейкім чынам ён паведаміў сваёй жонцы пра магчымую пагрозу з боку нямецкай улады. Так раніцай 27 верасня 1943 г. яна знікла. А апоўдні маю бабулю з трыма дзецьмі ўжо гналі ў вёску Сваткі, адкуль людзей накіроўвалі на працу ў Германію. На станцыі дзяцей камандзіра ўзялі да сябе літоўцы, якім бабуля расказала пра месца знаходжання бацькі дзяцей. Вельмі хутка дзеткі вярнуліся да таты.

У той час, калі Вольгу везлі да гаспадароў, у якіх яна павінна была працаваць, яна пазнаёмілася з Паўлам Кірылавым. Яны спадабаліся адно аднаму. Працавалі ў суседскіх гаспадарках. У маі 1945 г.

скончылася вайна, але паехала бабуля на радзіму толькі ў жніўні. Ехала не адна — з ёю быў Павел.

Дзяржава лічыла людзей, якія вярнуліся з-за мяжы, ненадзейнымі і пасылала іх на цяжкую працу. Так Вольга з Паўлам трапілі на Данбас, на вугальную шахту. У 1946 г. у іх нарадзілася дачка Тамара. Ім дазволілі вярнуцца назад у Беларусь. У 1948 г. яны апынуліся ў роднай вёсцы. Патрэбна было будавацца, гадаваць дзяцей. Павел працаваў бухгалтарам, бабуля — даяркай. У 1950 г. з'явілася мая матуля Алена. Жылі яны не багата, але і не бедна.

Ежы хапала ўсім. Але здарылася бяда: Павел знікае, і ніхто не ведае, дзе ён. Вольга страціла падтрымку. Пачаліся цяжкія і галодныя дні. Старэйшая дачка Алеся працавала дзе толькі магла, каб дапамагчы маці. А ёй было толькі 15 гадоў. Часам прыходзілася есці нават гнілую бульбу, бо іншай ежы не было. Але дзяўчынка вытрымала ўсе цяжкасці. Яна выйшла замуж, нарадзіла дзетак. Яе сёстры таксама знайшлі свае сцяжынкi, стварылі сабе прытулак у жыцці.

Жыццё ніколі не стаіць на месцы, яно заўсёды рухаецца наперад. У 1985 г. прыйшоў вельмі дзіўны ліст з-за мяжы, з Германіі. Адрасаваўся ён аднаму з аднавяскоўцаў бабулі. Яму пісаў сябар, які жыў у Германіі.

Ліст быў дзіўны, па-першае, тым, што дайшоў да нас. Па-другое, у ім апавядалася пра мужа Вольгі Івана, толькі не Скурко, а Валасевіча. Відаць, Іван баяўся нашкодзіць сваёй былой сям'і і наўмысна змяніў прозвішча. Па-трэцяе, у лісце знаходзілася фотакартка, дзе сфатаграфаваны аўтар пісьма з жонкай, іх сябра і Іван. Фотаздымак быў каляровы. У той час у вёсцы гэта было дзіўна. Зараз гэтая фотакартка знаходзіцца ў нас. Бабуля памерла ў 1993 г.

Я магу цяпер толькі здагадавацца, якія пачуцці фотаздымак выклікаў у яе. Мабыць, толькі смутак і ўспаміны пра былое. Жыццё пражыта, і больш нічога не зменіш. Такім чынам, пошта прыслала нам глухі адгалосак былога жыцця, цяжкія ўспаміны.

І праўда, пошта часоў вайны і пасля яе вельмі цікавая. Яна не пакінула абыякавай і мяне. Колькі лістоў было адпраўлена да родзічаў у час

вайны! Іх не знішчць нікому на свеце. Сын пісаў маці, жонка — мужу, дзяўчаты — сваім каханым. Пошта ў той час была адзіным галоўным сродкам сувязі. Ніколі не ведаеш, што за вестка прыйдзе да цябе. У адным лісце сын піша, што ён жывы і здаровы. А другі табе пасылае ўжо дзяржава з паведамленнем пра яго заўчасную гібель. Вядома, такую вестку вельмі цяжка атрымліваць, і асабліва цяжка жьць пасля яе атрымання. Але ўсё ж такі лепш ведаць, дзе загінуў і пахаваны твой сын, чым лічыць яго без вестак прапаўшым. У маці заўсёды ёсць магчымасць пакласці кветкі і паплакаць на магіле роднага сына. Але што асабліва цікава, джк гэта тое, што лісты пачалі прыходзіць у асноўным у 1944 г. Як вядома, тагачасная БССР з 1941 па 1944 г. была акупавана фашысцкімі захопнікамі. А з яе вызваленнем чырвонаармейцы пачалі пісаць лісты сваім матулям, дзяўчатам.

З таго часу захаваліся лісты з фронту ад жыхароў нашага раёна: Вячаслава Давідовіча, Іосіфа Звяругі, Юзафа Магілёўскага.

Кожны з іх пісаў сваім родным. Яны паведамлялі, што жывыя, здаровыя і ў іх усё добра. Але ці заўсёды гэта была праўда? Зараз немагчыма адказаць на гэтае пытанне беспамылкова. На кожным лісце, адрасаваным родным, знаходзіцца пячатка з подпісам «Прасмотрено Военной Цензурой». Часам напісаць праўду было тады раўназначна таму, што падпісаць сабе смяротны прысуд. Міжрадковая невыказаная думка прачытваецца сама сабой: «Нічога не пытайцеся. Іншага напісаць я не маю права». Невыпадкова ў лістах чырвонаармейцаў знаходзяцца ў асноўным словы, якія выказваюць пачуцці іх аўтараў.

Сваёй лірычнасцю і натхнёнасцю вылучаюцца лісты Юзафа Магілёўскага. Хоць змест іх кароткі, але затое грунтоўны. Лісты адрасаваліся маці і сястры. Яны былі накіраваны ў г. Барнаул. Напісаны лісты на рускай мове амаль без памылак. З гэтага можна зрабіць выснову, што пісаў чалавек, які атрымаў выдатную адукацыю і меў афіцэрскае званне. Лісты заўсёды пачыналіся словамі: «Жив. Здоров». Гэта было, будзе і застаецца галоўным у жьцці людзей у любы час. У сваіх лістах ён звяртаецца да сястры «Мусечка». Звяртаецца вельмі шчыра, з вялікай любоўю да роднай сястры. Па іх ліставанні бачна, што сястра з'яўлялася і лепшым сябрам, і вельмі добрым дарадчыкам у любой справе.

Некалькі лістоў было адпраўлена ў канвертах, на якіх размяшчаліся малюнкi і чатырохрадкоўі заклікальна-патрыятычнага зместу. Змест быў накіраваны на тое, каб узяць баявы дух салдат, запэўніць іх у перамозе. Такія канверты магчыма было набць у горадзе. Значыць, тады, калі былі адпраўлены гэтыя лісты, Юзаф знаходзіўся ў горадзе або побач. Напрыканцы вайны сям'я атрымала ліст падзякі ад камандавання часткі, дзе ён служыў... Ліст быў датаваны 17 красавіка 1945 г. Уручаны ён за службу ваеннага карэспандэнта. Да ліста прыклеена яго фотакартка.

На нас глядзіць яшчэ малады хлопец, які мае ўжо два медалі, хутчэй за ўсё, за атрыманыя раненні. Бачна, што ён быў сфатаграфаваны

ваны недзе ў лесе. Угледзеўшыся ў фотаздымак, здаецца, адчуваеш павеў ляснога ветру. Гэты вецер нясе прахалоду і водар векавых хвояў. Здаецца, што вось-вось зусім недалёка пачуеш спеў лясной птушкі. Застаецца толькі здагадвацца, пра што спявае гэтая птушка: пра радасць ці бяду. (...)

Святлана Міхальцова

Мінскі прафесійна-тэхнічны каледж электронікі

куратар Пятро Жаўняровіч

«...У ЯЕ ВАЧАХ БЛІСНУЛА СЛЯЗІНКА»

Мая матуля вельмі беражліва абыходзіцца з сямейным архівам, дзе захоўваюцца важныя для яе лісты мінулых гадоў. Зрэдку яна адчыняе скарбонку, перачытвае пажоўклыя лісты і ўспамінае.

Мая матуля, Вера Аркадзьеўна Мехракова, у 1971 г. як малады спецыяліст прыехала па размеркаванні на завод халадзільнікаў у горад Васількаў Кіеўскай вобласці. Гэты чысценькі ўтульны гарадок, які знаходзіцца непадалёк ад сталіцы Украіны, быў вядомы сваім ваенным лётным вучылішчам. Жыццё моладзі таго часу вірвала. Вельмі рэдка можна было сустрэць хлопцаў і дзяўчат без якога-небудзь занятку. Пасля працы ўсе некуды спяшаліся: ці ў спартыўныя секцыі, ці на заняткі мастацкай самадзейнасці, у кіно, у клубы.

Мая маці адразу ўлілася ў кіпучае жыццё моладзі завода. Спявала ў ансамблі і ў заводскім хоры, гуляла ў валејбол за зборную каманду завода. Энергічная, няўрымслівая, маці стала лідэрам моладзі свайго прадпрыемства і неўзабаве была абраная ў камітэт камсамола завода. Як камсамольскі правадыр, скончыўшы Рэспубліканскую камсамольскую школу, пазней стала членам гаркама камсамола.

У сямідзесятыя гады для моладзі Кіеўшчыны было традыцыйнай правядзенне маладзёжных фестываляў і сустрэч маладзёжных дэлегацый. Па лініі гаркама камсамола неаднаразова арганізоўваліся сустрэчы з моладдзю розных гарадоў Украіны, а таксама з замежнымі аднагодкамі. Такія сустрэчы насілі не толькі дзелавы, але і забаўляльны характар.

Аднойчы ў Кіеў прыехала чэхаславацкая дэлегацыя. Мая маці была сярод прадстаўнікоў украінскай моладзі, якія павінны былі сустракаць замежных гасцей. Сустрэча была афіцыйнай. Абмен думкамі ішоў з дапамогай перакладчыка. Але на наступны дзень хлопцы і дзяўчаты дзвюх краін сустрэліся ў рэстаране за святочнымі сталамі, дзе разам весяліліся, слухалі прыемную музыку.

На маю маці звярнуў увагу высокі сімпатычны чэхаславацкі хлопец, якога звалі Пэтэр. Працаваў ён на адным з заводаў Прагі і

захапляўся валейболам. У той вечар Пэтэр шмат танцаваў з маёй маці, спрабаваў жартаваць на ламанай рускай мове. Шчыра кажучы, маёй матулі ён таксама спадабаўся.

Увечары члены дэлегацыі гулялі па вуліцах Кіева, захапляючыся яго прыгажосцю. Гучаў смех, чуліся песні на рускай, украінскай і чэшскай мовах. Тады маці было толькі дваццаць, яна была маладая і прыгожая, таму ёй вельмі прыемна было ісці побач са сваім новым сябрам Пэтэрам, узяўшы яго пад руку.

Гэтыя запамінальныя дні, калі маладыя людзі былі разам, праяцелі ў адно імгненне. Чэхі паехалі, а маці пачала чакаць весткі ад Пэтэра.

Але доўга чакаць не прыйшлося: яна атрымала першы ліст. Пэтэр пісаў на рускай мове, але з асаблівымі, характэрнымі для чэха памылкамі. Ён расказваў пра сваё жыццё, пра свае заняткі.

Перапіска доўжылася паўтара гады. У лістах усё часцей пачалі з'яўляцца словы пра каханне. Пэтэр запрашаў маю маці ў Прагу. У адным з лістоў Пэтэр даслаў свой фотаздымак.

Аднак жаданай сустрэчы так і не адбылося, бо ў сямідзесятыя гады сувязь з замежжам, нават сацыялістычным, лічылася палітычнай крамолай. Ды і маці была ўжо маладым камуністам і не магла сабе ўявіць, як яна пакіне Савецкі Саюз і пераедзе жыць у Прагу. Гэта было для яе раўназначна здрадніцтву. Душу перапаўнялі дваістыя пачуцці: з аднаго боку — вялікая сімпатыя і прыхільнасць да гэтага хлопца, з другога — любоў да Радзімы, пачуццё адданасці, выхаванае з маленства.

Ішлі месяцы. Перапіска пачала пакрысе згасаць. Магчыма, Пэтэр сустрэў іншую дзяўчыну, а можа, зразумеў, што чакаць няма сэнсу. Але заставаліся яго лісты, заставаўся яго адрас.

Паштовая сувязь з Чэхаславакіяй праз некаторы час паказала адваротны бок медаля.

Прага 5¹⁹⁴⁰

Добрыя Вечы!
 Пишу тебе в Праге. Очень на
 тебя вспоминаю, на тебе ме-
 еньки, слова, которые ты меня
 учились - добро, добро, яна, солнце
 и как мы ходили за водой, еще
 одной тебе придет. Я очень рада
 из Киева открытку, на которой
 было приглашение в Прагу.
 Отправь меня фотокатинку.
 Коммунистическая и а СССР очень
 с тобой.
 Как родными очень большой кусок
 мира, мне много вспоминаю.

Очень тебе прошу, приедай,
 приедай в Прагу! как будет
 возможно! жду твоих писем.
 Вероятно приедем вместе, отправь
 мне одной тебе прошу приедай
 в Прагу!
 твой
 Ал

Удивил меня, больше из
 русского языка я знаю, а
 только учился русскому языку.

У 1976 г. маці пайшла працаваць тэхнолагам на ваенны прыборабудаўнічы завод. Праз два месяцы яе выклікалі ў аддзел кадраў і запыталі, ці падтрымлівае яна сувязь з замежжам. Атрымаўшы адмоўны адказ, начальнік заявіў: «Але ж Вы падтрымлівалі перапіску з грамадзянінам іншаземнай дзяржавы, таму далей не можаце працаваць на сакрэтным ваенным заводзе. Трэба змяніць працу».

Крыўда перапаўняла сэрца. Нявінныя адносіны двух маладых людзей былі ператвораны ў палітычную справу. Дык значыць, адпаведныя органы сачылі за іх перапіскай.

Прайшло шмат гадоў. Савецкі Саюз распаўся на самастойныя дзяржавы, якія сталі на дэмакратычны шлях развіцця. Межы сталі практычна свабоднымі. З’явілася магчымасць ехаць адпачываць або працаваць амаль у любую краіну свету. Прышоў новы час.

Маці пераехала ў Мінск і да сённяшняга дня не ведае пра лёс знаёмага ёй чэшскага хлопца Пэтэра.

Як бы маці ні спрабавала схаваць свой смутак, але ўсё роўна я заўважыла, як на яе вачах бліснула слязінка. І я зразумела, што гэтыя ўспаміны не даліся ёй лёгка...

Аляксандр Мужычэнка

Віцебская вобл., г. Наваполацк, СШ № 9, 9 клас
куратар Ада Райчонак

ІМ БОГ АДМЕРЫЎ МАЛА ЧАСУ

Неяк, перабіраючы архівы свайго дзядзькі Міхася, які памёр два з паловай гады таму, я знайшоў сярод яго рукапісаў шмат лістоў, якія ён атрымліваў, і чарнавікі лістоў, якія ён дасылаў. Я з прагнасцю стаў іх чытаць і зразумеў, што ў жыцці яго было шмат цікавых сустрэч, знаёмстваў, якім можна было толькі пазаздросціць. Сярод папер я знайшоў лісты да Васіля Быкава, да Рыгора Барадуліна, чарнавікі яго выступленняў, лісты да сяброў, з якімі Міхась дзеліцца сваімі навінамі, сваімі пачуццямі. Мяне ўразіў яго ліст да сябра дзяцінства і юнацтва Сашы Герната, у якім ён распавядае пра адкрыццё музея свайго любімага паэта Максіма Багдановіча:

«У Мінску святкаванне пачалося 8 снежня адкрыццём музея Багдановіча ў Траецкім прадмесці. Туды, нягледзячы на моцны мороз, сабраліся менчукі і госці сталіцы — усе, для каго імя Максіма Багдановіча не пусты гук, а нешта азначае. Там, перад адкрыццём, былі сказаны словы, ад якіх сцюжжа стала здавацца не такой лютай. Выступалі стваральнікі музея, паэты, пісьменнікі, нашчадкі знакамітага песняра і шматлікія госці. І вось наступіў той момант, калі расчыніліся дзверы, і першыя наведвальнікі пераступілі парог музея. Жадаючых хутчэй убачыць экспазіцыю музея было так многа, што ў холе першага паверха не было дзе і яблыку ўпасці. Там спевакі выконвалі песні на словы Максіма Багдановіча. Што гэта былі за песні!!! Якое цудоўнае выкананне! Я нават не ўяўляў, што

так хораша можна спяваць «Зорку Венеры», «Пагоню». І калі яе выконвалі, я нібыта ўбачыў Вострую Брану святую і вершнікаў, закаваных у латы, што несліся на сваіх грозных конях наўздагон за чужыніцамі, і за ўсім гэтым я ўбачыў самога аўтара: яго хударлявую постаць, яго задумненыя вочы... Ад такой узнёсласці я падышоў да маладога хлапца, супрацоўніка музея, і пажадаў, каб кожны дзень у іх было столькі наведвальнікаў, як у гэты святочны дзень. Новыя думкі і пачуцці пачалі ўзнікаць, калі я сам увайшоў у музей. Цікавыя матэрыялы, прыгожае аздабленне ўжо самі па сабе прымусалі мяне ўглядацца ў фотаздымкі, дакументы і іншыя экспанаты. Шчыра кажучы, да наведвання музея я нават не ўяўляў, як такі хворы чалавек, які амаль усё жыццё пражыў за межамі Беларусі, узадаваўся на чужой культуры, змог напісаць такія доўгія вершы, здолеў унесці свой велізарны ўклад у справу беларускага адраджэння. Асабліва запяў мне ў душу ліст Багдановіча да сяброў, у якім ён скардзіцца на дрэнны стан свайго здароўя, што тэмпература часам даходзіць да 40 градусаў, 39,5 захоўваецца пастаянна, і што, не звважаючы на гэта, піша вершы. Мне здаецца, што музей атрымаўся неблагі ў тым сэнсе, што нікому не дазволіць выйсці з яго дзвярэй раўнадушным.

На другі дзень цэнтр святкавання перамясціўся спачатку ў Акадэмію навук, а потым у Operны тэатр. У Акадэміі навук адбылася асамблея, прысвечаная стагоддзю з дня нараджэння Максіма Багдановіча. (...) Гэтая асамблея дала мне магчымасць пазнаёміцца з высокаадукаванымі людзьмі і прывяла ў нейкі парадак мае веды па Багдановічу, якія зараз сталі больш грунтоўнымі.

А вечарам таго ж дня ў Вялікім тэатры оперы і балета пачаўся ўрачысты вечар, які адкрыў Ніл Гілевіч. У прамовах, што гучалі на вечары, можна было адчуць ноткі радасці, гонару і смутку. Радасці і гонару за тое, што такі таленавіты чалавек аддаў сваё сэрца Беларусі, а смутку за тое, што ён пражыў толькі няпоўныя 26 год, не паспеў спець сваю лепшую песню. Асабліва мне спадабаліся словы Алега Лойкі і Рыгора Бардуліна. (...)

На наступны дзень перад ад'ездам я не мог не зайсці ў філіял музея Багдановіча, ці, як яшчэ яго называюць, — беларускую хатку, якая працягвае традыцыі тых беларускіх хатак, што існавалі ў пачатку стагоддзя, служылі тымі крыніцамі, у якіх чыстым струменем брўяла культура і палітыка, дзе збіраліся літаратары, інтэлігенцыя, палітыкі. Зараз роля музейчыка, магчыма, памеркне, бо адкрыўся музей у Траецкім прадмесьці, але людзі будуць ісці і сюды, тут таксама ёсць што паглядзець».

Прачытаў я гэтае пісьмо і доўга сядзеў у задуменні. Я думаў над лёсам паэтаў Максіма Багдановіча і майго дзядзі Міхася Райчонка. Мне нават падалося, што і з аблічча яны крыху падобныя, абодва яны — чарнявыя, з вусамі, абодва пражылі няпоўных 26 год. Абодва яны палымяна любілі родную Беларусь, рабілі ўсё магчымае дзеля яе адраджэння, дзеля яе культуры, гістарычнай спадчыны.

Зараз я хачу расказаць пра Міхася Райчонка. Яго вершы і проза абышлі газеты і часопісы краіны. Нарадзіўся ён 3 ліпеня 1973 года ў вёсцы Германовічы Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай

вобласці. Тут скончыў сярэдняю школу. Скончыў Віцебскі педінстытут, паступіў у аспірантуру, працаваў выкладчыкам беларускай літаратуры ў родным інстытуце. З дзяцінства марыў стаць пісьменнікам. Свой першы верш «Мяцелі» напісаў у чацвёртым класе. У старэйшых класах захапіўся краязнаўствам, якім займаўся да апошніх дзён свайго жыцця. Вучоба ў Віцебскім педінстытуце, дзе ён займаўся на філалагічным факультэце, дала яму добрую падрыхтоўку да жыцця. Яму пашчасціла на выкладчыкаў, якія сталі для яго добрымі сябрамі і дарадчыкамі. Міхась чытаў ім свае літаратурныя творы, яны давалі яму парады, указвалі на памылкі, па-бацькоўску падтрымлівалі яго талент. А ён быў у яго ад Бога.

Ужо будучы студэнтам, прымаў ён удзел у археалагічных раскопках у Віцебску, працаваў у архівах Мінска, Вільні, Варшавы, Санкт-Пецярбурга. Яшчэ ў школьныя гады захапіўся творчасцю Язэпа Драздовіча, што і вырашыла яго далейшы лёс. На падвядзенні вынікаў абласнога конкурсу «Мая Радзіма Беларусь» Міхась быў адзіным з выступоўцаў, хто свабодна прамаўляў на беларускай мове без усякай шпарталкі, што адразу заўважылі выкладчыкі педінстытута і прапанавалі яму паступаць да іх вучыцца. Думаў Міхась паступаць у Мінскі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі, бо любіў тэхніку і добра ў ёй разбіраўся, часта даводзілася працаваць на трактары ў фермерскай гаспадарцы бацькі, майго дзеда Алега Георгіевіча.

Пасля гутаркі з роднаснай душой, паэтам і выкладчыкам Анатолем Канапелькам, ён памяняў сваё рашэнне. Усе курсавыя і дыпломная працы былі прысвечаны творчасці Язэпа Драздовіча, апошняя заняла першае месца на рэспубліканскім конкурсе студэнцкіх прац. Міхась прыняў самы актыўны ўдзел у стварэнні музея мастацтва і этнаграфіі імя Язэпа Драздовіча. У пошуках экспанатаў ён абышоў усю Дзісеншчыну, пабываў у Наваградку, Вільні, Горадні, Заслаўлі, Радашковічах. У 1995 г. стварыў Культурна-асветніцкі цэнтр імя Драздовіча, які шмат зрабіў для вяртання беларускаму народу спадчыны нашага славутага земляка — мастака, этнографа, разьбяра, гісторыка, даследчыка космасу, археолага, фалькларыста. Ужо праведзены 5 пленэраў, прысвечаных мастаку, якія адбываліся ў родных яму мясцінах. Пасля кожнага з іх праводзіліся выставы мастацкіх работ у Мінску, Віцебску, Полацку і раённых цэнтрах Віцебскай вобласці.

Шмат часу сябры Цэнтра імя Язэпа Драздовіча прысвячалі краязнаўчай працы. Яны правялі Першыя Міжнародныя Дзісенскія чытанні, якія прайшлі на высокім узроўні. Матэрыялы іх увайшлі ў кнігу «Памяць» Міёрскага раёна Віцебскай вобласці, а матэрыялы па Шаркаўшчынскаму раёну яшчэ чакаюць свайго часу. Сярод моладзі цікава праходзілі рэгіянальныя краязнаўчыя канферэнцыі. Яны прымушалі юнакоў і дзяўчат вывучаць гісторыю свайго краю, цікавіцца лёсам сваіх славутых землякоў.

Вялікую цікавасць сярод мастакоў выклікалі конкурсы дзіцячых мастацкіх прац «Шляхам Язэпа Драздовіча», арганізаваныя Міхасём. Пераможцам конкурсу былі ўручаны каштоўныя падарункі. Дзіцячыя працы экспанаваліся на выставах у Віцебску і Полацку.

Міхась марыў пра сваю газету. Яна выйшла ў свет пасля яго смерці. Называецца яна «Бацькаўшчына». Рэдагуе яе мая бабуля. Яна працягвае працу сына. Апошні пленэр — я быў на ім — ужо быў без яго, але мастакі ўспаміналі яго штодня. Хутка выйдзе ў свет зборнік «Як сын твай родны...», які мой дзядзька не паспеў убачыць пры жыцці, я занясу яго яму на магілу.

«Мая на небе свеціць зорка, там, дзе Драздовіч вандраваў», — пісаў ён у сваім вершы. Я гляджу на зорнае неба, хачу адшукаць яе і не магу. І нарэшце разумею, што зорка — гэта памяць, якую ён пакінуў пасля сябе. Іншы чалавек і за доўгае жыццё не можа зрабіць столькі, колькі зрабіў ён за свае дваццаць пяць з паловай год.

Скульптар Алесь Шатэрнік, які рабіў бюст на магілу Міхася Райчонка, казаў: «Пайшоў ад нас другі Максім Багдановіч!» Такую думку выказвалі і іншыя мастакі, што бралі ўдзел у пленэрах, якія ён арганізоўваў. Яго вобраз увасобілі ў мастацкіх працах Уладзімір Маяк, Віктар Маркавец, Віктар Крук.

Наша хата — гэта мастацкая галерэя, у якой больш за 50 абразоў лепшых мастакоў Беларусі. Пачатак ёй паклаў мой родны дзядзька, і я гэтым ганаруся. Упэўнены, што прыйдзе час, і яна будзе служыць людзям. Так будзе, так жадаў Міхась.

Ала Наваградская

Гродзенская вобл., г. Ліда, гімназія № 1, 11 клас

ТРЫ ПАДАРОЖЖЫ Ў МІНУЛАЕ

Хутка ідзе час... Змрок мінулага бязлітасна паглынае кожнае імгненне. Мінулае перанаселена людзьмі, людзьмі розных часоў, розных эпох. Але людзі ідуць і ідуць у апошні шлях, забіраючы з сабой сваё сэрца, свой розум, свой талент. Магчыма, хтосьці часова захавае ў душы нечы след. Хутка ідзе час... Час бязлітасна выкідае з памяці людской імёны тых, хто заслугоўвае памяці. На аснове таго, што мы зрабілі, будзе сучаснасць.

Але ўсё ж такі думкі і надзеі, учынкi і здзяйсненні нашых продкаў жывуць. Жывуць! Мы не забываемся на іх. Яны жывуць у шматлікіх дакументах, у радках лістоў, на фотаздымках... Ды яшчэ падаравана чалавеку Богам памяць...

Насуперак таму, што не створана яшчэ машына часу, я хачу заплосчыць вочы і ў думках перанесціся ў той час, калі жылі мае продкі.

Падарожжа першае...

...Я апынулася ў вёсцы. Пачатак XX стагоддзя... Месца мне знаёмае. Некалькі разоў я была тут. Пазнаю гэтую дарогу, гэтыя самотныя бярозкі... Вёска Помедзь... Ціш і глуш... Я пазнаю гэтую хатку! Пакрыўленая, з саламяным дахам хацінка глядзіць на мяне сваімі цьмянымі вачыма... Тут жыве мой прадзед Вацлаў, будучы бацька бабулі Уладзі. Падыходжу бліжэй, азіраюся... Ціха. Раптам пачуўся гоман. Здаецца, у хаце майго прадзеда сварка! Галасы чуоцца ўсё выразней, нарэшце адчыняюцца дзверы, і з хаты вылятае малады прыгожы хлопец гадоў восемнаццаці.

— Мікадзім! Пачакай! Паслухай мяне! — крычыць яму ўслед ягоны бацька Мацвей. — Што ты надумаў?

На двор выходзіць спрытны стары. Мікадзім рашуча азірнуўся на бацьку і цвёрда заявіў:

— Я хачу ў армію! Хачу ў Мікалаеўскае войска!

— Што ты прычапіўся да гэтай арміі, як п'яны да плота?! Які чорт цягне цябе туды?

— Бацька, хіба ж Вы не бачылі?! Як ідзе войска!.. Як прыгожа выглядае, калі дружна маршыруе! А песні!.. Бацька, ці Вы не бачылі?! Я не адступлюся! Я хачу ў войска!

Я бачу сумныя вочы майго прадзеда.

— Ну, што ж з табой зробіш!..

...Усё той жа падворак, толькі прыкладна праз два гады... Я бачу старога пасівелага Мацвея. Ён за руку трымае малога Уладзіка. Побач стаіць прыгожая зграбная дзяўчына і выцірае хусткай вочы. Ля брамы я бачу Мікадзіма. У руках чамадан.

— Бацька... Даруйце! Не пашкадавалі для мяне нават Лыску... Карову прадалі... Бацька!

Мікадзім кідае чамадан і абдымае бацьку. Заплакала дзяўчына і абняла абодвух. Уладзік падняў свае блакітныя вочкі, падышоў да сястры, ухапіўся за падол яе сукенкі і таксама пачаў ціха ўсхліпваць.

— Бацька! Дзякуй за ўсё... — прашаптаў Мікадзім.

Адчыняючы брамку, Мікадзім усміхнуўся, але мне здалося, што ўсмешка ў яго маркотная...

— Бацька... Каролька... Уладзік... Будзьце здаровы! Ubачымся!..

— Не забывай на нас там, у Амерыцы! — сказаў бацька.

Каролька дрыжачым голасам дадала:

— Брацік, пішы лісты!

Малы Уладзік, відаць, дрэнна разумее, што тут адбываецца. Ён лыпае сваімі вочкамі і пазірае на дарослых.

— Бывай, Мікадзім!..

...Ішоў час. Ад Мікадзіма прыходзілі весткі. Праз два гады ён выклікаў Караліну да сябе. Яшчэ адну крывіначку Мацвей выправіў у Амерыку. Падрастаў Уладзік...

Вяселле Мікадзіма Гальцэвіча. Здымак, дасланы з Амерыкі

...Савецкія часы... Ліда... Вуліца Паўліка Марозава... Дом № 16...

— Стаська! Сьноч! — ускрыкнула мая бабуля. (Гэта быў мой дзядзька.) — Я і не пазнала! Якая прычоска! Малады які!

— Дзень добры!

Бабуля запрасіла госьця ў хату У бабуліным пакоі на ложку ляжаў мой прадзед. Ubачыўшы госьця, ён заўсміхаўся, устаў, паціснуў дзядзькаву руку. Прыйшоў мой дзед і спытаў у госьця:

— Ну што, сьноч, да бацькоў завітаў?!

Бабуля тут жа схамянулася:

— Ты, мабыць, есці хочаш? Я хутка!

— Не, дзякуй... Я па справе. Я ўчора ўвесь дзень думаў пра гісторыю, што дзед расказваў. Дзе яны, нашыя сваякі з Амерыкі? Трэба адшукаць дзедавых брата і сястру! Трэба неяк звязацца з імі.

Прадзед уздыхнуў і ціха сказаў:

— Унук, дзе ты іх знойдзеш? Ці жывыя яшчэ?..

— Паслухайце! Ёсць ідэя!..

...Праз Чырвоны Кржк мой дзядзька знайшоў сястру майго прадзеда Караліну. Яна адказала на ліст з Ліды, у якім паведаміла, што Мікадзім памёр. Сама ж яна ў той момант жыла ў доме для састарэлых. Месца знаходжаньня дзяцей Мікадзіма і яе дзяцей невядо-

ма было нават самой Караліне. Яна напісала, што кожны з дзяцей мае сваё гняздо, што яны параскіданы па ўсім свеце. Наладзілася перапіска. Караліна Аражкевіч (прозвішча ад мужа) высылала сваякам у Ліду лісты, паштоўкі, адзенне, рэчы. Адноўчы паспрабавала адправіць у Беларусь дзесяць даляраў. Але грошы затрымалі ў Маскве. І Караліна Аражкевіч, і мая бабуля атрымалі папярэджанне. Грошы перасылаць было забаронена. Перапіска працягвалася, пакуль на ліст з Ліды не прыйшоў адказ: «Адрасат адсутнічае...»

Ганна Нагайцава

Мінская вобл., г. Маладзечна, СШ № 3, 7 клас
куратар Сяргей Нікіценкаў

З ГІСТОРЫІ ПАШТОЎКІ

Гісторыя — гэта невычэрпная крыніца: чым больш пазнаеш, тым больш прываблівае. Для мяне асабліва цікавыя турыстычныя паездкі, выставы, якія ладзяцца ў музеях. Я наведваю ўсе выставы ў абласным краязнаўчым музеі ў Маладзечне, бо там працуе мая маці. На адной з выстаў выклікалі ў мяне цікавасць паштоўкі з надпісамі на розных мовах.

Я пачала гартаць кнігі і даведлася з манаграфіі А. М. Падлінскага «Белоруссия на почтовых открытках», што паштоўка мае цікавую гісторыю. Аказваецца, яшчэ ў 1869 г. прафесар Венскай ваеннай акадэміі Эмануэль Герман у газеце «Нойе фрайе прэсэ» прапанаваў для перасылкі выкарыстоўваць бланкі, якія выпускаліся б у продаж паштовым ведамствам. Такім чынам, ужо 1 кастрычніка 1869 г. у Аўстра-Венгрыі выйшла першая паштовая картка.

Цікава, а калі ж з'явіліся паштоўкі ў нас?

Аказваецца, 1 студзеня 1872 г. адкрыцця пісьмы былі ўведзены ў Расіі, а ў 1896 г. з'явілася паштоўка з выявай маста праз Заходнюю Дзвіну ў Віцебску, з якой і пачалася серыя, выдадзеная Ш. Добрым, што прадстаўляла не менш за 12 відаў гарадоў. Даследчыкі лічаць, што штэмпель з датай адпраўкі з Мінска 20 сакавіка 1899 г. — адна з першых мінскіх ілюстраваных паштовак.

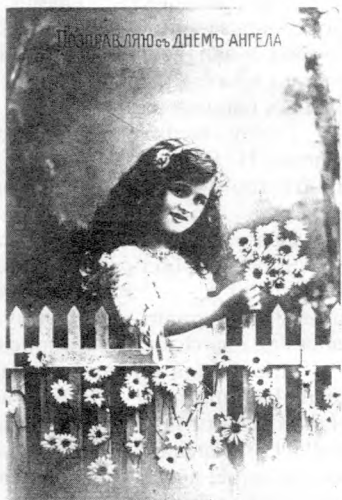
Прагледзеўшы стос паштовак, прысвечаных святам, я адзначыла для сябе тое, што датуюцца яны па-рознаму і выявы на іх у залежнасці ад гэтага розныя. Ну, што ж, чаму б і не зазірнуць у гісторыю мінулага XX стагоддзя «праз паштовую скрыню»? Некалькі разоў перагарнуўшы стосік паштовак, заўважаю, што сустракаюцца віншаванні «З Новым Годам!», «З Вялікаднём!», «З Раством Хрыстовым», «З Днём анёла». Значыць, святкавалі гэтыя святы ў пачатку XX стагоддзя, жадалі здароўя, дабрабыту.

Я лічу, што ў сваёй працы мне трэба адлюстравіць свае назіранні пра тое, якія святы святкаваліся ў розныя часы. Як віншавалі адзін аднаго? Як выглядалі паштоўкі? Адкуль і куды накіроўваліся?

Пачну сваё апісанне з паштоўкі «Сь Новым годом». Самая ранняя датуецца 1908 г. Паштоўка надрукавана на тоўстай паперы жаўтаватага колеру, малюнкі рэльефныя. Дзве дзяўчынкі стаяць ля парога, адна з падарункам у руках. З адчыненых дзвярэй бачны зямляная вуліца, неба з заходзячым сонцам жаўтаватага колеру. Цікавае адзенне, прычоскі. На адваротным баку — на розных мовах — назва карткі, у тым ліку і на рускай, «Открытое письмо». Рукпісны тэкст з віншаваннямі і пажаданнем здароўя і ўсяго найлепшага. Картка адпраўлена з г. Краменчуга Палтаўскай губерні ў Мінск, вуліца Каломенская, дом Корсуна, Аўгусту Аўгуставічу, для перадачы Петрыкавым. (...)

Картка паштовая 1992 г. «З Новым Годам!» Мінсвязі РБ. Фота П. Кастэнка. Яловыя галінкі, цацкі, бутэлька «Савецкага шампанскага», фужэры, цукеркі ў вазачцы.

Паштоўка 1993 г. (выдавецтва «Беларусь», мастак Н. Сакалова-Кубай) з надпісам: «Каб вы весела жылі і здаровыя былі! З Новым Годам!» Сюжэт — выцінанка. З гэтым відам дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва я ўжо знаёмая, сама выразала ў мастацкай школе. Зараз у Маладзечне гэтым займаюцца ў мастацкай школе і вучылішчы дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Размова ідзе нават пра «маладзечанскую школу выцінанкі».

На жаль, паштоўкі 1980–1990 гг. — без надпісаў, але аналагічныя я сустракала ў сваякоў і знаёмых і заўважыла, што перапіска вялася з рознымі гарадамі СССР, пазней — з краінамі СНД і Балтыі, радзей з Польшчай, Германіяй і іншымі краінамі. У той час як на пачатку XX стагоддзя — з Палтаўскай, Смаленскай і іншымі губернямі Расіі.

Што тычыцца сюжэтаў, я заўважыла, што на пачатку стагоддзя гэта выявы людзей, нейкія рэчы, а ў 1980–1990 гг. — навагоднія кампазіцыі, нацюрморты, казачныя персанажы, узоры выцінанак.

Наступны стосік паштовак з сюжэтамі і віншаваннямі да Раства Хрыстова. Першая з іх датуецца 1908 г. Выява на паштоўцы каляровая, рэльефная, нават адчуваецца пад пальцамі. Сюжэт нескладаны: хлопчык у матроскай форме гойдаецца на арэлях, якія мацуюцца да яловай галінкі, у левай руцэ трымае трубу, надпіс: «Сь Рождествомъ Христовымъ». Картка адпраўлена з г. Калугі ў г. Мінск (стаяць штэмпелі). Тэкст пра тое, што ежа ўжо куплена.

Картка-віншаванне з Нараджэннем Хрыстовым на польскай мове: «Wiesiolych Swiąt Bożego Narodzenia». Выява чорна-белая: дзяўчына-анёл з крыламі, у руках упакаваныя падарункі. Тэксту няма.

Вялікі перапынак у 70–80 год — і вось 1989 г., выдавецтва «Беларусь», мастак В. А. Рагалевіч, паштоўка-складзень. У цэнтры — надпіс: «Будзь здароў на ўвесь год, як калядны лёд». Злева — зімовы начны пейзаж, справа — гэты ж пейзаж з акенца.

Паштоўка 1992 г. «Віншуем са святам!» мастака В. Вальнца, фірмы «Кавалер». Выява калядоўшчыкаў з казой, зоркай, мехам з ежай.

Віншаванка «З калядамі!», 1992 г., Мінск, фота Н. Агладзе. На фоне акна з начным небам нацюрморт з двума падсвечнікамі рознай формы з запаленымі свечкамі, чырвонабокім яблыкам, галінкай рабіны, мяккай цацкай. Уверсе надпіс: «З калядамі!» Тэксту на адваротным баку няма.

І зноў «выцінанка». Паштоўка 1993 г. Выдавецтва «Беларусь». Мастак Н. Сакалова-Кубай, з надпісам «Святое Раство — людзям прыгаство!»: два анёлы трымаюць запаленую свечку, уверсе ззяе зорка.

Зразумела, што найбольш прывабляюць паштоўкі пачатку ХХ стагоддзя, бо прайшло ўжо больш за стагоддзе, але і паштоўкі 1980–1990 гг. — гэта не толькі ўзоры, але і прыклад узнаўлення святкавання рэлігійных святаў, якія ў гады савецкай улады не святкаваліся і нават былі забаронены.

Яшчэ адна цікавая віншавальная група — велікодныя паштоўкі. Першая з іх — 1909 г., Расія, «Сь праздником Святой Пасхи». Надпісы на розных мовах, віншаванне — на рускай, даслана ў Раслаўль Смаленскай губерні з Калакаліша. Выява выклікае ўсмешку і замілаванне: два зайцы трымаюць у руках і за плячыма кошычкі з велікоднымі яйкамі.

У мастацкай школе мы знаёміліся з сутнасцю гэтага свята і нават рыхтавалі да яго малюнкi, але такі сюжэт я сустракаю ўпершыню, і не дзіва, бо паштоўцы каля 100 год.

На наступнай паштоўцы 1909 г. тэксту ліста няма, але ёсць надпіс: «Сь праздником Св. Пасхи». Выявы жанчыны і мужчыны каля невялікага століка з велікодным яйкам на ім, яны падтрымліваюць вялікае яйка з букетам кветак усярэдзіне. Прычоскі, святочнае адзенне пачатку ХХ ст. Даволі сучасна яны выглядаюць і зараз.

А вось картка 40–50 гг. ХХ ст. на польскай мове з надпісам: «Wiesiolego Alleluja». Каляровая паштоўка з цісненнем. Узнёсла выява Ісуса Хрыста ў промнях.

1989 г., г. Мінск, кааператыўная вытворчасць, паштоўка з надпісам «Хрыстос уваскрос. Зь вялікднём». На ёй выява кафедральнага сабора ў Мінску, паштоўка складваецца, на адваротным баку — крыж, сонца, раслінны арнамент.

Паштоўка «Хрыстос уваскрос!», 1991 г., Мінск, выдавецтва «Беларусь», мастак Н. Кузьмянкова. Прыгожы фон у выглядзе яркіх палосак, паскамі і крапінкамі ўпрыгожана велікоднае яйка.

Паштоўка 1993 г., выдавецтва «Беларусь», мастак Н. Сакалова-Кубай. Тэкст: «Свята Вялічка — з чырвоным яечкам!». Прыгожа расфарбаванае яйка ў стылізаваным абрамленні (выцінанка).

Такім чынам, як і ў пачатку XX стагоддзя, сярод паштовак 80–90 гадоў ёсць віншаванні з Вялікаднём, але розныя сюжэты. Заўважыла, што паштовак савецкага часу з велікодным віншаваннем няма, бо Вялікдзень, як і Раство Хрыстова, у СССР не святкаваўся.

Яшчэ вельмі цікавае віншаванне з Палтавы ў Мінск з днём анёла, 1913 г., паштоўка выдадзена ў Расіі. Надпіс «Поздравляю съ Днём Ангела». Дзяўчынка з распушчанымі валасамі трымае букецік рамонкаў. Пажаданне ўсяго найлепшага.

Так хочацца верыць, што ў жыцці будзе суправаджаць мяне добры анёл-ахоўнік і накіроўваць на добрыя ўчынкi. Для сябе я зрабіла выснову, што гісторыю можна вывучаць па розных крыніцах, паштоўкі — адна з іх. Выбраная тэма — невялічкі экскурс у гісторыю, а наперадзе — іншыя тэмы, іншыя знаходкі...

Дар'я Назарук

Мінская вобл., г. Чэрвень, СШ № 4, 9 клас

ЛЁС МАЙГО ГОРАДА — МОЙ ЛЁС

Аднойчы, вяртаючыся са школы, я заўважыла, што з нашай паштовай скрыні праз шчыліну выглядае нейкі белы папяровы вугалок. Я бягом кінулася на свой пяты паверх, схапіла ключ ад паштовай скрыні і панеслася ўніз... Я думала, што доўгачаканы ліст да мяне даслала мая сяброўка. Не паспела павярнуць ключ, як дзверцы самі расчыніліся, і проста мне пад ногі пляснуўся таўшчэзны канверт з праштампаванымі пячаткамі з сургуча. Ён быў трохі разарваны, і з яго выглядвала шмат фотаздымкаў. Адрас адпраўніка і наш былі напісаны па-ангельску. Зірнула на маркі. На іх выразнымі літарамі значылася POLSKA. Не мне, значыць... Маме... Расчараваная, я паволі, ледзьве перасоўваючы ногі, падымалася да сваёй кватэры. Увайшла. Працягнула канверт маме.

— Ой! — усклікнула мама і нервова разарвала канверт. Дастала фотаздымкі, расклала іх на сталае. Ні адзін твар не быў нам знаёмы. Здымкі былі чорна-белыя, шмат якія перазнятыя на ксераксе і аддавалі чарнатою. Па фасоне адзення, асабліва жанчын, можна было здагадацца, што зроблены яны на пачатку XX стагоддзя. Тады мама схапіла ліст, пачала чытаць...

Ліст быў ад нашай даўняй добрай знаёмай пані Іааны Янушчак. Я ўспомніла, як год таму мы прыязджалі да яе ў госці ў Гдыню. Ра-

зам былі ў Варшаве. Раней пані Іаана працавала экскурсаводам, таму з ёй вельмі цікава было хадзіць і па Старым горадзе Варшавы, і па музеях і выставах Гданьска і Гдыні. Зараз пані Іаана пенсіянерка, але яна актыўна займаецца грамадскімі справамі. Пасядзець проста без справы ёй не выпадае. Не дае супакоіцца памяць: уначы ёй сняцца сны, вяртаючы яе ў маладосць, раніцай, як прачнецца, яе позірк затрымліваецца на адным з партрэтаў, якіх шмат вісіць на сценах яе кватэры.

...Яна падыходзіць да аднаго з партрэтаў, кранае рукой лоб, праводзіць па твары, вітае маладога чалавека. Увечары яна паўтарае тое ж самае, толькі ўжо на развітанне. І гэтак штодня...

Мы пазнаёміліся з пані Іаанай гадоў 10 таму на Жальбінах. Я была тады зусім яшчэ малая, гадоў 5 мне было, і пані Іаана, калі прыязджала, прывозіла мне розных прысмакаў. А сама яна заўсёды казала нейкую незразумелую мне тады прамову на сваёй польскай мове. Мне не падабалася гэткае мерапрыемства, «Жальбіны», куды бацькі мяне заўсёды бралі з сабою. Госці, а іх было шмат, даставалі бел-чырвона-белыя сцягі, разгортвалі іх і ўзнёсла так неслі. А больш маладыя людзі завязвалі бел-чырвона-белыя стужачкі на лбе, на рукаве, а хто проста нёс у руках... Калона ў некалькіх месцах спынялася. Казалі прамовы. А потым, калі шэсце гэтае і наогул усё мерапрыемства заканчвалася, маіх бацькоў выклікалі ў міліцыю. Іх доўга не было. Гадзіны 3–4. І я заўсёды плакала... А калі нарэшце яны прыходзілі, паварочваўся ключ у замку нашай аднапакаёўкі, я кідалася з усіх ног у прыбіральню і замыкалася там. Мне здавалася, што гэта прыйшлі ўжо па мяне, бо мамулю маю не адпусцілі. І толькі голас мамачкі маёй: «Дачушка, дзе ты?» — вяртаў мяне з прыбіральні ў калідор. Я выходзіла, нібыта не страхі мяне заганялі ў прыбіральню, а неабходнасць.

Вось, калі мне было гадоў 10, я ўжо добра разумела сэнс гэтых «Жальбін», ці, як па-іншаму называлася гэтае мерапрыемства, — «Ігуменскага шляху». Ігуменскі — ад старажытнай назвы нашага горада Ігумена.

Праходзіў «Ігуменскі шлях» і сёлета. І зноў, як і 10 год таму, у ім прымала ўдзел пані Іаана Станкевіч-Янушчак з Польшчы разам са сваімі сябрамі, дэлегацыя з Літвы, якую ўзначальваў дэпутат Літоўскага Сойму, дэлегацыя са сталіцы, сябры культурна-асветніцкага аб'яднання «Ігумен», сябры руху «Адраджэнне» і іншыя. І зноў пані Іаана Янушчак, як і іншыя прамоўцы, гаварыла пра 26 чэрвеня 1941 г. Што ж адбылося ў гэты дзень у маім горадзе, што прымушае збірацца людзей з розных краінаў?

Гэта былі першыя дні вайны. І, як расказвалі мне мае бацькі і сама пані Іаана, з Менску, з Барысава ў чэрвеньскую (ці ігуменскую) турму зганялі зняволеных, сярод якіх шмат было гэтак званых палітычных зняволеных. Зняволеных аказалася зашмат, камеры былі перапоўненыя... А трэба было людзей вывозіць.

Большавікі рашэнне праблемы знайшлі хутка. Уначы вывелі спачатку ў турэмны двор усіх палітзняволеных. Некаторых расстралялі проста ў двары, а астатніх выстраілі ў калону і пагналі па шашы, што вядзе на Бабруйск праз лес. Стомленыя ад пераходаў людзі думалі, што іх пераганяюць у нейкае новае месца... Але, калі выйшлі за горад і пачалі падыходзіць да разбуранай цагельні, што стаяла на ўскрайку леса, па шматтысячнай калоне энкавэдзісты адкрылі агонь з аўтаматаў... Людзі кідаліся ўцякаць, але іх дагналі куля або сабака... Калона памяншалася, але крочыла ўперад... Так на працягу двух кіламетраў ад шматтысячнай калоны амаль нікога не засталася. Параненая, але не забітая, засталася жывою пані Іаана. Яна казала: «Як стрэлілі, я вельмі спужалася і ўпала на зямлю раней, чым у мяне была выпушчана куля... Куля ж забіла суседа»... Застаўся жывы і палкоўнік Тумас з Літвы. Пані Іаане ў 1941 г. было 19 гадоў. У турму яна трапіла разам з нарачоным. Але яе каханага расстралялі ў Курапатах. Вось чаму штогод пані Іаана прыязджае да нас. У першую чаргу яна наведвае Курапаты, дзе спачывае яе нарачоны. А потым яна бярэ ўдзел у «Ігуменскім шляху». Сёлета па гэтай дарозе яна ўжо прайшла дванаццаты раз. І ў дванаццаты раз гучала яе споведзь...

З фотаздымкаў, якія даслала нам пані Іаана, яна хоча, каб мой айчы, а ён мастак, член Саюза мастакоў Беларусі, стварыў мастацкія партрэты яе сяброў, якія загінулі ў ноч на 26 чэрвеня 1941 г., для выставы, якая будзе праходзіць у Польскім нацыянальным музеі.

Падзеі, якія адбыліся ўначы 26 чэрвеня 1941 г. ля майго горада, не знойдзеш у беларускіх падручніках гісторыі, пра іх некаторыя гавораць шэптам. Не прымаюць удзелу ў «Ігуменскім шляху» і мае настаўнікі. Але ці можа чалавек любіць сваю Радзіму, ганарыцца ёю, заклікаць нас, вучняў, любіць яе, калі ён сам не паважае, не ведае і не хоча ведаць сваёй гісторыі?.. Падзеі, якія адбыліся тут у першыя дні Вялікай Айчыннай, — гэта наша гісторыя, гэта лёс маёй краіны, а значыць, і мой лёс. Выкрасліць з памяці ўсё гэта немагчыма. Як і немагчыма свядомаму беларусу не ведаць, што адбывалася з яго народам у розныя часы...

Станіслаў Нікіцін

Мінскі машынабудаўнічы каледж

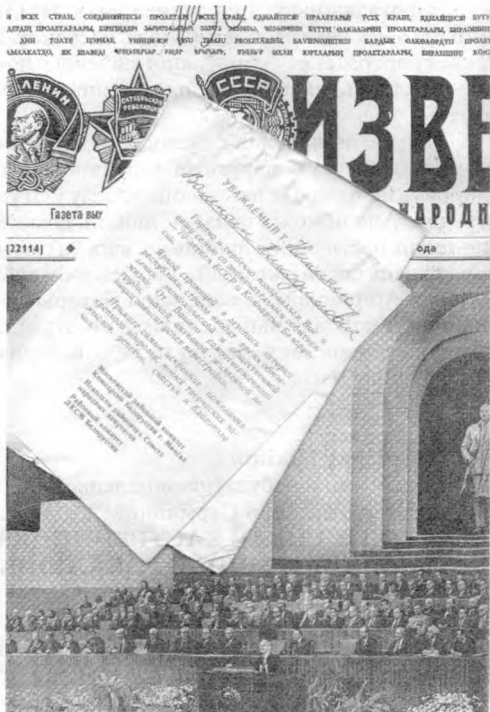
куратар Уладзімір Сурмянкоў

70 ГОД ВЯЛІКАЙ КАСТРЫЧНІЦКАЙ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЙ РЭВАЛЮЦЫІ

Кожны з нас ведае пра Кастрычніцкую рэвалюцыю 1917 г., якая прывяла да ўлады саветаў. Але ўсю праўду ведаюць пра яе далёка не ўсе. Беларусі гэтая рэвалюцыя прынесла шмат людскіх стратаў.

Першы горад, у якім усталявалася ўлада саветаў, быў Мінск. Мінскі Савет, у якім пераважалі бальшавікі, узяў на сябе кіраўніцтва рэвалюцыяй у Мінску. Ён абвясціў сябе ўладай і на важнейшыя аб'екты горада паслаў сваіх камісараў. З салдат быў арганізаваны Першы рэвалюцыйны полк імя Мінскага Савета. 2 лістапада была абвешчана перамога савецкай улады ў Мінску. Да гэтага часу рэвалюцыя ўжо перамагла ў Віцебску, Гомелі і іншых гарадах. Непасрэднае кіраўніцтва пераходзіць улады да саветаў ажыццяўляў ВРК (ваенна-рэвалюцыйны камітэт) Заходняй вобласці і фронту на чале з К. Ландэрам. Пазней за ўсе гарады савецкая ўлада ўстанавілася ў Магілёве. Тут знаходзілася Стаўка Вярхоўнага галоўнакамандуючага генерала Духоніна. Бальшавікі накіравалі сюды ўзброеныя сілы. 27 лістапада Стаўка была ліквідавана. Улада перайшла ў рукі ВРК. Такім чынам, з 25 кастрычніка па 27 лістапада рэвалюцыя перамагла па ўсёй Беларусі. Была абвешчана ўлада саветаў. Вышэйшымі органамі савецкай улады сталі аблвыкамзах (абласны выканаўчы камітэт Заходняй вобласці і фронту на чале з А. Мяснікянам) і СНК (Савет Народных камісараў) на чале з К. Ландэрам.

Але і праз 70 гадоў улада саветаў захавалася. 2 лістапада 1987 г. ў Маскве адкрылася сумеснае ўрачыстае паседжанне Цэнтральнага Камітэта КПСС, Вярхоўнага Савета СССР і Вярхоўнага Савета РСФСР. У Крамлёўскім Палацы з'ездаў сабраліся члены і кандыдаты ў члены ЦК КПСС, члены Цэнтральнай рэвізійнай камісіі КПСС, дэпутаты Вярхоўных Саветаў Саюза ССР і Расійскай Федэрацыі, удзельнікі Вялікай Айчыннай вайны, ударнікі дванаццатай пяцігодкі, шматлікія замежныя госці, якія прыбылі ў

СССР на юбілейныя ўрачыстасці, дыпламатычны корпус і прадстаўнікі прэсы.

Першым на гэтым паседжанні сказаў сваё ўступнае слова таварыш Грамыка:

«Дорогие товарищи!

Уважаемые зарубежные гости!

Сегодня здесь, в этом кремлевском зале, мы собрались в связи со славным праздником советского народа и трудящихся всего мира — семидесятой годовщиной Великой Октябрьской социалистической революции.

С волнением мы обращаем нашу память в тот октябрьский день 1917 года, когда партия большевиков во главе с Лениным встала у руля в огромной стране. Она смогла это сделать потому, что за нею шли рабочий класс, трудовое крестьянство, трудящиеся всех наций и народностей России, те массы, которые непосредственно сотворили революцию...»

З гэтых слоў мы бачым, што Грамыка ўслаўляе Кастрычніцкую рэвалюцыю, якая была вялікім святам у той час для ўсяго савецкага народа. Але колькі крыві пралілося з-за яе, ён не гаворыць, ён не раскрывае ўсю праўду, а гэта вельмі важна.

Майго дзеда, які быў ветэранам Вялікай Айчыннай вайны, нават віншавалі з гэтай «вялікай» датай. Яго павіншаваў маскоўскі раённы камітэт Кампартыі Беларусі горада Мінска паштоўкай. Я аднойчы запытаў у дзядулі, як ён ставіцца да камунізму. Той мне адказаў, што не жадаў бы нікому таго часу, бо прыходзілася ўсім многа працаваць, каб выканаць пяцігодкі, якія прызначала ўлада. Ён адказаў мне, што ў яго вельмі шмат прычын, каб ненавідзецц КПСС і камунізм.

На гэтым паседжанні таксама выступіў і М. Гарбачоў, імя якога ведае кожны з нас. Ён чытаў даклад «Кастрычнік і перабудова: рэвалюцыя працягваецца». Гэты даклад ён падзяліў на тры часткі: «Шлях Кастрычніка — шлях першапраходца», «Сацыялізм, які развіваецца, і перабудова», «Вялікі Кастрычнік і сучасны свет». (...)

Як мы ведаем з гісторыі, Гарбачоў з часам абвясціў курс на перабудову, якая прывяла да дэмакратызацыі грамадства і фарміравання шматпартыйнасці. Працэс фарміравання палітычных партый на Беларусі праходзіў вельмі млява, яны былі нешматлікія. Але сам факт складвання шматпартыйнасці азначаў канец манаполіі КПСС–КПБ на ўладу і быў адной з праяў дэмакратызацыі грамадства. Разваліўся СССР і КПСС. А дзе ж падзеўся камунізм? Куды ён знік? А яго нават і не было... Людзям толькі дурылі мазгі, што пабудуюць камунізм, але яго так і не пабудаваў, яго так ніхто і не ўбачыў... А людзі выконвалі пяцігодкі, працавалі як маглі. А навошта? Дзеля чаго? Самі не ведалі. Вось чаму, на маю думку, усе прыгожыя словы пра камунізм — гэта адна пустата, а Вялікі Кастрычнік — гэта не святы ў наш час.

Кацярына Осіпава

Мінскі машынабудаўнічы каледж, група 331-Б

куратар Уладзімір Сурмянкоў

ЖЫЦЦЁ СУПРАЦЬ ВАЙНЫ

«Лёс не быў літасцівы да нас...»

З мінулага народ чэрпае ўласныя прыклады. Прыклады таго, што яго натхняе, і таго, што засцерагае ад паўтарэння памылак. Гэта добра ведалі розныя заваёўнікі, якія, падначаліўшы іншы народ, найперш адбівалі яму памяць, імкнуліся задушыць яго жаданні да волі і свабоды. На жаль, мы дрэнна ведаем сваю гісторыю, хоць яна мае тысячагадовую даўнасць. Гісторыя нашага народа — гэта гісторыя аднаго з самых жыццязстойкіх народаў, якому нішто не давалася лёгка, а ўсё здабывалася ў паўсядзённай фізічнай працы за выжыванне і ў цяжкай барацьбе з заваёўнікамі. Лёс не быў літасцівы да нас.

Мікола Ермаловіч

Тысячы, дзесяткі тысяч, сотні тысяч і нават мільёны людзей павінны былі змагацца за сваё шчасце ў час Другой сусветнай вайны. Гэтая работа прымусіла мяне больш ганарыцца сваёй краінай, а таксама сваімі продкамі, якія сталі часткай гісторыі нашага народа. Пра некаторых з іх я паспрабую расказаць, расказаць пра тое, як жылося ў вайну, як і якімі сіламі людзі змагаліся за сям'ю, за шчасце, за краіну, за каханне. Як маці, жонка і нават маленькая дачка чакалі днямі, тыднямі, а часам і гадамі хоць нейкай вестачкі з фронту ад сваіх кармільцаў.

Найчасцей гэта была нейкая тэлеграма, лісток з пажаданнямі, а мабыць, і паштоўка. І самае дарагое, што магло прыйсці з вайны ад самага дарагога табе чалавека, — гэта яго здымак, а на адвароце словы пра тое, што ўсё ідзе добра і са здароўем усё ў парадку.

З такіх доўгіх чаканняў складалася жыццё маёй бабулі — Веры Авакумаўны Варфаламеевай, а таксама яе дачкі Элы Васільеўны Варфаламеевай у 1941–1943 гг.

За гэтыя гады ім давалося перажыць самае страшнае, што толькі магчыма. Яны перажылі вайну. Не абмінулі іх ні хвіліны гора, ні хвіліны радасці. На вайне ў гэтых людзей было шмат родных, але вярталіся далёка не ўсе...

1941

Маёй цётцы гады было ўсяго некалькі год. Бабуля выйшла за Васіля Варфаламеева ў 1939 г., пасведчанне пра гэта захавалася да нашых дзён. Былі два вельмі шчаслівыя гады ў жыцці маёй бабулі. Маладыя Васіль і Вера кахаюць адно аднаго, разам працуюць, у іх

нараджаецца прыгожая дачка — Элачка. Усім траім разам вельмі цудоўна, усе шчаслівыя... Але ўсё абрываецца. Наступае 22 чэрвеня 1941 г.

Пачынаецца тое, што немагчыма апісаць звычайнымі словамі, — пачынаецца сусветная вайна. Да таго месца, дзе жылі трое шчаслівых людзей, вайна дайшла не адразу.

«Василия уволили только 8 августа 1941 года, еще 18 июня мы с Элой уехали в город Ош к моим родителям в гости. Но наступило 22 июня, и объявили войну. Мне мама так и сказала: «Что, Васю заберут, а ты будешь здесь сидеть, даже не проводишь?» Ну, я поехала домой. Повестку с военкомата прислали только 7 августа, а уже 8 августа он уволился с работы. Их сначала отвезли в какой-то техникум или институт и три дня держали там. И я каждый день ходила к нему. Все три дня проплакала, особенно в последний. Хотя до этого, глупая была, говорила ему, что когда тебя забирают, то я плакать не буду. Об этом мне он и говорил, когда успокаивал. Я ему говорила, что больше мы не увидимся, а он обещал, что во что бы то ни стало вернется к нам с дочкой. Товарный поезд, в котором их должны везти, был очень длинным — 110 вагонов. Ночью их всех увезли на вокзал и распределили по вагонам, а я об этом даже ничего и не знала, но по дороге, когда я шла к нему в техникум, то встретила нашего общего знакомого, который как раз и шел с вокзала и сказал мне, что Вася очень обиделся, что я его не проводила. Я спросила, стоит ли поезд, и когда он сказал, что стоит, то я сразу же бросилась домой — взяла ему поевсть в дорогу и маленькую подушечку и что есть силы побежала на вокзал. Я никогда не видела таких длинных поездов, он казался мне бесконечным. А между тем до его отправления оставалось только десять минут. Вокруг миллион людей, почти все узбеки, и все плачут и кричат «караул!» на своем языке, суматоха, крики, все друг друга толкают, я даже где-то в глубине сердца и смирилась с тем, что уже не провожу его. И что интересно, какая-то сила меня принесла к первому попавшемуся вагону, и я стала кричать: «Вася, Вася», — не по фамилии, а просто — Вася. Какой-то мужчина в вагоне спросил: «Кто тут Вася? Выходи!», и вдруг он выходит. Вот так я его и проводила», — вось што расказала мая бабуля пра тыя дні.

1942

Кожны ліст з фронту сустракаўся з радасцю і надзеяй на будучыню. Разам з лістом аднойчы Васіль прыслаў і маленькую нямецкую марку, але адкуль ён яе ўзяў, не напісаў, мабыць, знайшоў дзе. Але ці магла нейкая нямецкая марка замяніць фатаграфію дарагога чалавека?!

«Мне было тогда, наверное, всего четыре года, но спустя 20 лет — это уже в 1962–1963 годах — я, когда перебирала старые фотографии и письма, увидев в самом углу коробки маленькую марочку, все сразу вспомнила: в тот день мама принесла письмо, а на ее лице было волнение. Тогда я еще почти ничего не понимала, но хорошо помню, что мы обе плакали. Конверты тогда были из простой бумаги, свернутые в

треугольник, а на самом дне и была эта марка, но в письме о ней не было ни слова. Мне кажется, потому, что он нас так сильно любил, его письма обычно представляли из себя слова любви, внимания и переживаний за нас. В те годы (1962–1963) мы переселялись в другую страну на постоянное место жительства. Именно с этого времени, где бы я ни жила — в отдельной коробочке всегда со мной лежит все то, что осталось в память от моего папы: немецкая марка и несколько фотографий с фронта с подписями», — угадывае мая цётка праз столькі год пасля вайны, але перад яе вачыма, калі яна ўсё гэта расказвае, нібыта праходзіць усё жыццё.

Лісты ад Васіля прыходзілі ўсё радзей і радзей. Гэта значыла толькі адно: ён усё далей і далей ад дому, ён на самай страшэннай вайне ў гісторыі чалавецтва:

«Его отправили сначала на учения на Восток, где он пробыл шесть месяцев. Письма оттуда приходили часто, но без фотокарточек. Они были очень интересные, тогда мне еще было как-то несильно страшно за него. Но однажды письма долго не было: его отправили на фронт. Первое же письмо с фронта было не похоже на те, что были с учебы. В нем была и фотография, и много красивых слов, и пожеланий, но была там и маленькая немецкая марка с изображением Гитлера. Наверное, прислал посмотреть, из-за кого война началась, ведь мы до этого и не знали, как он выглядел, только соседи сказали, что это он.

На фотографии же стояла дата и было начеркано парочку приятных слов для любимых людей, т. е. для нас с дочкой. Это было самое, с одной стороны, приятное и долгожданное, но в то же время и волнующее письмо... В этом же письме он попросил меня купить дочке подарок. И я купила ей большую куклу за 280 рублей, и в своем ответном письме я написала ему об этом, от-

правив в письме и нашу фотографию. Мне повезло — мое письмо дошло. В своем письме, которое было уже последним, он поблагодарил за наше фото и написал, что это были самые приятные минуты в его жизни во все время пребывания на войне, а также он написал, что эту фотографию он хранит в левом кармане — там, где сердце!» — расказвала мне бабуля ўсё гэта з вялікай цяжкасцю, але адначасова і з радасцю, бо пасля яе гэта застанеца са мной, а потым з маімі дзецьмі, і гэтак далей. Мне здаецца, што тое і ёсць задача гэтай працы — данесці нашу вялікую гісторыю да нашага будучага — да нашых дзяцей.

Трагічны 1943

Ён быў сувязістам. Па магчымасці, дзе толькі можна было, ён рабіў свае здымкі, а таксама здымкі з таварышамі, і адразу ж адсылаў іх дадому з ветлівымі словамі. Гэтымі здымкамі ён даваў сваёй дачцэ і жонцы сілу і надзею. З кожным новым лістом бабуля ўсё больш і больш швалывалася за свайго мужа. Надыйшоў 1943 г. Ліста ўжо доўга не было. Спачатку месяц, потым два, тры, чатыры, шэсць, сем — бабуля не знаходзіла сабе месца, усё валілася з рук, усе думкі толькі пра адно:

«Письма стали приходить все реже и реже. Мы пытались послать ему посылку. Неизвестно только, дошла она до него или нет, ведь письма от него не было уже очень долго. Я все больше и больше начала волноваться. Но вот оно пришло! Я не знала, что и думать, перед тем как его открыть — радоваться или плакать. Этой ночью мне приснился сон, что мне отрезали челку на голове, а я так этого не хотела. Так вот, письмо было от его друга, а в нем было извещение: «Ваш муж, героически проявив себя в боях, тяжело ранен в голову и отправлен в 48-ой санитарный батальон». К тому времени он был уже офицером. Я отправила письмо в этот госпиталь с запросом: «Находится ли Варфоломеев Василий, офицер-связист, в вашем госпитале на излечение?» — и через несколько дней мне снова снится сон, что мне отрезали косу... Я любила свои длинные волосы, и на следующий день нам пришло письмо, что человек с такой фамилией на излечение не поступал, а эшелон с того фронта был разбит по дороге. Вот так его и не стало».

Мільёны людзей загубіла гэтая вайна. Але была і перамога: перамога дабра над злом, жыцця над смерцю. Аднак гэта не магло сусцешыць маладую маці, якая засталася адна з дачкой. Там, дзе яны жылі, вайны наогул не было, але быў голад і не было нікога побач. Засталіся толькі лісты, здымкі і некалькі рэчаў, пакінутыя мужам. З кожным годам яны рабіліся бабулі ўсё даражэй і даражэй. Але вялікая колькасць пераездаў з краіны ў краіну не дазволілі зберагчы ніводнага ліста з вайны: ні першага — з вучэбкі, ні апошняга — ад сябра з фронту. Але ўсё засталася ў памяці на ўсё жыццё: *«Я даже ругала маму, что письма потерялись, ведь когда получали их, — это было самое большое событие. Просто не передать, как я хотела прочитать их, когда была маленькой — часами держала их в руках, перебирая глазами каждое слово, и просто мечтала — когда вырасту, обязательно буду их читать каждый день. Но не вышло, и в этом я не обвиняю маму, ведь мы столько ездили: Москва, Душанбе, Алма-Ата, Челябинск, Бишкек, Харьков и наконец Минск, — трудно было сберечь даже самое дорогое. Очень жалко. Правду говоря, кое-что осталось. Ну, уж это я точно все сберегу...»* — так адказала мне пра лісты мая цётка.

Памяць на ўсё жыццё...

(...)

З дапамогаю гэтай працы я зразумела ўсю каштоўнасць мінулага, нашай вялікай і непаўторнай спадчыны, за стварэнне якой нашы продкі аддавалі ўсё самае дарагое, а часам і сваё жыццё. І гэта трэба

заўсёды ведаць і рабіць так, каб цябе таксама памяталі ў будучым. Памяталі як чалавека багатага, багатага не на грошы і золата, а на сапраўдную любоў — любоў да зямлі, да краіны, да кожнага чалавека...

Юлія Пяткевіч

Віцебская вобл., г. Глыбокае, СШ № 3, 9 клас

куратар Ганна Пяткевіч

ПАШТОВЫ АДРАС — БАЛТРАМЕІ (НА СКРЫЖАВАННІ ЖЫЦЦЯЎ)

Кожны заўважаў, колькі вялікіх гарадоў адзначана на палітычнай мапе свету. І ніводнай вёскі... Яны нібыта згубіліся-заблукалі сярод неабсяжных прастораў нашай Зямлі. На самой жа справе, яны хаваюць у сабе шмат цікавага і таямнічага, бо менавіта з вёсак пачынаецца сапраўдная Гісторыя. На якую б адлегласць яны не былі аддаленыя ад свету, сувязь з імі не губляецца, бо ўвесь час вядзе сваю дзейнасць яе вялікасць Пошта.

Балтрамеі — невялікая і, як кажуць людзі, «неперспектыўная» вёсачка. Вельмі часта я прыезджаю туды, каб наведаць сваю бабулю.

Часам да яе прыходзіць сяброўка баба Жэня (Яўгенія Юльянаўна Лагунёнак), якая расказвае пра мінулае: якой была моладзь раней, чым цікавілася, як выходзілі замуж, жаніліся. І калі я вырашыла прыняць удзел у конкурсе, то дакладна ведала, да каго звярнуцца па дапамогу...

У бабулі Жэні знайшлося шмат цікавых фотаздымкаў, сярод якіх былі і прысланыя па пошце. На іх — Міхаіл Аляксандравіч Лагунёнак, муж бабулі Жэні. З аповядаў Яўгеніі Юльянаўны я даведалася, што яго ў 1943 г. мабілізавалі на фронт. Яна дакладна не ведае, дзе і як ён служыў. Але многае могуць распавесці здымкі. Вось адзін з іх. Перада мною прыгожы высокі юнак з параненай рукой, на заднім плане — салдаты ў бінтах. Значыць, здымак паходзіць з часу знаходжання ў шпіталі, ды і подпіс на адваротным баку: *«Снимался во время лечения в госпитале в городе Новые Замки, дня 17.06.45. Ваш сын Лагунёнок Михаил»*. Можна толькі ўявіць, як узрадваўся бацькі, калі атрымалі ліст і фотаздымак ад сына.

Я папрасіла, каб баба Жэня распавяла пра сям'ю свайго мужа:

— *Сям'я майго мужа да вайны жыла ў Балтрамеях. Сям'ера чалавек: бацька, маці, чатыры сыны і дачка — працавалі на ўласнай гаспадарцы. «Яны багатыя, — казалі людзі, — бо маюць дваццаць гектараў зямлі».* А гэтыя «багатыя» працавалі ад рана да вечара, аж кашулі ад поту на спінах гнілі, бо гаспадарка была вялікая: пяць кароваў, пара коней, свінні, авечкі, куры, гусі. Апрацаваць і есці добра не прыходзілася: збіралі грошы, каб купіць яшчэ зямлі — сыны ж пажэняцца, і дачка пойдзе замуж. А калі дзяўчыне давалі ў пасаг паўгектара зямлі, то сваты прыезджалі да яе

кожную субботу. Так і жылі. Малако кожны дзень адвозілі на малаказавод, які трымаў за ракою ў Саварыне пан. Там смятану прадавалі, а дамоў прывозілі «абрат». Вырошчвалі і прадавалі лён, прыносіла прыбытак і гадоўля маладых бычкоў. Узімку бацька Міхала Аляксандравіча, Аляксандр Якаўлевіч, таксама не сядзеў склаўшы рукі. Кожны дзень ён ездзіў на кані за дзесяць кіламетраў

у вёску Макаўе і прывозіў адтуль па аднаму валуну, каб у далейшым пакласці фундамент для пуняў. І толькі перад самай вайной сям'я дазволіла сабе раскошу. Для Мішы і яго сястры Ліды прыдбаныя былі два ровары.

Другі фотаздымак дасланы месяцам пазней. На ім Міхаіл Аляксандравіч разам са сваімі сябрамі. Ён пасярэдзіне: «На доўгую памяць ілю я свою лично фотграфію. Мои два товарища. Справа — Залялов Алексей. Слева — Изарянов Иван. Фотографировался дня 22.07.45. Я ваш родной племянник Лагунёнок Михаил Александрович».

У яго на грудзях з левага боку ордэн Славы. Я вельмі зацікавілася, ці захаваўся ён да нашага часу. На жаль, узнагароды ўжо няма, засталася толькі пасведчанне, выдадзенае ў 1947 г. Я здзівілася, бо здымак датаваны 1945 г., і зноў звярнулася да бабулі Жэні. А яна сказала так: «Ой, у яго ўсе грудзі былі ў медалях!» Пераконвае ў праўдзівасці яе словаў наступны здымак. На ёй Міхаіл Аляксандравіч з групай аднапалчанаў падымаюць чаркі за перамогу. Я бачу перад сабою сапраўднага героя, які, не шкадуючы жыцця, змагаўся за бацькаўшчыну. Канешне, цяжка ўявіць, што адчуваў, пра што думаў Міхал у той час. Але на здымку відаць, што твар у яго сур'ёзны, пагляд заклапочаны. Магчыма, гэта сум па родных, па бацькоўскай хаце. Пра яго мужнасць сведчаць узнагароды, якія мяне вельмі зацікавілі. Я спытала бабулю, чаму ўзнагароды не захаваліся. «Ды гэта ўнукі, калі гуляліся з імі, дык і паразгублялі». — «А што было з Міхаілам Аляксандравічам далей?» — зноў пытаюся я ў Яўгеніі Юльянаўны.

Яна апавядае:

— Пасля вайны Міша вярнуўся ў родную хату. Уладкаваўся працаваць у ваенкамат. Тады мы і сустрэліся. Ён прыйшоў да мяне ў сельто, дзе я працавала, і надта настойліва папрасіў пазычыць пішучую машынку. Казаў, што яна спатрэбілася ў ваенкамаце. Я абурылася і сказала, што

не аддам дзяржаўную маёмасць. Ён пайшоў ні з чым, але потым стаў прыходзіць усё часцей і часцей, проста да мяне. А ў 1948 г. мы пажаніліся. Жылі разам з ягонымі бацькамі, вялі гаспадарку, але неўзабаве здарылася няшчасце: бацьку майго мужа зафіскавалі ў кулакі і абклалі цвёрдым падаткам. Ён павінен быў выплаціць у казну 117 рублёў. Гэта была неверагодная сума. Але падатак быў сплачаны. Улада не супакоілася. Наступным выпрабаваннем быў план па нарыхтоўцы лесу. І калі праца была амаль скончаная, яго ўсё ж забралі ў турму.

Адседзеў Аляксандр Якаўлевіч за кратамі цэлы год, можа, сядзеў бы і болей, каб не адзін выпадак. Сустрэла я аднойчы даўняга знаёмага Жоржыка Асіпенку. Ён тады быў галоўным па кулацкіх справах. Пра ўсё яму распавяла, і той вырашыў мне дапамагчы. Ведаю, што хадзіў ён да мясцовага дэпутата, Мікалая Наперадня, запаўняў нейкія паперы. Гэты дэпутат падпісаўся пад імі, што мой свёкар не кулак. Пасля гэтага яго і вызвалілі, але, канешне, пуні, ланю і маёмасць, канфіскаваныя падчас арышту, ніхто не вярнуў. А ў 1950 г. былі арганізаваныя калгасы. А наогул, жыццё ў нас было складанае, але неяк жылі: працавалі, адпачывалі, гадавалі дзяцей...

Я паслухала сумную гісторыю бабулі і сказала: «Жыццё працягваецца!»

І сапраўды, жыццё ў Балтрамеях працягваецца. Жывуць тут старэнькія бабулі і дзядулі, ёсць маладыя сем'і. Кожную раніцу будзязь іх зычным спевам пеўні. А ўдзень прыходзіць паштальён, прыносіць газеты, лісты ад знаёмых і родных. Не парываецца сувязь са светам. І дзякуй Богу, што не парываецца!

Вячаслаў Рыдкін

г. Віцебск, СШ № 39, 8 клас

НАДЕЖДА

1950-е годы. Чужая земля, язык, природа, обычаи, к этому очень трудно привыкнуть. Где-то далеко — их Родина, их родные, их молодость. Вот уже почти 10 лет уходят письма в СССР в поисках родных. Они отправляют одно письмо за другим, но не получают ответа. Они не знают, что вот уже 10 лет уничтожаются эти маленькие конверты, чтобы они не попали к адресату. Они не знают, что их письмам не суждено добраться к тем, кто их ждет. Они могут лишь догадываться, что их письма запрещены, что новая власть недоброжелательно относится ко всем «западникам». Но как хочется получить Надежде и Николаю Масловским, уроженцам деревни Охобни Мядельского района Минской области, весточку от родных. Им вспоминается большая деревня, большой дом, большая семья, а дальше за деревней огромная панская усадьба.

В семье Корзиков было семеро детей: Иван, Гелена, Василина, Маруся, Антонина, Поликарп, Надежда. Она, Надя, была самой младшей. Больше всех любила она свою сестру Марусю (мою праба-

бушку). Может, потому, что она помогала родителям растить младших сестричек и братишек. И все тянулись к ней. Дети в семье подрастали дружными и трудолюбивыми. Каждый искал свою дорогу. Надя помнит, как долго отговаривали старшего Ивана от поисков счастья в Америке. Но потом отец достал золотые монетки, которые были припрятаны на «черный» день, и отдал сыну. Их было мало, и пришлось одалживать у соседей. Корзикам поверили, деньги на неблизкую и нелегкую дорогу собрали. Долго, около года, семья ждала весточки от Ивана. Какая была радость, когда она пришла! В семье умели читать и писать только по-польски. Сначала сын вернул долг своим землякам, затем отцу. Семья уже думала о том, чтобы отправить к нему какую-нибудь из сестер, но связь резко прервалась. Больше от Ивана вестей не было. Писали землякам, которые вместе с ним ехали, надеясь найти сына, но никто не знал, где он и что с ним.

В 1915 г. стали на заработки в Петербург собирать сестру Марусю. Охочая к работе была она. Но, самое главное, она была в семье самой заботливой и доброй. Плакали дома, но семья большая, растить младших нужно. Вместе с подружками ушла она из дома «пешком до Вильни». И теперь уже от дочки стали ждать дома весточку. И вскоре получили письмо от Маруси. Служила она в Петербурге прачкой у какого-то очень богатого дворянина. Дочка писала, что кормят хорошо и деньги платят. Вскоре пришла помощь и от Маруси. Семья радовалась, но наступал 1917 г. — год потрясений для России. В Петербурге прогремела «революция». В городе стало голодно и холодно. Маруся, собрав вещи в нехитрый узелок, подалась домой. Совсем еще девочка проделала этот путь пешком. Хорошо, когда какой-нибудь крестьянин подвозил на лошади. Денег, чтобы уехать на поезде, не было. Почему стреляли в Петербурге и убивали друг друга, она не поняла.

А по территории Беларуси уже катилась Первая мировая война. Особенно Марусе запомнилось, как боялись казаков, когда они скакали на лошадях и хлестали всех плетью. Война принесла новую разруху и голод. В деревне могли только догадываться, почему воюет русский царь. Крестьяне же хотели пахать землю, растить детей и спокойно жить на своей земле.

Затем на белорусскую землю пришла Вторая мировая война. Деревня Охобни была вдали от центральных дорог и притаилась. Иногда немцы приезжали и забирали то, что им нужно. Стояли непаханные поля, дома пустели, подступал голод. А осенью 1943 г. в деревне появился большой отряд фашистов. Они выгнали всех из домов и погнали в центр деревни. Там всем объявили, что у них полчаса на сборы, нужно запрячь лошадь, взять кое-что из одежды и документы. Маруся, обливаясь слезами, собирала детей. На ее плече плакала ее большая мать, у нее были больные ноги. Ходить она не могла. Еще несколько минут промедления — и семью расстреляют. Приподнявшись на руках, Антонина закричала: «Спасайте детей, я

уже жизнь прожила». В Мяделе Надежда и Маруся, увидев далекий, страшный, черный столб дыма, поняли, что горит их родная деревня Охобни. Спасая детей, горела в огне и Антонина Корзик. Затем всех погнали в Лынтупы на железнодорожную станцию. Из обоза выбирали молодежь и под страхом расстрела загоняли в товарные вагоны. Надежда с мужем Николаем, братом Поликарпом и детьми Маруси Иваном и Маней ехали вместе. Это был 1943 г. Привезли их в Германию, в город Франкфурт-на-Майне. Сначала они вместе были в распределительном лагере Кесселебах. Затем Надежду, Николая, Поликарпа отправили в лагерь на улице Мительнитау (лагерь для поляков), а детей Маруси, Ивана и Маню — в лагерь для русских.

Надежда и Николай понимали, что в СССР их будут называть чужими, а может, и врагами. Многие порядки в СССР были непонятны. Почему отбирают все у крестьян и делают общим? Почему честных, трудолюбивых и старательных отправляют в ссылку в Сибирь? Каждый выбрал свой путь. Поликарп отправился в Америку, а Надежда и Николай — в Австралию. О них никто не заботился. Во-первых, они были «западники», во-вторых, работали на немцев в Германии.

Сначала были трудные годы адаптации Николая и Надежды. Они работали на крупного землевладельца, ухаживали за овцами. Крестьянский труд был привычным, трудности были только с языком. Ведь недавно учились хоть немного понимать по-немецки, а теперь — английский. Очень радовались, когда удалось купить англо-польский словарик. Ночами учили слова, а днем работали. К труду не привыкать. Появилась надежда накопить на свой дом. Очень долго они не имели своего дома. Они всегда будут помнить черный дым пожара над их деревней, над их домом.

Почему-то тот вечер был вечером воспоминаний, тоски и боли. Вот и из Америки откликнулись брат Поликарп (он устроился работать на завод) и подруга Надежды. А с родины вестей не было. В

доме витала надежда, что весточка будет. На следующий день у ворот своего дома они увидели почтальона. В его руках был маленький конвертик. Он не был похож на те, которые присылал брат Поликарп. Конверт был другим, на нем были написаны русские слова. На русском языке в доме писать и читать умел Николай. Надежда протянула маленький конвертик и впервые увидела, как задрожали сильные руки мужа. Потом она заставит читать это письмо 10 раз. Завтра Надежда сядет писать письма брату Поликарпу, еще не зная, что он с сыном погиб в автомобильной катастрофе.

Так протянулась ниточка, которая свяжет их с родными.

Письма им теперь писала дочь Маруси Антонина. Она работала на Поставском консервном заводе. И, как все женщины в их роду, была очень трудолюбивой. Была она передовиком производства. За работу ее наградили медалью за доблестный труд.

Она пригласила Надежду к себе и сестре Марусе. Надежда пригласила Антонину к себе в гости. И Антонина поехала. Привезла она по просьбе Надежды маленькую белорусскую березку. Сколько было у бабушки впечатлений от поездки! В Сиднее бабушка встречалась с женщинами, которых война забросила в Австралию. Очень теплой была встреча в православной церкви, где служитель сказал, что у них гостья, и все молились за здоровье своих родных и близких. А потом бабушку расспрашивали о родине. Бабушка Тоня, приехав из поездки, сказала, что у нее есть одна надежда, что ее внучка сможет жить счастливо.

Надежда единственная из детей Корзиков жива — ей 93 года. Она поддерживает связь с родственниками. Внуки и правнуки Корзиков живут с надеждой, что они и их потомки будут жить под мирным небом, в любой жизненной ситуации оставаясь порядочными людьми.

Міхаіл Салаўёў

Мінскі машынабудаўнічы каледж, група 101-К
куратар Уладзімір Сурмянкоў

О ЧЕМ МОЖЕТ РАССКАЗАТЬ МАРКА

Все мы хоть раз в жизни получали письма и отправляли ответ. Услуги почты стали для нас привычной повседневностью. Нас интересует только надежность и скорость доставки, а при помощи чего, как и где перевозили почту — это нас не интересует. Получив письмо, мы бросаем беглый взгляд на адрес — кому это письмо и откуда, вскрываем конверт и отбрасываем его в сторону, как бесполезную вещь. Конверты и марки не вызывают особого интереса. Редко человек рассмотрит марку на конверте, еще реже над ней задумается. Внимание может привлечь только марка, отличающаяся своими размерами, необычной формой, расцветкой. А жаль! Ведь даже обычная марка является сильнейшим средством пропаганды и

агитации. При быстром взгляде человек может и не заметить саму марку, но в его подсознании откладывается информация, содержащаяся на ней. В результате информация, не проанализированная и не прошедшая сквозь фильтр сознания человека, определяет точку его зрения, а он считает ее своей. Единственный способ этого избежать — изучить содержание марки, сопоставить с информацией, которая хорошо известна, узнать что-то новое и сознательно выбрать свой взгляд на жизнь.

Марка несет не только агитинформацию, но и много познавательного: о науке и ее развитии, об искусстве, о революциях и войнах — в общем, о самых различных сферах человеческой деятельности. Для людей, умеющих видеть, марки — это окно в историю человечества. Такие люди есть — это филателисты. Их интересует все, что изображено на марке — и главный план с его компоновкой, и подписи на марке, и величина шрифта, а также язык, цвет, год создания, цена, штамп — все это важно для настоящего филателиста.

Ведь изображение на главном плане показывает то, что было важным для людей в годы создания марки, величина шрифта показывает, какую информацию хотели выделить, на чем хотели заострить внимание. Цена определяет ценность самой марки, а также косвенно указывает на ее рас-

пространенность. Штемпель же показывает на места, где эта марка побывала, а значит — насколько эта марка распространена.

Настоящий филателист не упустит ничего. Узнает историю создания марки, ее содержание, а также события, происходившие во время создания марки и выпуска ее в свет. И тогда марка станет для него не красивой, но бесполезной безделушкой, а историческим свидетельством, способным рассказать о многом.

Рассмотрим конкретную марку, посвященную шестидесятилетию БССР.

Изображение минской площади Ленина (ныне Независимости) — главный план. Он смещен несколько вправо, отвлекая внимание от левой части. В результате рассматривающий марку первоначально замечает только правую часть. Этому способствует также то, что мы читаем слева направо, а в подписи марки, расположенной снизу, выделена не крайняя левая, а центральная часть — надпись «60 лет». По-видимому, основываясь на этой особенности нашего восприятия текста, создатели марки и поместили в правую

часть надписи слова «Компартия Белоруссии» и только слева — «Белорусская ССР». Таким образом, главенство как бы отдается именно «компартии». В итоге складывается впечатление, что своим существованием БССР обязана партии большевиков и без нее такого понятия, как Беларусь, не существовало бы. Однако, если с позиций сегодняшнего времени беспристрастно заглянуть назад в историю создания БССР, мы увидим, что большевики жестоко сопротивлялись при решении вопроса о национальном самоопределении белорусов. Дело в том, что многие члены РКП (б) не признавали существования белорусской нации. Кроме того, в руководстве партии господствовала мысль, что человечество находится на пороге мировой пролетарской революции. Поэтому самоопределение наций, образование независимых республик казалось делом ненужным, более того — вредным, так как вело к образованию «штучных барьеров на пути мировой революции». Поэтому облизполком, возглавляемый Мясниковым и Кнориным, отклонил предложение Белнацкома о переименовании Западной области в автономную республику в составе РСФСР, дав области название «Западная коммуна».

Однако надежды на пролетарскую революцию в Германии и Польше не сбылись, а в Беларуси ширилось движение за национальное самоопределение. Эти обстоятельства, а также деятельность таких патриотов, как Жилунович и Червяков, вынудили большевистское руководство прислушаться к требованиям белорусов и принять решение о создании белорусской государственности...

Отдавая дань времени, желая показать свою демократичность, создатели марки поместили под надписью на русском языке надпись на белорусском. Однако человеческий взгляд привлекает предмет более крупный, т. е. тот, который расположен сверху, поэтому при взгляде на эту марку складывается подсознательное представление о русском языке как более приоритетном.

Рассмотрим подробнее левую часть марки. Здесь на фоне флагов расположен герб БССР. Выполнен он нечетко, изображение несколько размыто, хорошо видно только то, что, в сущности, повторяет герб СССР. Буквы «БССР» выполнены белым цветом, который теряется на общем фоне герба, и при беглом взгляде практически незаметны. Зато хорошо выделяется серп и молот, а над ними звезда — символы РКП (б).

Присутствует на марке и флаг БССР, но большая часть белорусского орнамента на флаге закрыта гербом, а сам флаг кажется прямым продолжением флага СССР, на фоне которого он изображен.

Посмотрим на верхний правый угол марки. Год выпуска марки — 1979. Выходит, что БССР была создана в 1919 г. Но так как на марке нет больше комментариев, то складывается впечатление, что с тех пор БССР существовала беспрерывно.

Но вновь вернемся к истории. 1 января 1919 г. был обнародован Манифест Временного рабоче-крестьянского правительства Беларуси, возглавляемого З. Жилуновичем — автором этого манифеста. Манифест объявлял создание БССР. Вся власть в Беларуси присваивалась советам рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, а все земли, леса, воды и недра, железные дороги, фабрики и заводы объявлялись собственностью народа. 5 января столицей БССР стал Минск, куда переехало Временное правительство. В состав БССР вошли территории Минской, Гродненской, Витебской, Могилевской, а также Смоленской, Виленской, Ковенской и Черниговской губерний. Однако уже 16 января большевистское руководство приняло решение о присоединении к РСФСР Витебской, Могилевской, Смоленской губерний и объединении БССР (того, что от нее осталось) с Литовской ССР. Этим большевики закрывались от Польши с целью предотвращения открытой войны с ней. В правительство Литвы белорусы не вошли. На территории Беларуси не было даже самостоятельных белорусских органов управления.

С закреплением большевистской власти в Беларуси усиливалась жесткость политического режима. Большевики заняли непримиримую позицию в отношении демократическо-национальных партий, что принудило последние уйти в подполье и вступить на путь борьбы с новой властью. В это время большевики начали проводить политику «военного коммунизма». Более того, правительство ЛитБел отказалось от раздела между селянами земли и сохранило бывшие поместья для организации коммун. Такая политика привела к тому, что большевики теряли поддержку народа.

Таким образом, мы видим, что существование БССР не было непрерывным, а суверенитет Беларуси приносили в жертву пролетарской революции, невзирая на желания белорусского народа.

Второе объявление советской республики в Беларуси было только 31 июля 1920 г., после освобождения Минска. В августе от польских захватчиков был освобожден Брест. Однако советские войска двигались дальше на запад, на территорию Польши. Но из-за недостатка сил, слабого материального обеспечения на подступах к Варшаве они были остановлены и под угрозой окружения вынуждены были покинуть не только Польшу, но и Западную Беларусь. Этому способствовало и то, что белорусские эсеры, которые мечтали о признании независимости Белорусской Народной Республики, перешли к открытой борьбе с большевиками. В условиях, когда польские войска в результате контрнаступления заняли значительную часть Беларуси, советское правительство было вынуждено пойти на переговоры о мире, которые прошли в Риге. Белорусскую делегацию так и не позвали на переговоры, а Червякова не пустили за стол переговоров.

Рада БНР выступила против раздела Беларуси и поставила вопрос об участии своих представителей в переговорах. Но в конце

концов было принято решение о поручении делегации РСФСР представлять интересы Беларуси на переговорах. В результате при подписании Рижского договора была потеряна значительная часть белорусской территории. Граница с Польшей прошла в 30 км на запад от Минска!

Новое объединение Беларуси произошло только в 1939 г. Таким образом, мы видим, что за всю историю существования БССР она не всегда имела тот облик, который мы видим сейчас, а то и совсем исчезала с политической карты мира. Почему же марка этого не отражает? Наверное, потому, что создатели ее хотели показать «компартию», не знавшую поражений и ошибок, и сознательно вводили в заблуждение обычного человека.

Но не проще ли было совсем не выпускать эту марку, чем давать повод дотошному коллекционеру уличить их в сознательной ошибке? Чтобы ответить на этот вопрос, надо заглянуть во время создания этой марки. В это время происходило усиление авторитарного режима после хрущевской «оттепели». Но надежд на мировую революцию уже не было, и поэтому руководству СССР было выгодно показать всему миру, что под его эгидой собралось много народов, в том числе и Беларусь. Именно этому Беларусь обязана существованием в то время какой-либо самостоятельности и культуры. Кроме этого, национальный дух, пробужденный во время «оттепели», уже нельзя было остановить. Народ хотел самовыражения, признания своей истории и культуры. И руководство СССР было вынуждено выпускать марки, книги, журналы о белорусской истории, культуре. И хотя во всех этих вещах было много значительных коррекций и неточностей, все-таки это был шаг вперед к независимости и самоопределению белорусского народа.

Как видим, обычная почтовая марка может очень многое рассказать, заставить задуматься. Причем не только о тех событиях, о которых хотел рассказать ее художник, но и о событиях и нравах того времени, когда она была создана. И когда понимаешь это, то понимаешь еще и то, что марка — это не только почтовый аксессуар, но и бесценное историческое свидетельство культуры и жизни человечества.

Ганна Самуйлік

Мінскі прафесійна-тэхнічны каледж электронікі

куратар Пятро Жаўняровіч

ЛЕНИНГРАД... 1955 г.

Кожнае лета я прыязджаю да сваіх бабулі з дзядулем у вёску Свіслач Асіповіцкага раёна Магілёўскай вобласці. Прыязджаю, каб дапамагчы, а таксама адпачыць з сябрамі. Цудоўнае месца! Месца сустрэчы дзвюх рэк — Свіслачы і Бярэзіны. Месца сустрэчы дзядулі, Георгія Цімафеевіча Забаўскага, і бабулі, Ядзвігі

Аляксандраўны Шкутко. Яны пражылі там з самага маленства, працавалі настаўнікамі, ажаніліся, вырастцілі дачок Ірыну, Алену (маю маці) і сына Мікалая.

Бываючы ў Свіслачы, я часта дастаю старэнькі альбом, распытваю пра гісторыю кожнага фотаздымка, стараюся запомніць кожны факт. Так было і на гэты раз. Але тут сярод фотаздымкаў я заўважыла старэнькі пажаўцелы аркушык паперы. Я разгарнула яго і, не чытаючы, паглядзела ў канец ліста: «Ленінград... 1955 г.». Мяне зацікавіла, навошта гэты ліст ляжыць сярод фотаздымкаў. Па тлумачэнні я звярнулася да бабулі. Акрамя вуснага апавядання, бабуля зусім нядаўна — у траўні 2002 г. — даслала мне і заказны ліст з дадатковымі звесткамі, звязанымі з тымі падзеямі, а таксама з некаторымі фатаграфіямі таго далёкага для мяне і такога блізкага для яе часу.

Было гэта ў 1954 г., у той час, калі ў бабулі з дзядулем з'явілася першае дзіця — дачушка Ірынка. Спачатку ўсё было добра: толькі радасныя клопаты, бо так заўсёды бывае, калі ў сям'і з'яўляецца немаўлятка, асабліва першае. Але праз месяц усе заўважылі ў Ірынкі пад вочкам чырвоную плямку. Яна была маленькая, але з ростам дзяўчынкі павялічвалася. Ужо праз тры месяцы пляма нагадвала саспелую вішню. Бацькі ўвесь час непакоіліся, звярталіся да ўрачоў сваёй бальніцы. Ірынку накіроўвалі і ў Бабруйск, і ў Мінск. А ў Мінску дзяўчынку лячылі радыем. Ужо будучы ў Ленінградзе, бабуля паказала выпіску з медыцынскай карткі мінскай бальніцы, але ўрачы толькі схапіліся за галаву і не маглі паверыць, што дзіцятка апраменьвалі. Было сказана, што ў дачкі будзе паніжаны зрок. Так яно і здарылася. Што было рабіць далей?

На шчасце, да суседзяў прыехала сваячка з Ленінграда са сваім сынам-хлопчуком. Мае родныя пазнаёміліся з ёй. Элачка (так звалі ленінградку) — такі цудоўны чалавек! Яна паабяцала, што калі прыедзе дадому, то наведзе дзіцячыя бальніцы, пра ўсё даведаецца і дашле тэлеграму.

Не прайшло і двух тыдняў, як тэлеграма была атрымана (на жаль, яна не захавалася), і бабуля з Ірынкай 23 сакавіка 1955 г. ужо сядзелі ў цягніку Мінск–Ленінград. Дзяўчынцы было ўсяго шэсць месяцаў. Было цяжка і страшнавата. Ці здолеюць дабіцца чаго? І як гэта зрабіць? Але свет не без добрых людзей: дапамаглі і ў дарозе, і ў Піцеры. А на вакзале іх сустрэла Элачка.

Назаўтра бабуля з Ірынкай былі ўжо ў Ленінградскім навукова-даследчым педыятрычным інстытуце. Прышлося перажыць шмат пакут, пастаянна нервавацца, але і спадзявацца на лепшае. Асабліва балюча было пакідаць на ноч адно дзіця. Жанчынам не дазвалялі начаваць, у палатах стаялі толькі маленькія дзіцячыя ложкачкі. Маці з дзецьмі былі толькі ўдзень. У бальніцы былі жанчыны з дзеткамі з усяго Савецкага Саюза, нават з Далёкага Усходу. Дыягназы былі такія, што лепш іх не ведаць.

Ірынку рыхтавалі да аперацыі. Перад аперацыйай заўсёды рабіў абход прафесар. Падшпоўшы да бабулі з Ірынкай, ён запытаў: «Мамаша, вы согласны на операцию? Вы знаете, как будет выглядеть глазик девочки?» І паказаў, адцягнуўшы ніжняе павечка дзяўчынкі. Бабуля залілася слязьмі. Аперацыя была адменена, прызначана лячэнне, якое заключалася ў тым, што вакол плямкі рабілі танюсенькай іголачкай уколы з дзевяностаградусным спіртам. Калолі два разы на тыдзень. «Можаш, унучка, уявіць, што там прыйшлося перажыць. Там я «пракантавалася» аж тры месяцы», — успамінае бабуля.

Так атрымалася, што паехала бабуля ў Ленінград, ухутаўшы дзіця ў цёплую коўдрачку, а вярталася дадому летам, апрануўшы Ірынку ў прыгожую сукеначку, шапачку...

Доктар Міхаіл Іванавіч Няволін, які лячыў Ірынку, сказаў, што дзяўчынцы трэба адпачыць... Даведаўшыся, што бабуля з Беларусі і жыве непадалёк ад Магілёва, паведаміў, што там працуе яго аднакурсніца Рыта Бродская і ён напіша ў яе клініку ліст. Гэты ліст і захоўваецца ў бабулі.

У лісце ў асноўным паведамляецца пра тое, якое лячэнне неабходна для Ірынкі, што сам Няволін займаецца вывучэннем гэтага віду гематом. Бабуля вельмі часта і з удзячнасцю ўспамінае гэтага таленавітага ўрача і цудоўнага чалавека. У Магілёве Ірынка і далечвалася. Гэта было вельмі зручна, таму што там жыла родная сястра бабулі, было дзе спыніцца. Праз некаторы час лячэнне закончылася. Ад плямы не засталася і следу.

Вось такая гісторыя гэтага толькі аднаго ліста. Спачатку сумная, але з радасным заканчэннем. Бабуля заўважае: «Цяпер ты, Ганначка, ведасш, што ў тваёй цёткі Ірыны ніякага знаку няма ад той блячкі. А што было б, каб я не паехала ў Ленінград? Бог яго ведае».

І сапраўды, калі б я не знайшла гэты ліст, я б і не ведала, што ў маёй цёткі Ірыны было такое ў жыцці. Зараз яна жыве ў горадзе Лепелі Віцебскай вобласці, вырасціла дзвюх дачок ды яшчэ цяпер дапамагае даглядаць і ўнукаў.

Кацярына Сінягоўская, Святлана Курыльчык

Мінская вобл., г. Слуцк, СШ № 10, 11 клас

куратар Наталля Аўсяннікава

ВЯЛІКАЯ АЙЧЫННАЯ ВАЙНА Ў ЛІСТАХ НАШЫХ ЗЕМЛЯКОЎ — СЛУЧЧАН

Родныя вы нашы.
У смутку вялікім скліўшы галовы,
стаім перад вамі.
Вы не скарыліся лютым забойцам
у чорныя дні фашысцкай навалы.
Вы смерць прынялі,
ды польмя сэрцаў вашай любові
да нашай Радзімы навек незгасальна.
Памяць пра вас у нас назаўсёды,
як неўміручая наша зямля
і як вечнае яркае сонца над ёю!

Беларуская пошта адыгрывала значную ролю ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Усе сваякі і знаёмыя франтавікоў, а ў першую чаргу маці, маглі атрымаць хоць маленькую, але ж вестачку з фронту. Гэта быў самы найлепшы і дарагі падарунак, якога толькі чакаюць. Нават у самых цяжкіх абставінах маладыя хлопчукі пісалі лісты сваім блізкім людзям. Адно пісалі за некалькі дзён да сваёй смерці, пісалі, што яшчэ жывыя і ўсё ў іх добра, ды яны і не збіраюцца паміраць. Іншыя, напісаўшы апошні радок, «ішлі ў бой, апошні бой...». А некаторыя нават і не змаглі напісаць вестачку сваім бацькам ці сваякам, і гэта рабілі іх таварышы. Франтавікам вельмі цяжка пісаць сваім родным у час боя, бо яны ведаюць, што ў любую хвіліну снайпер зловіць іх на мушку, і невядома, што іх чакае наперадзе.

Лісты В. А. Барысевіча прысвечаны каханай жонцы Лене і маленькім дзеткам. Яго лісты прасякнуты любоўю да сваіх блізкіх. У апошнім лісце ён ставіць пытанне: *«Няўжо мне прыйдзецца загінуць, не набачыўшы хоць на хвіліну сваіх маленькіх дзетак?»* Ён загінуў 2 сакавіка 1945 г.

А. А. Басаў пісаў свае лісты бацькам і сваякам. Ён паведамляў у іх, што ў яго ўсё добра, што ён атрымаў медаль «За отвагу», і прасіў сваю матулю *«ещё раз не волноваться»*. Потым дайшоў ліст ад яго таварыша М. Аляксеева, у якім той паведамляў бацькам, што А. А. Басаў, які быў лепшым разведчыкам у іх палку, загінуў.

А. Т. Сацук піша свае лісты да каханай дачкі Лёлі. Ён паведамляе пра цяжкія баі і кажа, што *«знает свою судьбу почти на сто процентов»*. Зразумела, які ж можа быць лёс «на ўсе сто працэнтаў», асабліва на фронце.

Лісты Дубовіка скіраваны да жонкі, у іх ён просіць прабачэння за ўсё. *«Бо толькі на вайне ты разумееш, як цяжка жыць без родных табе людзей, і асэнсоўваеш усе свае памылкі, якія зрабіў...»*

З урыўкаў з франтавых лістоў Антона Антонавіча Куляша можна даведацца не толькі пра баявыя дзеянні на фронце, але і пра прыроду. Вядома ж, Антона, як кожнага вясковага чалавека, з надыходам вясны цягнула дзя зямлі, да абуджанай прыроды. Любіў ён назіраць за ёй у часы паміж баямі, паразважаць, памарыць. У гэтыя часіны яму ўспаміналіся родныя Лучнікі (вёска ў Слуцкім раёне), сям'я — такія блізкія і такія далёкія, бо з баямі ён усё далей і далей адыходзіў ад родных мясцін.

Чакала Вольга маленькіх трохкутнічкаў, не раз выбягала насустрэч паштальёну з малым сынам Цішкам на руках. А лістоў усё не было. Аніякіх звестак пра Антона.

9 мая 1945 г. аднавяскоўцы плакалі ад шчасця, бо прыйшоў доўгачаканы дзень Перамогі. Плакалі ўдовы, залівалася слязьмі і Вольга, не ведаючы нічога пра Антона, але з надзеяй... І толькі ў студзені 1946 г. атрымала яна невялікую паперку, ад якой пацямнела ў вачах: *«Уважаемая Ольга Даниловна!.. Ваш муж, Кулеш А. А., 1922 года рождения, погиб геройской смертью в боях с немецкими захватчиками 1 мая 1945 года, и похоронен с отдаением всех воинских почестей».*

Сярод вясновай берлінскай квецені, якой ён гэтак любаваўся, застаўся Антон ляжаць назаўжды.

На франтах Вялікай Айчыннай вайны і ў партызанскіх атрадах змагаліся з ворагам тысячы сыноў і дачок Случчыны. Па-рознаму склаўся іх лёс. І пра іх ваеннае жыццё мы даведваемся дзякуючы паштовай скрыні, што існавала ў той далёкі, цяжкі час. Маленькіх лістоў-трохкутнічкаў чакалі з болем у сэрцы і адначасова з радасцю на вачах, з хваляваннем. І як важна было ў той час данесці гэтыя вестачкі з фронту ці наадварот — вестачку на фронт.

Урыўкі з лістоў В. Барысевіча:

«Добры дзень, дарагая, любімая жонка Лена і маленькія крошкі-дзеткі! Паведамляю, што я знаходжуся ў школе сяржантаў. Тэрмін абучэння невядомы. Леначка, чаму ты не напісала мне, як ты жыеш, як дзеткі? Пішы, як там справы. Хто з горада са знаёмых пайшоў у армію? Леначка, вельмі хочацца пабачыць цябе... Калі будзеш пісаць, прыйшлі паперы на адказы, бо тут няма на чым пісаць. Пішы, ці дапамагае табе бацька... Не забывай мяне, Леначка. Моцна-моцна цалую».

«Я знаходжуся ў Венгрыі. Са мной застаўся толькі цырульнік Пашка Вальвачоў, з ім я знаходжуся ў адным падраздзяленні... Б'ем фашыстаў на ўсіх правілах. Я проста аглух ад выбухаў снарадаў... Пішы, як вы жывеце, як тваё здароўе і дзетак. Ці прадала ты карову? Ці атрымала грошы ад ваенкамата?.. Як справы ў Слуцку? Коцік, Леначка, вельмі хочацца ўбачыць цябе і ўсю сям'ю... Мае дзеткі, мусіць, ужо надраслі. Як вучыцца Томачка? Што робіць Эдзік? Што робяць нашы плятушкі Ларыса і Веранічка? Ці ходзіць у школу Гена? У вас, мусіць, яшчэ холадна... У нас цёпла, сеюць. Твой фотаздымак заўсёды са мною, я цалую яго перад сном... Заставайся жыва і здарова. Твой муж Вася».

«Добры дзень, дарагая Леначка і маленькія дзеткі!

Аленка! Я ўжо не ведаю, колькі напісаў табе пісем, а адказу ад цябе няма ніякага. Мусіць, пісьмы вельмі доўга ідуць з Венгрыі. Леначка, заўтра, 29 сакавіка, зноў уступаем у бой. Я табе напісаў, што я застаўся адзін, нікога тут з нашых хлопцаў ужо няма. Мілая, я вельмі турбуюся за цябе і ўсю сям'ю. Як ты там жывеш? Усе вы не выходзіце з галавы ні на секунду. Няўжо мне прыйдзеца загінуць, не пабачыўшы хоць на секунду сваіх маленькіх дзетак? Пасылаю табе даведку. Па ёй табе прадаставяць усе льготы, у тым ліку і на кватэрнай аплаце. Леначка, пішу ў транзізі, цёмна, нічога не відаць. Зараз выходзім на перадавую. Да пабачэння. Моцна цалую цябе і ў маленькія губкі сваіх дзетак. Твой муж Вася. 28.3.1945. Моцна, моцна цалую ўсіх вас».

...А потым быў бой. Апошні бой для Васіля Барысевіча. Яго жонка заставалася ўсё жыццё верная памяці мужа. Выгадала пяцёра дзяцей. (...)

Ірына Судзілоўская

г. Гомель, СШ № 59, 10 клас
куратар Людміла Судзілоўская

ДЗВЕ ГІСТОРЫІ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ І ТРАГІЧНАЯ ГІСТОРЫЯ

Трагічная гісторыя

Шчыра кажучы, не было ніякай паштовай скрыні — ні металічнай, ні нават драўлянай. Увесну Арсень, старэйшы брат майго дзядулі, гарадзіў плот з лазы, якую цягаў разам з малодшымі дзецьмі з балота, што за агародам. За лета лаза добра высыхала, і ўзімку плот згараў у печы, як добрая падтопка. Так што не было куды чапляць паштовую скрыню. Тым не менш вестку болей чым чакалі, ёю трызнілі, ёю жылі, хоць услых мала казалі. І жаданы трохкутнік прыйшоў. Вулляна, мая прабабуля, расказвала маёй бабулі, што калі яна ўбачыла на трохкутніку незнаёмы почырк, то ногі ў яе падкасіліся. Яна села на зямлю, у вака паціямнела, нічога не магла прачытаць. Прачытала ёй яе маці, што салдат Судзілоўскі Васіль Антонавіч «пропал без весті». Вулляна казала, што яна ў той момант забыла, што ў яе чацвёрта дзяцей, і адзіным яе жаданнем было сысці ў нябыт, яна білася галавой аб зямлю і выплакала ўсе свае слёзы.

Але час неблагі лекар, сціхлі эмоцыі, засталася толькі памяць. Працавала Вулляна ў калгасе за працадні, панавалі ў хаце галеча, галадзеча і халадзеча. Былі цёплымі толькі ўспаміны пра яго, Васіля. Як ён у галодным 1932 г. прыносіў з працы дзеткам «зайцаў хлеб». Гэта быў той кавалачак хлеба, што ўзяў ранідой сабе на абед, ці грыбы-«гаварушкі», так называлі ў іх летнія апенькі. Яны раслі ўздоўж дарогі на траве. Працаваў Васіль дарожным майстрам.

**Вуляна і Васіль
Судзілоўскія**

Таму па дарозе на працу мог і назбіраць торбачку грыбоў. Як хадзілі з ім у кіно, здаецца, пра Чапаева. Як ён мог за адзін дзень перакрыць дах хаты. І шмат-шмат чаго іншага, што казалася і пераказвалася шмат разоў.

Расказвала стрыечная сястра Васіля Надзея Іванаўна Шаціла. Васіль застаўся круглым сіратой у 10 год. Бацька ягоны загінуў на другім годзе Першай сусветнай вайны. Цяжкае ваеннае ліхалецце, нястача, «грамадзянка», і маці Васіля, каб неяк пражыць самай ды пракарміць сына, вырашыла, як цяпер кажуць, заняцца бізнесам. Яна назбірала нейкіх рэчаў дома і на вазку павезла на Украіну аб-

мяняць на харчы. Але трапіла ў палон да Дзянікіна. Час быў бязлітасны. І ляжаць бы ёй недзе ў канаве як дыверсантцы чырвонай, калі б нейкім чудам не пачуў пра палонную генерал. Ён сам дапытаў жанчыну і адпусціў яе. Толькі па дарозе да Веткі Марына (так звалі маці Васіля) захварэла на тыф, і ў Ветку яе, непрытомную, прывёз конь. Не апрытомнеўшы, Марына памерла. Старэйшая сястра Марыны, Алена, забірае да сябе Васіля. У Алены было трое сваіх дзяцей, і яе муж таксама загінуў у вайну. Малодшая дачка Алены Надзея ў сталым веку расказвала маёй бабулі, што ў іх сям'і Васіль быў добрым анёлам. Раўналетка старэйшага брата Івана, ён быў для ўсіх дзяцей і сябрам, і настаўнікам. Не па гадах разважлівы, ад прыроды дапытлівы, разумны, ён паглядзіць, як сплечены лапці — і самастойна зробіць такія. Потым пасадзіць дзяцей, пакладзе лыка, пакажа кожнаму, як плесці (і не адзін раз!), а сам хутчэй за ўсіх спляце.

Надзея Іванаўна з нейкай незразумелай уважлівасцю шукала ў дзецях Васіля падабенства з ім. Не знешняга падабенства, а падабенства ўчынкаў, паводзінаў, характару. Яна працавала ў школе настаўніцай, таму і мела магчымасць назіраць за дзецьмі.

Мая бабуля кажа, што яна вельмі хацела спытаць, ці такі ўжо беззаганны быў Васіль, але не пасмела гэтага зрабіць.

Да скону сваіх дзён дзве жанчыны расказвалі «сагі» пра Васіля і памяталі той страшэнны трохкутнік, што прынёс тую чорную вестку...

Ганна Хоміч

Мінская вобл., г. Жодзіна, СШ № 8, 8 клас

куратар Л. В. Гукава

УСПАМІНЫ І СУЧАСНАСЦЬ

(...) Цяжка ўявіць жыццё без лістоў, і ўвогуле — без пошты. Лісты прыносяць нейкую вестку, якую ты, магчыма, гэтак доўга чакаеш. Асабліва важнай пошта становіцца падчас цяжкіх выпрабаванняў...

Вайна! Колькі ж ты прынесла людзям бяды, няшчасця, непатрэбных ахвяр. Колькі гора, слёз, страт, няспраўджаных надзей.

Зараз у Беларусі і за яе межамі жыве шмат людзей, лёс якіх шчыльна звязаны з гісторыяй Вялікай Айчыннай вайны. Да іх я магу аднесці і сваю бабулю — Яніну Барысаўну Карповіч. Дзякуючы інтэрв'ю з ёю я даведалася пра тое, што адбывалася ў нас падчас вайны.

Мая бабуля разам са старэйшым братам і малодшай сястрой рана згубіла бацькоў — абодва загінулі ад рук фашыстаў. Сваёй бацькаўшчынай бабуля лічыць вёску Выгар Мінскай вобласці Лагойскага раёна (у ваенны час — Пleshчаніцкага раёна), дзе яна нарадзілася і вырасла. Але зараз, пражыўшы столькі год без бацькоў, яна кажа: «Няма бацькоў — няма радзімы».

Сваё інтэрв'ю я пачала з пытанняў пра пошту, пра яе працу ў вёсцы, бабуля ахвотна распавяла наступнае:

— *Самым галоўным будынкам у нашай вёсцы быў сельсавет, бо там была і пошта, і тэлефон, і машыны (некалькі грузавых і адзін трактар). Усе лісты спачатку прыходзілі туды, а потым, калі іх там ужо перабяруць, паставяць штампы, паштальён разносіў па вёсцы. І ён не кідаў іх у паштовыя скрыні, як гэта робіцца зараз, а аддаваў лісты асабіста ў рукі атрымальніка.*

Трэба дадаць, што пошта прыходзіла не часта, і лісты дасылаліся не ў канвертах з маркамі, як зараз, а ў так званых «сухарыках». «Сухарык» — гэта ліст паперы, які складваўся ў трохкутнік. Вось у ім і прыходзілі лісты.

— *Паштальёнам грошаў не выплочвалі, — працягвала бабуля, — усе працавалі задарма, не лічачы адной «палачкі» ў дзень. А ў канцы года (недзе ўвосень) за гэтыя палачкі давалі якога-небудзь самага дрэннага зерня, якое нават куры не клявалі. Выбіраць не прыходзілася: або ў цябе будзе дрэннае зерне, або ты ўвогуле нічога мець не будзеш.*

Пра пошту мне было слухаць цікава, але захацелася як мага больш даведацца пры жыццё людзей у ваенныя гады.

Немцы ў вёсцы Выгар былі не ўвесь час. Бывала, што яны ад'язджалі на два-чатыры дні. А карнікі наязджалі на матыцыклах раз у год. Моцна фашысты і не чапалі людзей, хаця ўся вёска ніколі не забудзе аднаго жахлівага здарэння...

Дзень быў, як і заўсёды, напоўнены стараннай працай. Але раптам па вёсцы разбегліся немцы і пачалі ўсіх (і дзяцей, і дарослых) за-

мыкаць у адзін стары вялікі хлёў (кароўнік). Фашысты забаранілі браць з сабою рэчы. Праз нейкі час усе жыхары апынуліся ў старым хляву (вёска была невялікая — сорак з нечым хат). Заставалася толькі яго падпаліць. Але нечакана прыехалі чатыры матацыклы, разам з імі і нейкі нямецкі начальнік. Спачатку ён нешта сказаў карнікам, а потым крыкнуў людзям, каб яны выходзілі з кароўніка і хутка ішлі дадому. Немагчыма перадаць словамі ўсю радасць, якую перажылі вызвалення ад смерці людзі! Калі ўсе разышліся, «галоўны» немец загадаў падпаліць ужо пусты кароўнік.

Вядома, былі і іншыя жудасныя прыклады. Вось што здарылася з адным вяскоўцам і падлеткам, якія пасвілі кароў у лесе.

— ...*І вось падалі іх немцы, — трывожна і з вялікім болям распавяла бабуля, — накінуліся на мужыка з падлеткам і давай пытаць: «Дзе партызаны? Раз кароў у лесе пасвіце, значыцца, ведаеце, дзе яны знаходзяцца». На гэта няшчасныя нічога не адказалі, і ў хуткім часе былі расстраляныя, а потым спаленыя каля вёскі, — бабуля выцерла слёзы.*

— *Шмат людзей памірала ад голаду, холаду, з-за немцаў... — працягвала мая суразмоўца. — Голад — гэта вельмі страшна. Есці няма чаго! Вядома, нешта ў рот клалі, але гэта былі толькі гнілая бульба пасля зімы і розныя травы, як, напрыклад, дзяцеліна (белая маленькая канюшынка), вобаратнік (мядзведжыя вушкі — іх высушвалі, церлі ды бліны з іх пяклі), а таксама ягады, грыбы, рыба з Дзвіны, якая нават і зімой не замярзала. Хлеб... Пра гэта слова мы забылі...*

Зараз вады шмат — яна амаль паўсюды і ў даволі вялікай колькасці. І сёння кідаеца ў вочы, што людзі не берагуць вадзіцу, несур'ёзна яе выкарыстоўваць. А як было раней? На ўсю вёску было два калодзежы, і ў тых вада збіралася няхутка, а крыніца была за паўкіламетры. Трэба было падымацца ў тры гадзіны ночы, каб хоць вядзерца дастаць з калодзежа. Вады не хапала, а ўдзень усім хочацца піць — і людзям, і жывёлам. Трэба было клапаціцца не толькі пра сваю скаціну, але і пра калгасную, за якой часта акрамя пастуха хадзілі галодныя ваўкі з лесу.

Харчаванне немцаў значна адрознівалася ад нашага. У іх быў часта даволі смачны суп, а таксама шмат шакаладу, масла, кансерваў. Немцы, бывала, давалі дзецям супу, калі тыя падыходзілі да іх. Таксама хочацца ўгадаць тое, што калі немцы ад'язджалі, дык ад іх заставалася шмат зубной пасты, у якую потым выпэцкваліся дзеці. У цэнтры вёскі была нямецкая кухня, дзе звычайна харчаваліся немцы. І аднойчы перад чарговым сняданнем сабралі яны ўсіх маладых хлопцаў і дзяўчат (старых не чапалі) у гэтай самай кухні, пасадзілі на лаўкі, засланыя прыгожымі пасцілкамі, якія належалі адной кабеце з вёскі, і елі і пілі з імі ўвесь вечар. А назаўтра ўсіх хлопцаў ды дзяўчат вывезлі ў Германію.

Пасля вайны ўсе яны вярнуліся дадому, акрамя адной. Соня Д. не захачела вяртацца на бацькаўшчыну, бо ў Германіі ў яе была ўжо свая сям'я і казачнае (па нашых уяўленнях) багацце. Пасля вайны яна так і не прыехала ў родную вёску. Лісты Соня пісала, але яны прыходзілі вельмі рэдка, а калі прыходзілі, то па-нямецку, а гэтай

мовы ніхто ў вёсцы не ведаў (нават настаўнікі — і тыя не маглі перакласці). На шчасце, за чатыры кіламетры ад вёскі знайшоўся адзін чалавек, які потым гэтыя лісты перакладаў...

Цяжкасці былі на кожным кроку. Як было дрэнна ў той час з вопраткай! На лета была толькі адна кашуля з белага палатна. Тканіну бралі ад парашутаў. Як гэта ні дзіўна, але швейныя машынікі былі амаль ва ўсіх вясковых хатах, і шылі людзі так, як у іх атрымлівалася.

— У нас таксама была машынка, але пасля страты бацькоў мы вырашылі абмяняць яе на кароўку. Нават абмянялі не ўсю машыну, а толькі галоўную частку без стала. Кароўка была ў нас старая — дванаццаць гадоў (ужо да нас дзесяць цялят нарадзіла). Кароўкі, сякія-такія, але ж былі ў людзей, а вось каня можна было знайсці толькі ў калгасе. Хочацца звярнуць увагу на тое, што на ўсю вёску была толькі адна лазня. Мыліся там раз у месяц, а то і два разы. У той час было шмат усялякай заразы, і таму людзям галілі галовы.

Жыццё дзяцей без бацькоў было вельмі цяжкім. Але жылі дзякуючы людскай падтрымцы, спагадзе. Дзеці вайны вельмі хутка становяцца дарослымі. Напрыклад, мая бабуля з дванаццаці гадоў ужо працавала — пасвіла жарабят «за палачку» ў дзень.

Пасля вайны грошы пачалі атрымліваць за працу недзе толькі гады праз два. Але для сірот выдзяляліся грошы ад дзяржавы — па 50 рублёў на аднаго чалавека штомесяц. І ўся гэтая дапамога была толькі пасля вайны.

(...)

Калі я праглядала татаву калекцыю марак, то маю ўвагу прыцягнула марка, прысвечаная 25-годдзю вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Мне здавалася, што гэтая марка вельмі старая (1969 г.), мабыць, таму, што я сама нарадзілася ў 1988 г. На ёй намалевана частка ваеннай карты, а таксама адзін з помнікаў — Курган Славы, што знаходзіцца на 21-м км па шашы Мінск-Масква. Гляджу я на марку — і перада мною праносіцца ўспаміны бабулі пра вайну, якія я чула ўжо не раз...

Васіль Цітоў

Мінскі машынабудаўнічы каледж, група 329-Р
куратар Уладзімір Сурмянкоў

ДЗЁННІК — ЦЭЛАЕ ЖЫЦЦЁ

Мая бабуля жыве на Гомельшчыне ў маленькай вёсачцы, якой, мабыць, няма на мапе. Апошні раз мы з бацькамі былі ў бабулі некалькі тыдняў таму. Яна была вельмі радая нас пабачыць, а мяне, шчыра кажучы, думка пра вёску не вельмі вабіла, і таму прыехаў я туды з дрэнным настроем. Бабуля адразу гэта заўважыла і спрабавала падняць мой настрой рознымі ласункамі, прыгатаванымі да нашага прыезду. Мне было сумна ў гэтай забытай не толькі людзьмі, але і Богам

глушы. Вёска за некалькі год кардынальна змянілася, на жаль, не ў лепшы бок. Тут засталася толькі некалькі хат, якія амаль ураслі ў зямлю, а дахі іх ужо даўно трэба было адрамантаваць. У вёсцы жылі старыя людзі, якім гэта было не пад сілу. Здавалася, што вёска разам са сваімі жыхарамі дажывае апошнія дні.

Я вырашыў не сядзець на месцы і наведаць знаёмыя мне з маленства мясіны. Я доўга хадзіў, ахоплены нахлынуўшымі на мяне ўспамінамі, і сам не заўважыў, як апынуўся каля незнаёмай мне дагэтуль хаты. Я зразумеў, што тут ужо доўгі час ніхто не жыве: увесь двор парос высачэзнай травой, а дах быў падобны на рэшата — столькі ў ім было дзір. Я адразу вырашыў увайсці ў хату, нібыта ведаў, што знайду там нешта цікавае.

Пакоі здаваліся прасторнымі, бо ў іх не было ніякай мэблі, акрамя разбуранай печы і старога вялізнага куфра. Шчыра кажучы, мяне вельмі здзівіў той факт, што за столькі год — а па ўсім было відаць, што хата пуставала ўжо доўгі час — нікога не зацікавіў гэты стары куфар. Але надзеі, што там хоць што-небудзь засталася, амаль не было. Я падшоў і асцярожна адчыніў куфар, а потым недзе з хвіліну не мог адвесці вачэй ад таго, што ўбачыў. Ён быў поўны рознымі рэчамі, але больш цікавымі для мяне былі фотаздымкі і нейкі сшытак, які нехта паклаў на самае дно.

Калі я пачаў чытаць, дык адразу зразумеў, што ў мяне ў руках нечы дзённік, дакладней кажучы, урывак з дзённіка, бо большасць старонак у ім адсутнічала. Хоць шмат аркушаў было выдзерта, але зразумець, калі ён быў напісаны, не было цяжка. Дзённік пісаў звычайны салдат, які ў часы грамадзянскай вайны змагаўся супраць белых. Першы раз чытаць было вельмі цяжка, бо напісана неграмадна, ужывалася шмат незразумелых мне слоў, але з кожным разам станавілася ўсё лягчэй. Увесь час, пакуль я чытаў гэты дзённік, мурашкі беглі па маёй скуры: спачатку ад радасці, што я знайшоў нешта цікавае, потым ад хвалявання, што маю магчымасць зазірнуць у нечае жыццё, а потым ад жаху, які ахапіў мяне. Жудасныя рэчы былі апісаны ў гэтым маленькім сшытку. Усё было напісана так проста і натуральна, і ад гэтага станавілася яшчэ жудасней перагортваць старонку за старонкай.

Я ўсё чытаў і чытаў, пакуль у нейкі момант мне не падалася, быццам я там, у Спаскіх казармах, ляжу на голых нарах і пакутую ад голаду, або на фронце пераходжу ад вёскі да вёскі, пераследую Калчака, або на бальнічным ложку змагаюся з цяжкай хваробай.

Некалькі хвілін пасля таго, як я скончыў чытаць дзённік, я не мог нават паварушыцца — гэтак нечаканымі былі для мяне пачуцці жаху і стомы, якія мяне ахапілі.

Сонца ўжо схавалася за лесам. Мне трэба было вяртацца да хаты, бо мяне не было доўгі час, і бацькі, напэўна, пачалі хвалявацца. Думкі аб знойдзеным сшытку не давалі мне спакою. Цэлыя выразы або словы з яго ўсплывалі ў маёй памяці, карціны даўніх падзей малявала перад вачыма мая жывая фантазія.

«На пасху жили вдоём. Здобнага хлеба и четверть малака 10 яцу и вот вся наша пасха. 4 мая пока живем...» Гэта былі першыя словы, якія я прачытаў у дзённіку незнаёмага салдата. І цікава, што прымусіла яго весці гэты дзённік, расказваць у ім падзеі кожнага дня? Можна, гэта дапамагала яму выносіць цяжкія вайны, не губляць аптымізму, заставацца чалавекам, нягледзячы ні на што. Амаль непісьменны чалавек з маленькай вёсачкі піша на вайне дзённік. Здаецца, што ён проста запісвае туды нейкія факты, без пачуццяў, усё проста і лаканічна. І ад гэтага становіцца яшчэ жудасней. Ты сам пачынаеш дадумваць падзеі, і да цябе прыходзіць думка, што ў гэтых кароткіх і простых сказах утрымліваецца больш пачуццяў, чым у якім-небудзь літаратурным творы ці мастацкім фільме пра вайну. Ты разумееш, што ўсе падзеі сапраўдныя, напісана сцісла, але як гэта крапае сэрца.

«Март, 28 лег спать и спав з 12 часов ночи и до 6 часов вечера тоест 18 часов спал потому чтобы есть нехотелось...» Людзі былі галодныя, спалі на голых нарах і ўвесь гэты час думалі пра вайну, хацелі як мага хутчэй апынуцца на фронце. (Спачатку ў дзённіку расказваецца аб тым, як гэты салдат быў на вучэннях у Маскве.) Гэта там, у сталіцы, людзям не было чаго паесці, гэта была яшчэ не вайна, а яны ўжо галадавалі і мерзлі. Але гэта не зламала іх, яны чакалі часу,

калі апынуцца на вайне, на сапраўднай вайне, дзе ім прыйдзеца забіваць людзей. І ворагам тваім можа стаць твой сусед, твой сябра, бо вайна гэтая грамадзянская. Якая ж патрэбна ідэалогія, як трэба затлуміць розум чалавека, каб ён пачаў забіваць ворага, які жыве побач, у суседняй вёсцы або горадзе, чые дзеці, магчыма, гуляюць разам з тваімі дзецьмі?

Вайна паказала свой сапраўдны твар кожнаму, хто там апынуўся, незалежна ад таго, за каго і за што ты змагаўся. Яна не шкадавала нікога — ні салдата са зброяй, ні маці з малым сынам на руках. Вайна змятае ўсё на сваім шляху, а галоўнае — яна знішчае душы людзей, робіць адных аб'якавымі да жывых,

7. Наступали сабаки ~~бегали~~
бегали в лес от оруженых
выстрелов муссоки
муссоки накрытом
берегу реки котами
сидя скрываясь для нас
было слышно

8. Наступали пули сыпали
как град наказом
малу орудий смерти

9. Зарядил саковку

10. Наступил манас как как
я записався в канатный
разведчик наша орудия
была установка в лес
наша команда разведки
отходила орудия в забран
назад целый день
летели впереди мол
смер ад орудий манас
отступили

іншых — жорсткімі і агрэсіўнымі, яна пакідае ў сэрцы кожнага крываваы след, які нельга змыць ні пакаяннем, ні горкімі слязьмі, ні нават смерцю.

«Наступали. Пулі сыпалі как град на каждом шагу. Ожидали смерти...»

«Под деревней влились в цепь и когда белая наступали мы все стреляли. И когда я посмотрел настороны то наша цепь уже отступила только я с товаришам стреляю. Тогда я поднялся и товаришу условным знаком показав что надо убежать. Бегучи упав вещмешок ударыв мне по ногам. Я бросив мешок и бежал дальше. Пули сыпали как град вся цепь белых стреляли понас вдвоём. Большая счастье что не убили. Мы бежали 8 кило прибежали в деревню Саврушки и вот здесь встретили свою кухню...»

Калі я прыйшоў дадому, на двары было ўжо цёмна. Я ўвайшоў у хату, дзе мяне чакалі бацькі і бабуля. Рукамі, якія дрыжалі ад хвалявання, я працягнуў сшытак бацьку і пачаў расказваць, дзе я быў увесь гэты час. Я ўбачыў, як змяніўся твар майго бацькі, калі ён прачытаў некалькі старонак з дзённіка невядомага салдата, маці таксама хвалявалася, і толькі бабуля сядзела спакойна і нерухома, і ніводны мускул на яе твары не зварухнуўся. Я, захоплены гэтай гісторыяй, не мог зразумець, чаму бабуля так да ўсяго паставілася, няўжо яе сэрца перастала чуць боль іншых. Але раптам я заўважыў, як сляза скацілася па яе маршчыністым твары, а вочы яе сталі зусім празрыстымі і глядзелі некуды далёка-далёка, напэўна, у мінулыя дні. Я не адважыўся нічога запытаць у бабулі, бо яна стала зусім непадобная на сябе, здавалася, што яна нават перастала дыхаць. Я не мог уявіць сабе, што зараз робіцца ў яе на сэрцы, якія цяжкія ўспаміны ўсплылі ў памяці бабулі.

Калі я ўжо збіраўся спаць, бабуля паклікала мяне, і мы з ёй разам пайшлі на двор. Быў дзіўны вечар: гэтак ціха і спакойна можа быць толькі ў травеньскія цёплыя дні. Некалькі хвілін мы проста сядзелі і любаваліся навакольнай прыгажосцю. Раптам бабулін голас уварваўся ў гэтую цішыню, я нават спалохаўся.

Бабуля расказала мне ўсю гэтую гісторыю з самага пачатку, расказала ўсё, што памятала з расказаў сваёй маці. Жыла ў іх вёсцы адна сям'я, якая была вельмі не падобная да астатніх сем'яў таго часу. Муж і жонка так моцна кахалі адно аднаго, што не маглі расстацца нават на гадзіну. Мала хто з вёскі мог зразумець такія адносіны: адны асуджалі іх, другія смяяліся, трэція наогул не звярталі ўвагі. Але кожны пра іх ведаў, яны былі, як цяпер кажуць, «вясковымі знакамітасцямі». Калі пачалася грамадзянская вайна, ён добраахвотнікам пайшоў на фронт, пакінуўшы дома жонку і дваіх дзяцей. Яна не плакала, як астатнія жонкі, бо была ўпэўнена, што такое моцнае каханне перажыве ўсе цяжкасці, яе муж хутка вернецца, і яны зажывуць, як раней.

Міналі год за годам, але не было ніякай вестачкі. Вось ужо пачалі іншыя мужчыны вяртацца з вайны, а яе мужык так і не прыйшоў. Яна

чакала яго кожны дзень, кожны дзень гатавала смачную ежу, збірала на стол і сядзела да самай раніцы каля адчыненага акна. Але ён усё не вяртаўся. А аднойчы вось такім жа травеньскім днём да яе прыйшла пошта. Калі яна адчыніла канверт, то там ляжаў гэты дзённік, напісаны яе мужам. Хто і адкуль даслаў гэта, яна не даведалася.

Пасля гэтага яна стала яшчэ больш сумнай, амаль не выходзіла з хаты і тысячы разоў перачытвала гэты дзённік. Нікому, нават сваім дзецям, не давала яна яго чытаць, а сама ніколі не раскажвала, што там напісана. Сын яе загінуў у часы вайны, а дачка памерла ад нейкай хваробы. Гэтая жанчына пражыла доўгае і вельмі складанае жыццё. Перажыўшы не толькі свайго мужа, але і дзяцей, яна засталася зусім адна і пражыла амаль сто гадоў.

Мы яшчэ доўга размаўлялі з бабуляй. Яна расказала мне пра вайну, сведкам якой была яна сама. Расказала не менш жудасныя рэчы і пра голад, і пра смерць родных і блізкіх, і пра маленькія радасці, якія здараліся ў часы вайны, і што менавіта гэтыя хвіліны шчасця ў бяздонным моры гора і пакут запамніліся ёй на ўсё астатняе жыццё.

Я слухаў аповед бабулі, ловячы кожнае яе слова. Мяне перапаўнялі пачуцці, якія дагэтуль былі мне не вядомыя і таму палохалі мяне. Я нават не магу сказаць, што я адчуваў, але я зразумеў, што такім, як раней, мне ўжо не быць. Нешта перагарнулася ўва мне, што змяніла погляд на жыццё і навакольны свет.

Спаць мы пайшлі на досвітку. Я доўга не мог заснуць, варочаўся з боку на бок. Розныя думкі лезлі мне ў галаву і не давалі спакою. Цяпер я ўяўляў сабе, што магло быць напісана на выдзертых з дзённіка аркушах. Напэўна, там павінны былі быць словы кахання, але куды зніклі гэтыя старонкі, так і застаецца для ўсіх загадкай...

Калі я прачнуўся, ужо ярка свяціла сонца. Бабуля паклікала снедаць, але ў мяне былі зусім іншыя планы. Я хутка апрануўся, узяў з сабой дзённік і выйшаў з хаты. Як і ўчора, ногі самі мяне прынеслі да той старой хаты. Я ўвайшоў у дом, дзе нічога не змянілася з майго апошняга візиту, падышоў да куфра, адчыніў яго і некалькі хвілін глядзеў на рэчы, якія там былі: старое адзенне, згубіўшая свой колер хустка, некалькі фотаздымкаў. Я апошні раз перагарнуў старонкі дзённіка і акуратна паклаў яго на тое ж месца, дзе ён ляжаў учора.

Андрэй Чарэнка

Віцебская вобл., г. Паставы, СШ № 1, 11 клас
куратар Ігар Пракаповіч

СЯЛЯНСКАЯ СЯМ'Я Ў КІПЦЮРАХ ДЗЯРЖАВЫ

Раней у Беларусі адзіным сродкам сувязі была пошта. Яна мела вялікае значэнне ў жыцці краіны. Дзякуючы ёй былі звязаны ўсе куткі Беларусі. З цягам часу з'явіліся іншыя сродкі сувязі, і поштай

сталі карыстацца менш. Пошта і сёння адыгрывае значную ролю, але не такую, як у мінулых стагоддзях...

Жыццё беларускага народа было цяжкім на працягу ўсяго існавання. Асноўная прычына ў географічным становішчы. Беларусь знаходзіцца на скрыжаванні дарог, якія звязваюць Расію з краінамі Захаду. Бясконцыя войны катавалі нашу зямлю. Для вайны патрабаваліся коні, вопратка, зброя, ежа. А ўвесь падлік і выдача гэтага фіксаваліся ў розных дакументах. Беларусь уваходзіла ў склад многіх краін: мянялася ўлада, а разам з ёй і ўсе дакументы. Дастаўкай улётак, позаў, квітанцый і многіх іншых дакументаў займалася пошта.

Дакументы, на падставе якіх пабудавана праца, былі знойдзены падчас краязнаўчай вандроўкі на хутар непадалёк ад вёскі Сіўцы. Іх збірала звычайная сялянская сям'я, і па іх можна прасачыць кожны момант яе існавання. З першых дзён свайго жыцця беларускаму селяніну прыходзілася змагацца за сябе, бо сялянам нічога не давалася лёгка. Пры якой уладзе яны б ні былі, у склад якой краіны б ні ўваходзілі, ім прыходзілася супрацьстаяць вялікім выпрабаванням. Вялікім і бедным сем'ям прыходзілася працаваць з самай раніцы да цемры, але былі і такія сем'і, якія змаглі пераадолець усе перашкоды і трымаць добрую гаспадарку. У адной з такіх сем'яў было чатыры браты: Аляксандр, Юльян, Антон і Рыгор — пра жыццё братаў Сарокаў і сведчаць знойдзеныя дакументы. Абапіраючыся на іх, можна ўявіць, якія цяжкасці выпадалі на долю беларускага сялянства.

ДАКУМЕНТ № 1 «Соглашение»

23 мая 1911 г. браты заключылі пагадненне. Гэты дакумент складаецца з трох частак.

У першай частцы гаворыцца аб тым, што Аляксандр Сарока ажаніўся, пераходзіць у іншую вёску і ў сувязі з гэтым аддае сваю частку зямлі братам, пароўну падзеленую паміж імі. У другой частцы дакумента занатаваны абавязкі братаў і што яны павінны аддаць за зямлю. І ў апошняй частцы пералічаны сведкі гэтага пагаднення.

ДАКУМЕНТ № 2 «Актъ»

Гэта акт ад 27 жніўня 1915 г., у ім прыводзіцца інвентарны вопіс, а таксама фіксуюцца назвы рэчаў, іх колькасць і кошт. З гэтага дакумента бачна, што селянін вёскі Сіўцы Антон Сарока меў добрую гаспадарку, у якую ўваходзіла 6 кароў, 2 кані, 5 свінняў і 12 авечак. У акце нават адзначаліся такія рэчы, як боты, падушкі, навалачкі. Уся яго рухомая і нерухомая маёмасць ацэньвалася ў 4803 рублі 80 кап.

ДАКУМЕНТ № 3 «Почтово-телеграфная государственная сберегательная касса»

Гэты дакумент атрыманы ад паштова-тэлеграфнай дзяржаўнай ашчаднай касы ў 1916 г., у гэтую касу сяляне ўносілі грошы. Дакумент належыць Сарока Фёкле Сямёнавай і сведчыць пра ўнёсак на суму ў 300 рублёў.

ДАКУМЕНТ № 4 «Kwit № 2761»

«Квіт» 1929 г. на імя Сарокі Юльяна. Гэты дакумент сведчыць пра колькасць падаткаў і тэрміны выплатаў дзяржаве ад сялянаў.

ДАКУМЕНТ № 5 «Potwierdzenie odbioru № 42»

У гэтым дакуменце ўтрымліваецца просьба Юльяна Сарокі на дазвол будоўлі ў вёсцы Сіўцы Пастаўскага павета. Гэты дакумент з'явіўся тады, калі заходняя частка Беларусі апынулася пад Польшчай. Уся просьба напісана па-польску.

ДАКУМЕНТ № 6 «Квитанция»

Квитанцыя датавана 1940 г. і сведчыць пра тое, што Юльян Сарока здаў дзяржаве 53 кг жыта і атрымаў ад яе за гэта 4 руб. 53 кап. У дакуменце падаюцца звесткі пра вільготнасць, засмечанасць, збожжавую прымешку, але цікава наступнае: на квитанцыі стаіць штамп 1935 г. — магчыма, дзяржава выкарыстоўвала старыя бланкі з пячаткай.

ДАКУМЕНТ № 7 «Квитанция»

Квитанцыя на імя Сарокі Юльяна Сямёнава, які, здаўшы дзяржаве 23 кг жыта, атрымаў 3 руб. 64 кап. У гэтым дакуменце таксама ўказаны вільготнасць, засмечанасць, збожжавая прымешка.

ДАКУМЕНТ № 8 «Предупреждение»

Папярэджанне атрымана на імя Юльяна Сарокі, яму паведамляюць, што ён павінен выплаціць Пастаўскаму райвыканкаму 325 руб. 90 кап. за тое, што не адпрацаваў 12 конных дзён.

ДАКУМЕНТ № 9 «Легітымацыя»

Гэтая легітымацыя ад 27.06.43 г., вельмі падобная на сучасны пашпарт, выдавалася ў час нямецкай акупацыі. У ёй нават адзначаўся ўзрост, колер валасоў і вачэй. Немцы пільна сачылі за выда-

чай легітымацыі, на ёй так і зазначана: «НЯПРАВІЛЬНАЯ ВЫДАЧА І ўЖЫВАННЕ ГЭТАЕ ЛЕГІТЫМАЦЫІ БУДЗЕ КАРАЦЦА». Я лічу, што немцы надавалі вялікае значэнне гэтаму дакументу, бо ён сведчыў у тых часы пра права чалавека на жыццё.

ДАКУМЕНТ № 10 «Warenkarte»

Гэтая таварная картка за 1943/44 гг. на імя Сарокі Юльяна С. выдавалася без права перадачы яе іншаму. Кожная пастаўка селянінам прадуктаў адзначалася на таварнай картцы ў раённай канторы. Таварная картка таксама з'яўлялася пасведчаннем селяніна пры продажы ім сельскагаспадарчых прадуктаў на рынку.

ДАКУМЕНТ № 11 «Квитанция»

Нумар квитанцыі ад 1946 г. не пазначаны, але з дакумента бачна, што селянін Сарока Юльян Сямёнаў здаў дзяржаве 65 кг жыта і атрымаў за гэта 3 руб.

ДАКУМЕНТ № 12 «Квитанция»

Квитанцыя № 472 ад 1946 г. на імя Сарокі Юльяна Сямёнава сведчыць, што ён здаў дзяржаве 50 кг жыта і атрымаў 3 руб.

ДАКУМЕНТ № 13 «Повестка»

Позва на імя Юльяна Сарокі, які павінен прыйсці ў сельсавет, каб заплаціць недахоп па сельгаспадатку за прыхаваную зямлю, бо ў адваротным выпадку справа будзе перададзена ў суд; Сарока Юльян С. павінен здаць звыш плана ў фонд дзяржавы 200 кг бульбы.

ДАКУМЕНТ № 14 «Сообщение»

Паведамленне ад 1946 г. пра тое, што Сарока Юльян С. павінен здаць звыш плана ў фонд дзяржавы 200 кг бульбы. Тэрмін здачы вызначаны агульным сходам ад 13.11.46 г. Было праведзена дадатковае даследаванне мясцовасці, дзе пражывала гэтая сялянская сям'я, з мэтай адшукаць нейкую інфармацыю, але роспыт мясцовых жыхароў нічога не даў, бо карэннага насельніцтва амаль не засталося.

Да сялян у XX стагоддзі лёс не быў ні шчодрым, ні літасцівым. Цяжка ім жылося ў часы Расійскай імперыі. Потым, у Першую сусветную вайну, праз Пастаўскі раён праходзіў фронт, што прынесла шмат гора і пакутаў. «Пад Польшчаю» сяляне Заходняй Беларусі плацілі вялікія падаткі. Другая сусветная вайна прынесла таксама шмат гора беларускаму народу. Сялянам прыходзілася працаваць як на немцаў, гэтак і на сваіх. І напрыканцы беларусы перажылі жорсткасць савецкай улады. Звычайная сялянская сям'я знаходзілася ў кішчорах дзяржавы на працягу ўсяго стагоддзя.

Юлія Чорная

Мінскі машынабудаўнічы каледж

куратар Уладзімір Сурмянкоў

ІХ ІМЁНЫ НА АБЕЛІСКУ

...Мае дзядуля і бабуля жывуць у вёсцы Застарыгчы, якая знаходзіцца ў Старадарожскім раёне Мінскай вобласці. Дзядуля,

Віктар Сямёнавіч Аксяневіч, прымаў удзел у Вялікай Айчыннай вайне, быў некалькі разоў паранены, але ўсё ж такі ўбачыў усіх сваіх унукаў. Бабуля, Вера Прохараўна Аксяневіч, усё сваё жыццё пра-рабіла ў калгасе «Перамога». Яна атрымала званне «ветэран працы», і таму яе фота было надрукавана ў раённай газеце.

У дзядулі была вялікая сям'я. Яна складалася з сямі братоў: Анатоля, Мікалая, Ваціка, Федзика, Сцяпана, Івана і майго дзядулі. Была ў іх яшчэ сястрычка Лідзія, якая цяпер жыве на Случчыне. Калі пачалася вайна, усе браты добраахвотна пайшлі на фронт. Мікалай без вестак прапаў у 1941 г., а Федзик — у 1944. Анатоля, да вайны папрацаваўшы настаўнікам, загінуў 27 сакавіка 1945 г. у горадзе Лебус, што знаходзіцца ў Германіі. У бабулінай роднай сястры, Ганны Прохараўны Бобка, захаваўся яго ліст, датаваны 1944 г.

Ганна Прохараўна распавяла мне, што Анатоля дасылаў з фронту шмат лістоў, але, на жаль, не ўсе яны захаваліся. У тых лістах ён пісаў пра сваё жыццё на фронце, пра здарэнні, якія адбываліся з ім і яго сябрамі. (...)

Важную ролю ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны адыграла палявая пошта, якая трывала звязвала фронт і тыл. З яе дапамогай людзі маглі перапісвацца ў такія цяжкія часы, калі не хапала хлеба, адзежы, паперы і ўсяго астатняга. Палявая пошта давала людзям надзею не толькі на абавязковую сустрэчу, але і на перамогу ў гэтай жудаснай вайне. Лісты з фронту неслі інфармацыю пра франтавыя тыдні, перамогі, а лісты з тылу расказвалі салдатам пра жыццё родных і знаёмых людзей. Пры ўсіх складанасцях на фронце і ў тыле людзі аберагалі адзін аднаго: не заўсёды пісалі пра цяжасці жыцця. Але з-за існавання ваеннай цензуры нават і гэтая няпоўная інфармацыя не ўся даходзіла да свайго чытача... Лісты з фронту — святая святых. Шчаслівая тая сям'я, якая дачакалася аўтара такога ліста. Аднойчы, адпачываючы ў роднай вёсцы, я натрапіла на старую газету з 1980 г., у якой быў артыкул пра братоў Аксяневічаў. У «Сельскай газеце» пісалі, што браты жылі ў вёсцы Застарычы. Калі

пачалася вайна, яны пайшлі ваяваць і ўсе загінулі. Калі прачытала гэты артыкул, у маёй галаве ўзнікла пытанне: «А ці не з'яўляюцца гэтыя браты маімі сваякамі?» Я спытала дзядулю, і ён адказаў на маё пытанне цікавым апавяданнем...

Раман Іосіфавіч (стрыечны брат дзядулі) і Настасся Васільеўна Аксяневічы, якія таксама жылі ў вёсцы Застары-

чы, мелі восем сыноў. У іх сыноў — Фёдара, Канстанціна, Міхаіла, Пятра, Алесья, Мікалая, Іосіфа — былі свае сем'і, жылі яны ў той жа вёсцы або непадалёк ад яе. Толькі Леанід, самы малодшы — яму ў 1941 г. споўнілася дваццаць гадоў — жыў з бацькамі. Рэдка выхадны дзень праходзіў, каб у хаце Настасі Васільеўны не было гасцей. Раман Іосіфавіч, вядомы ў калгасе пчаляр, быў чалавекам працавітым, строгім у выхаванні дзяцей (іх у сям'і, з дочкамі Ганнай і Антанінай, было дзясць). Сыноў з маленства прывучаў да працы, не царпеў слабахарактарных і казаў: «Калі ў чалавека няма ў маленстве цяжкасцяў, дык іх трэба купляць». Раман Іосіфавіч быў вельмі задаволены, калі Мікалая, Іосіфа і Леаніда, якія толькі скончылі педвучылішча і пачалі працаваць настаўнікамі, прызвалі ў армію і залічылі ў адзін полк. Камандаванне часці прызначыла братаў у адзін танкавы экіпаж. Праходзілі Аксяневічы службу ў далёкім і спякотным Туркестане.

Летам 1940 г. браты-танкісты прыехалі ў вёску: за выдатную службу ім далі адпачынак. Амаль уся вёска сабралася ў хаце Настасі Васільеўны. Адных сваякоў прыйшло чалавек пяцьдзсят. Тым часам Міхаіл, Канстанцін і Пётр працавалі ў хімлесгасе ў Старах Дарогах, жылі побач. Алесь і Фёдар, як і бацькі, працавалі ў калгасе, іх пяціцценкі выраслі побач з бацькоўскай хатай. Ды і дочки ўзялі шлюб у сваёй вёсцы. Род Аксяневічаў трывала пусціў карані на зямлі продкаў. (...)

Дзмітры Шарпаеў

Магілёўская вобл., г. Бабруйск, вячэрняя сярэдняя агульнаадукацыйная школа № 5 пры выхаваўчай калоніі № 2, 12 клас
куратар Барыс Плякін

ГІСТОРЫЯ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ

Цяпер я знаходжуся ў месцах пазбаўлення волі, вучуся ў школе. За час знаходжання я шмат чаго пераацаніў, перагледзеў у сваім жыцці, у сваіх паводзінах і адносінах да самога сябе, родных, іншых людзей. Я часта думаю, часам бачу ў снах сваіх родных, успамінаю, дзе я быў, некаторыя гісторыі з жыцця маіх блізкіх.

Пра адну такую гісторыю мне хацелася б расказаць. Пра яе мне расказвала мая маці, але лепш і болей падрабязна — мая бабуля. На вялікі жаль, яна ўжо памерла. Ёй было каля васьмідзсяці гадоў.

Амаль кожнае лета я прыязджаў да бабулі ў вёску. Гэта была невялікая вёсачка, але тут было добра і ціха, утульна і прыгожа. Побач быў лес і возера. У лес мы хадзілі ў ягады і грыбы. А возера нас вабіла тым, што акрамя рыбы тут жылі шэрыя чаплі, дзікія качкі і нават стваралі лебедзі. Жыццё ў вёсцы было спакойнае і ціхае. Усё гэта стварала настрой для ўспамінаў. Бабуля расказвала пра сваё жыццё, разглядалі фотаздымкі. У бабулі быў вялікі сямейны альбом. Акрамя фотакартак былі і лісты. Яны былі даўнія, пажаўцелыя. Мне вельмі

зацікавіла: чаму бабуля захоўвае гэтыя аркушыкі? Некаторыя з лістоў былі пасляваенныя, і пісала іх яе сяброўка.

Гісторыя гэтага сяброўства пачалася ў гады вайны. Яно было цяжкае, усхваляванае і адначасова сардэчнае. Мне і раней бабуля расказвала пра цяжкія гады вайны, пра здзекі фашыстаў пад мірнымі людзьмі. Але цяпер перада мною адкрылася яшчэ адна старонка жыцця маёй бабулі.

Вайна заспела маю бабулю ў Станькаве. Там яна працавала першы год у школе-інтэрнаце, дзе знаходзіліся дзеці памежнікаў. Дзяцей забралі і з цяжкасцю адправілі ў тыл, а бабуля вымушана была пайсці дадому.

Жыццё дома было цяжкае. Усталёўваўся «новы парадак». Фашысты забілі некалькі чалавек з вёскі за сувязь з партызанамі. Праз некаторы час, зімою, забралі частку моладзі і павезлі ў Германію. У іх ліку была і мая бабуля. Па дарозе хлопцы арганізавалі пабег. Уцячы ўдалося нямногім. Дзяўчаты баяліся скакаць на поўнай хадзе з цягніка. Калі прывезлі ў Германію, іх накіравалі ў лагер. Гэта было ў правінцыі Гале, каля горада Эрфурт. Жыццё было цяжкае. Мая бабуля і сяброўка трымаліся разам. З ліста я даведаўся, што былі моманты, калі яны дзяліліся апошнім. Бабуля расказвала, што працавалі на заводзе, які знаходзіўся ў гарах, пад зямлёю.

Некаторыя радкі з ліста прывялі мяне ў здзіўленне: я паглядзеў на сваю бабулю і ўбачыў яе маладой, прыгожай і смелай. Яе сяброўка пісала: «...Твой смелы ўчынак надаў мне сэнс да жыцця».

Атрымалася так, што яны змаглі ўцячы з лагера і пайшлі на ўсход. Больш за трое сутак ішлі, хаваліся дзе давядзецца. Але ў адным месцы, каля горада Веймар, іх затрымала паліцыя. Іх забралі ў турму. Білі, ставілі да сцяны з прывязанымі дагары рукамі. Праз некалькі дзён адправілі на працу да баўэра: там яны прабылі амаль што месяц. Пасля зноў адправілі ў лагер. Тут былі людзі з розных краін: Францыі, Югаславіі, Італіі, Польшчы. Але ўсе жылі асобна. Да «рускіх» адносіны былі больш жорсткія. Ежы давалі мала. Раніцай кавалачак хлеба і каву, удзень — нейкае варыва, увечары зноў кавалачак хлеба і нешта падобнае да чаю. Іншы раз, калі вялі на працу і назад у лагер, удавалася ўхапіць на полі буракоў, морквы. Гэта было вялікім шчасцем.

Бабуля расказвала, як ёй аднойчы прысніўся сон пра ўзыход сонца. Яна расказала пра гэта ў бараку. Людзі гаварылі — хутка прыйдзе вызваленне. І гэта спраўдзілася. У хуткім часе іх вызвалілі амерыканцы. Якія яны шчаслівыя былі ў гэты час! Але яшчэ амаль што цэлы месяц іх трымалі ў фільтрацыйным лагерах, пасля перадалі рускім. У хуткім часе адправілі дадому. Людзі плакалі, але гэта былі слёзы радасці, радасці вызвалення, перамогі, канца няволі, — пісала ў сваім лісце-ўспаміне сяброўка.

Бабуля казала, што ў гэты час яны былі самымі шчаслівымі людзьмі на зямлі, бо прайшлі праз пакуты, засталіся жывымі, сустрэліся з роднымі.

Я часта ўспамінаю бабулю і яе жыццё: цяжкае, суровае, з выпрабаваннямі, такое непадобнае да нашага. Жыццё маёй бабулі для мяне подзвіг. І цяпер нават сорамна перад ёй за свае ўчынкі, за тое, што я не цаню памяці сваёй бабулі...

Артур Шахназаран

Магілёўская вобл., г. Бабруйск, вясёрая сярэдняя агульнаадукацыйная школа № 5 пры выхаваўчай калоніі № 2, 8 клас
куратар Кацярына Кернажыцкая

ГІСТОРЫЯ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ

Шмат цікавага і незвычайнага можна даведацца з паштовай скрыні. Яна прыносіць людзям радасць і гора, узнёсласць і адчай, трывогу і моц. Для мяне ж паштовая скрынка — гэта мая надзея і спадзяванне на лепшае будучае. Кожны дзень з заміраннем сэрца я чакаю жаданай вестачкі ад самага роднага, дарагога і блізкага мне чалавека — Мама.

Няхай нікога не здзіўляе, што гэтае слова я напісаў з вялікай літары, бо лічу, што ў хуткім часе ўсе людзі будуць пісаць яго так. У калоніі гэта самае святае слова, бо толькі тут я зразумеў, хто мой лепшы сябар. Усе тыя, каго я раней лічыў сябрамі, мяне забылі, і ніхто з іх нічога не піша.

Бацькоў не выбіраюць, не выбіраў іх і я. Мама — беларуска, закончыла сярэднюю школу і кулінарнае вучылішча, некаторы час працавала поварам. Стравы, прыгатаваныя яе рукамі, былі надвычай смачнымі. Нечакана мама стала прыхільнай да чаркі. Ішоў час, а алкагольная залежнасць узрасла.

У 1995 г. мама была асуджаная за крадзеж, але яе не пасадзілі, а далі два гады ўмоўна. Пасля гэтага яна адмовілася ад спіртнога, у нашым доме зноў панавалі радасць і спакой. У 1999 г. мой старэйшы брат Валера быў асуджаны за крадзеж. У той час, калі яго вызвалілі, у доме былі цяжкасці, бо п'янства стала галоўным заняткам зноў. Тады былі не толькі п'янкі, але і такое, пра што не жадаю нават пісаць... Насталі невыносныя, нудныя дні, дамоў нават не хацелася ісці.

Валера паехаў у Пецярбург зарабляць грошы, і да сённяшняга дня аб ім няма вестак... Доўга не думаючы, я залез у сталожку, за гэта 22 лістапада 2000 г. я апынуўся ў Баранавіцкай турме, але мне далі адтэрміноўку. Я ехаў дадому і спадзяваўся, што мяне чакаюць і што адмовіліся ад ранейшых «заняткаў», але там усё было па-старому.

22 сакавіка мама разам з маім сярэднім братам Юрам учыніла крадзеж. Іх пакаралі зняволеннем на тры гады. Маю маленькую сястрычку Ілону, якой зараз сем год, забрала маціна сястра. Такім чынам, я застаўся адзін. На маім доме вісеў замок, я жыў у суседзяў, якія таксама былі вельмі прыхільныя да чаркі.

Сам не разумею, што мяне зноў пацягнула, але я зноў скраў. На гэты раз 22 бутэлькі гарэлкі. За гэта я атрымаў 3,5 гады пазбаўлення волі.

Першы ліст ад мамы я атрымаў у кастрычніку 2001 г. Ён мяне падтрымаў, ускрыліў, даў надзею на лепшае будучае. Мне было вельмі непрыемна і крыўдна за тое, што мая мама асуджаная, але ў калоніі я даведаўся, што не адзін я ў такім становішчы. Разам са мною адбываюць пакаранне таварышы, мамы якіх таксама знаходзяцца за кратамі. Становішча маё няважнае, горкае, бо страціў самае галоўнае — волю. Недзе мае аднагодкі ходзяць у школу, займаюцца любімымі справамі, а я жыву па раскладзе калоніі. Калі б я быў прэзідэнтам, дык абавязкова выдаў бы ўказ, каб усе жанчыны-маці, якія маюць маленькіх дзетак, прыйшлі на экскурсію ў калонію. Няхай бы яны ўбачылі вочы асуджаных падлеткаў, няхай бы яны на свае вочы ўбачылі, як цяжка быць зняволенымі ў 14–17 год!

Магчыма, пасля такой экскурсіі ні адна мама не стала б прыхільніцай «зялёнага змяя», мамы тады не паказвалі б сваім дзецям тых крывых сцежак, па якіх часам крочаць самі.

У калоніі я зрабіў аналіз таго шляху жыцця, які пройдзены, задумаўся над зробленымі памылкамі і вельмі пашкадаваў, што не так жыў, як трэба.

Зараз маю маму перавялі на вольнае пасяленне. Яна думае пра мяне і клапаціцца. Я атрымліваю ад яе пасылкі, бандэролі. Вельмі радуся, што яна зразумела свае памылкі і больш не п'е. Хачу верыць. Калі гэтак паводзіць сябе яна будзе заўсёды, тады з маёй сям'і болей ніхто не трапіць за турэмныя краты.

А лісты, якія я атрымліваю ад яе, грэюць маю душу і прыносяць светлыя спадзяванні. Іх я вывучыў амаль на памяць, сваёю радасцю ад лістоў хочацца падзяліцца з усімі добрымі людзьмі.

Мама ў мяне незвычайная, бо яна таленавітая. Малюнкi, якія яна мне дасылае, — нібы жывыя. Яны ўзнікаюць настрой, даюць мне сілы. Я адчуваю, што мяне любяць і я патрэбны, зусім не забыты. Усё гэта я адчуваю дзякуючы паштовай скрынцы...

Мая мама пачала верыць у Бога, просіць, каб і я верыў. Я згаджаюся з яе прапановаю, але лічу, што Бог павінен быць у кожнага чалавека. Бог — гэта сумленне. Яно або ёсць, або няма. Я пастараюся быць сумленным у жыцці.

Мая мама — гэта самае светлае ў маім жыцці. Вельмі шкадую яе, бо ёй, як і мне з братам, давялося ісці нялёгкім шляхам турэмнага зняволення. Тут і мужчынам не вельмі салодка. Становіцца не па сабе, калі думаю пра гэта... Я мару, каб у маёй новай сям'і, якая некалі створыцца, ніколі не адбывалася падобнага, каб мае дзеці не вдалі крадзяжоў.

Аляксей Юрша

г. Мінск, ліцэй пры БДУ, 11 клас

куратар Васіль Юрша

ТРЫ ГІСТОРЫІ З ПАШТОВАЙ СКРЫНІ

Жоўтая бацькоўская скрыня: старыя лісткі, карткі, паштоўкі, фотаздымкі — наш сямейны архіў. Шмат цікавага хаваецца ў ім, каб перабраць усё гэтае багацце, спатрэбіцца шмат вольнага часу. Вось я трымаю ў руцэ адзін з не так даўно атрыманых лістоў. Кутны штамп Галоўнага ўпраўлення здзяйснення пакаранняў Міністэрства юстыцыі РФ. Сухія кароткія радкі казённага адказу абарвалі кволюю надзею бацькі выведаць штосьці новае пра лёс майго прадзеда, які загінуў у нетрах сталінскага ГУЛАГа: «...Сведениями... архив учреждения не располагает». Але дакладна вядома, што менавіта там прадзед адбываў пакаранне. Штосьці сапсавалася ў сістэме сталінскага ўліку? Ці можна, не варта шукаць? Няма — і добра, з жывымі цяжка разабрацца, а тут хтосьці корпаецца ў старым смецці.

Пасёлак Явас — сталіца мардоўскіх лагераў... Колькі слёз памятае тая зямля! Мой прадзед Сямён Ігнатавіч Граковіч — кулак? Уяўленне малое вобраз кулака: сыты самазадаволены дзядзька з вялікім трыбухом. Углядаюся ў стары пажоўклы фотаздымак 1930-х гг. Хударлявы змораны чалавек, твар пабіты зморшчынамі, высокі лоб, звычайная простая вопратка, чымсьці няўлоўна нагадвае мне бацьку...

Амаль што сто трыццаць гадоў таму, 19 кастрычніка 1898 г., у вёсцы Расохі пад Смалявічамі нарадзіўся мой прадзед.

З матэрыялаў асабістай справы:

«Социальное положение до революции — кулак, имел: 20 десятин земли, коней — 2, коров — 4, мелкого скота 10 голов...»

Два старэйшыя браты прадзеда Адам і Вікенцій у 1930 г. былі раскулачаныя і высланыя ў Сібір. 5 жніўня 1937 г. прыйшла чарга малодшага брата — Сямёна. Склад сям'і на момант яго арышту: жонка Вольга Міхалаўна — 36 год, дзеці: Яўген — 14 гадоў (пазней, у гады Вялікай Айчыннай вайны, загінуў у партызанах), Дзіма — 9 гадоў, Вера (мая бабуля) — 7 гадоў, Ігар — пятнаццаць месяцаў...

Майму бацьку давялося патрымаць у руках таўшчэзную групавую справу на ворагаў савецкай улады, сярод якіх праходзіў і Сямён Ігнатавіч. Здзівілі яго некаторыя дробязі: подпіс працаўніка НКУС Фрыдмана на дакуменце на арышт зроблены звыклым алоўкам... (троху падцёр гумкай — і няма подпісу). Першы і адзіны допыт быў праведзены праз 25 дзён пасля арышту (мабыць, у «энкаведзістаў» было зашмат працы ў тых часы)... Жудасныя на тых часы пытанні, кароткія адказы:

— Ці прыцягваліся Вашы блізкія сваякі да крымінальнай адказнасці?

— Так, прыцягваліся, старэйшыя браты.

— Ці ведаў аб антысавецкай агітацыі, якую праводзіць у калгасе?

— *Не, не ведаў.*

— *Ці праводзіў асабіста падрыўную работу супраць Савецкай улады?*

— *Не, не праводзіў.*

— *Ці было так, што ў сутарцы з іншымі калгаснікамі, калі хтосьці сказаў, што ў калгасе крадуць, Вы адказалі: «І няхай крадуць, нас гэта не датычыцца?»*

— *Не, я так не казаў...*

Яшчэ каля тузіна падобных пытанняў... Адказы: не, не ведаў, не казаў... Мабыць, доказаў ніхто не патрабаваў і не шукаў, камусьці ўсё ўжо было дакладна вядома і ясна... У гэты ж дзень Сямёну Ігнатавічу ў складзе групы аднавяскоўцаў было прад'яўлена абвінавачванне ў контррэвалюцыйнай дзейнасці супраць савецкай улады і калгасаў, у распаўсюджванні чутак аб набліжэнні вайны і паразе ў ёй СССР, у падтрымцы сувязяў са сваякамі з Польшчы (мабыць, улады лічылі, што савецкі чалавек не павінен мець родных за мяжою).

Сумнавядомая спецыяльная Тройка НКУС 19 лістапада паставіла кропку ў справе. Трох абвінавачаных прысудзілі да расстрэлу, астатніх, у тым ліку і прадзеда, да 10 гадоў папраўча-працоўных лагераў. Так у лёсе прадзеда з'явіўся пасёлак Явас Мардоўскай АССР.

Прайшло амаль тры гады, дзесьці далёка на радзіме гадуюцца без бацькі дзеці, шкада жонку, душа прагне роднай зямлі... У справе фігуруе копія ліста ад 14 чэрвеня 1940 г. Ст. лейтэнант ДБ Н-скі і ст. оперупаўнаважаны М-скі ўведмяляюць начальніка Цямлага, што ў перагледзе крымінальнай справы Граковічу С. І. адмоўлена. Савецкая ўлада не магла дазволіць сабе гэтую раскошу, як пашкадаваць «ворага». «Калі вораг не здаецца, яго знішчаюць». А калі здаецца? А калі не вораг? А ці не ўсё роўна?

Цешыў надзею, відаць, прадзедка, што там, «на гары», разбяруцца, адпусцяць да роднай хаты, да дзетак... Ці не досыць трох гадоў за нейкае неасцярожнае слоўца? Надзея памірае апошній...

«Лес рубяць — шепкі летяць». Знік прадзед, як трэска ў лясах Мардовіі. Калі абарвалася яго жыццё, напэўна, ужо не будзе вядома. Вайна, аб якой «распаўсюджваў чуткі» мой прадзед, замяла апошнія сляды.

Пройдзе час, ужо будзе расстраляны як «вораг народа» чэкіст Фрыдман, ужо не будзе «таварыша» Сталіна, і 13 лютага 1960 г. Найвышэйшы Суд БССР адменіць з-за адсутнасці склада злачынства пастанову спецыяльнай Тройкі НКУС і амністуе прадзеда. Але ніхто не верне жонцы мужа, а дзецям бацькі, ніхто не верне вырваных з жыцця гадоў і не заменіць чорныя дні на хвіліны шчасця. Малодшаму сыну Ігару тады будзе 24 гады, бабуле маёй Веры — 29, але самога бацькі яны ўжо не дачакаюцца. «Няма чалавека — няма праблемы»? І толькі не забываць мяне, як затрэсліся вусны ў сівога дзеда Ігара, калі праз 65 гадоў пражытага жыцця крануўся ён сэрцам ад радкоў пра сябе самога, якія прачытаў у вытрымцы са справы: «...Склад сям'і на момант арышту: жонка *Вольга Міхалаўна* — 36 год, дзеці: *Яўген* — 14 гадоў, *Дзіма* — 9 гадоў, *Вера* — 7 гадоў, *Ігар* — *пятнаццаць* месяцаў...» Хто адкажа за тое, што сын так і не пазнаў бацькоўскай ласкі?

Прабабка Вольга вытрымала ўдары лёсу, адна падняла дзетак, аднаго, старэйшага, не здолела ўсцерагчы, пайшоў Яўген у партызаны і загінуў. Невядома, куды несці кветкі на яго магілку, як невядомая і магілка яго бацькі... Трое астатніх вывучыліся, атрымалі вышэйшую адукацыю, працягнулі род: шасцёра дзяцей, адзінаццаць унукаў, ёсць ужо і праўнукі. Жыццё працягваецца...

А гэты ліст, па словах бацькі, быў чымсьці вельмі дарагі майму дзеду Адаму. Дзед захоўваў яго сярод самых каштоўных папер больш за 40 гадоў. Дзевятнаццацігадовым хлопчыкам накіравалі дзеда адразу пасля вайны на шахты Данбаса. Казаў дзед, што не давярала ўлада зброю хлапца прызыўнога ўзросту з Заходняй Беларусі і тая праца была альтэрнатываю вайскавай службе. Краіна падымалася з руінаў, якія магли быць умовы працы ў шахтах таго часу, можна толькі здагадавацца. Не ўсё было ладна і ў сям'і. Старэйшы брат дзеда трапіў у нямецкі палон і не вярнуўся, маці памерла ад хваробы, дома засталіся бацька і дзве сястры, адна — з двума немаўлятамі. Не было ў дзеда Адама дзяцінства з-за войнаў, несалодкім было і юнацтва. Збег ён з тых шахтаў на радзіму, нейкі час хаваўся па шматлікіх сваяках у вёсках, а потым вярнуўся на шахту, падпаў пад амністыю і адбыў тэрмін працы да канца. Чамусьці мне не сорамна за гэты ўчынак дзеда. Далейшае жыццё дзеда і тое, якім ён застаўся ў маёй памяці, не дае мне падстаў яго асуджаць.

Стосік лістоў з Афганістана перыяду 1980-х гг. Мой бацька ў той час праходзіў службу ў Хабараўскім краі, а ягоны сябра служыў дзесьці пад Кандагарам. Сціплыя радкі перапіскі двух афіцэраў, нічога лішняга, мінімум эмоцый, надзеі, чаканне вяртання дадому... Фотаздымкі... Зацікавілі ўлёткі, якія, як сведчыць каментар да іх, зараджаліся па 300–400 адзінак у снарады і міны, выпальваліся па «духах» і, такім чынам, распаўсюджваліся па прылеглай тэрыторыі. Агітулёткі заклікаюць не рабіць дыверсій на трубаправодах (і тады савецкія салдаты будуць раздаваць паліва мясцовым жыхарам бясплатна), уцекачоў — вяртацца з Ірана дадому, не збіваць стынгерамі цывільныя самалёты; абяцаюць выплату грошай за добраахвотную здачу зброі без прыцягвання да адказнасці; упэўніваюць, што народная ўлада паважае рэлігію... Няма ўжо той народнай улады, Афганістан жыве іншым жыццём, расійскія войскі наладжваюць парадак ужо ў «сваёй хаце», а ў Мінску ёсць «востраў слёз», ды там-сям у беларускай глыбінцы сустрэ-

неш на могільках помнік маладому хлапцу ў ваеннай форме з красамоўнымі датамі нараджэння і смерці... Чаму людзі ваююць? Каму патрэбныя тыя войны?

Тры кароткія гісторыі з паштовай скрыні, малая частка таго, пра што можна было распавесці. Жыве чалавек, жыве, працуе, потым сыходзіць у нябыт, але яшчэ доўга нясуць памяць пра яго сваякі і знаёмыя, а калі сыходзяць і яны, то ўжо толькі дакументы, нямыя сведкі яго дзейнасці, могуць распавесці праўду пра тое, што і як было. Гісторыю магчыма на нейкі перыяд сфальсіфікаваць, перапісаць на карысць цяперашнім уладам і моцным гэтага свету, навесці хлусню на сапраўдных герояў, апрануць здраднікаў і ворагаў у лаўровы вянок, але праўда прабівае сабе дарогу праз пласты стагоддзяў, як маладая трава праз пласты асфальту. Веру я, што ажыве Беларусь, што яшчэ падымецца над нашай зямлёй беласнежны сцяг з палоскай крыві пасярэдзіне, крыві, пралітай нашымі продкамі ў барацьбе за сваю незалежнасць, за права людзьмі звацца, за нашу і вашу свабоду.

Ксенія Яцук

Мінскі дзяржаўны педкаледж № 2 імя Максіма Танка
куратар Галіна Арэп'ева

КАНВЕРЦКІ

На пачатку 90-х гадоў ХХ стагоддзя, пасля распаду СССР і прыходу новай улады, людзі пачалі адстойваць свае правы на веданне праўды. Для маёй сям'і ў гэты час галоўнай задачай было атрыманне рэабілітацыі прадзеда і дзеда.

З гэтай нагоды лісты з заявамі накіраваліся ў розныя дзяржаўныя ўстановы: у МУС Рэспублікі Беларусь, ва Упраўленне ўнутраных спраў Гродзенскага аблвыканкама, у пракуратуру РБ, Камітэт дзяржаўнай бяспекі РБ.

У гэтых лістах была адна просьба — атрымаць даведку аб рэабілітацыі Яцука Аляксандра Іосіфавіча і даведацца, за што ён быў арыштаваны 18.10.1939 г. Мелі лісты наступны выгляд:

В Комитет государственной безопасности Мирского р-на Гродненской обл.

От Яцука Александра Александровича 1919 года рождения

Яцука Константина Александровича 1921 года рождения

Яцук Зинаиды Александровны (фамилия в замужестве Брилевич)

1924 года рождения

Яцука Ивана Александровича 1928 года рождения

Яцука Николая Александровича 1934 года рождения

До апреля 1940 года мы всей семьей жили по адресу Барановичская обл., Мирский р-н, деревня Великая Слобода. В апреле 1940 г. нас принудительно вывезли, отобрав дом, постройки для содержания скота, весь скот, имущество и землю, в Казахстан, Кокчетавскую обл.

В 1939 г. нашего отца арестовали. Сидел и работал Яцук Александр Иосифович на лесоповале в г. Котлас. Умер он в 1956 году в г. Акмола (бывшем Целинограде) в Казахстане.

Убедительно просим вас пересмотреть дело отца, Яцука А. И., 1894 года рождения.

Сообщить, за что был арестован отец.

Выслать нам, его детям, справки о реабилитации».

Ідэя належала роднаму брату майго дзедэ Аляксандра Аляксандравіча, Мікалаю, які жыве ў Санкт-Пецярбургу. Ён падбэдэрваў астатніх родзічаў сваёй рашучасцю і настойлівасцю. Па яго пападзе быў пададзены запыт у КДБ РБ, адкуль прыйшоў адказ. Гэта была даведка з пракуратуры.

Такім чынам, мой дзед атрымаў рэабілітацыю, а разам з ім яе атрымаў ягоны бацька (пасмяротна), браты Мікалай, Іван, Канстанцін і сястра Зіна.

І ўсё гэта дзякуючы пошце, бо не хапіла б ні грошай, ні фізічных сіл, ні нерваў, каб пабываць у кожнай установе, патрабуючы справядлівасці.

Далей пайшла бойка за незаконна адабраную зямлю, скаціну, будоўлі. Паколькі нідзе не знайшлося дакладных звестак пра колькасць канфіскаванай маёмасці, дык камісія пры Гарадзенскім абласным савеце народных дэпутатаў (па аказанню садзеяння ў забеспячэнні правоў ахвяр палітычных рэпрэсій

МУС
Рэспублікі Беларусь
**УПРАВЛЕНИЕ
УНУТРАИНЫХ СПРАВ**
Гродзенскага аблвыканкама

МВД
Республики Беларусь
**УПРАВЛЕНИЕ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**
Гродненского облисполкома

230673 г. Гродно, Академическая, 3

10 августа 1993 г. № 1/р-733
На № _____ от _____ 199__ г.

СПРАВКА
о реабилитации

Решение, вынесенное в административном порядке «13» апреля 1994 г. в отношении семьи Яцука Александра Иосифовича отменено 10 августа 1993 г. на основании постановления

Верховного Совета Республики Беларусь «О порядке реабилитации жертв политических репрессий 20-80-х годов в Республике Беларусь».

По данному делу Яцук Александр Александрович реабилитирован

Выслан на спецпоселение «13» апреля 1940 г. освобожден «01» июля 1946 г.

До смерти, высылки, спецпоселения работал _____ не установлено

По вопросам восстановления своих прав реабилитированные в случае насильственной реализации постановления перешли очереди или члены его семьи, относящиеся к кругу реабилитированных лиц по случаю потери кормильца, в соответствии с Положением о порядке восстановления льгот и компенсации морального вреда с последующими дополнениями, вправе обратиться в комиссию при Гродненском областном совете народных депутатов по оказанию содействия в обеспечении прав жертв политических репрессий 20-80-х годов и

И. П. Гудей

И. П. Гудей

20–80-х гг. і ўвекавечанню іх памяці) выдзеліла грашовую кампенсацыю ў памеры 20 000 рублёў, што складала 10 мінімальных зарплат. Прычым гэтая кампенсацыя выплочвалася на ўсіх спадкаемцаў першай чаргі.

Было нясоладка атрымаць такі мізэр за згубленую маёмасць і цяжкія гады адчування сябе ворагамі народу. Але прыйшлося прарглынуць крыўду.

І тут, як бальзам на душу, ліст з Амбушады Рэспублікі Польшча ў Мінску. Перадаць радасць майго дзэда проста немагчыма — хоць нехта помніць пра яго!

У лісце пісалася, што на 18.05.1994 г. прыпадае 50-я гадавіна бітвы пры Монтэ Касіна. Дзэда запрашалі на ўрачыстае святкаванне за кошт польскага боку.

Яшчэ адзін ліст па-польску прыйшоў праз некалькі дзён з Таваарыства Польскіх Ветэранаў, з аддзела ў Гродне. На гэты раз 15.05.1994 г. арганізоўваўся выезд у Рым на з'езд дэлегатаў былых жаўнераў Узброеных Сіл на Захадзе, тых, хто ваяваў пад кіраўніцтвам генерала Андэрсана ў Італіі.

На жаль, дзядуля не патрапіў з-за сваёй хваробы ў Італію, у Рым. Затое знікла пачуццё непатрэбнасці і забытасці. «Чароўныя» канверцікі могуць прынесці боль і расчараванне, а могуць падараваць новае жыццё.

Між тым, акрамя афіцыйных дакументаў, прыходзілі навіны гаспадарчага і сямейнага характару. Мікалай Аляксандравіч Яцук з Санкт-Пецярбургу быў нашым галоўным інфарматарам. Ён пісаў пра ўсё: пра збор ураджаю з дачнага і вясковага ўчасткаў, пра тое, што яго брат Косцік з жонкай Марыяй адзначаюць «залатое» вяселле, пра тое, што жыццё стала лепшае, чым раней, бо ў крамах усё ёсць і пенсію прыбаўляюць. Тутака і скаргі на вялікія выдаткі ў сувязі з вяселлем дачкі, а пазней і сына, і радасць ад нараджэння ўнука. Не адзін раз была прапанова прыехаць у госці, а можа, нават і застацца на сталае жыхарства.

Такім чынам, мы дакладна ведалі падзеі, думкі і пачуцці нашых сваякоў у Расеі. Лісты нагадвалі пра тое, што нехта далёка помніць пра цябе, спадзяецца на сустрэчу. Гэта добрая маральная падтрымка, калі стосік канверцікаў павялічваецца. Бо што такое тэлефон — паразмаўляў і забыўся праз гадзіну. Што такое электронны ліст, пакуль не выведзеш на прынтэры?.. Зусім іншая справа канверцікі: з задавальненнем атрымліваеш іх сотні разоў і бачыш знаёмы пачырк, нават цалуеш ад лішку пачуццяў!

Яны становяцца сямейнай рэліквіяй, зберагаючы памяць не толькі пра падзеі, але і пра самога чалавека.

Аляксей Яцукевіч

Мінскі прафесійна-тэхнічны каледж сферы абслугоўвання
куратар Наталля Яцукевіч

ПРЭСА Ў П СУСВЕТНАЙ ВАЙНЕ

Друкаванае слова пранікае ў самыя шырокія слаі народа. Няма цяпер больш магутнага фарміравання грамадскай думкі, укаранення перадавога вопыту, больш вострай зброі барацьбы з недахопамі, чым наш друк. Вялікі Ленін называў нашы газеты калектыўнымі прапагандыстамі, калектыўнымі агітатарамі, калектыўнымі арганізатарамі мас, заклікаў умацоўваць наш друк, павышаць яго значэнне ў будаўніцтве новага жыцця. З пункту гледжання таго, як выконваюцца гэтыя ленінскія ўказанні, ацэньваецца ўся работа нашых газет.

(«Блакнот агітатара», 1956 г.)

Прэса прызначаная даваць людзям інфармацыю пра падзеі ў свеце, навіны. Тое ж самае прызначэнне мела і франтавая прэса часоў П Сусветнай вайны.

Мне ўдалося адшукаць чалавека, які быў рэдактарам многіх газет, займаўся таксама і франтавой журналістыкай.

Міхаіл Ізраелевіч Шыбаліс (1913 г. н.) нарадзіўся ў Вільні. Першы журналісцкі досвед — зацемка ў арлоўскай піянерскай газеце «Красный галстук» у 1929 г. Працаваў у газетах: «Резец», «Орловская правда», «Молодая гвардия», «Во славу родины», «Белорусская нива» і шмат якіх іншых. Быў карэспандэнтам ТАСС у Арле, аўтар дзесяці кніг, сярод якіх «Орел — город МОПРовцев» і кніга пра Аляксея Стаханаву. Падчас вайны працаваў у газетах «За Родину», «На разгром врага», «В атаку», але гэты спіс таксама няпоўны.

Міхаіл Ізраелевіч пагадзіўся адказаць на некалькі пытанняў.

А. Я.: Как выходили в свет фронтовые газеты?

М. Ш.: Редакция газеты Брянского фронта («На разгром врага») находилась в лесу, примерно в пятнадцати километрах от Брянска. Рядом с нашей находилась редакция газеты «За Советскую Беларусь», редактором которой был Михась Лыньков. Там работали Кондрат Крапива, Петрусь Бровка, Петро Глебка, Максим Танк. Мы любили к ним заходить. Они брали наши заметки.

А. Я.: Вы работали во многих газетах, какая больше всего запомнилась?

М. Ш.: Конечно, это дивизионная газета «В атаку».

А. Я.: Где она печаталась?

М. Ш.: У нас была походная типография, ручной печатный станок с несколькими кассами шрифта: заголовочный, текстовый. Печатником был Тарасов, мы ему помогли. Он кладет бумажку, а кто-нибудь другой нажимает. Когда меня прислали в редакцию, там не было никакой автомашины. Типографию перевозила авторота — привезут в какую-нибудь деревню, выгрузят в избе и набирают газету. Когда я приехал в октябре, то достал лошадей. До самого Днепра типографию мы перевозили на трех повозках, двигаясь вслед за дивизией и находясь вблизи командного пункта штаба. Делали мы так потому, что фронтовых 100 грамм давали начиная со штаба, в тыловые подразделения не полагалось, а наши наборщики без них отказывались работать.

А. Я.: Какой тираж был у газеты?

М. Ш.: Тираж был от тысячи до полутора тысяч экземпляров.

А. Я.: А как она попадала к солдатам?

М. Ш.: У нас была полевая почта, которая забирала тираж. Туда из каждого полка приходил почтальон, брал газету и раздавал по ротам. Иногда мы сами это делали.

(...)

А. Я.: Как долго газета шла к читателю, случались ли задержки?

М. Ш.: Получали в день выхода. Ну, могла доставка на день задержаться, но это редко. Дело в том, что помимо фронтовой были еще армейские газеты, а некоторые танковые корпуса имели даже свои, корпусные газеты. Это была целая организация доставки. Полевая почта этим занималась. Белорусскую газету «За Советскую Беларусь», например, с самолета над оккупированной территорией разбрасывали.

А. Я.: А партизанские газеты как доставлялись?

М. Ш.: Партизаны сами свои газеты печатали. Мой друг, Геннадий Будай, был редактором газеты «Налибокская пуца». Там у них была своя типография, небольшая, правда, походная.

А. Я.: Как попадали к вам материалы, которые шли с фронтов?

М. Ш.: Редакция газеты «На разгром врага» имела большой штат. Были отделы боевой подготовки, отдел партийной жизни и пропаганды, отдел информации, и мы были, корреспонденты, ездили по частям, где собирали материал для заметок, писали их. Если не можешь вернуться в редакцию, идешь в штаб дивизии, где есть специальная почта — пункт сбора донесений, которая уже по своим каналам переправляла статьи — и самолетами У-2, и машинами.

Помню интересный случай. В 1942, а тогда я был редактором дивизионной газеты («В атаку»), мы ведем бой за высоту, которую все называли «Огурец». В нашу редакцию приехал Ришин — мой довоенный друг, который работал со мной в курской газете «Молодая гвар-

дия». Неуклюжий, худой и низкорослый, он был признан нево-
еннообязанным. Попастъ журналистом в армейскую газету стоило
ему больших трудов. Мы решили написать статью о взятии
«Огурца» вместе. На месте я пошел на НП, а Ришин — в батальон,
где и остался. И вот батальон захватил эту высоту, а ближе к рас-
свету меня по радиации вызвал Ришин: «От моего имени срочно на-
пиши заметку и передай в армейскую редакцию газеты
12-й армии». Я записал фамилии, которые он мне дал, написал за-
метку и иду на телеграф. Дал телеграмму в редакцию. Написал
страничку вот такого формата (показываю), а цензор, начальник
штаба дивизии, говорит: «Какая наша?! Отбили немцы». Пришлось
снять заметку и написать: «Бои на высоте. Убито 250 немцев». *Простую*
информацию. В этом бою погиб Ришин.

А. Я.: Мог ли журналист сам выбирать тему материала?

М. Ш.: Ну, конечно, мы ходили, были в полках, знали, где что самое
интересное, какие произошли события. Сами участвовали в боях. И не
только ручкой работали, знали все. О наступлениях писали...

А. Я.: О наступлениях писали, а если поражение?

М. Ш.: О стойкости. Разве мы стали бы писать о поражении?

А. Я.: А такой материал пропустили бы?

М. Ш.: Нет. Была военная цензура.

А. Я.: Какие еще темы были табуированными?

М. Ш.: Мы не могли писать, где находимся. Это для немцев офици-
альное подтверждение информации. О своих потерях нельзя было писать,
называть командира дивизии. Командиров полков, населенные пункты, за
которые воевали. И еще ряд мелких запретов. Конечно, в этой цензуре
было много надуманного. Более того, пришло время, когда от цензоров в ди-
визиях отказались. Редактор сам должен знать, что можно, а что не-
льзя. В армейских газетах оставалась своя цензура. Кроме этого, каждый
номер мы посылали в политотдел армии, в Москву. В архивах есть. В на-
шей дивизии я сам был цензором.

А. Я.: Случались ли нарушения цензуры?

М. Ш.: Однажды я сознательно нарушил запрет. Наша дивизия
подошла после освобождения Конотопа, Нежина к Днепру. Предстояла
переправа. Это было 20 сентября 1943 г. Предложил дать шапку круп-
ным шрифтом: «Здравствуй, Днепр». Мне сотрудник говорит: «Нельзя
же, нельзя!» Беру огонь на себя. Пусть в газете останется память о том,
как мы встретили Днепр, а отвечать буду я. Да Дняпра падыходзілі ўсё
новыя і новыя войскі, якія фарсіравалі Дзягну. Паколькі адзін раз Днепр
ужо «засвяціўся», у газеце раз за разам сталі з'яўляцца шапкі, киталту
«Днепр форсирован! Вперед, на просторы Заднепровья!» Мы форсировали
Днепр и печатали рассказы участников великой переправы: «Комсомоль-
цы на Днепре», «Кто погиб за Днепр, будет жить в веках», «Отбить все
контратаки противника», «Не уроним боевой славы нашей родной
132-й Бахмачской Краснознаменной дивизии».

А. Я.: Вы были наказаны?

М. Ш.: Мы находились тогда в 60-й армии Черняховского. На совещании редакторов инструктор по печати говорит: «Как же это так? Редактор нарушил правила цензуры. Его надо наказать». Заступился начальник политотдела, подзабыл его фамилию: «Конечно, можно было бы редактора наказать, но давайте отдадим ему должное за смелость, за то, что взял огонь на себя. Немцы все равно знали, что они на Днепре, а в газете на память осталось».

А. Я.: Насколько объективной была оценка сил противника в газетах?

М. Ш.: По-разному. Силы врага оценивало командование, а мы призывали или к жесткой обороне, или к решительному наступлению.

А. Я.: Видели ли вы немецкие газеты?

М. Ш.: Газеты — нет. Редко — листовки, они их с самолетов разбрасывали. Случай интересный был с листовками. Я приехал в 150-ю танковую бригаду, базировавшуюся тогда под Новгородом-Северским. Там мне показали листовку, в которой написано: «Гоните всех жидов на фронт, потому что они воюют только в Ташкенте». Я, конечно, оскорбился, думаю: как же так? Комбриг полковник Бахуров вызвал начальника разведки Евсея Вайнруба и говорит: «Покажи, капитан, как надо воевать!» А тогда нужно было отбить у немцев какой-то маленький населенный пункт у реки. Капитан возглавил атаку, и городок отбили. Когда он вернулся, я сказал ему: «Сейчас будет другая листовка — «Гоните всех жидов в тыл, чтоб не воевали». А вообще у немцев полиграфия была лучше.

А. Я.: Скажите, запускались ли в газеты утки?

М. Ш.: Шутки могли быть, утки — нет. Вообще, был случай. Ведь все люди разные. Одни честные, аккуратные, а были и такие, что могли соврать. Был у нас во фронтовой газете (гаворка ідзе пра газету «На разгром врага») один журналист, Иван Канцеров. Однажды приехал он в редакцию и дал заметку: «Бронебойщик Василий Путчин уничтожил 37 фашистских танков». Редактор ему говорит:

— Слушай, как о таком подвиге можно писать такую маленькую заметку? Ему надо целый номер посвящать.

— Ну, у меня нет подробностей...

— Так езжай в ту часть, бери подробности. Какая это часть?

— Я ее найду.

Нужно было послать и фотокорреспондента, но Юрия Иванова не было. Он приехал только на следующий день и поехал следом. Через день возвращается Иванов, не нашедший этой части, а через какое-то время — Канцеров, и печатает статью Путчина, статью его командира, передовую — весь номер посвящает этому подвигу. Из Москвы командованию Брянского фронта поступает распоряжение представить Василия Путчина к званию ГСС. Нужно заполнить все документы... Канцерова опять отправили в эту часть...

Калі бранябойцу Путчына намаганьнямі ўсяго Бранскага фронту ўсё ж такі знайшлі, выявілася, што ён знішчыў тры

танкі. Журналіст дзеля чырвонага слоўца дадаў герою славы, думаючы, што ніхто «уткі» не заўважыць. У Маскву пайшла тэлеграма ваеннага савета Бранскага фронту, што Васіль Путчын знік без вестак. Справу закрылі і пасмяротна званне героя яму не прысвоілі з-за таго, што салдат здаўся ў палон — здрадзіў радзіме.

М. Ш.: *Канцэрова из дивизии уволили, но редактор почему-то очень хорошо к нему относился и через несколько месяцев вернул. И у меня с Канцеровым случай был. Мы вместе собирали материал в авиационной части. Он дал телеграмму: «Такой-то истребитель подбил три немецких самолета». Я потом был в этой части и узнал, что на самом деле подбит был один самолет.*

А. Я.: Какие практиковались наказания за несоблюдение правил цензуры и ложные сведения?

М. Ш.: *Смотря за что. Редактора, которого я заменил, уволили из редакции за пьянку. Послали замкомандира батальона по политчасти, а он в бою погиб. Моего коллегу Шагена Агамирова в начале войны продержали в кутузке два месяца и на всю оставшуюся жизнь запретили работать в печати за незамеченную опечатку. Линотипистка набрала: «Враг будет разбит, победа будет за ними»...*

А. Я.: Вы как фронтовой журналист принимали участие в боях?

М. Ш.: *В боях я участвовал с винтовкой СВТ. Сколько ты там убил кого — не понять. Все бегут — я бегу, все стреляют — я стреляю. Но один раз я точно видел, что уложил двоих, но об этом ничего не писал, не принято было.*

А. Я.: Журналисты награждались за свои материалы или за боевые действия?

М. Ш.: *По-разному. У меня есть медаль «За отвагу». Ее за газетную работу не давали.*

А. Я.: Что было для вас самым трудным на войне?

М. Ш.: *Хоронить друзей.*

А. Я.: А сколько друзей-журналистов погибло?

М. Ш.: *Я сейчас уже и не вспомню. Человек десять...*

(...)

З інтэрв'ю можна вылучыць наступнае:

Рэдакцыі і друкарні франтавых і партызанскіх газет часцей за ўсё знаходзіліся блізу фарміраванняў, дзеля якіх прызначаліся. Адсюль — аператыўнае атрыманне прэсы франтавікамі. Тэмы для матэрыялаў збіраліся ў падраздзяленнях і спісваліся са зводкаў інфармбюро.

Не затрымліваліся цензурай толькі звесткі аб «рашучым наступленні» ці заклікі да «жорсткай абароны». Не выключана, што самыя «гераічныя» артыкулы — усяго толькі фантазія. Прыдуманья савецкія змагары з фашызмам маглі праскочыць ў друк без усялякіх прыверак.

Прааналізаваўшы выданні, я паспрабую знайсці агульнае ці адрознае ў змесце, афармленні, накіраванасці тагачаснай прэсы варагуючых бакоў.

Спачатку хацелася б разгледзець газеты цалкам рускамоўныя. Міхаіл Ізраелевіч Шыбаліс у свой час перадаў падшыўку за тры месяцы 1942 г. у музей 104-й мінскай школы, кіруе якім Мікалай Ціханавіч Міхей. Ён і прадаставіў для разгляду гэтую газету.

Газета настолькі перанасычана агітпрадукцыяй, што яе можна прыняць за які-небудзь слоўнік лозунгаў. На кожнай старонцы праскокваюць загаловкі кшталту: «Рост молодых коммунистов», «Исторический доклад товарища Сталина о 25-й годовщине Октября и приказ № 345 вызвали необычайный политический подъем среди всех бойцов и командиров Н-ского подразделения», «Боевой счет коммуниста» і да т. п. Амаль заўсёды артыкулы падмацаваны прыкладамі байцоў «Н-скага» злучэння — «За девять дней расчет, которым командует тов. Антошкин, истребил 43 немца, расчет Сутаргина — 37, расчет Нижегородцева — 43». Тыповая франтавая нататка ўражвае, але самі сабой узнікаюць два пытанні: чым займаліся гэтыя баявыя адзінкі да ўказу № 345 і адкуль такая дакладнасць у падліку забітых немцаў? Стреляніна з мінамэтаў (а гаворка ідзе пра мінамётныя разлікі) ажыццяўляецца з немалых рубяжоў і, што зразумела, па пазіцыях праціўніка. Тады атрымліваецца, што таварышы Антошкін, Сутаргін і Ніжагародцаў пасля абстрэлу хадзілі да немцаў падліваць трупы і пры гэтым з матэматычнай дакладнасцю размяркоўвалі іх паміж сабой.

Амаль у кожным нумары з'яўляецца рубрыка «Товарищ, сколько немцев ты убил сегодня», у якой расказваецца пра партыйныя сходы, дзе на парадку дня стаіць пытанне аб забітых немцах. Тыповая вытрымка з рубрыкі: «Нам, коммунистам, надо наводить страх и ужас на немцев. Пусть дрожат они от одного слова: коммунист», — гэта з прамовы чырвонаармейца Прасова, які, як сцвярджае газета, знішчыў 40 немцаў. Зноў жа ўзнікае пытанне — адкуль гэтка дакладнасць у лічбах? Сваіх ахвяр мог падлічыць хіба снайпер, які пасля кожнага трапнага стрэлу ставіў на прыкладзе засечку. «Обращаясь к бойцу Акирову, еще не убившему ни одного немца, Прасов продолжал: «Что же, товарищ Акиров, ты медленно раскачиваешься?»

Псіхалагічны ход. Прачытаўшы, як герой «пясочыць» нягеглага салдата, кожны на ўзроўні падсвядомасці ўяўляе сябе на месцы Акірава і імкнецца любым спосабам пазбегнуць падобнай размовы са сваім палітруком ці камісарам — і забіць-такі «гадзіну-немца».

«Я убил его»

Отделение сержанта Скочарова защищало небольшую железнодорожную станцию. Немцы остервенело лезли вперед, но, встречая сокрушительный отпор, откатывались обратно. Мужественные, храбрые бойцы забрасывали их гранатами, расстреливали в упор из винтовок. Отбита четвертая атака.

Разъярённые неудачей, немцы пошли в пятую атаку. Теперь они двигались с двух сторон.

— Не отступать, держаться твёрдо, — скомандовал сержант Скобаров.

И бойцы не отступали. Держались героически. Подпуская немцев на близкое расстояние, били их наповал.

И вот в эту решающую минуту один не выдержал. Он бросил винтовку и, воровато озираясь, пополз с поля боя. Сержант взглянул и замер: дядя, его родной дядя оказался трусом! На какое-то мгновение в голове сержанта промелькнула вся его короткая жизнь. Родная деревня. Детство. Дядя его раскачивает на руках, закидывает себе на спину. Визг, смех... Потом рыбная ловля на заре. Проводы в армию. Уходили они вместе с дядей. Мать и тётя провожали за околицу, утирая слёзы. Просили скорее вернуться домой с победой. И вот сейчас этот самый дядя в трудную минуту предаёт товарищей, позорит отделение, семью. Нет, не вать этому...

— Стой, сейчас же обратно, стрелять буду! — закричал сержант. Но трус потерял рассудок от страха.

— Нет, не уйдёшь!

Сержант выстрелил. Трус, широко раскинув руки, носом ткнулся в землю.

Через минуту сержант снова руководил боем. Бойцы дрались ещё злее, беспощаднее.

Когда была отбита пятая атака немцев, наступило затишье. Враги больше не лезли.

Когда бой стих, сержант сел писать письмо тёте. Он рассказал, как дрались бойцы, как мужественно и стойко отбивали они атаки немцев и как в эту тяжёлую минуту её муж хотел предать их. Сержант писал:

«Дорогая тётя, вам тяжело будет читать это письмо, но вы не осудите меня. Я не мог поступить иначе. Ведь он хотел предать родину, своих товарищей, свою семью. Он опозорил наш род... Я убил его, предателя, и этим смыл позор с нашей семьи».

Младший политрук А. КУТЕЙНИКОВ (№ 278, 5 октября 1942 г.)

Артыкул папярэджвае: паб'яжыш — і на цябе знойдзеца свой сяржант — патрыёт савецкай радзімы, якому бракуе часу паразважаць пра каштоўнасць чалавечага жыцця, які потым напіша сваякам ліст пра гераічныя парывы байцоў і пра тваю здраду. Чалавек, які трапляе ў экстрэмальную сітуацыю, знаходзіцца ў нападсвядомым стане. Нехта падымасца з зямлі, устае пад кулі, а яшчэ хтосьці, у тым жа стрэсавым стане, бяжыць у іншы бок, не падпарадкаваўшыся псіхалогіі натоўпу. Лёгка ўявіць пачуцці жанчыны, якая атрымала гэтакі ліст...

«Прошу всех своих товарищей, всех бойцов — армян, грузин, азербайджанцев, казахов, русских — мститъ немецким гадам за издевательства над нашим народом, над беззащитными пленными, оказавшимися в руках

у немецких людоедов». Гэта з прамовы сяржанта Артаваса Адамяна, які прабыў 6 гадзін у нямецкім палоне, адкуль яму выпадкам пашчасціла ўцячы. Немцы страцілі ўвагу, і сяржант, вырашыўшы, што лепей загінуць у полі, чым быць закатаваным, пабег. Пры затрыманні ў Артаваса не абшукалі шынэлак, у кішэні якога былі дзве гранаты. Уцякаючы, сяржант кінуў іх у ДЗОТ, дзе знаходзіліся яго каты. Газета сцвярджае, што ў час знаходжання ў палоне сяржанта пазбавілі двух пальцаў і выпалілі на лбе і руцэ зоркі са свастыкай усярэдзіне. Артыкул яўна замоўлены «зверху» і мае адначасова папярэджальны і прапагандысцкі характар. Вядома, што савецкая ваенная прапаганда надавала вельмі шмат увагі «правільным» адносінам вайскоўцаў да нямецкага палону. Шматтысячнымі накладамі выдаваліся плакаты кшталту: «Боец, оказавшийся в окружении, борись до последней капли крови!», пра зверствы немцаў расказвалі палітрукі і камандзіры, якія атрымлівалі на гэта адпаведныя загады ад кіраўніцтва. Чалавек, якому ўдавалася вызваліцца з палону, аўтаматычна пераносіўся ў катэгорыю «ворагаў народу», лічыўся здраднікам і адпаведна караўся. Спецатрады СМЕРШа спраўна выконвалі загады Сталіна, ворагафобія якога дасягнула фантастычнага размаху.

Што сталася з Артавасам пасля напісання артыкула, газета замоўчвае...

Цікава і тое, што сярод «баявых таварышаў» у прамове не згадваюцца украінцы і беларусы. Гэтаму можна знайсці толькі адно разумнае тлумачэнне — тэрыторыі нашай і украінскай рэспублік былі цалкам акупаваныя, а значыць і падазроныя ў плане калабарацыі. Калі сваякі ці знаёмыя байца знаходзяцца на занятай немцамі тэрыторыі, значыць, і яго можна лічыць неблаганадзейным элементам, здольным да здрады ў большай, чым астатнія, ступені. Сваякі сапраўднага савецкага патрыёта не маглі жыць на акупаванай тэрыторыі.

№ 347 за 14 снежня 1942 г.

По расписанию

Зимние фрицы этого года очень похожи на прошлогодних. Те дрожали от холода в ожидании зимнего обмундирования, и эти дрожат. Те били вшей, и эти бьют. Разница только в том, что нынешние фрицы ещё более жалкие. Сопливые и шивые.

По поводу вшей прошлой зимой обер-ефрейтор Фриц Рапс сообщал своим знакомым Штутцам:

«...Только что я успешно отразил танковую атаку. Уничтожил 18 танков, из них 6 в рубaxe и 12 в кальсонах...»

В эту зиму фрицы решили уничтожить «шивые атаки» организованно. На днях на нашем фронте были захвачены в плен унтер-офицер Арнберг, унтер-офицер Кондух, унтер-офицер Гензель и обер-ефрейтор Клеппер. У них обнаружен весьма интересный документ — «Распорядок дня на батарее».

«Распорядок» этот гласит:

«4.30–19.30 — дневная оборона. Проводит командир батареи.

19.30–10.30 — отдых всех солдат, не находящихся на постах.

10.30–11.30 — туалет (борьба со вшами). Проводит командир батареи».

Итак, вшей теперь фрицы уничтожают по расписанию под руководством своего командира. Но, как показывают пленные, один час — время для такой трудоёмкой работы явно недостаточное. Вши размножаются и угрожают фрицам полным окружением.

Прочитав немецкий распорядок, прославленный снайпер Черныш сказал:

— Придётся фрицам помочь. Пойду-ка я в засаду и без расписания попробую уничтожить немецких вшей вместе с их обладателями.

М. ШУМИЛОВ

Бачыш, чырвонаармеец, фрыц дрыжьць без зімовага абмундзіравання, вошы ядуць яго, а значыць, ён слабейшы, дурнейшы, бяззлівейшы за цябе, і ты, герой, лёгка можаш даць яму рады... Ідзі ў бой, не звяртаючы ўвагі на тое, што таксама мерзнеш і закусаны вашыма. Паглядзі, твае суайчыннікі пачкамі бяруць у палон нямецкіх афіцэраў, якія нішчаць вошаў па раскладзе, дык чаму б табе не рабіць гэтак жа?

У наш час такое назвалі б «жоўтай прэсай». Як можна трымаць абарону ў вызначаны раскладам час (а ў 1942 г. немцы не толькі абараняліся) ці нішчыць насякомых пад кіраўніцтвам камандзіра батарэі?

Абсурд, які паказвае накіраванасць газеты — спробу прынізіць ворага, паказаць яго нявартасць, пераканаць у безумоўнай перавазе ВОІНА ЧЫРВОНАЙ АРМІІ над якім-небудзь эсэсаўцам.

Знешні выгляд газеты цалкам рэспектабельны. У аздабленні выкарыстаны шырокі спектр шрыфтоў. Надрукавана яна на якаснай газетнай паперы.

Вытрымкі з нямецкіх газет прыведзены ў прыблізным і скарачаным перакладзе.

«Der Durchbruch» («Прарыў» — выданне для салдат усходняга фронту) за 1... (зацёрта лічба) ліпеня 1941 г.

Зводкі Deutschen Nachrichten Büro (Нямецкае інфармацыйнае бюро)

«На ўсходнім фронце ідзе наступленне. На працягу аўторка 8 ліпеня Люфтвафэ ўтрымлівала перавагу на ўсёй лініі фронту. Знішчаны 81 савецкі танк».

Пра ўсходні фронт — бяспрэчна. У ліпені 1941 г. нямецкія арміі сапраўды трывумфальна ішлі да Масквы. Можна зразумець, што Вермахт больш спадзяваўся на паветраныя атакі, чым на пяхоту.

«На фінскім фронце была разгромлена савецкая дывізія. Фінскія войскі падмацаваны нямецкімі».

Відавочна, што рыхтавалася наступленне з боку Фінляндыі. Інакш нашто падмацоўваць фінаў, якія і без таго перамагалі саветы.

«У Паўночнай Афрыцы былі адкінуты назад танкі вароужых армій».

Словазлучэнне «адкінуты назад» можна разумець як велізарныя страты нямецкай арміі — перагароджаную трупамі дарогу для танкаў.

«У барацьбе супраць Брытаніі нямецкія ВПС знішчылі 5 партовых судоў водазмяшчэннем 21000 брт».

Нататка выдзелена тлустым шрыфтам. Для пяці судоў 21000 брута-рэгістравых тон сапраўды нямала, але тут гаворка ідзе пра партовыя судны, для знішчэння якіх асаблівага геройства не трэба. Як можна вылічыць дакладную водазмяшчальнасць патопленых караблёў — невядома, што сведчыць аб перабольшванні вынікаў бітвы на карысць нямецкага войска.

«На ўзбярэжжы канала марской і зенітнай артылерыяй былі абстраляныя 17 самалётаў-знішчальнікаў Брытаніі. У сваю чаргу брытанскія самалёты бамбілі заходнюю Германію. Страты цывільнага насельніцтва нязначныя, але ад бомб пацярпела медычная ўстанова каля Белефальда. У час налётаў у баях падбіта 4 і знішчана марской артылерыяй 2 самалёты».

У супрацьпастаўленні экіпажаў знішчальнікаў, якія добра ведалі, што могуць загінуць, «нязначным» стратам насельніцтва і разбомбленай медычнай установе — тонкі разлік на педантычнасць немцаў. Салдат Вермахту, узважыўшы страты і перамогі, бачыць яўную перавагу разбомбленага шпіталю над шасцю падбітымі варожымі самалётамі і пачынае навёрстваць на полі свайго дзеяння — усходнім фронце. Вы нам — мы вам...

«Капітан Бальтазар, рыцар ордэну Дубовага ліста, удзельнік 40 пераможных баёў Люфтвафэ, знайшоў такі смерць пры бамбардзіроўцы канала. З ім Люфтвафэ страціла аднаго з самых смелых бамбардзіроўчыкаў. Памяць нямецкага народа аб ім ніколі не загіне. Пасмяротна Бальтазар быў адзначаны за мужнасць».

Неардынарны для франтавой газеты артыкул. У савецкай прэсе ўвогуле забаранялася друкаваць звесткі аб стратах. А тут загінуў не просты салдат, а вядомы ўсяму Рэйху герой, якога ставілі прыкладам для навабранцаў. Відаць, замова і дазвол паступілі зверху. Паміж радкоў чытаецца заклік: «Не бойся загінуць за Вялікую Германію! Цябе будучы памятаць і шанаваць».

Новая правакацыя

Асада Ісландыі — пачатак здзяйснення плана захопу Еўропы і Атлантыкі амерыканцамі.

Раізнне Рузвельта — новая правакацыя ЗША у адносінах да вайны і спроба супрацоўніцтва з Масквой.

Амерыканцы праніклі ў Ісландыю і захатлі еўрапейскі востраў, накіраваўшы гарматы на Еўропу.

З вышэйсказанага можна зразумець, што немцы баяліся амерыканскага супрацоўніцтва з саветамі. Страта ЗША як партнёра

сур'єзна падрывала эканоміку Рэйха. Наладжанья ў перадваенных гады каналы паставак губляліся. Акрамя гэтага, пераход амерыканцаў на савецкі бок стаў перашкодай на шляху бліцкрыгу.

**Пустаслоўе: Масква абвяшчае саюз бязбожнікаў
«несвоечасовым»**

10 ліпеня савецкая прэс-служба здзівіла чытачоў навіной аб тым, што рэлігійныя людзі не будуць прыгнятацца.

Бальшавікі вырашылі абвясціць саюз бязбожнікаў і яго дзейнасць «несвоечасовымі». Гэта навіна жыда-бальшавікоў, якія правяць у Маскве, — пустое выхвальства, якое сведчыць пра іх глупства. Выказанне — спроба адказу Сталіна на наступленне немцаў. Каб заслужыць навагу ў палітсалонах, звышбальшавік Сталін выракаецца сваёй нянавісці да рэлігіі. І гэта ў той час, калі ў краіне «працоўнага раю» кожны дзень абдываюцца разбурэнні цэркваў і забойствы святароў.

Нямецкая прэса адразу адрэагавала, скарыстаўшы навіну ў сваіх мэтах. На папругах у немцаў было напісана «З намі Бог». Агітмашына Рэйху прыкладала шмат высілкаў, каб надаць сваёй місіі сакральны характар і прадвызначанасць. Артыкул падштурхоўвае «салдат імперыі» да яшчэ большай нянавісці да бальшавізму, які знішчаў тое, што для іх абвешчалася святым, выкрывае варварства Сталіна ў адносінах да рэлігіі і яго двухаблічнасць перад палітыкамі краінаў, у якіх існуе свабода сумлення.

**Салдаты-прапагандысты, узнагароджаныя «ЕК»
(«Жалезны крыж» — высокая ўзнагарода Германіі)**

Лейтэнант Слезіна — дыктар, выступаючы са спецыяльна абсталяванага бронеаўтамабіля перад варожымі войскамі, атрымаў «ЕК» першага класа, а тэхнік і вадзіцель — другога класа.

Прапагандысты называлі сябе штурмавікамі. У артыкуле, прысвечаным ім, шмат цікавага, але, вызначыўшы галоўнае, атрымаем: яны займаліся зборам інфармацыі з перадавой лініі фронту. Падчас баёў не толькі ахоўваліся вайскоўцамі, але і самі адстрэльваліся ад спробаў захапіць іх машыну, хаця непасрэднага ўдзелу ў баях не прымалі. Саветы перадавалі звесткі па дзвюх лініях і часта давалі ілжывую і супярэчлівую інфармацыю. У немцаў лініяў было значна больш, але сувязь часта псавалася.

У Чырвонай Арміі такія брыгады называліся МГУ (магутная гучнагаворачая ўстаноўка) і адносіліся да палітаддзелаў. **Кожная армія** мела такі апарат, які выкарыстоўваўся для дэмаралізацыі акружаных часцей праціўніка. Салдаты МГУ добра ведалі і выконвалі свае абавязкі, сведчаннем чаго з'яўляюцца колькасныя паказчыкі ворагаў, якія здаліся ў палон дзякуючы іх працы. На гук МГУ толькі з 3-й арміі выйшла больш за 2000 немцаў (У. І. Лемяшонак «Вызваленне без грыфа «сакрэтна». Мінск, «Польмя», 1996).

Немцы франтавікам крыжы «за так» не раздавалі, з чаго можна зразумець, што выніковасць працы «Propaganda-Kompanie» была не

горшай, чым у савецкіх МГУ. У артыкуле пра гэта няма ні слова, што можа служыць толькі доказам самаўпэўненасці кіраўніцтва Рэйху, якое, магчыма, лічыла, што масавыя здачы ў палон — гэта зразумелы вынік «маланкавай» вайны.

Сцяг са свастыкай у Свіры

Нямецкія салдаты, увайшоўшы ў Свір, былі надта здзіўленыя выглядам беларускай вёскі — напаяразваленыя хаты каля дарогі, людзі, апранутыя ў лахманы, велізарныя кучы гною пасярод двароў, дзе разам бегаюць куры, свінні і дзеці. Усё гэта так званыя сацыяльныя рэформы, якія праводзіцца бальшавікамі. Але больш за гэта іх здзівілі сцягі са свастыкай над ганкамі хацін. Мужчыны носяць шапкі, упрыгожаныя белымі стужкамі з выявай свастыкі. Жанчыны святочна апранаюцца і сустракаюць салдат стоячы ля сваіх хат (за выключэннем габрэяў). На пытанне, нашто яны вывесілі сцягі са свастыкай, людзі адказваюць, што хочуць гэтым паказаць, што яны — рускія, але не бальшавікі. Людзі бачаць у немцах вызваліцеляў ад бальшавіцкага іга, якое зрабіла багатых беднымі, а ў бедных, як жыхары Свіры, забрала апошні кавалак хлеба. Усе жыхары горадка ўпэўненыя, што немцы нясуць ім волю.

Беларуская правінцыя апісана цалкам праўдападобна. Праўдападобна і тое, што жыхары Свіры выстаўлялі над хатамі сцягі са свастыкай. Але ж не магло быць усеагульнай радасці ад прыходу «вызваліцеляў». У кожнай вёсцы былі людзі, якіх жыццё ў краіне Саветаў цалкам задавальняла, якія ішлі ў ласы з ідэалагічных меркаванняў. Хутчэй за ўсё, артыкул планаваўся як прапанова мірна ставіцца да жыхароў, якія падтрымлівалі палітыку немцаў і вайсковага кіравання на акупаваных тэрыторыях. Нашто крыўдзіць людзей, якія ў будучым будуць працаваць для Рэйху і ваяваць за яго?

«Völkischer beobachter» («Народны аглядальнік») за 11 траўня 1944 г.

Агульны змест падобны да папярэдняга выдання, але ўяўляюць пэўную цікавасць два артыкулы, прысвечаныя іншаземцам, якія былі на баку Вермахта. Газета грамадская, і на фронт трапляла не так масава, як салдацкія выданні. Прызначалася больш для цывільных немцаў. А значыць, і частка апавядання (пачатак і працяг былі надрукаваныя ў іншых нумарах) «Шлях кубанскага казака», і артыкул пра румынскую кавалерыю прызначаліся для цывільных чытачоў. Мне здаецца, што гэтымі матэрыяламі аўтары і рэдакцыя спрабавалі паказаць моц і ўсеагульную падтрымку ўлады Рэйху — калі за немцаў ваююць «непаўнавертасныя» славяне і румыны, дык для чыстакроўнага арыяца непрымальна адхіляць Рэйх і супрацьстаяць яму. «Шлях кубанскага казака», надрукаваны з паметкай «працяг у наступным нумары», — спроба паказаць, што мары Гітлера пра ўсталяванне ўлады Германіі «прынамсі, на тысячу год» яшчэ могуць ажыццявіцца ў рэчаіснасці.

«Гэта аповяд пра казака, які разам з заплечнікамі ў грамадзянскую вайну змагаўся з Чырвонай Арміяй. У 1921 годзе разам са сваім бацькам

быў схаплены і пасаджаны ў астрог у Пяцігорску. Наступнай раніцай 15 з 50 схапленых былі расстраляныя. Сам Александровіч — так звалі гэтага казака — быў вызвалены дзякуючы хадайніцтву дзядзькі, які меў вялікі ўплыў у бальшавіцкіх колах...»

Тут немцы не забыліся «праехацца» і па хабарніцтву бальшавіцкага рэжыму — чалавеку, які мае сувязі, падуладна ўсё.

Пры падагульненні паўстаюць наступныя высновы:

Паводле заўвагі перакладчыка, усе матэрыялы газет напісаны складанай літаратурнай мовай, што паказвае сярэдняга чытача газеты — адукаванага, сталага чалавека. Паліграфія багацейшая за савецкую, але папера трохі саступае па якасці. Газеты мелі не толькі інфармацыйны, але і забаўляльны характар (крыжаванкі, анекдоты, шахматныя заданні). Агітацыі ў тэкстах амаль не назіраецца, магчыма, немцы лічылі дастатковым даваеннае выхаванне нацыі. Свой рэжым Рэйх не ўслаўляў, а ўсё, што пісалі германскія газеты пра «краіну працоўнага раю», па сутнасці, было праўдай. Цікава тое, што ва ўсіх трох нямецкіх газетах, якія патрапілі да мяне, «Führer» узгадваецца двойчы, а імя Сталіна толькі на першай старонцы савецкага выдання «На разгром врага» № 338 можна прачытаць дванаццаць разоў.

Цэлая паласа рэкламы сведчыць пра тое, што вайна далёка не для ўсіх была адзіным грамадзянскім абавязкам. Немцы засталіся немцамі нават у пераломны момант гісторыі. У рэкламе дзіцячай прысьпыхі скарыстаны лозунгі, якія былі правяраны часам і добра зарэкамендавалі сябе: «Здоровая нацыя — гарантыя нашай перамогі»...

Газета «Звезда» за 1 чэрвеня 1942 г.

Весткі з франтоў Айчыннай вайны. Ад Савецкага Інфармбюро

...Лётчыкі-знішчальнікі супрацьпаветранай абароны актыўна вядуць барацьбу з нямецкімі знішчальнікамі і бамбардзіроўшчыкамі. За апошнія два дні знішчальнай авіяцыяй супрацьпаветранай абароны збіта 15 самалётаў праціўніка. Лейтэнант Праскураў пратараніў нямецкі самалёт тыпу «Харыкейн 111». Малодшы лейтэнант Радыёнаў пратараніў бамбардзіроўшчык Ю-88. Як устаноўлена, на гэтым самалёце ўвесь экіпаж складаўся з нямецкіх афіцэраў. Узяты каштоўныя дакументы.

2952 ангельскія знішчальнікі «Харыкейн» былі пастаўлены ў СССР па лэнд-лізу. У Германію не пастаўляліся не толькі па прычыне варожасці краін, але і з-за састарэласці (створаны ў 1936 г.): тагачасныя нямецкія самалёты пераўзыходзілі іх амаль па ўсіх паказчыках. Яшчэ больш цікава, што мадыфікацыі «Харыкейн 111» не існавала ўвогуле!!! (Часопіс «Аэраплан» за люты 1994 г.)

Узнікае пытанне: каго ўсё ж такі пратараніў лейтэнант Праскураў? Ці не ангельскі самалёт? Калі так, то што ён рабіў у паветранай прасторы СССР?

Далей — не лепш. «Юнкерс-88» сапраўды выкарыстоўваўся Люфтвафэ, але што на борце бамбардзіроўшчыка было рабіць афіцэрам, а тым больш каштоўным дакументам, невядома.

Гэтыя радкі вельмі каларытна паказваюць мэту і якасць газеты. Яна разлічана на малаадукаванага, даверлівага і простага чалавека. Гледзячы на змест, афармленне, можна зразумець, што стваралася газета людзьмі таго ж узроўню. Не ведаючы нават сваіх саюзнікаў, рэдакцыя без ваганняў прапускае звесткі пра таран ангельскага самалёта. Тэкст, напісаны прастай, агульнаразумелай і лёгкаўспрымальнай мовай, прасцей даходзіў да шараговага чытача газеты. Газеты не змагаліся за дзейнасць сваіх матэрыялаў, а разбаўлялі іх агітацыйнымі штампамі.

Недатаваная «Партызанская дубінка» — сатырычны лісток газеты «За свабодную Беларусь» — і любы нумар газеты-плаката «Раздавім фашысцкую гадзіну» стракацяць паэтычнымі творамі, прысвечанымі партызанам, і жывёлападобнымі выявамі «вярхоў» Рэйху і нямецкіх салдат. Вельмі часта, нават на другім ці трэцім годзе вайны, свастыка на сцягах, касках ці тэхніцы гітлераўцаў намалявана з заломамі, накіраванымі не ўправа, як насамрэч, а ўлева. Доказ неадукаванасці рэдактараў, якія, відаць, ніколі не бачылі тых самых немцаў, якія на касках не малявалі свастыку ўвогуле (калі ў чырвонаармейца «гарыць» на ілбе зорка, дык у немца абавязкова павінна «паўзці» свастыка).

Уяўляючы сябе чалавекам, дзеля якога гэтыя газеты ствараліся, не ўпэўнены, што мне спадабалася б тое, што можна ўбачыць у газетах савецка-беларускіх — прымітыўныя вобразы немцаў, чыя армія была, як вядома, самай вымуштраванай у свеце. Цяжка пасля гэтага чалавеку бачыць савецкіх салдат, якія далёка не заўсёды перамагаюць войска Гітлера, а замест абразлівых карыкатурных ваяроў — добра ўзброеную армію, салдаты якой трымаюць у руках не недарэчную вінтоўку Мосіна, створаную яшчэ ў мінулым стагоддзі, а сучасную аўтаматычную зброю, бачыць разгромы цэлых карпусоў, бачыць войска, шэрагі якога радзеюць і пры адступленні, і ў час прарываў...

«...Армия, знающая, за что она борется, непобедима, товарищи!»
(І. Сталін)

Зразумела, баец не можа не ведаць, за што ён змагаецца, але ці ведалі байцы, за што змагаўся сам Сталін?

У любой кнізе пра Вялікую Айчынную вайну можна знайсці звесткі пра мабілізацыю і падцягванне савецкіх войскаў да заходняй мяжы краіны ў 1940 — першай палове 1941 гг. Відавочных сведчанняў агрэсіўных намераў Сталіна не абвяргала нават жорсткая цензура, якую праходзіла ваенная і гістарычная літаратура савецкага часу. Пакт Молатава-Рыбентропа парушыў Гітлер, але і сталінская палітыка не была бездакорная.

І нямецкія, і савецкія салдаты змагаліся за пэўную ідэю, прычым далёка не заўсёды па сваёй волі, але сталася так, што першыя змагаліся за пашырэнне жывецкай прасторы, а другія — за радзіму, сям'ю. Ідэя другіх аказалася больш праведнай, і яны дайшлі да Берліна.

Простыя людзі — цацкі ў руках «вяхоў», і вялікая палітыка заўсёды аплочвалася іх жывецямі.

Зараз маладое пакаленне імкнецца да адзінай Еўропы, а не-прымірымых ворагаў прымірыла зямля...

History Competition for belarusian pupils «History from the Letter-box» was conducted in 2001–2002 in the framework of the educational project «Close History» organized by the Public Association «Dyjaryuš». 334 students from secondary educational establishments throughout Belarus took part in the Competition.

The Anthology comprises 51 contributions (they are included in the full volume or shortened) of the winners and other participants.

E-mail of the project «Close History»: office@dyjaryush.org.by

**Выйшлі ў свет наступныя кнігі, падрыхтаваныя
Грамадскім аб'яднаннем «Дыярыгуш»:**

Беларускі Індэкс Рэпрэсаваных

Том 1

**ІНДЭКС УРАДЖЭНЦАЎ БЕЛАРУСІ, РЭПРЭСАВАНЫХ У
1920-1950-я гг. У ЗАХОДНЯЙ СІБІРЫ**

Аўтар-складальнік Ігар Кузняцоў

Мінск, «Медысонт», 2001

Беларускі Індэкс Рэпрэсаваных

Том 2

РАССТРАЛЯНЫЯ Ў МАСКВЕ І ЛЕНІНГРАДЗЕ

Індэкс ураджэнцаў Беларусі, расстраляных у Маскве і Ленінградзе
ў 1920–1950-я гг.

Пахаванні:

Масква: Бутава, Бутава-Камунарка, Данскія могілкі, Ваганькаўскія
могілкі, Яузскі шпіталь

Ленінград: Левашоўская пушча

Аўтар-складальнік Рыгор Карпілаў

Мінск, «Медысонт», 2002

Архіў Найноўшай Гісторыі
пры Грамадскім аб'яднанні «Дыярыгуш»

Надзея Дземідовіч

ВЕК ТАК НЯ БУДЗЕ

Менск, 2002

Архіў Найноўшай Гісторыі

КУРАПАТЫ

Зборнік матэрыялаў

Мінск, 2002

Блізкая гісторыя

МОЙ РАДАВОД: ЛЁС СЯМ'І Ў ХХ СТАГОДДЗІ

Зборнік матэрыялаў і конкурсных прац

Мінск, 2001

Рыхтуюцца да выдання:

Юры Туронак
ВАЦЛАЎ ІВАНОЎСКИ І АДРАДЖЭННЕ БЕЛАРУСИ
Пераклад з польскае Валерыі Ждановіч

Беларускі Індэкс Рэпрэсаваных
Том 3
РАССТРАЛЯНЫЯ Ў МЕНСКУ

Сяргей Пясэцкі
НАЧНЫЯ БАГІ
Пераклад з польскае Вацлава Арэшкі

Архіў Найноўшай Гісторыі
Васіль Сокал
НА ХВАЛЯХ ЧАСУ
Летапіс

**«Беларускі музычны архіў» — серыя CD і касэтаў з запісамі
легендарных беларускіх выканаўцаў і кампазітараў:**
Міхась Забэйда-Суміцкі **ЛАСТАЎКІ Ў СТЭСЕ** CD BMA-003
Сяржук Сокалаў-Воюш **НЕФАРМАЛЬНЫ БЕЛАРУС** CD BMA-006
Мікола Равенскі **МАГУТНЫ БОЖА** CD BMA-009
Віктар Шалкевіч **ДОБРАЙ РАНЦЫ** CD BMA-012
Выдаўцы: «Беларуская Музычная Альтэрнатыва»,
«Культурны Кантакт», «Дыярыуш»

БЛІЗКАЯ ГІСТОРЫЯ

Гісторыя — гэта памяць чалавецтва. Чалавек, хворы на амнэзію, страчвае ўспаміны аб мінулым жыцці, ня ведае, хто ён, куды яму йсці і што рабіць — ён становіцца бездапаможным і залежным. Гэтак жа і вялікая група людзей — народ, краіна, нават усё чалавецтва, забыўшыся на мінулыя падзеі, можа страціць пачуццё рэальнасці і адказнасці.

Гісторыя свету і асобнай краіны складаецца з бясконцага мноства малых гісторый — гісторый мясцовасці, гораду, вёскі, і, вядома, з гісторыяў асобных людзей.

Менавіта сёння, калі свет змяняецца хутка, калі імкліва руйнуюцца традыцыйныя сувязі паміж людзьмі і супольнасцямі, паміж пакаленнямі, вельмі важна захаваць пераёмнасць памяці — ня даць парвацца «ніці часу», як казаў Шэкспір. На нашых вачох ствараецца новы свет, у якім нам з вамі, нашым дзецям і ўнукам жыць, — і якім ён будзе — ніхто ня ведае, але можна быць упэўненым, што калі гэтая «нітка» парвецца — новы свет будзе яшчэ менш бяспечным, менш чалавечным, чым раней.

Таму навука гісторыі так папулярна сёння ва ўсім свеце. І калі раней гісторыкі болей цікавіліся «вялікімі асобамі», маштабнымі падзеямі ці грамадзкімі працэсамі, дык цяпер усё больш у цэнтры іх увагі «малая», «блізкая» гісторыя — гісторыя мясцовасцяў, людзей, іхняга паўсядзённага побыту, іх працы, думак і пачуццяў. Як ні дзіўна, менавіта веданне гэтых «дробязяў» гісторыі дапамагае лепш зразумець механізмы глабальных гістарычных і сацыяльных працэсаў.

Калі мы прапануем Вам прымаць удзел у нашых Конкурсах — мы запрашаем вас менавіта да вывучэння такой гісторыі. Гэта гісторыя Вашага блізкага наваколля: сваякоў, вёскі, школы, вуліцы, помніка, групы знаемых ці арганізацыі, альбо аднаго цікавага чалавека. Мы лічым, што вывучэнне «блізкай гісторыі» можа дапамагчы Вам не толькі вызначыць сваё месца сярод чалавечай супольнасці, але і аблегчыць разуменне «вялікай гісторыі». Мы прапануем Вам заняцца «блізкай гісторыяй» яшчэ і таму, што яна жыве ў памяці даступных вам сведкаў, хаваецца ў даступных вам дакументах і рэчах, але пра яе немагчыма прачытаць ў падручніках, амаль няма кніжак на гэтую тэму. Вы мусіце звяртацца да арыгінальных крыніц, шукаць і адкрываць новыя веды. А ці можа быць нешта больш цікавае для неабыхавага, творчага чалавека, чым адкрыццё новага? Кожны мае шанец знайсці дзесці на гарышчы, у шуфлядах ці запыленых тэчках сваю «Амэрыку» ці, прынамсі, сваю «выспачку» блізкай гісторыі.

Пачынаючы з 1998 г. ў рамках адукацыйнай праграмы «Блізкая гісторыя» пры Грамадскім аб'яднанні «Дыярыуш» былі праведзены ўжо 4 конкурсы на тэмы: «Паўсядзённае жыццё ў Беларусі: 1945–1965», «Слядамі гісторыі», «Мой радавод. Лес сям'і ў XX стагоддзі», «Гісторыя з паштовай скрыні».

З 2001 г. «Блізкая Гісторыя» уваходзіць у міжнародную арганізацыю EUSTORY, якая аб'ядноўвае аналагічныя праграмы з 14 еўрапейскіх краін (падрабязную інфармацыю пра яе можна атрымаць на сайце <http://www.eustory.org>).

З 2003 г. мы пачынаем дзейнасць усебеларускага клубу «БЛІЗКАЯ ГІСТОРЫЯ».

Што мы збіраемся прапанаваць удзельнікам?

Вядома, новыя конкурсы, а таксама сустрэчы з беларускімі гісторыкамі, архівастамі і краязнаўцамі, знаёмства з музеямі і бібліятэкамі, цікавыя сустрэчы і дыскусіі.

Што патрэбна, каб стаць сябрам «БЛІЗКАЙ ГІСТОРЫІ»?

Прыняць удзел у нашым конкурсе і напісаць пісьмовую заяву на адрас:

П.С. 128, Мінск 220064

e-mail: office@dyjaryush.org.by.

Усе ўдзельнікі мінулых конкурсаў маюць права быць сябрамі клубу. Адукацыйныя праграмы будуць раздзічаныя на вучняў сярэдніх навучальных устаноў, але і тыя, хто ўжо пасталеў, знойдуць для сябе цікавыя магчымасці — удзельнічаць у семінарах і дыскусіях і, урэшце рэшт, рыхтаваць новых сяброў «БЛІЗКАЙ ГІСТОРЫІ».

Мы будзем радыя вітаць у шэрагах сяброў «БЛІЗКАЙ ГІСТОРЫІ» Вас — удзельнікаў нашага конкурсу.

Чакаем Вашых лістоў, будзем зацікаўленыя новымі ідэямі і прапановамі.

«БЛІЗКАЯ ГІСТОРЫЯ»

Кісточки і скряпки Няждо мавля і шкляні

